

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Ιστορία και Αρχαιολογία του Αρχαίου Κόσμου: από την Προϊστορία έως την Ύστερη Αρχαιότητα»

Ειδίκευση: «Κλασική Αρχαιολογία»

Εμπορικοί αμφορείς από σωστική ανασκαφή του Τραμ
στον Πειραιά (2017)

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Νεκταρία Δουρουδή

Ευρυδίκη Κεφαλίδου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Κλασικής
Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Εθνικό και
Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, επιβλέπουσα καθηγήτρια.

Δρ Δέσποινα Τσιαφάκη, Ερευνήτρια Α΄, Ερευνητικό Κέντρο «Αθηνά» -
Παράρτημα Ξάνθης.

Mark Lawall, Professor of Classics, University of Manitoba/Καναδάς.

Αθήνα, 2021

Πίνακας Περιεχομένων

Πρόλογος	4
Εισαγωγή	5
1. Ιστορία και μνημειακή τοπογραφία αρχαίου Πειραιά.....	7
1.1. Ιστορικό περίγραμμα.....	7
1.2. Τοπογραφική εξέλιξη.....	10
2. Σωστική ανασκαφή επί της οδού Βασιλέως Γεωργίου Α΄ 2	19
2.1. Τα οικοδομικά λείψανα της οδού Βασιλέως Γεωργίου Α΄ 2	19
2.2. «Στρώμα καταστροφής» εντός του Χώρου 1.....	23
2.2.1. Η κεραμική.....	24
2.3. Λάκκος εντός του Χώρου 1	27
2.3.1. Η κεραμική.....	29
2.4. Πηγάδι (Φρέαρ 1) εντός του Χώρου 1	33
2.4.1. Η κεραμική.....	34
2.5. Πρόταση ερμηνείας των λειψάνων της οδού Βασιλέως Γεωργίου Α΄ 2.....	36
2.6. Ένταξη της ανασκαφής στο αστικό τοπίο του Πειραιά	40
3. Τυπολογική εξέταση των εμπορικών αμφορέων του Πειραιά	43
3.1. Αμφορείς 5 ^{ου} – 4 ^{ου} αι. π.Χ.....	48
3.1.1. Θραύσματα χειλέων τριγωνικής διατομής	48
3.1.2. Θραύσματα βάσεων.....	48
3.1.3. Αμφορείς βορείου Αιγαίου	49
3.1.4. Χιακοί αμφορείς	51
3.2. Αμφορείς 3 ^{ου} αι. π.Χ.	53
3.2.1. Αμφορείς βορείου Αιγαίου	53
3.2.2. Κνιδιακοί αμφορείς	53
3.2.3. Ροδιακοί αμφορείς.....	55
3.3. Υστεροελληνιστικοί αμφορείς	56
3.3.1. Κνιδιακοί αμφορείς	56
3.3.2. Κωακοί αμφορείς.....	60
3.3.3. Ροδιακοί αμφορείς.....	64
3.3.4. Ιταλικοί τύποι αμφορέων.....	64
4. Ο Πειραιάς και το μεσογειακό θαλάσσιο εμπόριο	66
4.1. Το εμπόριο στον Πειραιά στη διάρκεια των αιώνων	66

4.2. Η σημασία των αμφορέων ως τεκμηρίου εμπορικών δραστηριοτήτων: προοπτικές, περιορισμοί και προβληματισμοί	70
4.3. Οι αμφορείς του Χώρου 1 σε ένα ευρύτερο οικονομικό πλαίσιο	71
5. Συμπεράσματα.....	75
Κατάλογος κεραμικής.....	77
Παράρτημα: - Αναλυτική περιγραφή κνιδιακής σφράγισης.....	140
Βιβλιογραφία	142
Εικόνες.....	160
Κατόψεις ανασκαφής.....	172
Γραφήματα.....	175
Σχέδια αντικείμενων	181
Πίνακες αντικειμένων	230

Πρόλογος

Με αφορμή το έργο επέκτασης της γραμμής του Τραμ στον Πειραιά, πλήθος σωστικών ανασκαφών διεξήχθησαν στην πόλη από το έτος 2013 έως 2019. Από το έργο αυτό προέρχονται και τα κεραμικά σύνολα που εξετάζονται στην εργασία αυτή, με ιδιαίτερη έμφαση στα θραύσματα εμπορικών αμφορέων, τα οποία και υπερτερούσαν αριθμητικά έναντι των υπολοίπων τύπων αγγείων.

Η ενασχόληση με το θέμα αυτό οφείλεται σε προτροπή της επόπτριάς μου κ. Ευρυδίκης Κεφαλίδου, στην οποία θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου. Την ευχαριστώ θερμά τόσο για την εμπιστοσύνη και την αδιάκοπη στήριξη, όσο και για την επιστημονική καθοδήγηση που παρείχε με ουσιαστικές παρατηρήσεις και χρήσιμες υποδείξεις καθ' όλη τη διάρκεια συγγραφής της διπλωματικής αυτής εργασίας.

Τις θερμότερες ευχαριστίες μου απευθύνω στα άλλα δύο μέλη της επιτροπής: τον καθηγητή Mark Lawall οι συμβουλές και οι διορθώσεις του οποίου υπήρξαν καθοριστικές για την προσπάθεια κατανόησης και ερμηνείας του υλικού, και τη Δρ Δέσποινα Τσιαφάκη οι υποδείξεις και επισημάνσεις της οποίας συνέβαλαν καθοριστικά στην αρτιότερη μορφή της εργασίας.

Θερμές ευχαριστίες οφείλω στην Δρ Στέλλα Χρυσουλάκη, προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων, και στην Δρ Κυριακή Ψαράκη, υπεύθυνη του έργου του Τραμ, τόσο για την παραχώρηση αδημοσίευτου ανασκαφικού υλικού όσο και για ένα πλήθος διευκολύνσεων, χωρίς τις οποίες η μελέτη του κεραμικού υλικού δεν θα μπορούσε να είχε ολοκληρωθεί κατά το δύσκολο διάστημα της πανδημίας Covid-19.

Πολλές ευχαριστίες εκφράζω στην αρχαιολόγο Μαρία Γρηγοριάδου, η οποία πραγματοποίησε τη σωστική ανασκαφή, από την οποία προέρχεται το κεραμικό υλικό. Οι συζητήσεις μας υπήρξαν ιδιαίτερα γόνιμες και οι παρατηρήσεις της κρίσιμες για την κατανόηση του ανασκαφικού περιβάλλοντος. Ευχαριστίες οφείλω και στην Δρ Ιωάννα Μαυροειδή, η βοήθεια της οποίας υπήρξε πολύτιμη κατά τους πρώτους μήνες της μελέτης του υλικού στον χώρο της Ξυλαποθήκης Πειραιά. Ευχαριστώ, επίσης, τον συντηρητή της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων, Λάζαρο Βαλσαμή, για την προθυμία του να βοηθήσει στη συντήρηση ορισμένων εκ των θραυσμάτων.

Τις θερμές μου ευχαριστίες εκφράζω στον Δρ Chavdar Tzochev, του οποίου οι υποδείξεις υπήρξαν καθοριστικές κατά τη διάρκεια της επίσκεψής του στον χώρο μελέτης του ανασκαφικού υλικού.

Ιδιαίτερη αναφορά αξίζει στους γονείς μου, Σταύρο και Ευαγγελία, και τον αδερφό μου, Γιάννη, χωρίς την υποστήριξη των οποίων τίποτε δεν θα ήταν δυνατό. Για τη στήριξη και βοήθεια καθ' όλη τη διάρκεια συγγραφής της διπλωματικής αυτής εργασίας ευχαριστώ, τέλος, θερμά τον Τάσο Θεοδωρίδη.

Εισαγωγή

Αντικείμενο της μελέτης αυτής αποτελεί η παρουσίαση των θραυσμάτων εμπορικών αμφορέων, τα οποία εντοπίστηκαν στη διάρκεια σωστικής ανασκαφής επί της οδού Βασιλέως Γεωργίου Α΄ 2 στον Πειραιά. Τα ευρήματα προέρχονται, συγκεκριμένα, από τρία σύνολα, τα οποία ανασκάφηκαν εντός χώρου τριγωνικής κάτοψης (Χώρος 1), ο οποίος αποτελούσε τμήμα μεγαλύτερου κτιριακού συγκροτήματος. Το κτιριακό αυτό συγκρότημα καταλάμβανε τη ΝΔ γωνία οικοδομικής νησίδας, η οποία ευρισκόταν στο ΒΔ τμήμα της πόλεως, ανατολικά του λιμένα του Κανθάρου. Τα υπό μελέτη σύνολα αντικατοπτρίζουν τρία διαδοχικά επεισόδια χρήσης του χώρου. Τα υστερότερα χρονολογικά σύνολα αποτελούν οριζόντιο στρώμα με πλήθος κεραμίδων και αμφορέων κατά μήκος του νότιου τοίχου του χώρου, το οποίο συμβατικά αποκαλείται «στρώμα καταστροφής», καθώς και λάκκος με πλήθος κεράμων και αποσπασματικά σωζόμενων αμφορέων, ο οποίος ανευρέθηκε υπό του στρώματος καταστροφής. Το πρωιμότερο χρονολογικά σύνολο με κεραμική του ύστερου 5^{ου} αι. π.Χ. συνιστά το περιεχόμενο ενός φρέατος, το οποίο ανευρέθηκε σε στρώμα υποκείμενο του λάκκου.

Αν και ζητήματα αστικής τοπογραφίας έχουν διερευνηθεί επισταμένως από τη σύγχρονη έρευνα¹, άλλες πτυχές σχετικές με την οικονομική και εμπορική δραστηριότητα στον αρχαίο Πειραιά ελάχιστα έχουν τεκμηριωθεί². Στη διερεύνηση των πτυχών αυτών καθοριστικής σημασίας συνιστά η μελέτη των κεραμικών καταλοίπων και δη του σχήματος του αμφορέα, για το οποίο εκτιμάται πως δύναται να αναδείξει τους διαμορφωμένους εμπορικούς δεσμούς μεταξύ των πόλεων, καθώς και τάσεις σχετικές με το είδος και τον όγκο των εισαγωγών και εξαγωγών³. Με αφετηρία την εξέταση των εισηγμένων αμφορέων από το κτιριακό συγκρότημα του Πειραιά, οι οποίοι χρονολογούνται από τον 5^ο αι. π.Χ. έως και το α΄ τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ., επιχειρείται – στο πλαίσιο φυσικά που επιτρέπει η αποσπασματικότητα του υλικού – η ανασύσταση των εμπορικών δικτύων, που εκτυλίσσονταν στον Πειραιά στη διάρκεια των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων.

Η εργασία διαρθρώνεται σε τέσσερις ενότητες. Στην πρώτη ενότητα επιχειρείται η εξέταση αφενός της ιστορίας αφετέρου της τοπογραφικής διαμόρφωσης του αρχαίου Πειραιά από την κλασική έως την υστερορωμαϊκή περίοδο. Η εξέταση αυτή κρίθηκε απαραίτητη, προκειμένου κατά τα επόμενα κεφάλαια να ενταχθούν οι αρχαιότητες στο ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο και στη γενικότερη τοπογραφία της πόλεως. Στην επόμενη ενότητα, η οποία υποδιαιρείται σε έξι κεφάλαια, πραγματοποιείται αναλυτική περιγραφή της ανασκαφικής θέσης. Της συνολικής αναφοράς στα ανασκαφικά ευρήματα της οδού Βασιλέως Γεωργίου Α΄ 2 έπεται η ανάλυση των τριών συνόλων, που αποτελούν και το αντικείμενο μελέτης της παρούσας

¹ Βλ. αναλυτικά κεφάλαιο 1.2.

² Η πρώτη σημαντική απόπειρα ανασύνθεσης της οικονομικής ιστορίας και των εμπορικών σχέσεων, που λάμβαναν χώρα στον Πειραιά, επιχειρείται για πρώτη φορά από τον Γρηγορόπουλο (2010, 671 – 88), με αφορμή τη μελέτη υστερορωμαϊκού κεραμικού υλικού, ανάμεσά του και αμφορέων, από το οικόπεδο του «Δικαστικού Μεγάρου».

³ Για τη συμβολή του σχήματος του αμφορέα στην ανασύνθεση της δυναμικής του εμπορίου, αλλά και για τους περιορισμούς που πρέπει να λαμβάνονται υπόψιν κατά την ανάλυση των δεδομένων, βλ. παρακάτω κεφάλαιο 4.2.

εργασίας. Η ανάλυση του εκάστοτε συνόλου περιλαμβάνει τόσο την ανασκαφική του τεκμηρίωση όσο και την περιγραφή των κεραμικών ευρημάτων, που βρέθηκαν εντός αυτού. Στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται προσπάθεια αποκατάστασης της εξέλιξης του χώρου ανά τους αιώνες βάσει των αποτελεσμάτων της εξέτασης της κεραμικής, ενώ στο τελευταίο κεφάλαιο επιχειρείται η ένταξη των αρχαιολογικών καταλοίπων της οδού Βασιλέως Γεωργίου Α΄ 2 στην ευρύτερη τοπογραφία της πόλεως. Στην τρίτη ενότητα εξετάζονται τα θραύσματα εισηγμένων, οξυπύθμενων αμφορέων που μελετήθηκαν. Προηγείται εν είδει εισαγωγής συνοπτική παρουσίαση της σύγχρονης βιβλιογραφίας της σχετικής με τους αμφορείς, ενώ ακολουθεί η ανάλυση των αμφορέων, η οποία διευθετείται σε τρία κεφάλαια ανάλογα με την απόδοση τους στον 5^ο – 4^ο αι. π.Χ., στον 3^ο αι. π.Χ. και στη διάρκεια των υστεροελληνιστικών χρόνων. Η τέταρτη και τελευταία ενότητα υποδιαιρείται σε τρία κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η θέση του αρχαίου Πειραιά στο μεσογειακό θαλάσσιο εμπόριο από τους κλασικούς έως και τους υστερορωμαϊκούς χρόνους, ενώ στο δεύτερο εξ' αυτών εξετάζεται η δυνατότητα των αμφορέων να αξιοποιηθούν ως τεκμήριο εμπορικών δραστηριοτήτων. Στο τελευταίο κεφάλαιο επιχειρείται η ανάλυση των δεδομένων των αμφορέων του Χώρου 1, με σκοπό την εξαγωγή συμπερασμάτων για τις γενικές τάσεις στο εισαγωγικό εμπόριο από τον 5^ο αι. π.Χ. έως και το α΄ τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ.

1. Ιστορία και μνημειακή τοπογραφία αρχαίου Πειραιά

1.1. Ιστορικό περίγραμμα

Πλήθος αρχαίων συγγραφέων υπομνηματίζει πως ο Πειραιάς υπήρξε κάποτε νησί⁴. Στην ανάμνηση αυτής της προγενέστερης νησιάζουσας κατάστασης του Πειραιά οφείλεται, κατά μία εκδοχή, και το όνομα του, που ετυμολογείται από το *πέραν*, που σημαίνει αντίπερα ακτή⁵. Παλαιοπεριβαντολογικές αναλύσεις, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν μετά από σειρά γεωτρήσεων στην παράκτια πεδιάδα του Κηφισού, επιβεβαιώνουν τις μαρτυρίες των αρχαίων συγγραφέων⁶. Αν και είναι δύσκολο να ειπωθεί πότε ακριβώς συνδέθηκε ο Πειραιάς με την ηπειρωτική χώρα, αυτό συνέβη σίγουρα μετά το 1.050 π.Χ. και πριν τον 6^ο αι. π.Χ. Εξαιτίας αυτής της δυσκολίας πρόσβασης στην πειραιϊκή χερσόνησο, η κατοίκηση φαίνεται πως επιλεγόταν σε περιοχές πριν από αυτό⁷, με τα αρχαία κατάλοιπα στις περιοχές των σημερινών Καμινιών, του Αγίου Ιωάννη Ρέντη και του Κερατσινίου να είναι ενδεικτικά⁸.

Αποκλειστική ένδειξη μίας προ-κλεισθένιας πολιτικής διάρθρωσης του Πειραιά συνιστούν οι «τετράκωμοι»⁹, ένωση των δήμων Πειραιά, Ξυπέτης¹⁰, Φαλήρου και Θυμαϊτάδων¹¹, η οποία είχε ως θρησκευτικό κέντρο το ιερό του Ηρακλέους στα

⁴ Στράβων 1.3.18: «Τόν Πειραιά νησίζοντα πρότερον και πέραν τῆς ἀκτῆς κείμενον οὕτως φασίν ὀνομασθῆναι». Βλ. επίσης, Σουΐδας λ. *Ἐμβάρος εἰμι*: «Ἦν πρότερον ὁ Πειραιεύς νῆσος, ὅθεν και τοῦνομα εἴληφεν ἀπό τοῦ διαπερᾶν».

⁵ Κατά μία άλλη εκδοχή το όνομα «Πειραιάς» προέρχεται από το «πορθμεύς» (από το ρήμα *πειραιώω*, που σημαίνει περνά αντίκρυ, διαπορθμεύω), από αυτόν δηλαδή που αναλαμβάνει μέσω πλοίου τις μεταφορές από τη φαληρική ακτή της Αττικής στην απέναντι όχθη της νήσου του Πειραιά, βλ. σχετικά Πανάγος 1949, 55 – 6.

⁶ Goiran κ.α. 2011, 531 – 34.

⁷ Λυγκούρη – Τόλια 2014, 233. Εξαιρέση αποτελεί εγκατάσταση στο λόφο της Μουνιχίας, που καταλάμβανε τον χώρο ήδη από το τέλος της Νεότερης Νεολιθικής εποχής και πιθανότατα αδιάκοπα μέχρι την ίδρυση του ιερού της Αρτέμιδος Μουνιχίας κατά τον 10^ο αι. π.Χ., βλ. Παλαιοκρασσά 1991, 91 – 6.

⁸ Για αρχαιολογικές επιχώσεις στο ανώνυμο σπήλαιο του Σχιστού Κερατσινίου, που χρονολογούνται πριν από την Νεολιθική περίοδο, σε φάσεις του τέλους του Πλειστοκαίνου/αρχής του Ολοκαίνου, βλ. Μαυρίδης και Κορμαζοπούλου 2009, 13 – 23. Για λείψανα νεολιθικού οικισμού από μικρές καλύβες σε περιοχή της Παλαιάς Κοκκινιάς, όπου αργότερα γεωμετρικό – αρχαϊκό νεκροταφείο, βλ. Θεοχάρης 1952, 93 – 127. Για τέσσερις κλιβάνους πρωτογεωμετρικών χρόνων και πηγάδια με κεραμική πρωτογεωμετρικής και γεωμετρικής περιόδου από την ίδια περιοχή, βλ. σχετικά Λυγκούρη – Τόλια 2014, 233. Για πρωτοελλαδικό οικισμό στο Κερατσίνι, βλ. Μπακαλάκης 1935, 7 – 10. Για κατάλοιπα ταφής Υστεροελλαδικής ΙΙΒ περιόδου στην περιοχή Χαραυγή, βλ. Garland 2001, 10. Για το αρχαιολογικό τοπίο της γεωμετρικής περιόδου στις περιοχές των Καμινιών, του Ταύρου, της Καλλιθέας και του Μοσχάτου, βλ. Πετριτάκη 2003, 453 – 54. Ιδιαίτερα για τα θεμέλια μεγάλου κτιρίου υστερογεωμετρικών χρόνων με περίβολο και αυλή σε οικόπεδο επί της οδού Πειραιώς στη περιοχή του Ρέντη, βλ. Συρόπουλος 2014, 167 – 170, εικ. 18 – 21.

⁹ Πολυδεύκης 4.105: «ὁ δὲ τετράκωμος, τό τῆς ὀρχήσεως εἶδος, οὐκ οἶδα εἴ τι προσῆκον ἦν τοῖς Ἀθήνησι τετρακώμοις, οἳ ἦσαν Πειραιεῖς, Φαληρεῖς, Ξυπεταῖονες, Θυμοιτάδαι.».

¹⁰ Ο δήμος της Ξυπέτης βρίσκεται παράλληλα με τα Μακρά Τείχη, ακριβώς ΒΑ του Πειραιά, στη σημερινή περιοχή του Αγίου Ιωάννη Ρέντη – Μοσχάτου, βλ. Lamont και Boundouraki 2018, 131 – 33.

¹¹ Η θέση του δήμου Θυμαϊτάδων προσδιορίζεται με βεβαιότητα βάσει φιλολογικών πηγών στην περιοχή του Κερατσινίου, βλ. σχετικά Traill 1975, 52.

Καμίνια¹². Ο χαρακτηρισμός «τετράκωμοι» υπονοεί, πως οι *δήμοι* υπήρξαν πριν τις μεταρρυθμίσεις του Κλεισθένη *κώμες*¹³. Πιστεύεται, δε, πως προϋπάρχοντας των χρόνων του Κλεισθένη, αποτελούσε τη δωδέκατη χαμένη πόλη του Κέκροπος στον Στράβωνα¹⁴.

Η μορφή και η θέση του κλεισθένιου δήμου του Πειραιά, που συνιστούσε τον μεγαλύτερο δήμο της Ιπποθωντίδος φυλής¹⁵, παραμένει εξίσου άγνωστη με τις αρχαιολογικές μαρτυρίες – ανάμεσά τους και κεραμικά ευρήματα – να απουσιάζουν ολοκληρωτικά¹⁶. Πάντως, είναι πιθανό τμήμα του αρχαιότερου οικισμού να καταστράφηκε κατά την οικοδόμηση της μετέπειτα ιπποδάμειας πόλης.

Ο κλεισθέσιος δήμος του Πειραιά γνωρίζει ταχύτατη ανάπτυξη έπειτα από την απόφαση του Θεμιστοκλή κατά το έτος 493 π.Χ., να μεταφερθεί το επίγειο των Αθηνών στη χερσόνησο του Πειραιά¹⁷. Η απόφαση αυτή στηρίχθηκε στο στρατηγικό πλεονέκτημα, που πρόσφεραν οι τρεις φυσικοί κατά μήκος της πειραιϊκής ακτής λιμένες¹⁸ – Κάνθαρος, Ζέα και Μουνιχία –, έναντι του έως τότε εκμεταλλευόμενου λιμανιού στον Φαληρικό όρμο¹⁹ (**Εικόνα 1**). Η οικοδομική δραστηριότητα στον Πειραιά ξεκινά με την κατασκευή των τειχών του, ενώ αργότερα στη διάρκεια του αιώνα πραγματοποιείται η διαμόρφωση του αστικού του ιστού, επίτευγμα που αποδίδεται στον Ιππόδαμο από τη Μίλητο²⁰. Ο Πειραιάς εξελίσσεται μέσω των ναυτικών του εγκαταστάσεων στο στρατιωτικό κέντρο της πόλεως των Αθηναίων και μέσω της εμπορικής του ζώνης – του Εμπορίου – σε ένα από τα πρωτεύοντα εμπορικά κέντρα της Μεσογείου²¹. Ακόμη και μετά τις καταστροφικές για την πόλη συνέπειες του Πελοποννησιακού πολέμου, στις οποίες περιλαμβάνονται το γκρέμισμα των πειραιϊκών τειχών και η παράδοση του στόλου, καθώς και της εγκαθίδρυσης των Τριάκοντα τυράννων²², ο Πειραιάς κατορθώνει να ανακτήσει κατά τον 4^ο αι. π.Χ. την στρατιωτική και εμπορική του σημασία. Η ανασύσταση της προγενέστερης ευημερίας

¹² Την τοποθέτηση του ιερού του Ηρακλέους στην περιοχή Καμίνια, πλησίον του ναού της Ζωοδόχου Πηγής, προέκρινε η ανακάλυψη διαφόρων αναθηματικών επιγραφών – *IG II². 2830, IG II². 3102, IG II². 3103* – και των ορθογώνιων θεμελίων του κλασικού ναού του. Σχετικά με τα παραπάνω ευρήματα και την αναγνώριση της θέσης του ιερού βλ. Παπαγιαννόπουλος – Παλαιός 1929/33, 44 – 5, 232 – 34, 235 – 37, 109 – 11. Παπαγιαννόπουλος – Παλαιός 1939, 102 – 4 και 1958/59, 62 – 4.

¹³ Csapo και Wilson 2020, 49.

¹⁴ Το αρχαίο κείμενο (Στράβων, *Γεωγραφικά* IX 1.20) είναι φθαρμένο στο σημείο όπου αναφέρεται το όνομα της δωδέκατης πόλεως, με αποτέλεσμα το όνομά της να εικάζεται. Οι τετράκωμοι προτείνονται από τον Jacoby (1954, 287 – 96) στον σχολιασμό του *Philochoros, FGH 328 F94*. Την αποκατάσταση αυτή δέχεται και ο Parker 1996, 328.

¹⁵ Σταϊνχάουερ 2012, 20.

¹⁶ Σταϊνχάουερ 2012, 94.

¹⁷ Garland 2001, 14 – 9, όπου αναλύονται τα κίνητρα, τα οποία οδήγησαν στην ιστορική αυτή απόφαση.

¹⁸ Θουκυδίδης 1.93.3 – 7: «ἔπεισε δὲ καὶ τοῦ Πειραιῶς τὰ λοιπὰ ὁ Θεμιστοκλῆς οἰκοδομῆν (ὑπῆρκετο δ' αὐτοῦ πρότερον ἐπὶ τῆς ἐκείνου ἀρχῆς ἢς κατ' ἐνιαυτὸν Ἀθηναίους ἦρξε) νομίζων τὸ τε χωρίον καλὸν εἶναι, λιμένας ἔχον τρεῖς αὐτοφυεῖς, καὶ αὐτοὺς ναυτικοὺς γεγενημένους μέγα προφέρειν ἐς τὸ κτήσασθαι δύναμιν.»

¹⁹ Ηρόδοτος 6.116: «οἱ δὲ βάρβαροι τῆσι νηυσὶ ὑπεραιωρηθέντες Φαλήρου (τοῦτο γὰρ ἦν ἐπίγειον τότε τῶν Ἀθηναίων) ὑπὲρ τούτου ἀναχωρῆσαντες τὰς νέας ἀπέπλεον ὀπίσω ἐς τὴν Ἀσίην.» Για τις φιλολογικές μαρτυρίες αναφορικά με τον φαληρικό λιμένα, αλλά και για τα λιμενικά κατάλοιπα, βλ. Καζά – Παπαγεωργίου 2017, 223 – 42.

²⁰ Για το ζήτημα αυτό βλ. αναλυτικά παρακάτω κεφάλαιο 1.2.

²¹ Σταϊνχάουερ 2012, 24 – 5.

²² Συνοπτικά για τις καταστροφές στις οποίες υπεβλήθη ο Πειραιάς κατόπιν της παράδοσης των Αθηνών, καθώς και για τις ακόλουθες πράξεις των ολιγαρχικών στον Πειραιά στη διάρκεια του έτους 404 – 403 π.Χ., βλ. Garland 2001, 32 – 5.

του λιμανιού επιχειρείται αφενός με την ανακατασκευή των πειραϊκών τειχών το έτος 395/94 π.Χ.²³, αφετέρου με τη σταδιακή ανασυγκρότηση του στόλου²⁴.

Η σχετική ευημερία που γνωρίζει ο Πειραιάς στη διάρκεια του 4^{ου} αι. π.Χ. τερματίζεται κατά το έτος 322 π.Χ., οπότε και εγκαθιδρύεται μακεδονική κυριαρχία σε Αθήνα και Πειραιά. Σύμφωνα με τους όρους παράδοσης κατά τη λήξη του Λαμιακού πολέμου, η Αθήνα έπρεπε να περιορίσει την πρόσβαση των πολιτών στο πολιτικό σώμα και να αποδεχθεί την εγκατάσταση μακεδονικής φρουράς στο λόφο της Μουνιχίας²⁵. Υπό τον πλήρη έλεγχο της μακεδονικής φρουράς, ο Πειραιάς θα βρεθεί για πρώτη φορά κατά το έτος 319 π.Χ., όταν ο φρούραρχος Νικάνωρ αποφασίζει να αντιδράσει στην απόφαση του Πολυπέρχοντος για αποκατάσταση της δημοκρατίας στην πόλη των Αθηνών. Η ειρήνη και η επανένωση με το άστυ έρχεται τελικά την άνοιξη του 317 π.Χ. με τον Κάσσανδρο να εμπιστεύεται έκτοτε την πόλη στον Δημήτριο τον Φαληρέα και τη μακεδονική φρουρά.

Το δημοκρατικό πολίτευμα αποκαθίσταται σε Αθήνα και Πειραιά από τον Δημήτριο Πολιορκητή κατά το έτος 307 π.Χ., πολιτική κατάσταση που θα διαρκέσει έως και το 296 π.Χ., οπότε ο Αθηναίος δημαγωγός Λάχαρης επιβάλλει την τυραννία στην πόλη των Αθηνών²⁶. Ο Λάχαρης εκδιώκεται από τον Δημήτριο τον Πολιορκητή το έτος 295 ή 294 π.Χ., με τον τελευταίο να επιβάλλει αυτή τη φορά στην πόλη ένα καθεστώς ολιγαρχίας, καθώς και την παρουσία μακεδονικών φρουρών στους λόφους της Μουνιχίας και του Μουσείου. Προσπάθειες δημοκρατικών να απομακρύνουν τις μακεδονικές φρουρές από τα φρούρια συντελέστηκαν κατά το έτος 287/286 π.Χ. Οι διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν με τον Δημήτριο τον Πολιορκητή οδήγησαν στην επαναφορά του δημοκρατικού πολιτεύματος στο άστυ. Επέφεραν, ωστόσο, την αποκοπή του άστεως από τον Πειραιά, ο οποίος έκτοτε βρισκόταν υπό τον πλήρη έλεγχο της μακεδονικής φρουράς. Η κατάσταση αυτή απομόνωσης Αθήνας και επιλείου διήρκησε πιθανότατα έως και τη λήξη του Χρεμωνιδείου πολέμου κατά το έτος 261 π.Χ. Οι δύο πόλεις κερδίζουν και πάλι την ανεξαρτησία τους από τον έλεγχο των μακεδονικών φρουρών κατά το έτος 229 π.Χ., όταν ο στρατηγός της Αχαϊκής Συμπολιτείας, Άρατος, μαζί με τον Αθηναίο Ευρυκλείδη δωροδοκούν τον φρούραρχο Διογένη, ώστε να παραδώσει όλα τα μακεδονικά φρούρια της Αττικής. Καθ' όλη τη διάρκεια του μακεδονικού ελέγχου της πόλεως, εξαιτίας κυρίως των νέων εμπορικών σταθερών που διαμορφώθηκαν από τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ο Πειραιάς υποβιβάζεται από τη θέση της εμπορικής πρωτεύουσας της ανατολικής Μεσογείου.

Από το 228 π.Χ. έως και τις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ., εξαιτίας της περιορισμένης εμπλοκής των Αθηνών στις εξελίξεις των καιρών, οι ιστορικές αναφορές για την εσωτερική κατάσταση του Πειραιά είναι εξαιρετικά ισχνές²⁷. Πιο ηχηρές καθίσταντο

²³ Ο Ξενοφών (*Ελληνικά* 4.8.9 – 4.8.10) και ο Διόδωρος Σικελιώτης (14.85.1 – 14.85.4) παραθέτουν πως η ανοικοδόμηση των τειχών πραγματοποιήθηκε από τον Κόνωνα με περσική χρηματοδότηση κατά το έτος 394 π.Χ., μετά τα γεγονότα της ναυμαχίας της Κνίδου. Ωστόσο, η *IG II² 1656*, η οποία εντοπίστηκε το 1886 στην Ηετιώνεια πύλη, καταδεικνύει πως η ανοικοδόμηση των τειχών είχε ξεκινήσει ήδη το 395/94 π.Χ. στη διάρκεια της επώνυμης αρχής του Διοφάντου. Για την εν λόγω επιγραφή βλ. Maier 1959, 21.

²⁴ Σταϊνχάουερ 2012, 34.

²⁵ Garland 2001, 48.

²⁶ Garland 2001, 49 – 53.

²⁷ Garland 2001, 53.

οι πηγές με τα γεγονότα του έτους 86 π.Χ., οπότε και ο Πειραιάς καταστρέφεται από τα ρωμαϊκά στρατεύματα. Η πράξη αυτή δήωσης ήλθε ως συνέπεια της απομάκρυνσης από την κατά τον 2^ο αι. π.Χ. σύμμαχό τους Ρώμη²⁸ και της σύμπραξης με τον βασιλιά του Πόντου Μιθριδάτη Ευπάτορα, ο οποίος είχε κηρύξει πόλεμο εναντίον της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας²⁹. Ο Αρχέλαος αναλαμβάνει τα ηνία της εκστρατείας του Μιθριδάτη στην Ελλάδα, ενώ ο Αριστίων ορίζεται τύραννος των Αθηνών. Ένα χρόνο αργότερα η Ρώμη στέλνει τον στρατηγό Σύλλα εναντίον των Αθηνών, αλλά και του Πειραιά, όπου βρισκόταν εγκατεστημένη η μόνιμη βάση των στρατιωτικών επιχειρήσεων του Αρχελάου. Αφού προηγηθεί η εισβολή του Σύλλα στην Αθήνα τον Μάρτιο του 86 π.Χ. και επακόλουθη δήωση, τα ρωμαϊκά στρατεύματα κατορθώνουν να υπονομεύσουν και τον οχυρωματικό περίβολο του Πειραιά και να εισέλθουν στην πόλη. Με την παραβίαση των τειχών τα στρατεύματα του Αρχελάου, αρχικά, υποχωρούν στην Μουνιχία και, έπειτα, καταφεύγουν μέσω θαλάσσης στη Βοιωτία. Όπως πληροφορούμαστε από τον Αππιανό (*Μιθριδατικά* 41), κατά την αναχώρηση του Αρχελάου ο Σύλλας πυρπολεί τον Πειραιά, καθώς του είχε προκαλέσει περισσότερη αναστάτωση από την Αθήνα.

Από τους χρόνους που έπονται της καταστροφής του Σύλλα έως και την ύστερη αρχαιότητα, ο Πειραιάς περιγράφεται από τους αρχαίους συγγραφείς ως μια πόλη συρρικνωμένη με παρηκμασμένο λιμάνι³⁰. Της εικόνας αυτής αντιτίθενται, ωστόσο, τα αρχαιολογικά κατάλοιπα, τα οποία υποδεικνύουν πως ακόμη και μετά το γεγονός της δήωσης δεν επήλθαν αλλαγές στην έκταση της εγκατάστασης ή στη λειτουργία της πόλης ως εμπορική πύλη των Αθηνών. Πιο συγκεκριμένα, σε όλη τη διάρκεια της αυτοκρατορικής περιόδου η πόλη συνεχίζει να εκτείνεται στην ίδια περιοχή μεταξύ Κανθάρου και Ζέας, στην οποία είχε ήδη περιοριστεί από τον 2^ο αι. π.Χ. Μόνο κατά τη διάρκεια της ύστερης ρωμαϊκής περιόδου ο αστικός ιστός φαίνεται να μετατοπίζεται περισσότερο προς την περιοχή του Εμπορίου, περιμετρικά του λιμένα του Κανθάρου. Παράλληλα, όπως αποδεικνύεται από τα λείψανα λιμενικών και άλλων εγκαταστάσεων στην περιοχή του Κανθάρου, ο Πειραιάς αποτελεί τον βασικό λιμένα στο περιφερειακό θαλάσσιο εμπόριο του Αιγαίου έως και τον 6^ο αι. μ.Χ.

1.2. Τοπογραφική εξέλιξη

Η οικοδομική δραστηριότητα στον Πειραιά ξεκινά με την κατασκευή των τειχών, γεγονός που συνιστά, άλλωστε, και την ιδρυτική πράξη της πόλης³¹. Η κατασκευή του πρώτου οχυρωματικού περιβόλου ανάγεται στους χρόνους της

²⁸ Σχετικά με τους συμμαχικούς δεσμούς Αθήνας – Ρώμης κατά τον 2^ο αι. π.Χ., Habicht 1997, 194 – 219.

²⁹ Για τις αρχαίες μαρτυρίες και για μία ανάλυση των γεγονότων της πολιορκίας, όσο και εκείνων που προηγήθηκαν, βλ. Habicht 1997, 297 – 314. Hoff 1997. Για τις αρχαιολογικές μαρτυρίες της δήωσης του Πειραιά από τον Σύλλα, βλ. Grigoropoulos 2005, 20 – 2.

³⁰ Grigoropoulos 2016, 239 – 68.

³¹ Γενικότερα για την οχύρωση του Πειραιά βλ. von Eickstedt 1991, 18 – 60. Garland 2001, 163 – 69. Σταϊνχάουερ 2012, 44 – 53.

επώνυμης αρχής του Θεμιστοκλέους, δηλαδή το 493/92 π.Χ. Ακολουθεί κατά τα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ. η κατασκευή των Μακρών Τειχών, μέσω των οποίων ενώνεται η πόλη των Αθηνών με το επίνειό της³². Τα τείχη του Πειραιά, όπως και τα Μακρά τείχη, κατεδαφίζονται το 404 π.Χ. μετά την ήττα των Αθηναίων στον Πελοποννησιακό πόλεμο³³, ενώ ανοικοδομούνται εκ νέου από τον Κόνωνα το 395/94 π.Χ.³⁴. Οικοδομικές επιγραφές υποδεικνύουν, δε, πως οχυρωματικές εργασίες πραγματοποιούνται και μετά τη μάχη της Χαιρώνειας, το 337/36 π.Χ., το 307/6 π.Χ. και το 229/28 π.Χ.³⁵. Από τα λείψανα των τειχών, τα οποία κατά το πλείστον τοποθετούνται χρονολογικά στην κοινότητα φάση της οχύρωσης³⁶, υπολογίζεται πως ο οχυρωματικός περίβολος θα διέσχιζε ολόκληρη την ακτογραμμή της πειραιϊκής χερσονήσου σε μήκος περ. 13 χλμ. (78 αττικών σταδίων)³⁷. Τμήματα του οχυρωματικού περιβόλου των χρόνων του Κόνωνος σώζονται εκτενώς στο ΝΔ τμήμα της πειραιϊκής ακτής, μεταξύ των λιμανιών Ζέας και Κανθάρου³⁸. Οι πύλες του οχυρωματικού περιβόλου αριθμούσαν τουλάχιστον σε έξι, με τις δύο κυριότερες – τον Αστικό Πυλώνα και τη Διαμέσου των Μακρών Τειχών πύλη – να βρίσκονται στη βόρεια πλευρά³⁹.

³² Πρώτα κατασκευάζεται το βόρειο και το φαληρικό τείχος, ενώ έπειτα ακολουθεί η κατασκευή του ενδιάμεσου (νότιου) τείχους σε απόσταση περ. 183μ. από το βόρειο. Το νότιο τείχος των Μακρών Τειχών μαζί με το βόρειο διαμόρφωναν έναν πλατύ διάδρομο έξι περ. χιλιομέτρων. Ο Conwell (2008, 4, 37 – 78) τοποθετεί την κατασκευή των δύο πρώτων σκελών των Τειχών στα 462/461 – 457/56 π.Χ., ενώ το νότιο περίπου στα 443/442 π.Χ.

³³ Conwell 2002, 321 – 38, όπου συμπυκνώνονται αρχαίες και σύγχρονες μαρτυρίες σχετικές με την καταστροφή του οχυρωματικού περιβόλου του Πειραιά και των Μακρών Τειχών.

³⁴ Βλ. παραπάνω υποσημ. 23.

³⁵ von Eickstedt 1991, 25, 29 – 32. Για τις επιγραφές βλ. Maier 1959, 36, 48, 76.

³⁶ Τα τείχη αυτά είναι κατασκευασμένα κατά το *έμπλεκτον* σύστημα. Το σύστημα αυτό δόμησης διαφέρει από τη συμπαγή κατασκευή με μεγάλους τετραγωνικούς λιθόπλινθους, που περιγράφεται από τον Θουκυδίδη (I, 93) για τα τείχη της πόλης κατά την εποχή του Θεμιστοκλή. Από τα σωζόμενα κατάλοιπα το μόνο τμήμα τείχους, που αποδίδεται από τους ερευνητές στη θεμιστόκλεια φάση της οχύρωσης λόγω συνέπειας με την περιγραφή του Θουκυδίδη, εντοπίζεται στη δυτική πλευρά της εισόδου του λιμένα της Ζέας. Για το τμήμα αυτό τείχους βλ. σχετικά von Eickstedt 1991, 23, υποσημ. 79 – 81, πίν. 6 (1).

³⁷ Ο Judeich (1931, 145 και εξής, σχ. 3) υποστηρίζει πως ο περίβολος των χρόνων του Θεμιστοκλέους θα ήταν μικρότερος, ακολουθώντας λοξή πορεία από τη μέση της νότιας ακτής έως την είσοδο του Κανθάρου. Η άποψη αυτή βασίζεται στη διατύπωση του Θουκυδίδη πως η οχύρωση του Πειραιά είχε μήκος 60 στάδια, αριθμός μικρότερος από το εκτιμώμενο σήμερα μήκος της οχύρωσης. Την ίδια άποψη ενστερνίζεται και ο Σταϊνχάουερ 2012, 50. Αντίθετα, ο von Eickstedt (1991, 26 – 7, 290) θεωρεί πως τα αρχαιολογικά ευρήματα δεν επιβεβαιώνουν μία τέτοια αποκατάσταση.

³⁸ Για την ακριβή θέση των λειψάνων αυτών βλ. von Eickstedt 1991, 18, πίν. 6 (2 – 5, 7 – 12).

³⁹ Για τις εν λόγω πύλες βλ. von Eickstedt 1991, 50 – 60 και Σταϊνχάουερ 2012, 45 – 49.

Η χάραξη της κλασικής πόλης του Πειραιά κατά τον 5^ο αι. π.Χ.⁴⁰ συνδέεται με τον Μιλήσιο Ιππόδαμο⁴¹, στον οποίο έχει αποδοθεί η ρυμοτομία και άλλων πόλεων⁴². Από ένα απόσπασμα των Πολιτικών του Αριστοτέλη (*Πολ.* 1267β22 – 1268α14) εκμαιεύεται πως ο Ιππόδαμος οργάνωσε το πειραϊκό τοπίο βάσει της εμπνευσμένης αρχής του για διαχωρισμό της πόλης («της τῶν πόλεων διαιρέσεως») σε τρεις πολεοδομικές ζώνες με ιδιωτικό, ιερό και δημόσιο χαρακτήρα αντίστοιχα⁴³. Ο Ιππόδαμος υπήρξε ο πρώτος – κατά τον Αριστοτέλη – που θεωρητικοποίησε την ιδανική μορφή της πόλης, διαπλάθοντας ένα λειτουργικό πολεοδομικό σχέδιο, στο οποίο η εδαφική επικράτεια κατανέμετο βάσει όλων των απαιτούμενων λειτουργιών της κοινοτικής ζωής. Την πρακτική εφαρμογή της ιπποδάμειας αυτής αρχής επιβεβαίωσε το πλήθος λίθινων οροσήμων (*όρων*) του 5^{ου} αι. π.Χ., τα οποία βρέθηκαν στην ευρύτερη περιοχή του Πειραιά, σηματοδοτώντας τους διάφορους τομείς της αστικής ζωής⁴⁴ (**Εικόνα 2**).

Όσον αφορά, αρχικά, την κατανόηση του τρόπου οργάνωσης του ιδιωτικού χώρου κατοίκησης στον ιπποδάμειο Πειραιά, ενδεικτικές είναι και πάλι οι περιγραφές του Αριστοτέλη⁴⁵. Συγκεκριμένα, ο φιλόσοφος, περιγράφοντας την ιδανική μορφή μίας πόλης, χαρακτηρίζει την ιπποδάμεια πολεοδομική οργάνωση του χώρου κατοίκησης – εκτός από ευχάριστη (*ήδιων*) και πρακτική (*χρησιμότερα*) – ως *εὔτομον*⁴⁶. Ο ισχυρισμός αυτός δεν αφορά στην ορθογωνική διάταξη των οικοδομικών νησίδων, καθώς η πολεοδομική αυτή μορφή είχε ήδη εξελιχθεί στην Ιωνία και στις επαρχίες της Δύσης και δεν συνιστούσε προϊόν ιπποδάμειας έμπνευσης. Η πρωτοτυπία του πολεοδόμου σχετίζεται με τη δημιουργία κανονικών σειρών μικρών οικοδομικών τετραγώνων, τα οποία συνδέονταν μεταξύ τους μέσω ενός συστήματος διασταυρούμενων οδικών τομών, το πλάτος των οποίων διαβαθμιζόταν. Την αποκατάσταση του θεωρητικού αυτού σχήματος στην τοπογραφία του Πειραιά επιχείρησαν για πρώτη φορά οι Höpfner και Schwander το 1994, επί τη βάσει των αποτελεσμάτων των σωστικών ανασκαφών

⁴⁰ Τη χρονολόγηση της ιπποδάμειας χάραξης του Πειραιά κατά την περίοδο ειρήνης μετά το 479 π.Χ. υποστηρίζουν οι Höpfner και Schwander (1994, 22). Κατά την ίδια χρονική περίοδο τοποθετεί την ιπποδάμεια χάραξη και ο Σταϊνχάουερ (2007, 191). Στη δεκαετία του 450 π.Χ., πριν την οργάνωση των Θουρίων, τοποθετούν – βάσει παλαιότερης χρονολόγησης του σίγμα με τις τρεις κεραίες που εντοπίζεται στους όρους – τη χάραξη του Πειραιά από τον Ιππόδαμο, οι Burns 1976, 421 – 25 και Garland 2001, 27, 212 – 13. Ο Gill 2006, 1 – 15, εικ. 1 – 3, βασισμένος στην αναθεωρημένη χρονολόγηση του σίγμα με τις τρεις κεραίες και τη χρονολόγηση των ρω με απόφυση που εντοπίζονται στους ευρεθέντες όρους, δεν αποκλείει η ιπποδάμεια χάραξη να πραγματοποιήθηκε στα ύστερα χρόνια της δεκαετίας του 440 π.Χ. ή στην δεκαετία του 430 π.Χ., μετά τη δημιουργία των Θουρίων.

⁴¹ Αριστοτέλης, *Πολιτικά* II 1267β: «ὅς καὶ τήν τῶν πόλεων διαίρεσιν εὔρε καὶ τὸν Πειραιᾶ κατέτεμεν». Βλ. επίσης, Ησύχιος λ. *Ἰπποδάμου νέμησις*: «τὸν Πειραιᾶ Ἰππόδαμος Εὐρυφῶντος παῖς ὁ καὶ μετεωρολόγος διεῖλεν Ἀθηναίους».

⁴² Το όνομα του Ιπποδάμου έχει συνδεθεί από ορισμένους ερευνητές με την ανοικοδόμηση της πατρίδας του Μιλήτου και των Θουρίων, ενώ ο Στράβων (14. 654) τον χαρακτηρίζει ως αρχιτέκτονα της Ρόδου. Σχετικά με τις απόψεις γύρω από τη σχέση του Ιπποδάμου με την ανοικοδόμηση της Μιλήτου, βλ. Burns 1976, 421 – 25. Για τη συμμετοχή του Ιπποδάμου στην ίδρυση των Θουρίων, βλ. Greco 2003, 109 – 28. Σχετικά με την απόδοση στον Ιππόδαμο του σχεδίου της Ρόδου, βλ. Wycherley 1964, 135 – 39.

⁴³ Burns 1976, 414 – 18.

⁴⁴ Για τα ευρεθέντα ορόσημα, βλ. Hill 1932, 254 – 59. Gill 2006, 5 – 14.

⁴⁵ Σταϊνχάουερ 2009, 240.

⁴⁶ Αριστοτέλης, *Πολιτικά* I 1330β: «ἢ δὲ τῶν ἰδίων οἰκήσεων διάθεσις ἡδίων μὲν νομίζεται καὶ χρησιμότερα πρὸς τὰς ἄλλας πράξεις, ἂν εὔτομος ἦ καὶ κατὰ τὸν νεώτερον καὶ τὸν Ἰπποδάμειον τρόπον, πρὸς δὲ τὰς πολεμικὰς ἀσφαλείας τούναντίον ὡς εἶχον κατὰ τὸν ἀρχαῖον χρόνον.».

της πόλεως⁴⁷ (**Εικόνα 3**). Η ανασύστασή τους βασίστηκε, συγκεκριμένα, στα ανασκαφικά αποτελέσματα της έρευνας του Δραγάτη στην περιοχή του Δημοτικού Θεάτρου Πειραιώς, η οποία είχε λάβει χώρα κατά τα έτη 1883/1884⁴⁸. Οι δύο αρχιτέκτονες τοποθετήθηκαν τόσο αναφορικά με τις διαστάσεις των οικοδομικών νησίδων και τη διάταξη και το μέγεθος του κάθε οικοδομικού τετραγώνου επί των νησίδων, όσο και με τη μορφή της κατοικίας των εκάστοτε οικοπέδων. Προχώρησαν, παράλληλα, σε αποκατάσταση του οδικού δικτύου. Έκτοτε, η ανασκαφή μεγάλου αριθμού – ολόκληρων ή τμηματικά σωζόμενων – οικοδομικών τετραγώνων και αρχαίων οδών στο πλαίσιο σωστικών ανασκαφών επιβεβαίωσαν τον αρχικό συλλογισμό των δύο ερευνητών, εμπλουτίζοντάς τον, όμως παράλληλα, με νέα δεδομένα και παραλλάσσοντας πολλές από τις προτεινόμενες διαστάσεις.

Τα έως τώρα ανασκαφικά αποτελέσματα υποδεικνύουν πως το οδικό δίκτυο του Πειραιά αποτελείται από *πλατείες* οδούς, οι οποίες διέγραφαν την πόλη τόσο στον άξονα ΒΑ – ΝΔ όσο και στον άξονα ΒΔ – ΝΑ, καθώς και από δευτερεύουσες, πλάτους 5μ. και 8 – 8,20μ. Αναφορικά με τις *πλατείες* οδούς, μία εξ' αυτών, η πλατεία οδός J⁴⁹, είχε άξονα κατεύθυνσης από ΒΑ προς ΝΔ και ακολουθούσε πορεία αντίστοιχη με αυτήν της σημερινής λεωφόρου Ηρώων Πολυτεχνείου⁵⁰. Τμήμα της οδού, το οποίο εντοπίστηκε κάτω από την περιοχή του Δημοτικού Θεάτρου, τοποθετεί το πλάτος της στα 16,50μ.⁵¹. Μία δεύτερη πλατεία οδός, η οποία ήταν κάθετη στην προηγούμενη, εντοπίστηκε βορείως της οδού Δραγάτη, πλησίον της ΝΑ γωνίας του υπό ανέγερση Δημαρχιακού Μεγάρου, αντιστοιχώντας στην οδό 27 των Höpfner και Schwander⁵².

Οι οδοί πλάτους 5μ. θεωρείται πως συνέδεαν μεταξύ τους τα οικοδομικά τετράγωνα των οκτώ οικιών, ενώ οι οδοί πλάτους 8 – 8,20μ. εφαρμόζονταν ανά 16 οικοδομικά τετράγωνα⁵³. Στη διάρκεια της ύστερης ρωμαϊκής περιόδου, λόγω της επέκτασης της οικοδομικής γραμμής για την κατασκευή εργαστηρίων και καταστημάτων, το πλάτος των οδών φαίνεται να μειώνεται από τα 8μ. και 5μ. στα 3μ.

Παράλληλα, ανασκαφικές εργασίες, οι οποίες διενεργήθηκαν στο πλαίσιο του έργου του Τραμ επί της οδού Βασιλέως Γεωργίου, αποκάλυψαν τα νότια τμήματα τριών διαδοχικών οικοδομικών τετραγώνων, τα οποία επέτρεψαν την αποκατάσταση του μήκους του εκάστοτε τετραγώνου στον άξονα Α – Δ στα 45,30μ. – 45,50μ., διορθώνοντας κατά 2μ περ. την προτεινόμενη από τους Höpfner και Schwander διάσταση⁵⁴ (**Εικόνα 4**). Παράλληλα, το μήκος του οικοδομικού τετραγώνου στον άξονα Β – Ν αποκαταστάθηκε με βάση τα τωρινά ανασκαφικά δεδομένα στα 40 –

⁴⁷ Höpfner και Schwander 1994.

⁴⁸ Τα αποτελέσματα της ανασκαφής του Δραγάτη δημοσιεύθηκαν από τον Dörpfeld 1884, 279 – 87.

⁴⁹ Ακολουθείται η οριζόμενη από τους Höpfner και Schwander (1994, εικ. 14, 19) ονομασία των οδών, στην οποία βασίζονται όλοι οι ερευνητές και ανασκαφείς του αρχαίου Πειραιά.

⁵⁰ Σταϊνχάουερ 2009, 238.

⁵¹ Αξιώτη 2013, 60 – 1, εικ. 5.

⁵² Ψαράκη 2017. Οι Höpfner και Schwander (1994, πίν. 14) είχαν τοποθετήσει την πλατεία αυτή οδό κατά μήκος της ανατολικής πλευράς του λιμένα του Κανθάρου και των νοτίων παρυφών του λόφου της Μουνιχίας, στην οδό 23. Ο Σταϊνχάουερ (2009, 238) είχε ήδη αναγνωρίσει πως η έκταση των εγκαταστάσεων της Ζέας δεν επέτρεπε την προτεινόμενη από τους Höpfner και Schwander αποκατάσταση και θεωρούσε πιθανότερο η αρχαία αυτή οδός να ήταν παράλληλη με τη σημερινή λεωφόρο Βασιλέως Γεωργίου ή ακόμη και να ταυτίζεται με αυτήν.

⁵³ Σταϊνχάουερ 2009, 241 – 42.

⁵⁴ Ψαράκη 2017.

40,50μ., αναμορφώνοντας εκ νέου την προτεινόμενη τιμή των Γερμανών αρχιτεκτόνων⁵⁵. Πάντως, η αναγνώριση των Höpfner και Schwander στα θεμέλια του Δημοτικού Θεάτρου της διαίρεσης του υποδάμιου οικοδομικού τετραγώνου σε οκτώ οικόπεδα⁵⁶, οργανωμένα ανά τέσσερα σε δύο σειρές, επιβεβαιώνεται από την εύρεση κεντρικών μεσοτοιχιών σε πλήθος αρχαίων οικοδομικών τετραγώνων⁵⁷.

Η κατάσταση διατήρησης των οικιών του 5^{ου} και 4^{ου} αι. π.Χ., οι οποίες έχουν αποκαλυφθεί έως ώρας στο πλαίσιο των σωστικών ανασκαφών της πόλης⁵⁸, είναι πολύ αποσπασματική. Διακρίνονται, ωστόσο, ανάμεσα στα σπαράγματα και στις μεταγενέστερες κατασκευαστικές φάσεις των χώρων ορισμένα κοινά χωροταξικά χαρακτηριστικά⁵⁹, με πυρήνα τη διάταξη των δωματίων περιμετρικά μίας αυλής. Εντός του αύλειου χώρου ανευρίσκονται σε κάθε περίπτωση φρέατα ή δεξαμενές⁶⁰, ενώ στη βόρεια πλευρά αυτού εντοπίζονται δύο τουλάχιστον χώροι, εκ των οποίων ο ένας ερμηνεύεται ως *ανδρών*⁶¹. Η παρουσία του επιβεβαιώνεται τόσο από τη διακόσμηση των δαπέδων, όσο και από τις θεμελιώσεις για την τοποθέτηση κλινών. Η εύρεση θεμελιώσεων τοίχων σε ορισμένες περιπτώσεις επιβεβαιώνει τη διάταξη δωματίων τόσο στη νότια πλευρά της οικίας⁶², όσο και στους πλευρικούς τοίχους⁶³. Ο τρόπος οργάνωσης του υποδάμιου οικοδομικού τετραγώνου – παράλληλα με τον τύπο της κατοικίας – μεταβλήθηκε μέσα στον χρόνο. Ήδη από την αρχή της ελληνιστικής

⁵⁵ Σταϊνχάουερ 2007, 195.

⁵⁶ Höpfner και Schwander 1994, 41, εικ. 43. Αξιώτη 2013, 62 – 4.

⁵⁷ Σταϊνχάουερ 2007, 194 – 95.

⁵⁸ Κατάλοιπα οικιών, τα οποία χρονολογούνται στον 5^ο και 4^ο αι. π.Χ., έχουν εντοπιστεί κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αι. στην οδό Περικλέους 7 (Αλεξανδρή 1984, 47 – 48, πίν. 44α – β), στη διασταύρωση των οδών Φραγκιάδων 50 – Λέκκα (Σπαθάτου 1988, 63 – 4, πίν. 22α), στο οικόπεδο της Ανώτατης Βιομηχανικής Σχολής Πειραιώς (Σταϊνχάουερ 1989α, 26 – 28, σχ. 1), στη διασταύρωση των οδών Νεωρίων – Τσαμάδου (Σταϊνχάουερ 1989β, 29, πίν. 7α – β), στην οδό Αλκιβιάδου 93 (Αγαλλοπούλου 1989, 40), καθώς και κάτω από την εκκλησία της Αγίας Τριάδος στη διασταύρωση των οδών Βασιλέως Γεωργίου Α΄ – Μακράς Στοάς – Φίλωνος (von Eickstedt 1991, 157 – 58, εικ. 47, 52). Ιδιαίτερα πρόσφορες αναφορικά με την κλασική οικιστική αρχιτεκτονική της πόλεως υπήρξαν και οι έρευνες της τελευταίας εικοσαετίας, βλ. σχετικά Πετρίτση 2010, 441 – 43, Μιχαλοπούλου 2013, 218 – 26, εικ. 26 – 39 και Αξιώτη 2014, 186 – 188, εικ. 2 – 5. Ανάμεσα στο πλήθος των κτιριακών λειψάνων ξεχωρίζουν τμήματα τεσσάρων νησίδων με οικοδομικά κατάλοιπα κλασικών χρόνων, τα οποία εντοπίστηκαν στη διασταύρωση των οδών Ζαΐμη και Φλέσσα (Μιχαλοπούλου 2013, 218 – 21, εικ. 27 – 9). Η συνέχεια μίας εκ των αποκαλυφθέντων οικιών είχε ήδη εντοπιστεί στη διάρκεια προγενέστερης αρχαιολογικής έρευνας επί των οδών Σαλαμινομάχων – Φλέσσα (Αλεξανδρή 1983α, 33, πίν. 29α).

⁵⁹ Ο von Eickstedt (1991, 97 – 110) θεωρεί πως η αποσπασματικότητα των λειψάνων δεν επιτρέπει με βεβαιότητα τη θεώρηση ενός βασικού τύπου οικίας, διακρίνοντας ανάμεσα στα ευρισκόμενα λείψανα διαφορετικούς τρόπους οργάνωσης των χώρων στα βόρεια της αυλής. Αντίθετα, ο Σταϊνχάουερ υποστηρίζει την ύπαρξη ενός τυπικού σχήματος υποδάμιου σπιτιού, το οποίο θα επαναλαμβανόταν κάθε φορά, προσαρμοσμένο στη θέση της οικίας εντός του οικοδομικού τετραγώνου. Για την περιγραφή του εν λόγω σχήματος και των βασικών χαρακτηριστικών του, βλ. Σταϊνχάουερ 2012, 97 – 100.

⁶⁰ Για τα φρέατα και τις δεξαμενές στον αρχαίο Πειραιά, βλ. Chrysoulaki κ.α. 2017, 422 – 31, εικ. 5 – 13.

⁶¹ Ανδρών, ο οποίος σώζει τις βάσεις κλινών και ορίζεται από προθάλαμο με ψηφιδωτό, έχει εντοπιστεί στο ΒΑ άκρο της οικίας Β του οικοπέδου της Ανώτατης Βιομηχανικής Σχολής. Για το εν λόγω εύρημα βλ. σχετικά Σταϊνχάουερ 1989α, 28, σχ. 1. Ανδρών με βοτσαλωτό δάπεδο ανευρέθηκε στο ΒΑ τμήμα της νοτιότερης εκ των δυο οικιών, που εντοπίστηκαν κάτω από την εκκλησία της Αγίας Τριάδας, βλ. σχετικά von Eickstedt 1991, 157 – 58, εικ. 46, 52. Τμήμα ανδρών έχει αποκαλυφθεί, ακόμη, επί της οδού Μαυροκορδάτου 27 μαζί με τμήματα βάσεων κλινών και βοτσαλωτού δαπέδου, βλ. Αξιώτη 2014, 188, εικ. 5.

⁶² Σταϊνχάουερ 1989α, 28, σχ. 1. Τμήματα δύο χώρων στη νότια πλευρά της κατοικίας εντοπίστηκαν εντός της βόρειας Οικίας Β.

⁶³ Αλεξανδρή 1983α, 33, πίν. 29α.

περιόδου πραγματοποιούνταν συνενώσεις γειτονικών κλασικών οικοπέδων με κατεδαφίσεις των προγενέστερων οικιών⁶⁴. Τυπικά χαρακτηριστικά των οικιών συνιστούν πλέον οι περίστυλες αυλές, καθώς και η πληθώρα των διακοσμητικών στοιχείων, όπως τα ψηφιδωτά και οι τοιχογραφίες⁶⁵.

Όσον αφορά τη ζώνη του δημόσιου χώρου, αυτή περιλάμβανε το *Ἐμπόριον* και την περιοχή του ναυστάθμου, καθώς και δύο αγορές με πολιτική και εμπορική λειτουργία αντίστοιχα. Η πολιτική αγορά του Πειραιά συνδέεται από τους αρχαίους συγγραφείς με το όνομα του – εμπνευστή της πολεοδομίας της – Ιπποδάμου⁶⁶. Μαρτυρίες του Πausανία τοποθετούν την ιπποδάμειο Αγορά μακριά από το λιμάνι του Κανθάρου⁶⁷, ενώ του Ξενοφώντος πλησίον του δρόμου, που οδηγούσε στο ιερό της Αρτέμιδος Μουνιχίας και στο Βενδίδειο⁶⁸. Η ασφαλής αποκατάσταση της θέσης του πολιτικού κέντρου της πόλεως επετεύχθη μέσω μίας έμμεσης αναφοράς της αγοράς στην επιγραφή με τους όρους κατασκευής της σκευοθήκης του Φίλωνος (στ. 4 – 7)⁶⁹. Σύμφωνα με αυτή, η σκευοθήκη θα κατασκευαζόταν μεταξύ του προτύλου της αγοράς και των νεωσοίκων της Ζέας. Η εύρεση κτιριακών καταλοίπων της σκευοθήκης κατά το έτος 1988 στη βορειοδυτική πλευρά της Ζέας⁷⁰ επιβεβαίωσε την αναφορά της επιγραφής και ως εκ τούτου τη θέση της αγοράς.

Η τρέχουσα έρευνα θεωρεί δεδομένο πως στον Πειραιά θα υπήρχε και μία ακόμη αγορά με αποκλειστικά εμπορικό χαρακτήρα, όπου θα πραγματοποιείτο το λιανικό εμπόριο – δεδομένου ότι οι δραστηριότητες οι σχετικές με το χονδρικό εμπόριο λάμβαναν χώρα στο Εμπόριον – και θα εξυπηρετούνταν οι ανάγκες των κατοίκων που διαβιούσαν στο λιμάνι⁷¹. Πρέπει να σημειωθεί ότι ο χαρακτηρισμός «εμπορική αγορά» είναι μια πρόταση της σύγχρονης έρευνας, η οποία αφορμάται από τη μαρτυρία του Πausανία (1.1.3.) για την ύπαρξη μίας ακόμη αγοράς, την αγορά *τοῖς ἐπὶ τῆς θαλάσσης*, κοντά στη Μακρά Στοά. Με την ευκαιρία της αποκάλυψης της Μακράς στοάς στη βόρεια ακτή του Κανθάρου, ο Σταϊνχάουερ υποστήριξε ότι η αγορά *τοῖς ἐπὶ τῆς θαλάσσης*, που αναφέρει ο Πausανίας, ταυτίζεται με την *ἀγορὰν τῶν ναυτῶν*, η οποία βρισκόταν κατά τον συγγραφέα της υποθέσεως στο Δημοσθ. 52 στο *Χώμα*, στην τεχνητή αποβάθρα μπροστά από τη Μακρά Στοά⁷². Αν και η αποκατάσταση της εν λόγω αγοράς εντός της ζώνης του Εμπορίου και σε άμεση γειτνίαση με τη Μακρά στοά

⁶⁴ Χαρακτηριστικά παραδείγματα της εξέλιξης αυτής συνιστούν η ελληνοιστική οικία Γ που ανασκάφηκε στο οικόπεδο της Ανώτατης Βιομηχανικής Σχολής, βλ. Σταϊνχάουερ 1989α, 28 – 9, σχ. 1, καθώς και η οικία των Διονυσιαστών, η οποία εντοπίζεται κάτω από το Δημοτικό Θέατρο Πειραιά, βλ. Αζιώτη 2013, 60 – 5.

⁶⁵ Chrysoulaki κ.α. 2017, 420 – 21.

⁶⁶ Gill 2006, 6 και υποσημ. 31. Ο Burns (1976, 420) επισημαίνει πως ο χαρακτηρισμός «ιπποδάμεια» ίσως αποτελεί ένδειξη εκτίμησης για τη συνολική συνεισφορά του Ιπποδάμου στη σχεδίαση της πόλης.

⁶⁷ Πausανίας 1.1.3.

⁶⁸ Ξενοφών, *Ἑλληνικά* 2.4.11: «οἱ δ' ἐκ τοῦ ἄστεως εἰς τὴν Ἰπποδάμειον ἀγορὰν ἐλθόντες πρῶτον μὲν συνετάξαντο, ὥστε ἐμπλήσαι τὴν ὁδὸν ἢ φέρει πρὸς τε τὸ ἱερὸν τῆς Μουνιχίας Αρτέμιδος καὶ τὸ Βενδίδειον.».

⁶⁹ Gill 2006, 7 – 9. Για την IG II² 1668, βλ. Jeppesen 1958, 69 – 101.

⁷⁰ Steinhauer 1996, 471 – 79.

⁷¹ Grigoropoulos και Tsaravopoulos 2012, 279 – 80.

⁷² Σταϊνχάουερ 2012, 86 – 8.

φαντάζει ιδιαίτερα πειστική, δεν επιβεβαιώνεται σε καμία πηγή ότι η αγορά αυτή είχε εμπορικό χαρακτήρα⁷³.

Την αποκατάσταση υπαίθριας αγοράς με εμπορικό χαρακτήρα, η οποία λειτουργούσε με βεβαιότητα στη διάρκεια των ελληνιστικών και των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων, προτείνει η έρευνα στο οικόπεδο του «Δικαστικού Μεγάρου» επί της σημερινής πλατείας Ροντήρη⁷⁴. Στη θέση αυτή, η οποία καταλαμβάνονταν από κτιριακά κατάλοιπα των ρωμαϊκών και υστερορωμαϊκών χρόνων⁷⁵, εντοπίστηκαν πρωιμότερα ευρήματα, τα οποία υποδεικνύουν πως πριν την ρωμαϊκή κατάληψη διενεργούνταν στον χώρο δραστηριότητες σχετικές με το λιανικό εμπόριο⁷⁶.

Η περιοχή του ναυστάθμου εκτεινόταν στην περίμετρο των τριών λιμένων. Νεωσοίκους διέθεταν και οι τρεις λιμένες, με τους περισσότερους να αναπτύσσονται στο λιμάνι της Ζέας⁷⁷. Όπως υποδεικνύεται από τις αναφορές στην αρχαία γραμματεία, αλλά και τις ίδιες τις ιστορικές συγκυρίες, νεώσοικοι κατασκευάζονται ήδη από τα χρόνια του Θεμιστοκλή και αξιοποιούνται έως και την καταστροφή τους από τον Σύλλα το έτος 86 π.Χ.⁷⁸. Η αναφορά του Πausανία (1.29.16) σε νεωσοίκους, ορατούς στην εποχή του, ίσως υποδεικνύει κάποιο επίπεδο συντήρησης τουλάχιστον μερικών από αυτούς σε ένα ή περισσότερα από τα λιμάνια στη διάρκεια των ρωμαϊκών χρόνων⁷⁹. Αντίστοιχα, στην επιγραφή IG II² 1035 (στ. 43), η οποία σχετίζεται με αποκατάσταση ιερών και δημοσίων εδαφών κατά την πρώιμη αυτοκρατορική περίοδο, γίνεται αναφορά σε λιμενικές εγκαταστάσεις στην περιοχή της Ζέας⁸⁰. Με την εγκυρότητα των άνωθεν πηγών να είναι εξαιρετικά αμφίβολη⁸¹, ρωμαϊκές λιμενικές εγκαταστάσεις θα μπορούσαν να αποκατασταθούν μόνον στον λιμένα του Κανθάρου, που ήταν και το μοναδικό λιμάνι της πειραϊκής ακτής, το οποίο χρησιμοποιούνταν μετά την καταστροφή της πόλεως από τον Σύλλα⁸².

Η εμπορική ζώνη του Κανθάρου, το *Ἐμπόριον*, εκτεινόταν κατά μήκος των βόρειων και ανατολικών ακτών του λιμένα και διαχωριζόταν από τον υπόλοιπο αστικό

⁷³ Grigoropoulos και Tsaravopoulos 2012, 279 – 80.

⁷⁴ Steinhauer 1994, 58. Grigoropoulos και Tsaravopoulos 2012, 293 – 96.

⁷⁵ Αναλυτικά για τα εν λόγω αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, βλ. Σταϊνχάουερ 1988, 40 – 44.

⁷⁶ Αναλυτικά για τα ευρήματα, βλ. Grigoropoulos και Tsaravopoulos 2012, 285 – 87, 293 – 94.

⁷⁷ Στον λιμένα της Ζέας κατάλοιπα νεωσοίκων εντοπίζονται τόσο στην ανατολική και δυτική όσο και στη βόρεια πλευρά του λιμένα, ενώ στη Μουνιχία ίχνη νεωσοίκων ανευρίσκονται στη βόρεια, βορειοδυτική και νότια πλευρά της λεκάνης. Τα κατάλοιπα αυτά ανήκουν στον 4^ο αι. π.Χ. και πιθανότατα και στον 5^ο αι. π.Χ. Στο λιμάνι του Κανθάρου οι ενδείξεις είναι λιγοστές και μόνο κατά προσέγγιση μπορεί να προσδιοριστεί η θέση των νεωσοίκων. Για τα ευρεθέντα κατάλοιπα βλ. Lovén 2011, 31 – 52, 169 – 173.

⁷⁸ Lovén 2011, 9 – 14.

⁷⁹ Lovén 2011, 14.

⁸⁰ Day 1942, 144 – 45. Ιδιαίτερα για την επιγραφή IG II² 1035, βλ. Culley 1975, 207 – 23, πίν. 45 – 9 και Culley 1977, 282 – 98.

⁸¹ Grigoropoulos 2005, 61. Grigoropoulos 2016, 252 – 53.

⁸² Grigoropoulos 2005, 61 – 2. Η χρήση του λιμανιού στη διάρκεια της ρωμαϊκής περιόδου επιβεβαιώνεται από κατάλοιπα λιμενικών εγκαταστάσεων επί της Ακτής Μιαούλη, βλ. σχετικά Σταϊνχάουερ 1989γ, 29.

ιστό τόσο με ορόσημα⁸³ όσο και με περίβολο⁸⁴ (**Εικόνα 5**). Σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές, τη μνημειακή όψη της εμπορικής αυτής ζώνης όριζαν τόσο στη διάρκεια της ακμής του επινείου κατά τον 5^ο και 4^ο αι. π.Χ. όσο και στη διάρκεια των ελληνιστικών χρόνων το *Διάζευμα* – μεγάλος μόλος στη μέση ακριβώς του Εμπορίου –, το *Δείγμα* – χώρος έκθεσης δειγμάτων των εισαγόμενων προϊόντων –, καθώς και πέντε μεγάλες στοές⁸⁵. Κατάλοιπα των κλασικών αυτών στοών, οι οποίες είχαν προσαρμοστεί στη μορφή της αρχαίας ακτογραμμής, έχουν εντοπιστεί κατά μήκος της σύγχρονης ακτής Μιαούλη, από το ύψος της πλατείας Καραϊσκάκη έως το Τελωνείο. Η νοτιότερη εξ' αυτών στοά, η οποία τοποθετείται χρονολογικά βάσει τοιχοποιίας στον ύστερο 5^ο αι. π.Χ., έχει εντοπιστεί επί της διασταυρώσεως της οδού Φίλωνος με την οδό Χαριλάου Τρικούπη (πρώην οδός Αρτέμιδος)⁸⁶, ενώ λίγο βορειότερα μεταξύ των κάθετων οδών Σκουζέ και Δευτέρας Μεραρχίας – επί της οδού Φίλωνος 70 – έχει αποκαλυφθεί τοίχος, μήκους 13μ., ο οποίος αποδίδεται στη δεύτερη από νότο στοά του Εμπορίου⁸⁷. Τμήμα κρηπίδας, μήκους έξι μέτρων, στη διασταύρωση της Ακτής Μιαούλη και Μπουμπουλίνας αποδίδεται σε τρίτη στοά⁸⁸. Με σχετική επιφύλαξη αποδίδονται σε μία ακόμη στοά τα κλασικά κατάλοιπα τριών παράλληλων δωματίων, τα οποία έχουν εντοπιστεί κατά μήκος της οδού Φίλωνος, μεταξύ Φιλελλήνων και Σκουζέ⁸⁹. Η βόρεια ακτή του Κανθάρου καταλαμβάνονταν, τέλος, από στοά, η οποία ταυτίστηκε με την *Μακράν στοάν*, το κέντρο του σιτικού εμπορίου του Πειραιά⁹⁰. Τα περισσότερα από τα κατάλοιπα – οκτώ σε σειρά διατεταγμένα ορθογωνικά δωμάτια και τμήμα στυλοβάτη – τοποθετούνται χρονολογικά σε ανοικοδομήσεις που υπέστη η στοά στη διάρκεια των ρωμαϊκών χρόνων, με την προγενέστερη κλασική φάση του οικοδομήματος να

⁸³ Πρόκειται για τις *IG I² 887α – β*, οι οποίες φέρουν την επιγραφή: ἐμπορί[ο] καὶ ἡοδδ ἡόρος. Η *IG I² 887β* (Μελετόπουλος 1882, 971) εντοπίστηκε κατά το έτος 1882 πλησίον του Τελωνείου, ενώ αρκετά νωρίτερα κατά το έτος 1834 εντοπίστηκε *in situ* η *IG I² 887α* (Πιττάκης 1852/53, 773) στην περιοχή που εκτείνεται πίσω από την εκκλησία του Αγίου Νικολάου. Μάλιστα, η *IG I² 887α* φαίνεται πως βρισκόταν στα νότια μίας εκ των πέντε στοών του Εμπορίου, η οποία αποκαλύφθηκε το 1886 στη διασταύρωση των οδών Νοταρά και Τρικούπη. Σχετικά με την ένταξη των εν λόγω ορών στο αστικό τοπίο του Πειραιά, βλ. von Eickstedt 1991, 63, υποσημ. 262 και Gill 2006, 13.

⁸⁴ Τμήματα του εν λόγω περιβόλου έχουν εντοπιστεί κατά μήκος της οδού Νοταρά στη διάρκεια σωστικών ανασκαφών. Για μία συγκεντρωτική αναφορά στα τμήματα αυτά, βλ. Σταϊνχάουερ 2007, 199 – 200, υποσημ. 33 – 38.

⁸⁵ Σταϊνχάουερ 2012, 82 – 3.

⁸⁶ Δραγάσης 1888, 82 – 4, πίν. 2.

⁸⁷ Σταϊνχάουερ 1989δ, 44, σχ. 1. Σταϊνχάουερ 2012, 88. Grigoropoulos 2016, 248, εικ. 4 – 5 αρ. 17. Ο Σταϊνχάουερ (2007, 200) κάνει λόγο για τοίχο μήκους 50μ., ο οποίος εκτείνεται σε δύο γειτονικά οικοπέδα της οδού Φίλωνος μεταξύ των οδών Σκουζέ και Δευτέρας Μεραρχίας. Ωστόσο, δεν παρέχονται πληροφορίες αναφορικά με το δεύτερο οικόπεδο, πλην εκείνου της οδού Φίλωνος 70.

⁸⁸ Σταϊνχάουερ 1989γ, 29.

⁸⁹ Σταϊνχάουερ 2007, 200. Σταϊνχάουερ 2012, 88. Σημειώνεται πως τα εν λόγω αρχιτεκτονικά κατάλοιπα δεν έχουν δημοσιευθεί.

⁹⁰ Δημοσθένειος 34.37: «καὶ ταῦτ' ἔπραξεν, ὃ ἄνδρες δικασταί, οἰκῶν μὲν Ἀθήνησιν, οὔσης δ' αὐτῷ γυναικὸς ἐνθάδε καὶ παίδων, τῶν δὲ νόμων τὰ ἔσχατα ἐπιτίμια προτεθηκότων, εἴ τις οἰκῶν Ἀθήνησιν ἄλλοσέ ποι σιτηγήσειεν ἢ εἰς τὸ Ἀττικὸν ἐμπόριον, ἔτι δ' ἐν τοιούτῳ καιρῷ, ἐν ᾧ ὑμῶν οἱ μὲν ἐν τῷ ἄστει οἰκοῦντες διεμετροῦντο τὰ ἄλφιτα ἐν τῷ ᾠδείῳ, οἱ δ' ἐν τῷ Πειραιεῖ ἐν τῷ νεωρίῳ ἐλάμβανον κατ' ὀβολὸν τοὺς ἄρτους καὶ ἐπὶ τῆς μακρᾶς στοᾶς τὰ ἄλφιτα, καθ' ἡμίεκτον μετρούμενοι καὶ καταπατούμενοι. καὶ ὅτι ἀληθῆ λέγω, λαβέ μοι τήν τε μαρτυρίαν καὶ τὸν νόμον.» Η συγκεκριμένη στοά ήταν γνωστή και ως *Αλφιτόπωλις*, όπως πληροφορούμαστε από τον Αριστοφάνη (*Εκκλησιαζούσαι* 685 – 86).

εκπροσωπείται αποκλειστικά από τμήμα θεμελίωσης στυλοβάτη, μήκους εννέα μέτρων⁹¹.

Μετά την καταστροφή της πόλεως από τον Σύλλα, η ζώνη του Εμπορίου ανακαινίζεται, διατηρώντας αρκετά από τα φυσιογνωμικά της χαρακτηριστικά⁹². Διατηρείται τόσο η Μακρά Στοά⁹³, όσο και ο περίβολος που διαχώριζε το Εμπόριο από την υπόλοιπη πόλη τουλάχιστον έως και τον 4^ο αι. μ.Χ.⁹⁴. Προσπάθεια διατήρησης της όψης του λιμανιού αναδεικνύεται και από την ανακαίνιση που πραγματοποιείται σύμφωνα με την επιγραφή IG II² 1035 (στ. 47) στο Δείγμα πιθανώς κατά το έτος 60 π.Χ.⁹⁵. Η ζώνη του εμπορίου ενισχύεται, παράλληλα, καθ' όλη τη διάρκεια των αυτοκρατορικών και υστερορωμαϊκών χρόνων με ένα μεγάλο αριθμό οικοδομημάτων με αποθηκευτική ή εμπορική λειτουργία⁹⁶.

Όσον αφορά, τέλος, το πειραϊκό ιερό τοπίο, τα έως τώρα δεδομένα συνηγορούν στην κατανομή των κυριότερων ιερών από τον Ιππόδαμο σε δύο ζώνες, οι οποίες εκτείνονταν παράλληλα και σε προέκταση της πλατείας οδού, η οποία συνέδεε στον άξονα Α – Δ το Εμπόριο με το ναύσταθμο και την εμπορική με την ιπποδάμειο Αγορά⁹⁷. Φιλολογικές πηγές και επιγραφικά κατάλοιπα, καθώς και λιγοστά ανασκαφικά δεδομένα⁹⁸, αντανακλούν τη θρησκευτική ζωή του Πειραιά κατά την κλασική και ελληνιστική περίοδο και υποδεικνύουν τόσο τίμηση λατρειών με παναθηναϊκή σημασία όσο και άσκηση τοπικών δημοτικών και ιδιωτικών λατρειών προς τιμήν ξένων κυρίως θεοτήτων⁹⁹. Κατά τη διάρκεια της ρωμαϊκής περιόδου, η πλειονότητα των θεοτήτων και των ηρώων, που λατρεύονταν παλαιότερα, παύει να τεκμηριώνεται επιγραφικά, ενώ υπάρχουν σημαντικά λιγότερες μαρτυρίες για εορτές και λέσχες λατρείας¹⁰⁰. Παρόλα αυτά, περιορισμένες επιγραφικές, λογοτεχνικές και ανασκαφικές αναφορές τεκμηριώνουν τη συνέχιση ορισμένων υφιστάμενων λατρειών, ενώ παράλληλα επιγραφικά κατάλοιπα βεβαιώνουν τόσο την εκ νέου ανοικοδόμηση ιερών όσο και την εγκαθίδρυση νέων λατρειών.

⁹¹ Πετριτάκη 2014, 199 – 201, εικ. 15.

⁹² Grigoropoulos 2016, 247 – 52, εικ. 5 – 6.

⁹³ Βλ. σελ. 17 και υποσημ. 91.

⁹⁴ Grigoropoulos 2016, 249 – 50. Η νοητή επέκταση του περιβόλου διακόπτεται από λουτρικό συγκρότημα του 4^{ου}/5^{ου} αι. μ.Χ., το οποίο εντοπίστηκε επί της οδού Κολοκοτρώνη 118.

⁹⁵ Grigoropoulos 2005, 63. Grigoropoulos 2016, 247. Με το Δείγμα ταυτίζονται από τον Σταϊνχάουερ (2012, 88 – 90) κατάλοιπα οικοδομήματος ρωμαϊκών χρόνων, τα οποία είχαν εντοπιστεί κατά το έτος 1910 επί της οδού Φίλωνος, μεταξύ Σκουζέ και Δευτέρας Μεραρχίας. Ο Δραγάτσης (1911, 147 – 48, εικ. 1) αποδίδει στη δημοσίευσή του τα λείψανα αυτά σε μία εκ των στοών του Εμπορίου.

⁹⁶ Αλεξανδρή 1983β, 33 – 5, σχ. 7. Αλεξανδρή 1983γ, 35, σχ. 8. Σταϊνχάουερ 1989δ, 44 – 5.

⁹⁷ Σταϊνχάουερ 2007, 203 – 4. Κατά τον 4^ο αι. π.Χ., παρατηρείται συγκέντρωση των ξένων λατρειών στις δυτικές συνοικίες του Πειραιά, οργάνωση που δεν θα μπορούσε να αποδοθεί στον Ιππόδαμο.

⁹⁸ Εξαιρέσεις αποτελούν τα κατάλοιπα του ιερού της Αρτέμιδος Μουνιχίας και του Ασκληπιού, η λατρεία των οποίων συνεχίζεται και στη διάρκεια των ρωμαϊκών χρόνων. Σχετικά με το ιερό και τη λατρεία της Αρτέμιδος Μουνιχίας βλ. Παλαιοκρασσά 1991. Για το Ασκληπιείο του Πειραιά βλ. von Eickstedt 2001 και Lamont 2015, 37 – 50.

⁹⁹ Για μία συνολική επισκόπηση των λατρειών και των ιερών του αρχαίου Πειραιά στη διάρκεια της κλασικής και ελληνιστικής περιόδου, βλ. Garland 2001, 101 – 38. Σταϊνχάουερ 2012, 114 – 22.

¹⁰⁰ Για μία συνολική επισκόπηση της θρησκευτικής δραστηριότητας στη διάρκεια των ρωμαϊκών χρόνων βλ. Grigoropoulos 2005, 71 – 6.

2. Σωστική ανασκαφή επί της οδού Βασιλέως Γεωργίου Α΄ 2

Στο πρώτο κεφάλαιο της ενότητας περιγράφονται συνολικά τα ανασκαφικά κατάλοιπα, τα οποία ανευρέθησαν εντός τριών χώρων επί της οδού Βασιλέως Γεωργίου Α΄ 2. Ο κάθε χώρος εξετάζεται μεμονωμένα από τα πρωιμότερα προς τα νεότερα χρονολογικά κατάλοιπα. Η ανάλυση αυτή θεωρήθηκε επιβεβλημένη για την ερμηνεία της παρουσίας σημαντικής ποσότητας αμφορέων σε έναν από τους χώρους (Χώρος 1).

Στα κεφάλαια 2.2 – 2.4 αναλύονται διεξοδικά τα τρία υπό μελέτη σύνολα, τα οποία εντοπίστηκαν εντός του Χώρου 1. Σε αντίθεση με την προσπάθεια προσέγγισης των καταλοίπων στο κεφάλαιο 2.1, επιλέγεται η τεκμηρίωση από την ανώτερη προς την κατώτερη στρωματογραφικά απόθεση. Η προσέγγιση αυτή θεωρήθηκε καταλληλότερη, προκειμένου να αποσαφηνιστεί η συσχέτιση των τριών επάλληλων συνόλων. Σε καθένα από τα τρία αυτά κεφάλαια παρουσιάζονται οι κατηγορίες των κεραμικών ευρημάτων, καθώς και τα χρονολογικά συμπεράσματα που προκύπτουν από τη μελέτη των διαγνωστικών θραυσμάτων. Εκτενέστερη ανάλυση των θραυσμάτων αμφορέων με βιβλιογραφικές αναφορές και παράλληλα πραγματοποιείται στο κεφάλαιο 3.

Στο κεφάλαιο 2.5 γίνεται προσπάθεια ερμηνείας της χρήσης των τριών χώρων, με ιδιαίτερη έμφαση στον Χώρο 1, από τον οποίο προήλθαν τα κεραμικά σύνολα που μελετήθηκαν. Στο κεφάλαιο 2.6 αποπειράται, τέλος, η ένταξη της ανασκαφικής θέσης στην τοπογραφία του αρχαίου Πειραιά.

2.1. Τα οικοδομικά λείψανα της οδού Βασιλέως Γεωργίου Α΄ 2

Κατά τα έτη 2016/2017, στο πλαίσιο της εξέλιξης του έργου «Δυτική επέκταση του Τραμ στον Πειραιά», διεξήχθη σωστική ανασκαφή διάρκειας ολίγων μηνών επί της οδού Βασιλέως Γεωργίου Α΄ 2, στο τμήμα μεταξύ των οδών Φίλωνος και Νοταρά¹⁰¹. Η ανασκαφή πραγματοποιήθηκε, συγκεκριμένα, σε σκάμμα διαστάσεων περ. 20 × 6μ., το οποίο ερευνήθηκε χωρισμένο σε τομείς πλάτους 4μ. Κατά τις εργασίες αυτές, αποκαλύφθηκε το νοτιοδυτικό τμήμα ενός οικοδομικού τετραγώνου, καθώς και τμήματα αναλημματικών τοίχων των δύο διασταυρούμενων οδών, που όριζαν το τετράγωνο στα νότια και δυτικά.

Η οδός, η οποία οριοθετούσε στα δυτικά την οικοδομική νησίδα, ακολουθούσε Β – Ν κατεύθυνση, με ελαφρά απόκλιση 26° από τον βορρά (**Κάτοψη 1**). Αποκαλύφθηκε σε μήκος 4,30μ. και διασώθηκε μόνον σε πλάτος 2,70μ., καθώς στο δυτικό της τμήμα είχε καταστραφεί εξ' ολοκλήρου – πιθανότατα από σήραγγα ρωμαϊκών χρόνων. Από τον οδικό αυτόν άξονα διατηρήθηκε ο ανατολικός

¹⁰¹ Η ανασκαφή διεξήχθη, συγκεκριμένα, από τις 5/12/2016 έως τις 30/6/2017 υπό την επίβλεψη της αρχαιολόγου Μ. Γρηγοριάδου και την υπό την εποπτεία της αρχαιολόγου Κ. Ψαράκη. Η περιγραφή του χώρου βασίζεται αφενός στα ανασκαφικά ημερολόγια αφετέρου σε συζητήσεις με τις προαναφερθείσες αρχαιολόγους.

αναλημματικός τοίχος (Τχ10), ο οποίος διαπιστώθηκε σε βάθος -1,03μ.¹⁰². Διασώθηκε σε μήκος 5,10μ., πλάτος 0,67μ. και ύψος 0,85μ., αντίστοιχο ενός δόμου, ενώ είχε θεμελιωθεί επί ερυθρωπής επίχωσης σε βάθος -1,88/-1,98μ. Η εξωτερική (δυτική) παρειά του τοίχου είχε κατασκευαστεί με δρομικές αδρά ειργασμένες λιθοπλίνθους, ενώ η εσωτερική (ανατολική) του παρειά με αργολιθοδομή. Η κατασκευή του αναλήμματος της οδού φαίνεται πως ταυτίζεται χρονολογικά με εκείνη του οδοστρώματος, κατά μήκος του οποίου εντοπίστηκαν δύο κανάλια απορροής υδάτων, που λειτουργούσαν μέχρι και τον ύστερο 5^ο αι. π.Χ.

Η οδός αυτή διακλαδωνόταν με δεύτερη οδό, μέγιστου σωζόμενου μήκους 7,85μ., η οποία ακολουθούσε Α – Δ διεύθυνση, αποκλίνοντας από τον βορρά κατά 116°. Διακρίθηκαν τρία επάλληλα οδοστρώματα, από τα οποία το κατώτερο χρονολογήθηκε στο β' μισό του 5^{ου} αι. π.Χ., ενώ το ανώτερο θα πρέπει να διαμορφώθηκε μετά τον 4^ο αι. π.Χ., αφού μεταξύ αυτού και του μεσαιού οδοστρώματος ανευρέθηκε στρώμα τέφρας με κεραμική του ίδιου αιώνα. Από τον οδικό αυτόν άξονα διατηρήθηκε αποσπασματικά τμήμα του βόρειου αναλήματός του (Τχ7), η στάθμη της επιφάνειας του οποίου εντοπίστηκε σε βάθος -0,32μ. Αποκαλύφθηκε σε πλάτος 0,48μ. και διατηρήθηκε σε ύψος 1,27μ. Θεμελιωνόταν πάνω στο ίδιο φυσικό ερυθρωπό στρώμα με αυτό του Τχ10, από βάθος. -1,57μ. έως -2,04μ., ακολουθώντας την κατωφέρεια του εδάφους προς δυτικά. Από το αποκαλυφθέν μήκος των 15,40μ., η ανωδομή του τοίχου εντοπίστηκε μόνο στο ανατολικό του τμήμα, μήκους 12,50μ. Στην οικοδόμησή του διακρίνονται τρεις φάσεις, οι οποίες χρονολογούνται στην κλασική (β' μισό του 5^{ου} αι. π.Χ. και α' μισό του 4^{ου} αι. π.Χ.) και πιθανότατα στην ελληνιστική περίοδο. Η ανωδομή των ανατολικότερων 6,80μ., η οποία χαρακτηρίζεται στον κατώτερο δόμο από την εναλλαγή λιθοπλίνθων και αδρά επεξεργασμένων πλακοειδών λίθων και στον ανώτερο από την εναλλαγή λιθοπλίνθων με αργολιθοδομή, διαφέρει από εκείνη του υπόλοιπου τοίχου, την οποία συνιστούν ακανόνιστοι λίθοι με ειργασμένους αρμούς.

Οι διασταυρούμενοι αναλημματικοί τοίχοι των οδών αποτέλεσαν ταυτόχρονα τους εξωτερικούς τοίχους παρόδιου κτιρίου με τρεις χώρους (Χώρος 1, 2 και 3), το οποίο καταλάμβανε το νοτιοδυτικό τμήμα οικοδομικής νησίδας, σωζόμενων διαστάσεων 15,40μ. × 4,80μ. Οι τρεις αυτοί χώροι, εντός των οποίων διαπιστώθηκαν αλληπάλληλες φάσεις χρήσης, διαμορφώνονταν από δύο τοίχους (Τχ15, Τχ12), οι οποίοι έβαιναν κάθετα στον Τχ7 και βρίσκονταν σε παράλληλη διάταξη με τον Τχ10.

Ο δυτικότερος εκ των τριών χώρων, ο οποίος χαρακτηρίστηκε συμβατικά ως Χώρος 3, αποκαλύφθηκε σε μήκος 3,60μ. και έφερε πλάτος 4,10μ. Στα δυτικά οριζόταν από τον Τχ10, στα νότια από τον Τχ7, ενώ στα ανατολικά από τον Τχ15¹⁰³. Ο Τχ15 βρέθηκε σε βάθος -1,45μ. και ήταν κατασκευασμένος κατά το ακανόνιστο τραπεζιόσχημο σύστημα. Στην αρχαιότερη φάση χρήσης του Χώρου 3 αποδόθηκε αργιλική στρώση με έντονα ίχνη τέφρας, η οποία εκτεινόταν σε όλη την επιφάνεια του χώρου σε Βθ. -1,85μ. Στην επιφάνεια της εν λόγω στρώσης είχε διαμορφωθεί στα ΝΔ

¹⁰² Τα βάθη ελήφθησαν από σταθερό σημείο επί της οδού Βασιλέως Γεωργίου Α' 2, το οποίο βρίσκεται σε υψόμετρο +6,07μ. από την επιφάνεια της θάλασσας.

¹⁰³ Διαστάσεις Τχ15: σωζόμενο μήκος 2,40μ., πλάτος 0,40μ. και σωζόμενο ύψος 0,56μ.

του χώρου κοιλότητα, διαμέτρου 0,37μ. και βάθους 0,18μ., γεμάτη με κάρβουνα και τεμάχια χαλκού, προορισμένη πιθανότατα για την τήξη χαλκού, ενώ στα ανατολικά κυλινδρικό όρυγμα επιμελημένης κατασκευής και κανάλι. Σε επαφή με το ανατολικό ανάλημμα του χώρου και σε βάθος -1,75μ. είχε διανοιχθεί, τέλος, πηγάδι (Φρέαρ 2), διαμέτρου 0,90μ., εντός του οποίου βρέθηκαν λιγοστά απορρίμματα μεταλλουργικής χρήσης. Στα βόρεια του χώρου βρέθηκε, ακόμη, λάκκος με πηλόμαζες και πήλινα ειδώλια πεπλοφόρων του 5^{ου} αι. π.Χ. Η επόμενη φάση χρήσης του Χώρου 3 εντοπίστηκε σε βάθος -1,70μ. και συνίστατο από στρώμα υπόλευκο, κατά τόπους ερυθρωπό, με μεγάλη περιεκτικότητα σε λατύπη κιμηλιάς και διαλυμένες ωμές πλίνθους. Στον ορίζοντα αυτό χρήσης αποδόθηκαν δύο λάκκοι στα νότια του χώρου, ωοειδούς και ορθογώνιου σχήματος αντίστοιχα. Οι δύο αυτοί προαναφερθέντες ορίζοντες χρήσης – εξαιρουμένου του Φρέατος 2 – καλύφθηκαν από στρώματα πάχους περ. μισού μέτρου (από βάθος -1,10μ. έως -1,65μ.), τα οποία απέδωσαν ευρήματα του ύστερου 5^{ου} και του α' μισού του 4^{ου} αι. π.Χ. Εκ των ευρημάτων υπήρξαν αρκετές οι σταγόνες και σκωρίες χαλκού, αλλά και τα τεμάχια πήλινης επένδυσης ακροφυσίων και καλουπιών.

Ακριβώς ανατολικά του Χώρου 3 εντοπίστηκε ο Χώρος 2, διαστάσεων 3,05μ. × 4,80μ., ο οποίος οριοθετούνταν νότια από τον Τχ7, δυτικά από τον Τχ15, ανατολικά από τον Τχ12¹⁰⁴ και βόρεια από τον Τχ13¹⁰⁵. Κατά αντίστοιχο τρόπο με τον Τχ15 και τα αναλήμματα των οδών, οι Τχ12 και Τχ13 δομήθηκαν με το ακανόνιστο τραπεζιόσχημο σύστημα. Διαπιστώθηκε, δε, πως ο Τχ12 βρισκόταν θεμελιωμένος σε βάθος -1,82μ. επί του ίδιου ερυθρωπού συμπαγούς στρώματος με αυτό των αναλημμάτων των οδών, αλλά και εν μέρει πάνω σε χαλαρό καστανό στρώμα. Στην αρχική φάση χρήσης του χώρου αποδόθηκε λάκκος στο νότιο τμήμα αυτού, ο οποίος εντοπίστηκε σε βάθος -1,74μ. Επρόκειτο για λάκκο, τριγωνικής κάτοψης, μέγιστων διαστάσεων 1,80μ. × 2,20μ. και βάθους 0,53 – 0,54μ., από το εσωτερικό του οποίου περισυνελέγη κεραμική του β' μισού του 5^{ου} αι. π.Χ. Τμήμα της δυτικής πλευράς του λάκκου, σε βάθος -1,51μ., καλυπτόταν από εστία, ορθογωνικής κάτοψης και σωζόμενης σε ύψος 0,21μ. Αργότερα, ο Χώρος 2 καλύφθηκε από στρώμα, το οποίο εντοπίστηκε σε βάθος -1,03μ. και συνδέθηκε με εργαστηριακές δραστηριότητες. Βάσει των κεραμικών ευρημάτων η φάση αυτή τοποθετήθηκε χρονολογικά στον 3^ο και 2^ο αι. π.Χ.

Ο Χώρος 2 επικοινωνούσε με τον Χώρο 1 μέσω ανοίγματος, πλάτους 0,90μ., στον Τχ12¹⁰⁶. Πρόκειται για χώρο τριγωνικής κάτοψης, μέγιστου μήκους 6,80μ. (Α – Δ) και μέγιστου πλάτους 4,80μ. (Β – Ν). Οριζόταν στα δυτικά από τον Τχ12, στα νότια από τον Τχ7 και στα ΒΑ από τον Τχ11, ο οποίος δεν ήταν παράλληλος με το νότιο ανάλημμα, αλλά είχε προσανατολισμό ΒΔ – ΝΑ. Κατά μήκος του Τχ11 διαπιστώθηκαν τρία ανοίγματα. Το ένα εκ των τριών ανοιγμάτων βρισκόταν στο ΝΑ άκρο του, ενώ τα άλλα δυο, πλάτους 0,90μ. και 1μ. αντίστοιχα, εντοπιζόνταν δυτικότερα στο

¹⁰⁴ Διαστάσεις Τχ12: μήκος 4,80μ., πλάτος 0,38μ. και σωζόμενο ύψος 0,53μ.

¹⁰⁵ Διαστάσεις Τχ13: σωζόμενο μήκος 1,20μ., σωζόμενο ύψος 0,31μ

¹⁰⁶ Ο Χώρος 3 ανευρέθηκε κατά μήκος των ανασκαφικών Τομέων Α32, Α33 και Α34. Τα προς μελέτη αρχαιολογικά κατάλοιπα εντοπίστηκαν, μάλιστα, εντός των ορίων των Τομέων Α32 και Α33.

εναπομείναν τμήμα του τοίχου. Τόσο η θεμελίωση όσο και η τοιχοδομία του Τχ11 προσιδιάζε με εκείνη των υπόλοιπων τοίχων του οικοδομήματος.

Στην αρχική φάση χρήσης του, ο χώρος καταλαμβάνονταν από ένα όρυγμα και δύο πηγάδια. Στα βόρεια του χώρου σε βάθος -1,76μ. αποκαλύφθηκε το όρυγμα, το οποίο είχε οριστεί ως Κατασκευή 7. Επρόκειτο για λάκκο χύτευσης τριγωνικής κάτοψης, μέγιστων διαστάσεων 4,70μ. × 4,50μ., ο οποίος είχε διανοιχθεί στην κιμηλιά και στο υπερκείμενο ερυθρωπό στρώμα. Το βόρειο τοίχωμα του λάκκου διαμορφώθηκε σε παράλληλη διάταξη με τον Τχ11, διαγράφοντας προεξοχές πλάτους 0,82μ. και 0,90μ. επί των ανοιγμάτων του τοίχου. Έως τον πυθμένα του λάκκου σε βάθος -2,45/-2,70μ. αφαιρέθηκε χώμα καστανό, με λίθους, τετηγμένες πλίνθους, τρίμματα κιμηλιάς, καθώς και κεραμικά ευρήματα του β' μισού του 5^{ου} αι. π.Χ. Στα ανατολικά του ο λάκκος οριζόταν από διάδρομο μήκους 2,95μ. και πλάτους 0,90μ. – 1,30μ., ο οποίος έχει διανοιχθεί εντός του ίδιου στρώματος από βάθος -1,88μ. έως -2,15μ.

Το ένα εκ των πηγαδιών (Φρέαρ 3) καταλάμβανε τη ΝΔ γωνία του χώρου και πιθανότατα προϋπήρχε του ορύγματος, καθώς για τη δημιουργία του νότιου τοιχώματος της Κατασκευής 7 είχε ληφθεί υπόψιν η θέση του φρέατος. Το εν λόγω φρέαρ είχε διάμετρο 0,90μ. και βρέθηκε σε βάθος -1,76μ. Ανασκάφηκε έως βάθος -4,50μ. και βάσει της προκαταρκτικής μελέτης της κεραμικής του απέδωσε μεγάλη ποσότητα ευρημάτων του α' μισού του 4^{ου} αι. π.Χ.

Το δεύτερο φρέαρ (Φρέαρ 1), του οποίου το υλικό βρίσκεται υπό μελέτη, εντοπίστηκε στα ΝΑ του χώρου, ακριβώς ανατολικά του Φρέατος 3. Είναι διαμέτρου 0,85μ. και φέρει λιθόκτιστα τοιχώματά, τα οποία αποκαλύφθηκαν σε βάθος -1,76μ. Ερευνήθηκε έως βάθος -4μ.

Τόσο ο διάδρομος και το όρυγμα (Κατασκευή 7), όσο και όλη η υπόλοιπη έκταση του Χώρου 1 – εξαιρουμένης της περιοχής του Φρέατος 3 – καλύπτονταν με επίχωση πάχους περ. μισού μέτρου (από βάθος -1,25μ. έως -1,76μ.), η οποία συνίστατο από εναλλασσόμενα λευκά στρώματα λατύπης κιμηλιάς, με στρώματα ερυθρωπά με λιωμένες πλίνθους, ίχνη τέφρας και άμμο. Τα στρώματα αυτά απέδωσαν κεραμική του ύστερου 5^{ου} αι. π.Χ./πρώιμου 4^{ου} αι. π.Χ., καθώς και πλήθος ευρημάτων σχετιζόμενων με μεταλλουργική δραστηριότητα, όπως σκωρίες χαλκού και σιδήρου, σταγόνες χαλκού, πορώδεις μάζες χαλκού, μάζες υαλοποιημένες λόγω πυράκτωσης, τεμάχια από την πήλινη επένδυση ακροφυσίων και από την επένδυση πήλινων καλουπιών, καθώς και ελάσματα μολύβδου και μολύβδινα εργαλεία. Κατά την προκαταρκτική μελέτη των ανασκαφικών καταλοίπων είχε θεωρηθεί πως το ανατολικότερο εκ των φρεάτων (Φρέαρ 1) είναι υστερότερο του Φρέατος 3 και του ορύγματος, καθότι είχε παρατηρηθεί πως τα επάλληλα στρώματα που κάλυπταν τον Χώρο 1 από βάθος -1,25μ. έως -1,76μ. είχαν παραβιαστεί περιμετρικά του Φρέατος 1. Η παραβίαση αυτή των στρωμάτων θεωρήθηκε, συγκεκριμένα, ενδεικτική της κατασκευής ορύγματος για τη διάνοιξη του πηγαδιού. Με την ερμηνεία αυτή, ωστόσο, δεν συνάδει η χρονολόγηση των κεραμικών ευρημάτων, τα οποία εντοπίστηκαν στα κατώτερα στρώματα του φρέατος και τα οποία υποδεικνύουν την αφετηρία κατάργησης του πηγαδιού στο γ' τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.

Λάκκος απόρριψης, ο οποίος συνιστά και το δεύτερο υπό μελέτη κεραμικό σύνολο, τεκμηριώνει ανασκαφικά την επόμενη φάση «χρήσης» του Χώρου 1.

Πρόκειται, συγκεκριμένα, για όρυγμα, διαστάσεων $3,35\mu. \times 2,65\mu.$, στο ΝΑ τμήμα του χώρου και σε επαφή με τον Τχ7, εντός του οποίου βρέθηκαν πλήθος κεράμων και τμημάτων οξυπύθμενων αμοφορέων. Θα πρέπει πιθανότατα να διανοίχθηκε από βάθος $-0,43\mu.$ και έως βάθος $-1,29\mu./-1,45\mu.$, οπότε εντοπίστηκε ο πυθμένας του. Η διάνοιξη του προκάλεσε τη διατάραξη των επάλληλων στρωμάτων μεταλλουργικής δραστηριότητας των προηγούμενων αιώνων, τα οποία είχαν τεκμηριωθεί στον χώρο από βάθος $-1,25\mu.$ έως $-1,76\mu.$ Όπως είχε διαπιστωθεί τόσο προκαταρκτικά όσο και κατόπιν της μελέτης του κεραμικού υλικού, το όρυγμα συνιστούσε λάκκο απόρριψης.

Υπέρ του ορύγματος εντοπίστηκε από βάθος $-0,43\mu.$ έως $-0,65\mu.$ στρώμα με κεραμίδες και τμήματα αγγείων, διαστάσεων $4,75\mu. (A - \Delta) \times 1,90\mu. (B - N)$, το οποίο είχε οριστεί συμβατικά ως «στρώμα καταστροφής». Το στρώμα αυτό, το οποίο αποτελεί και το τρίτο υπό μελέτη σύνολο, έβαινε παράλληλα και επί του Τχ7 και καταλάμβανε έκταση μεγαλύτερη στον άξονα Α-Δ από εκείνη του λάκκου απόρριψης.

Σε μεταγενέστερη χρονική περίοδο, οι τρεις αυτοί χώροι φαίνεται πως καταργήθηκαν και τμήματα τους σκεπάστηκαν από εργαστηριακή εγκατάσταση σχετιζόμενη με επεξεργασία καρπού (**Κάτοψη 2**). Η εγκατάσταση αυτή αποτελούνταν, συγκεκριμένα, από δάπεδο με υδραυλικό κονίαμα σε δύο στρώσεις, καθώς και από τρεις κατασκευές, οι οποίες διαμορφώνονταν σε επαφή με τη δυτική μακρά του πλευρά. Το δάπεδο, το οποίο εντοπίστηκε από βάθος $-0,47\mu.$ έως $-0,57\mu.$, παρουσίαζε ήπια κλίση προς ΒΔ και έφερε οπή διαστάσεων $0,20 \times 0,22\mu.$ για την ένθεση πιθανότατα ξύλινης δοκού. Ερμηνεύθηκε ως τμήμα δεξαμενής σύνθλιψης σταφυλιών (ληγός), το τελικό προϊόν των οποίων θα διοχετευόταν στη βαθύτερη δεξαμενή (υπολήνιο), που βρισκόταν ΒΔ του. Προς το υπολήνιο, διαστάσεων $1,78\mu. \times 1,27\mu.$ και σωζόμενου ύψους $1,38\mu.$, έκλιναν και οι δύο κατασκευές, οι οποίες βρίσκονταν στα νότιά του. Η νοτιότερη εξ' αυτών ήταν κυκλικός λίθος, διαμέτρου $0,79\mu.$ και ύψους $0,41\mu.$, ενώ η ενδιάμεση αβαθής δεξαμενή, διαστάσεων $0,94 \times 1\mu.$ Εξαιτίας της διαταραχής των στρωμάτων που κάλυπταν την εγκατάσταση από τις παρεμβάσεις των νεότερων χρόνων, η χρονολόγησή της δεν είναι ασφαλής. Ωστόσο, από το υπόστρωμα του δαπέδου του ληνού συλλέχθηκε χρηστική κεραμική, η οποία χρονολογήθηκε στον 1^ο αι. π.Χ.

2.2. «Στρώμα καταστροφής» εντός του Χώρου 1

Το στρώμα καταστροφής, το οποίο εντοπίστηκε στο νότιο τμήμα του Χώρου 1, ήταν πάχους περ. $0,20\mu.$ (από βάθος $-0,43\mu.$ έως $-0,65\mu.$) και επιφάνειας μέγιστου μήκους $4,75\mu. (A - \Delta)$ και μέγιστου πλάτους $1,90\mu. (B - N)$ (**Εικόνα 6**). Το στρώμα αυτό έβαινε, συγκεκριμένα, κατά μήκος της βόρειας παρειάς του Τχ7 σε τμήμα μήκους $4,75\mu.$, ενώ σε αρκετά σημεία τον επικάλυπτε.

Το στρώμα συνίστατο από μεγάλη ποσότητα κεραμίδων και οστράκων εμπορικών αμοφορέων. Εκτός αυτών, απαρτιζόταν από τεμάχια επιτοίχιων και επιδαπέδιων κονιαμάτων, καθώς και λίθων, μεταξύ των οποίων και λιθόπλινθος,

μήκους 1,08μ. και πλάτους 0,75μ., η οποία εδραζόταν επί του στρώματος και εν μέρει καλυπτόταν από αυτό.

Τα θραύσματα κεραμίδων, τα οποία απέδωσε το στρώμα αριθμούν σε 178. Εξαιτίας της επιπεδότητας που παρουσιάζουν, 53 εκ των θραυσμάτων ταυτίζονται με κεραμίδες Κορινθιακού τύπου, ενδεχομένως στρωτήρες. Αντίστοιχα, η καμπύλη επιφάνεια 49 αποτμημάτων προΐδεάζει για καλυπτήρες Λακωνικού τύπου. Από το σύνολο των θραυσμάτων, 14 τμήματα κεραμίδων εμφανίζουν ίχνη μελανού επιχρίσματος, ενώ πέντε ίχνη ερυθροκάστανου. Εντοπίστηκε, παράλληλα, θραύσμα ακροκεράμου, το οποίο φέρει φυτική διακόσμηση και διακόσμηση με σπείρες, καθώς και τμήμα πήλινου μέλους, το οποίο πιθανότατα προέρχεται από στέγη. Από τα ευρήματα που περισυλλέχθηκαν ξεχωρίζουν, τέλος, δύο τμήματα λίθινων σφαιρικών αντικειμένων, πιθανότατα βλημάτων.

2.2.1. Η κεραμική

Εντός του στρώματος ανευρέθηκαν τμήματα από άβαφα χρηστικά αγγεία, όστρακα λεπτής κεραμικής και θραύσματα μαγειρικών σκευών (**Γράφημα 1**). Τα μαγειρικά σκεύη αποτελούν τη μικρότερη ποσοτικά ομάδα κεραμικής. Στην ταύτιση θραυσμάτων με αποτμήματα μαγειρικών σκευών οδήγησε η παρουσία ιχνών καύσης και χονδρόκοκκου κεραμικού φυράματος. Από το σύνολο των οστράκων αναγνωρίζεται με ασφάλεια τμήμα χείλους λοπάδας.

Τα θραύσματα λεπτής κεραμικής κατέχουν ένα μικρό ποσοστό του κεραμικού συνόλου. Μεταξύ των ευρημάτων εντοπίζονται τα κάτω τμήματα δύο γκρίζων ατρακτόσχημων μυροδοχείων (**Αρ. Κατ. 91**, **Αρ. Κατ. 92**). Τα θραύσματα αυτά χαρακτηρίζονται από ψηλό, λεπτό στέλεχος/πόδι και κωνική δισκόμορφη βάση. Στο σημείο ένωσης ποδιού και βάσης διακρίνεται αβαθής αυλάκωση. Στο θραύσμα **Αρ. Κατ. 91** το χρώμα της κεραμικής ύλης είναι ερυθροκάστανο [Munsell 5YR 5/8 (yellowish red)], ενώ η επιφάνεια είναι σκούρου γκρίζου χρώματος [Munsell 10YR 3/1 (very dark gray)], το οποίο δείχνει να οφείλεται στην παρουσία λεπτού επιχρίσματος. Αντίστοιχα στο θραύσμα **Αρ. Κατ. 92** το χρώμα της κεραμικής ύλης είναι πορτοκαλόχρωμο [Munsell 5YR 7/8 (reddish yellow)], ενώ η απόχρωση της επιφάνειας σε μεγάλο βάθος είναι τεφρή [Munsell 10YR 5/1 (gray)], ως αποτέλεσμα των συνθηκών όπτησης. Και στα ίδια παραδείγματα ο πηλός είναι λεπτόκοκκος με λευκά εγκλείσματα, τυπικός στα αθηναϊκά παραδείγματα του τύπου¹⁰⁷. Τα συγκεκριμένα μυροδοχεία με το ραδινό, ατρακτόσχημο σχήμα και το ψηλό πόδι με την αβαθή αυλάκωση τοποθετούνται στην *Κατηγορία 5* της Rotroff για τα αθηναϊκά ατρακτόσχημα μυροδοχεία και χρονολογούνται από το 180 – 100 π.Χ.¹⁰⁸.

Στα ευρήματα του στρώματος ανήκει, επιπλέον, αποσπασματικά σωζόμενος, άβαφος, μονόμυξος λύχνος, από τον οποίο διασώζεται τμήμα του μυκτήρα και του περιχειλώματος της οπής πληρώσεως (**Αρ. Κατ. 93**). Το περιχέλωμα είναι πλατύ και

¹⁰⁷ Rotroff 2006, 141.

¹⁰⁸ Rotroff 2006, 154.

περιβάλλεται από αυλάκωση, ενώ ο μυκτήρας είναι επιμήκης, επίπεδος στην άνω επιφάνεια, με καμπύλη απόληξη και ιδιαίτερα μικρή, κυκλική οπή καύσης, στην οποία διακρίνονται ίχνη αιθάλης. Τα μορφολογικά του χαρακτηριστικά παραπέμπουν στον τύπο 25B Prime της Αγοράς και μπορούν να χρονολογηθούν από το γ' τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ. έως και β' τέταρτο του 3^{ου} αι. π.Χ.¹⁰⁹.

Στην κατηγορία της γραπτής κεραμικής εντάσσεται τμήμα σώματος Παναθηναϊκού αμφορέα, στο οποίο εικονίζεται τμήμα του ποδήρους χιτώνα της θεάς (**Αρ. Κατ. 94**)¹¹⁰.

Τον κύριο όγκο του στρώματος καταλαμβάνουν όστρακα από μεγάλα αβαφή χρηστικά αγγεία, τα οποία ως επί το πλείστον αποδίδονται σε αγγεία μεταφοράς και αποθήκευσης. Με τμήματα οξυπύθμενων αμφορέων – χείλη, λαιμούς, σώματα, λαβές, βάσεις – ταυτίζονται με ασφάλεια 103 όστρακα. Σε αρκετά από αυτά έχει αναγνωρισθεί η προέλευση και χρονολόγησή τους.

Στα πρωιμότερα θραύσματα της επίχωσης ανήκει τμήμα βάσης αμφορέα με υψηλό κυλινδρικό στέλεχος και κομβίο, το οποίο έχει ελαφρά ανασηκωμένη την περιφέρεια και καμπύλη την κάτω επιφάνεια (**Αρ. Κατ. 15**). Ομοιότητα με παράδειγμα που έχει αποδοθεί στην περιοχή του βορείου Αιγαίου, το τοποθετεί χρονολογικά στον 5^ο αι. π.Χ. Σε παραγωγή του βορείου Αιγαίου, και συγκεκριμένα της Μένδης Χαλκιδικής, εντάσσεται τμήμα βάσης με υψηλό κυλινδρικό στέλεχος και κομβίο αμφικωνικού τύπου με καρινωτή περιφέρεια και αβαθή κοιλότητα στην κάτω επιφάνεια (**Αρ. Κατ. 13**). Η μορφή του κομβίου προτάσσει μία χρονολόγηση στον 4^ο αι. π.Χ. και πιθανότατα στο α' μισό αυτού.

Σε χιακό αμφορέα του 4^{ου} αι. π.Χ. θα πρέπει πιθανότατα να αποδοθεί τμήμα βάσης αμφορέα (**Αρ. Κατ. 16**) με υψηλό, κυλινδρικό στέλεχος και κομβίο σχήματος ανεστραμμένου κώνου με καρινωτή περιφέρεια. Από χιακό αμφορέα προέρχεται πιθανότατα και θραύσμα ψηλού χείλους, τετραγωνικής σχεδόν διατομής, το οποίο νεύει ελαφρά μόνο προς τα έξω από τον κατακόρυφο άξονα του (**Αρ. Κατ. 73**). Η διαμόρφωση αυτή του χείλους ομοιάζει με εκείνη χιακών αμφορέων Μοναχον V-C, οι οποίοι χαρακτηρίζονται από αμφικωνικού τύπου βάση χωρίς μεσολάβηση στελέχους και ιδιαίτερα ψηλό λαιμό και χρονολογούνται από τα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ. έως και τον 1^ο αι. π.Χ. Η αποσπασματική κατάσταση διατήρησης του αμφορέα αυτού δεν επιτρέπει περαιτέρω συγκρίσεις και ασφαλή ένταξη σε στενότερα χρονολογικά πλαίσια.

Αρκετά ροδιακό μοιάζει το περίγραμμα άνω τμήματος αμφορέα, από τον οποίο διασώζεται τμήμα του λαιμού και της μίας λαβής (**Αρ. Κατ. 22**). Στο θραύσμα αυτό με τον ιδιαίτερα ψηλό λαιμό αναγνωρίζεται ο τύπος RhIII.2 των Παλαμίδα κ.α., ο οποίος χρονολογείται από το 270 π.Χ. έως και το 230 π.Χ. Με τα θραύσματα αυτά θεωρούμε ότι συνανήκει και τμήμα λαβής (**Αρ. Κατ. 23**), η οποία χαρακτηρίζεται από την ίδια κεραμική ύλη με εκείνη του **Αρ. Κατ. 22**. Σε ροδιακή παραγωγή θα πρέπει πιθανότατα να αποδοθούν και δύο συγκολλόμενα τμήματα χείλους, λαιμού και λαβών αμφορέα

¹⁰⁹ Howland 1958, 74 – 7, πίν. 11, 38 – 9.

¹¹⁰ Τα θραύσματα Παναθηναϊκών αμφορέων που προέκυψαν από τα εν λόγω σύνολα, αλλά και από αλλού στον Πειραιά στη διάρκεια των ανασκαφικών εργασιών για την επέκταση του Τραμ, θα μελετηθούν διεξοδικά από την αρχαιολόγο Μαυροειδή Γεωργία στο πλαίσιο της διπλωματικής εργασίας της.

(**Αρ. Κατ. 24**), τα οποία θυμίζουν τον τύπο *RhIII.3* των Παλαμίδα κ.α. των δεκαετιών 240 π.Χ. έως 220 π.Χ.

Πολλά από τα θραύσματα του στρώματος αυτού αποδίδονται σε κεραμικές παραγωγές της πόλης της Κω. Συγκεκριμένα, τα θραύσματα χείλους, λαβής και λαιμού αμφορέα **Αρ. Κατ. 47, Αρ. Κατ. 48, Αρ. Κατ. 49** αποδίδονται στον τύπο *V* του Μοναχόβ και χρονολογούνται από το β' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. έως και τον 1^ο αι. π.Χ. Το στρώμα περιείχε, επίσης, μεγάλη ποσότητα διπλών λαβών (**Αρ. Κατ. 52, Αρ. Κατ. 53, Αρ. Κατ. 56, Αρ. Κατ. 57, Αρ. Κατ. 58, Αρ. Κατ. 59, Αρ. Κατ. 60**), οι οποίες αποδίδονται με σχετική ασφάλεια σε αμφορείς της Κω.

Εντός του στρώματος έχουν ανευρεθεί τέσσερα ενσφράγιστα θραύσματα λαβών, τα οποία στο σύνολό τους αποδίδονται σε κνιδιακή παραγωγή. Μία εξ' αυτών, στην οποία αναγράφονται οι *duoniri* Ερατίδας και Αρίσταινος (**Αρ. Κατ. 36**), αποδίδεται στη διάρκεια της περιόδου *VI-A* της κνιδιακής σφράγισης (107 – 98 π.Χ.), ενώ η άλλη, όπου αναφέρεται ο κατασκευαστής Επίγονος και ο επώνυμος Πεισεινός (**Αρ. Κατ. 38**), αποδίδεται στην περίοδο *VI-B* (97 – 88 π.Χ.)¹¹¹. Σε εξαιρετικά κακή κατάσταση διατήρησης έχουν ανευρεθεί, τέλος, τα σφραγίσματα δύο αποσπασματικά σωζόμενων λαβών (**Αρ. Κατ. 44, Αρ. Κατ. 45**). Και στα δύο παραδείγματα διακρίνεται έμβλημα, το οποίο θα πρέπει να αποκατασταθεί ως βουκράνιο. Στο ένα, μάλιστα, εξ' αυτών (**Αρ. Κατ. 44**) διακρίνονται περιμετρικά του εμβλήματος γράμματα. Η κακή κατάσταση διατήρησης τους, ωστόσο, καθιστά αδύνατη την ασφαλή αποκατάσταση των επιγραφών.

Σε κεραμικά εργαστήρια της Κνίδου αποδίδεται, επιπλέον, αποσπασματικά σωζόμενο άνω τμήμα αμφορέα με δακτυλιόσχημο χείλος και ελαφρώς διογκωμένο λαιμό (**Αρ. Κατ. 21**), το οποίο ομοιάζει με κνιδιακό αμφορέα Μοναχόβ τύπου *II-F* του 3^{ου} αι. π.Χ. Κνιδιακής παραγωγής είναι και τέσσερα αποσπασματικά σωζόμενα έμβολα αμφορέων (**Αρ. Κατ. 25, Αρ. Κατ. 26, Αρ. Κατ. 27, Αρ. Κατ. 33**). Το σύνολο των θραυσμάτων διατηρεί τη χαρακτηριστική για κνιδιακούς αμφορείς βάση σε σχήμα ανεστραμμένου κώνου με περιμετρικό πλαστικό δακτύλιο, τα οποία χρονολογούνται βάσει παραλλήλων από τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. και έως τις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ.

Εντός του ίδιου συνόλου έχει ανευρεθεί, επίσης, θραύσμα αμφορέα (**Αρ. Κατ. 71**), το οποίο αποδίδεται στον τύπο *Lamboglia 2* ή *Will Type 10* του ύστερου 2^{ου} αι. π.Χ./1^{ου} αι. π.Χ.

Τέλος, στα άβαφα χρηστικά αγγεία του στρώματος περιλαμβάνεται και αποσπασματικά σωζόμενο ιγδίο (**Αρ. Κατ. 90**). Πρόκειται για τμήμα σώματος και χείλους, το οποίο είναι οριζόντιο και πλατύ με διακόσμηση πεπιεσμένων δακτύλων στο περιχέλωμα. Στην ένωση του χείλους με το σώμα του αγγείου διακρίνονται τρεις βαθιές αυλακώσεις. Ταυτίζεται με τον ελληνιστικό τύπο *I* της Αγοράς, ο οποίος χρονολογείται από το 300 π.Χ. έως και το 86 π.Χ.¹¹². Το κεραμικό του φύραμα, ερυθροκάστανο με λευκά και μελανά εγκλείσματα, ομοιάζει με εκείνο αρκετών εκ των παραδειγμάτων του τύπου.

¹¹¹ Αναλυτικά για τη χρονολόγηση της κνιδιακής σφράγισης, βλ. παρακάτω Παράρτημα.

¹¹² Rotroff 2006, 100 – 2, αρ. 182 – 92.

Από το σύνολο των οστράκων αυτών διακρίνονται με ασφάλεια 15 αμφορείς¹¹³, οι οποίοι προέρχονται από τα παραγωγικά κέντρα του Βορείου Αιγαίου, της Χίου, της Κω, της Ρόδου, της Κνίδου και της ιταλικής χερσονήσου (**Γράφημα 4**). Παρατηρείται, δε, ότι η πλειονότητα των αμφορέων χρονολογείται από τον 3^ο αι. π.Χ. έως και τις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ. (**Γράφημα 5**). Υπέρ της ίδιας χρονολόγησης τάσσονται και τα θραύσματα λεπτής επιτραπέζιας κεραμικής. Πάντως, τη σημαντικότερη ένδειξη για τη χρονολόγηση της δημιουργίας της απόθεσης παρέχουν οι ενσφράγιστες λαβές των κνυδιακών αμφορέων. Συγκεκριμένα, η παρουσία σφραγισμάτων της περιόδου VI-B (**Αρ. Κατ. 38**) υποδεικνύει ως *terminus post quem* για τη δημιουργία της απόθεσης το έτος 88 π.Χ. Η παρουσία εντός της επίχωσης μικρής ποσότητας αρκετά πρωιμότερων θραυσμάτων του 5^{ου} και 4^{ου} αι. π.Χ. πιθανότατα οφείλεται σε επεμβατικές στον χώρο εργασίες, οι οποίες διατάραξαν την παλαιότερη επίχωση, προκαλώντας τη σύγκραση των ευρημάτων. Έχει διαμορφωθεί, δηλαδή, ένα αρχαιολογικό *παλίμψηστο*, κατά το οποίο κατάλοιπα που προϋπήρχαν στον χώρο έχουν ανακατευθεί με εκείνα που εισήχθησαν αργότερα. Πάντως, αν και δεν αντιμετωπίζουμε ένα «κλειστό» σύνολο κεραμικής, τα ευρήματα αντικατοπτρίζουν ένα χρονολογικό διάστημα, το οποίο εκτείνεται από τον 3^ο αι. π.Χ. έως και τις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ.

Σε αυτό το ευρύ χρονολογικό πλαίσιο που αναφέρθηκε θα μπορούσαν να αποδοθούν θραύσματα αμφορέων, στα οποία η προέλευση δεν έχει τεκμηριωθεί¹¹⁴. Στα θραύσματα αυτά εντάσσονται πέντε τμήματα δακτυλιόσχημων χειλέων (**Αρ. Κατ. 74, Αρ. Κατ. 75, Αρ. Κατ. 76, Αρ. Κατ. 77, Αρ. Κατ. 78**), καθώς και τμήμα χαμηλής βάσης αμφορέα (**Αρ. Κατ. 79**), σχήματος ημισφαιρικού κομβίου, το οποίο διαμορφώνεται χωρίς τη μεσολάβηση χαμηλού στελέχους. Από το στρώμα αυτό προήλθε, τέλος, θραύσμα χείλους τριγωνικής διατομής, έντονα προεξέχον με κεκλιμένη την άνω επιφάνεια (**Αρ. Κατ. 72**). Σε αντίθεση με τα παραπάνω θραύσματα, το **Αρ. Κατ. 72** θα πρέπει να χρονολογηθεί αρκετά πρωιμότερα. Συγκρίνοντάς το, συγκεκριμένα, με άλλα ευρεθέντα μανιταρόσχημα χείλη εντός στρωμάτων του τέλους του 5^{ου}/αρχών 4^{ου} αι. π.Χ. στον ίδιο χώρο, θεωρείται πιθανότερη μία αντίστοιχη υψηλή χρονολόγηση¹¹⁵.

2.3. Λάκκος εντός του Χώρου 1

Με την ολοκλήρωση της αφαίρεσης του στρώματος καταστροφής σε βάθος -0,65μ., διαφάνηκε στρώμα όμοιας σύστασης με πλήθος τεμαχίων κεράμων και χρηστικής κεραμικής, το οποίο διέφερε εμφανώς από το υπερκείμενό του ως προς την έκταση την οποία καταλάμβανε (**Εικόνα 7**). Κατόπιν αφαίρεσης μικρού πάχους επίχωσης από βάθος -0,65μ. έως -0,75μ.¹¹⁶, που στόχευε στον καθαρισμό και την πλήρη

¹¹³ Τα ποσοτικά δεδομένα που παρουσιάζονται βασίζονται στους απόλυτους αριθμούς αμφορέων που προκύπτουν από τα ταυτισμένα θραύσματα βάσεων. Σε μεμονωμένες περιπτώσεις ασφαλής θεωρήθηκε και η καταμέτρηση ορισμένων εκ των θραυσμάτων από το άνω μέρος αμφορέα.

¹¹⁴ Η επιλογή των οστράκων αυτών έναντι των υπολοίπων που εντοπίστηκαν εντός του «στρώματος καταστροφής» βασίστηκε αφενός στην κατάσταση διατήρησής τους αφετέρου στο γεγονός ότι το εκάστοτε τμήμα προέρχεται από έναν μοναδικό αμφορέα.

¹¹⁵ Βλ. παρακάτω σελ. 34 – 6.

¹¹⁶ Κατά την αφαίρεση της επίχωσης αυτής συλλέχθηκε μεγάλη ποσότητα κεραμίδων και οστράκων χρηστικής κεραμικής, κυρίως αμφορέων, που αποτελεί τμήμα του υλικού του λάκκου.

αποκάλυψη του στρώματος, διαπιστώθηκε πως μεγάλη ποσότητα αρχαίου υλικού είχε τοποθετηθεί εντός λάκκου (**Εικόνα 8, Εικόνα 9**).

Ο λάκκος αυτός θεωρούμε πως πιθανότατα διανοίχθηκε στο ίδιο περίπου επίπεδο με πήλινο πιάσιμο αγωγό, ο οποίος βρέθηκε ενσωματωμένος σε εγκάρσια θέση στην άνω σωζόμενη επιφάνεια του Τχ7 σε βάθος -0,43μ.¹¹⁷. Το γεγονός αυτό εικάζεται, καθώς η εύρεση του πήλινου αγωγού σε αυτό το βάθος στοιχειοθετεί – με σχετική επιφύλαξη – το τελευταίο επίπεδο χρήσης του χώρου. Ο λάκκος ήταν ωοειδούς σχεδόν κάτοψης, με μήκος 2,65μ. στον άξονα Β – Ν και 3,35μ. στον άξονα Α – Δ. Έβαινε παράλληλα με τον Τχ7 σε τμήμα μήκους 2,84μ. και το ΝΔ του άκρο συνέπιπτε με τη θέση του πήλινου αγωγού που αποκαλύφθηκε στη σωζόμενη επιφάνεια του Τχ7. Ο πυθμένας του λάκκου ήταν μη ομαλός και εντοπίστηκε σε βάθος που κυμαινόταν από -1,29μ. έως -1,45μ.¹¹⁸.

Το περιεχόμενο του λάκκου αφαιρέθηκε σε τρεις συνολικά πάσες. Επρόκειτο για επιχώσεις όμοιου χρώματος, υφής και περιεκτικότητας, υποδεικνύοντας ένα επεισόδιο χρήσης¹¹⁹. Αναλυτικότερα, το γέμισμα του λάκκου χαρακτηριζόταν από χρώμα ανοιχτό καστανό και τραχύ, με αρκετή λατύπη από λευκό, κιτρινωπό και γκριζωπό πωρόλιθο. Κατά την αφαίρεση του γεμίματος από βάθος -1,18μ. έως -1,40μ. εντοπίστηκαν και ίχνη άνθρακα.

Το υλικό του λάκκου, το οποίο εντοπίστηκε από βάθος -0,57μ./-0,68μ., συνίστατο από μεγάλη ποσότητα θραυσμένων κεράμων και οστράκων κεραμικής – στη συντριπτική πλειονότητά τους αμφορέων –, καθώς και από θραύσματα λίθινων αρχιτεκτονικών μελών και άλλων μεταλλικών και πήλινων αντικειμένων. Η διάχυση του υλικού εντός του λάκκου μοιάζει τυχαία. Παρατηρούμε, ωστόσο, πως τα τμήματα κεράμων, τα οποία εντοπίστηκαν από βάθος -0,68/-0,78μ. έως -1μ. σε επαφή με τη βόρεια παρειά του Τχ7, επικαλύπτουν το ένα το άλλο, δίνοντας την αίσθηση πως έχουν στοιβαχθεί και σκόπιμα τοποθετηθεί κατά τρόπο τέτοιο (**Εικόνα 10**). Δεν θεωρούμε πως αυτός ο τρόπος απόθεσης του υλικού στην ανώτερη επιφάνεια του λάκκου υπονοεί αναγκαστικά μία δεύτερη φάση χρήσης του ορύγματος. Αποτρεπτική ως προς την κατεύθυνση αυτή είναι η συνοχή που παρουσιάζει το γέμισμα σε όλο του το ύψος, τόσο ως προς το χρώμα και την υφή, όσο και ως προς την περιεκτικότητα (**Εικόνα 11**). Άλλωστε, πιστοποιείται πως τα κεραμικά ευρήματα που περισυλλέχθηκαν έως βάθος -1μ. δεν παρουσιάζουν κάποια χρονική απόκλιση από αυτά που περισυλλέχθηκαν από βάθος -1μ. και έως τον πυθμένα του λάκκου. Η διάταξη αυτή υποδεικνύει ίσως πως το προς απόρριψη υλικό μπορούσε ευκολότερα να «τακτοποιηθεί» σε αυτό το βάθος, το οποίο πλησίαζε το επίπεδο διάνοιξης του λάκκου.

Οι κεραμίδες που εντοπίστηκαν εντός του λάκκου καταμετρήθηκαν κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών εργασιών και ανέρχονται στα 3.963 θραύσματα¹²⁰.

¹¹⁷ Ο αγωγός αυτός διασώθηκε σε μήκος 0,61μ., ενώ έφερε εξωτερικό πλάτος 0,156μ.

¹¹⁸ Ακριβώς βόρεια του Τχ7 ο πυθμένας του λάκκου εντοπίστηκε στα -1,40μ. Στη συνέχεια παρουσίασε ανωφέρεια προς βορρά φθάνοντας τα -1,29μ. σε απόσταση 1,60μ. από τη βόρεια παρειά του τοίχου. Στο βορειότερο τμήμα του λάκκου ο πυθμένας βρέθηκε και πάλι σε βάθος -1,42/-1,45μ.

¹¹⁹ Η ανασκαφή της κάθε πάσας πραγματοποιούνταν βάσει διαιρέσεως του ορύγματος σε «ενότητες», οι οποίες ορίζονταν από επτά νοητά σημεία στην περιφέρεια του λάκκου (σημείο I – VII). Η ανασκαφή της κάθε ενότητας πραγματοποιούνταν κάθετα, ενώ τα ευρήματα τους εντάσσονταν και σε μία ξεχωριστή ανασκαφική ομάδα.

¹²⁰ Εξαιρουμένων 314 θραυσμάτων, οι κεραμίδες του λάκκου απόρριψης δεν μελετήθηκαν. Η μελέτη τους πραγματοποιείται από την αρχαιολόγο Κωνσταντίνα Κανέλλου στο πλαίσιο εκπόνησης της διπλωματικής της εργασίας.

Παράλληλα, εντός των κιβωτίων με την κεραμική του λάκκου ανευρέθηκαν ακόμη 314 αποτμήματα κεράμων. Από τα 314 αυτά θραύσματα, 54 ταυτίζονται λόγω της επιπεδότητας των επιφανειών τους με κεραμίδες Κορινθιακού τύπου, ίσως στρωτήρες, ενώ 40 εκ των θραυσμάτων ταυτίζονται λόγω της καμπυλότητας που παρουσιάζει η άνω επιφάνειά τους με καλυπτήρες Λακωνικού τύπου. Από το σύνολο των θραυσμάτων, 32 θραύσματα εμφανίζουν ίχνη μελανού επιχρίσματος, πέντε ίχνη ερυθροκάστανου και τρία ίχνη ερυθρού. Να σημειωθεί πως το νοτιότερο τμήμα του πυθμένα του λάκκου δεν απέδωσε τεμάχια κεραμίδων.

Στα ευρήματα περιλαμβάνονται ακέραιοι και αποσπασματικά σωζόμενοι χάλκινοι και σιδερένιοι ήλοι, τμήματα χάλκινων αντικειμένων και μαζών χαλκού, καθώς και δύο χάλκινα νομίσματα, τα οποία δεν μπόρεσαν να ταυτιστούν. Εντοπίστηκαν, επίσης, τέσσερα τμήματα πηλοκονιάματος, τμήμα επιδαπέδιου κονιάματος, αγνύθα, πορφύρα και τμήμα λίθινου τριπτήρα.

Εντός της επίχωσης του λάκκου εντοπίστηκε, επίσης, από βάθος -0,57μ. λιθόπλινθος με λαξευμένη κοιλότητα, η οποία αποτελούσε προστομαίο πηγαδιού (Εικόνα 12). Βρέθηκε σε πλάγια θέση και αναποδογυρισμένο, σαφώς απομακρυσμένο από το αρχικό σημείο έδρασης του. Είχε μήκος 1,05μ., πλάτος 0,97μ. και ύψος 0,42μ.¹²¹. Το άνοιγμα του προστομαίου είχε σχήμα κολουροκωνικό, με την άνω διάμετρο του να είναι 0,40μ. και τη διάμετρο της επιφάνειας έδρασης να αυξάνεται στα 0,70μ.¹²². Εσωτερικά στην κοιλότητα του προστομαίου ήταν ορατή κυκλική οπή. Το προστομαίο αυτό πιθανότατα σχετίζεται με το Φρέαρ 1, οι ανώτεροι δόμοι του οποίου βρέθηκαν βαθύτερα, στην ίδια περίπου θέση. Η παρουσία κτιστού φρέατος – έστω και σε μεγαλύτερο βάθος – εντός του ίδιου χώρου κάνει δύσκολη την πιθανότητα να είχε μεταφερθεί το προστομαίο αυτό από αλλού. Με σχετική επιφύλαξη εκφράζουμε πως ίσως αυτό μετακινήθηκε από την αρχική του θέση στη διάρκεια των εργασιών διάνοιξης του λάκκου¹²³.

2.3.1. Η κεραμική

Εντός του λάκκου απόρριψης ανευρέθηκαν τμήματα από άβαφα χρηστικά αγγεία, όστρακα λεπτής κεραμικής, καθώς και τμήματα σκευών μαγειρικού σκοπού (Γράφημα 2). Στο περιεχόμενο του περιλαμβάνεται μικρός αριθμός θραυσμάτων μαγειρικών σκευών, στην ταύτιση των οποίων οδήγησε η χονδρόκοκκη κεραμική ύλη και τα έντονα ίχνη αιθάλης. Από το σύνολο των θραυσμάτων αναγνωρίζονται κυρίως τμήματα χειλέων λοπάδων.

Εξίσου μικρή ήταν και η ποσότητα θραυσμάτων λεπτής επιτραπέζιας κεραμικής. Τα θραύσματα αυτά προέρχονται τόσο από μελαμβαφή και ερυθροβαφή όσο και αβαφή αγγεία. Η αποσπασματική κατάσταση διατήρησης των οστράκων δεν επέτρεψε στις περισσότερες περιπτώσεις την απόδοση τους σε κάποιον γνωστό κεραμικό τύπο. Στη λεπτή επιτραπέζια κεραμική εντάσσεται αποσπασματικά

¹²¹ Ακέραιες διατηρούνται μόνον η βόρεια και η δυτική πλευρά του προστομαίου, με διαστάσεις 1,05μ. και 0,97μ. αντίστοιχα. Η ανατολική και η νότια πλευρά του προστομαίου σώζονται αποσπασματικά, με την ανατολική να διατηρείται σε μέγιστο μήκος 0,32μ. και τη νότια σε 0,30μ.

¹²² Δεν μπόρεσε να εντοπιστεί κάποιο παράδειγμα που να προσιδιάζει στο εν λόγω προστομαίο.

¹²³ Σχετικά με την υπόθεση αυτή, βλ. σελ. 32.

σωζόμενη λάγυρος (**Αρ. Κατ. 95**). Διασώζεται τμήμα του προεξέχοντος, δακτυλιόσχημου χείλους, του στενού και ψηλού λαιμού, καθώς και της κατακόρυφης, ελλειπμοειδούς διατομής λαβής. Στην επιφάνεια του αγγείου διακρίνονται ίχνη ερυθρού υαλώματος. Παρόλα αυτά, η παρουσία μεγάλης ποσότητας επικαθήσεων, κάνει δύσκολη την ακριβή αποκατάσταση της μορφής της επιφάνειας του αγγείου. Κοντά στη μορφή του θραύσματος βρίσκεται ερυθροβαφής λάγυρος από αθηναϊκή δεξαμενή, η οποία χρονολογείται στα τέλη του 2^{ου} με αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.¹²⁴.

Στα αγγεία με γραπτή διακόσμηση αποδίδεται τμήμα σώματος από Παναθηναϊκό αμφορέα (**Αρ. Κατ. 104**), στο οποίο διασώζεται τμήμα της μελανής γραπτής παράστασης, καθώς και της επιγραφής *τῶν Ἀθήνηθεν ἄθλων*.

Το μεγαλύτερο μέρος του υλικού του λάκκου αποτελούν όστρακα χρηστικών αγγείων μεγάλου μεγέθους, άβαφων ή με επίχρισμα, τα οποία σχεδόν στο σύνολο τους θα πρέπει να αποδοθούν σε οξυπύθμενους αμφορείς¹²⁵. Σε τμήματα οξυπύθμενων αμφορέων – χείλη, λαιμούς, σώματα, λαβές, βάσεις – αποδίδονται 269 όστρακα. Σε αρκετά, δε, θραύσματα χειλέων, βάσεων και λαβών έχει αναγνωριστεί η προέλευσή τους και χρονολόγησή τους.

Μεταξύ των θραυσμάτων αμφορέων που προήλθαν από τον λάκκο εντοπίζονται δύο τμήματα προεξέχοντων χειλέων τριγωνικής διατομής (**Αρ. Κατ 14**, **Αρ. Κατ. 80**), των οποίων η μορφή χαρακτηρίζει γενικότερα τις παραγωγές του βορείου Αιγαίου. Μάλιστα, το θραύσμα **Αρ. Κατ. 14** με τον ιδιαίτερα ψηλό λαιμό μπορεί να παραλληλιστεί με παραδείγματα, τα οποία ανάγονται χρονολογικά στον 4^ο αι. π.Χ. Σε εργαστήριο του βορείου Αιγαίου, με μεγάλη πιθανότητα θασιακό, αποδίδεται, επίσης, τμήμα βάσης αμφορέα συμπαγούς κωνικού σχήματος (**Αρ. Κατ. 18**). Ταυτίζεται, συγκεκριμένα, με τον θασιακό τύπο III του Μοναхов, ο οποίος χρονολογικά εκτείνεται από τα μέσα του 3^{ου} αι. π.Χ. έως και το γ' τέταρτο του ίδιου αιώνα. Τέλος, στο βόρειο Αιγαίο και πιθανότατα στο μενδαίο εργαστήριο της «ομάδας Παρμενίσκου», η οποία τοποθετείται στις αρχές του 3^{ου} και του 2^{ου} αι. π.Χ., θα πρέπει να αποδοθεί τμήμα βάσης αμφορέα σχήματος ημισφαιρικού κομβίου πριν από το οποίο μεσολαβεί χαμηλό κυλινδρικό στέλεχος (**Αρ. Κατ. 19**).

Παράλληλα, αποσπασματικά σωζόμενη βάση κυλινδρικού σχήματος (**Αρ. Κατ. 17**) θα μπορούσε να ταυτιστεί με τμήμα βάσης χιακού αμφορέα κωνικού τύπου και ειδικότερα με αμφορέα της παραλλαγής V-B του Μοναхов, η παραγωγή της οποίας κυριαρχεί κατά τη διάρκεια του 4^{ου} αι. π.Χ.

Εντός του συνόλου έχουν εντοπιστεί οκτώ ενσφράγιστες λαβές κνιδιακών αμφορέων, από τις οποίες έχουν αναγνωσθεί με βεβαιότητα οι πέντε. Στα ευρήματα αυτά εντάσσεται τμήμα ενσφράγιστης λαβής, στο οποίο διασώζεται η επιγραφή *Κλειτο* (**Αρ. Κατ. 20**). Το προφίλ της λαβής παραπέμπει σε κνιδιακό αμφορέα Μοναхов τύπου II-F. Αν η αποκατάστασή μας είναι σωστή, τότε το εύρημα θα πρέπει να ενταχθεί χρονολογικά στον 3^ο αι. π.Χ. Υστερότερα είναι τα υπόλοιπα παραδείγματα. Συγκεκριμένα, ένα εκ των σφραγισμάτων εντάσσεται στην υποπερίοδο VI-A (107 – 98

¹²⁴ Thompson 1934, 404, E 72, πίν. 92.

¹²⁵ Μεταξύ των θραυσμάτων αναγνωρίστηκε τμήμα πήλινου ιγδίου και χείλους πίθου.

π.Χ.) της κνιδιακής σφράγισης¹²⁶, όπου αναφέρεται ο επώνυμος Δαίδαλος (**Αρ. Κατ. 37**). Τα υπόλοιπα σφραγίσματα τοποθετούνται χρονολογικά στην υποπερίοδο VI-B της κνιδιακής σφράγισης. Σε αυτά αναφέρονται οι *duoviri* Διόγνητος και Απολλόδωρος (**Αρ. Κατ. 39**), οι επώνυμοι Ανδρομένης (**Αρ. Κατ. 40**) και Αριστοκράτης (**Αρ. Κατ. 42**), καθώς και οι *duoviri* Αγησίπολις και Ερμόφαντος (**Αρ. Κατ. 41**). Με σχετική επιφύλαξη έχει αναγνωριστεί σε κυκλικό σφράγισμα το όνομα του επωνύμου Αριστοκλή (**Αρ. Κατ. 43**). Στην περίπτωση που η ταύτιση είναι σωστή, η κατασκευή του φερόμενου αμφορέα θα πρέπει να αναχθεί στην περίοδο VI-B. Εντός της ίδιας επίχωσης έχει ανευρεθεί, τέλος, κυκλικό σφράγισμα (**Αρ. Κατ. 46**), στο οποίο διατηρείται μόνον το έμβλημα (βουκράνιο). Η κατάσταση διατήρησής του έχει καταστήσει αδύνατη την αναγωγή του σε κάποια από τις περιόδους της κνιδιακής σφράγισης. Εκτός των ενσφράγιστων λαβών, σε κεραμικά εργαστήρια της Κνίδου αποδίδεται και ένας ιδιαίτερα σημαντικός αριθμός εμβόλων. Όλα τα ευρεθέντα παραδείγματα φέρουν περιμετρικά της συμπαγούς βάσης τους, σχήματος ανεστραμμένου κώνου, χαρακτηριστικό δακτύλιο, τετραγωνικής μορφής (**Αρ. Κατ. 28, Αρ. Κατ. 29, Αρ. Κατ. 30, Αρ. Κατ. 31, Αρ. Κατ. 32, Αρ. Κατ. 34, Αρ. Κατ. 35**). Η μορφή των κομβιόσχημων αυτών απολήξεων ανάγεται χρονολογικά από τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. έως και τις αρχές του επόμενου αιώνα.

Παράλληλα, εντός του συνόλου έχουν εντοπιστεί θραύσματα από το άνω μέρος τεσσάρων κωακών αμφορέων (**Αρ. Κατ. 50, Αρ. Κατ. 51, Αρ. Κατ. 67, Αρ. Κατ. 68**). Οι δύο εξ' αυτών (**Αρ. Κατ. 50, Αρ. Κατ. 51**) φέρουν διπλές κατακόρυφες λαβές με έντονη γωνίωση, ένα τυπικό χαρακτηριστικό κωακών αμφορέων από το β' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. έως και τον 1^ο αι. π.Χ. Οι άλλοι δύο αμφορείς (**Αρ. Κατ. 67, Αρ. Κατ. 68**) εμφανίζουν στο οριζόντιο σκέλος της μίας λαβής ορθογωνικό σφράγισμα, στο οποίο αναφέρεται ο κατασκευαστής Δάδας. Βάσει παραλλήλων η δραστηριότητά του έχει τοποθετηθεί στη διάρκεια του 1^{ου} αι. π.Χ. Παράλληλα, τέσσερα τμήματα διπλών κατακόρυφων λαβών (**Αρ. Κατ. 54, Αρ. Κατ. 55, Αρ. Κατ. 66, Αρ. Κατ. 65**) – τα δύο με ορθογώνιο σφράγισμα – αποδίδονται με βεβαιότητα βάσει κεραμικού φυράματος σε κωακούς αμφορείς. Στο ένα σφράγισμα (**Αρ. Κατ. 66**) αναφέρεται ο κατασκευαστής Οροβίων, ο οποίος τοποθετείται χρονολογικά στα τέλη του 2^{ου} αι. π.Χ. Στο άλλο σφράγισμα (**Αρ. Κατ. 65**) αποδίδεται τρίποδας και δεξιά του μονόγραμμα Ε. Τέλος, σε κωακούς αμφορείς αποδίδονται θραύσματα από τη βάση τεσσάρων κωακών αμφορέων (**Αρ. Κατ. 61, Αρ. Κατ. 62, Αρ. Κατ. 63, Αρ. Κατ. 64**). Τα θραύσματα ταυτίζονται με τις παραλλαγές V-A και V-B του Μοναхов και χρονολογούνται από το β' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. έως και το α' τρίτο του 1^{ου} αι. π.Χ.

Σε ροδιακό αμφορέα θα μπορούσε να αποδοθεί άνω τμήμα αγγείου (**Αρ. Κατ. 70**), το οποίο ομοιάζει με τους ελληνιστικούς τύπους I-E-2 και I-F του Μοναхов, που εκτείνονται χρονολογικά από το τέλος του 3^{ου} αι. π.Χ. έως και το α' τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ.¹²⁷.

¹²⁶ Αναλυτικά για τη χρονολόγηση της κνιδιακής σφράγισης βλ. Παράρτημα.

¹²⁷ Монахов 2003, 118 – 121, πίν. 82 – 4.

Από το σύνολο των οστράκων αυτών αναγνωρίζουμε 18 αμφορείς¹²⁸, οι οποίοι προέρχονται από τα παραγωγικά κέντρα του Βορείου Αιγαίου, της Χίου, της Κω, της Ρόδου και της Κνίδου (**Γράφημα 6**). Παρατηρείται, επιπλέον, πως σε χρονολόγηση αντίστοιχη με εκείνη του «στρώματος καταστροφής» παραπέμπουν και τα κεραμικά ευρήματα του λάκκου. Η πλειονότητα των αμφορέων τοποθετείται χρονολογικά από τον 3^ο αι. π.Χ. έως και τις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ. (**Γράφημα 7**). Ο προσδιορισμός του χρόνου της απόθεσης καθίσταται και πάλι εφικτός χάρις στα νεότερα κνιδιακά σφραγίσματα (**Αρ. Κατ. 39, Αρ. Κατ. 40, Αρ. Κατ. 42, Αρ. Κατ. 41**), τα οποία υποδεικνύουν ως *terminus post quem* το έτος 88 π.Χ. Η μικρή ποσότητα των πρωιμότερων οστράκων αμφορέων του 4^{ου} αι. π.Χ. θα πρέπει πιθανότατα να προήλθε από την επέμβαση στην παλαιότερη επίχωση προκειμένου να διαμορφωθεί το όρυγμα, αλλά ενδεχομένως και από χώματα στην ευρύτερη περιοχή γύρω από τον λάκκο που τον γέμισαν στην φάση της επιχωμάτωσης. Μία ακόμη παράμετρος που θα μπορούσε να ληφθεί υπόψη – αν και με μικρή πιθανότητα, καθότι απουσιάζουν οι ενδείξεις – είναι η επανάχρηση των πρωιμότερων αυτών τμημάτων αμφορέων σε ένα σκοπό διαφορετικό από τον αρχικό. Η διατήρηση των αγγείων αυτών στη διάρκεια των αιώνων ως πολύτιμων αντικειμένων θα πρέπει με βεβαιότητα να αποκλεισθεί, καθότι συνιστούν σκεύη καθημερινής χρήσης.

Στο ευρύ χρονολογικό πλαίσιο που προτείνεται – από τον 3^ο αι. π.Χ. έως και τις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ. – θα μπορούσαν ίσως να αποδοθούν θραύσματα αμφορέων, στα οποία η προέλευση δεν έχει τεκμηριωθεί¹²⁹. Ανάμεσα τους εντάσσεται λαβή αμφορέα, επί της οποίας διακρίνεται κυκλικό σφράγισμα, διαμέτρου 0,023μ., σε σχετικά καλή κατάσταση (**Αρ. Κατ. 81**). Η παράσταση περιλαμβάνει ανθέμιο, υπό του οποίου φύεται πιθανότατα κλήμα, καθώς και ρόδακα, υπό του οποίου διακρίνονται κυματοειδείς γραμμές. Στα θραύσματα απροσδιόριστης προέλευσης εντάσσονται, επιπλέον, δύο τμήματα δακτυλιόσχημων χειλέων (**Αρ. Κατ. 82, Αρ. Κατ. 83**) με ερυθροκάστανη κεραμική ύλη. Στα τμήματα βάσεων απροσδιόριστης προέλευσης ανήκει τμήμα υψηλού κυλινδρικού κομβίου (**Αρ. Κατ. 84**), το οποίο ορίζεται εξωτερικά από ρηχές αυλακώσεις. Η μετάβαση από το σώμα στο κομβίο πραγματοποιείται με μία πλατιά, ρηχή αυλάκωση, ενώ η κάτω επιφάνεια του κομβίου εμφανίζει κωνική απόληξη, η οποία δεν είναι οξεία. Απροσδιόριστης προέλευσης είναι και τμήμα κομβίου (**Αρ. Κατ. 85**) αμφικωνικού τύπου, χωρίς μεσολάβηση στελέχους. Η περιφέρεια του κομβίου είναι καμπύλη, ενώ στην κάτω επιφάνεια εντοπίζεται αβαθής κοιλότητα. Η ταύτιση του κέντρου παραγωγής στάθηκε αδύνατη και για το θραύσμα αμφορέα **Αρ. Κατ. 86**, το οποίο χαρακτηρίζεται από κωνικού τύπου σώμα με λεπτά τοιχώματα και βάση οξύληκτη, η οποία έχει τη μορφή συμπαγούς κομβίου με καμπύλη την κάτω επιφάνεια. Σε τρεις, τέλος, περιπτώσεις θραυσμάτων από το κάτω μέρος αμφορέων (**Αρ. Κατ. 87**,

¹²⁸ Τα ποσοτικά δεδομένα που παρουσιάζονται βασίζονται στους απόλυτους αριθμούς αμφορέων που προκύπτουν από τα ταυτισμένα θραύσματα βάσεων. Σε μεμονωμένες περιπτώσεις ασφαλής θεωρήθηκε και η καταμέτρηση ορισμένων εκ των θραυσμάτων από το άνω μέρος αμφορέα.

¹²⁹ Η επιλογή των οστράκων αυτών από τα λοιπά όστρακα του λάκκου απόρριψης βασίστηκε αφενός στην κατάσταση διατήρησής τους αφετέρου στο γεγονός ότι το εκάστοτε τμήμα προέρχεται από έναν μοναδικό αμφορέα.

Αρ. Κατ. 88, Αρ. Κατ. 89), η αρχική μορφή του κομβίου δεν μπόρεσε να αποκατασταθεί εξαιτίας της έντονης αποσπασματικότητάς τους.

2.4. Πηγάδι (Φρέαρ 1) εντός του Χώρου 1

Στον πυθμένα του λάκκου απόρριψης εντοπίστηκε από βάθος -1,40/-1,48μ. χαλαρή επίχωση, διαμέτρου περίπου 0,90μ., η οποία διερευνήθηκε ως Κατασκευή 4. Η επίχωση εντοπίστηκε, συγκεκριμένα, ακριβώς δυτικά του προστομαίου, που είχε ανευρεθεί εντός των ορίων του λάκκου απόρριψης, και κάτω από το δυτικό του τμήμα (**Εικόνα 12**). Πιθανολογούμε πως η χαλαρή αυτή επίχωση ίσως είναι αποτέλεσμα της μετακίνησης του προστομαίου του πηγαδιού από την αρχική του θέση. Κατά την ανασκαφή της περισυλλέχθηκαν λιγοστά αποτμήματα λεπτής επιτραπέζιας και άβαφης χρηστικής κεραμικής, καθώς και 32 αποτμήματα κεραμίδων. Μεταξύ των θραυσμάτων κεραμίδων, εντοπίστηκε ενσφράγιστη κεραμίδα, τέσσερα θραύσματα στρωτήρων Κορινθιακού τύπου και τρία καλυπτήρων Λακωνικού τύπου.

Κατόπιν της αφαίρεσης της προαναφερθείσας επίχωσης αποκαλύφθηκαν σε βάθος -1,76μ. τα λιθόκτιστα τοιχώματα του Φρέατος 1, του οποίου η διάμετρος ανερχόταν στα 0,85μ. (**Εικόνα 13, Εικόνα 14, Εικόνα 15**). Από την πρώτη σειρά των δόμων του πηγαδιού εντοπίστηκε στην αρχική του θέση μόνο ένας εξ' αυτών. Το πηγάδι αυτό ερευνήθηκε έως βάθος -4μ., αποδίδοντας θραύσματα κεράμων και αγγείων¹³⁰. Ο συνολικός αριθμός των αποτμημάτων κεραμίδων που προέκυψε από το πηγάδι ανέρχεται στα 256 θραύσματα. Από το σύνολο των κεράμων, 23 θραύσματα ταυτίζονται λόγω της επιπεδότητας των επιφανειών τους με κεραμίδες Κορινθιακού τύπου, ίσως στρωτήρες, ενώ 25 εκ των θραυσμάτων ταυτίζονται λόγω της καμπυλότητας που παρουσιάζει η άνω επιφάνειά τους με καλυπτήρες Λακωνικού τύπου. Από το σύνολο αυτό κεραμίδων, 79 θραύσματα εμφανίζουν ίχνη μελανού επιχρίσματος, 34 ίχνη ερυθρού, ενώ 15 ίχνη ερυθροκάστανου. Εντός της επίχωσης του φρέατος ανευρέθηκαν, επίσης, τέσσερα τμήματα πλίνθων. Στα λοιπά ευρήματα που προέκυψαν εντός της επίχωσης του πηγαδιού εντάσσονται τεμάχια πηλοκονιάματος και ασβεστοκονιάματος, οστά ζώου, αχιβάδες, σκωρίες, τετράπλευρο αιχμηρό στέλεχος, δύο μάζες χαλκού, πυραμιδοειδής αγνύθα, καθώς και τμήμα ειδωλίου όρθιας γυναικείας μορφής. Στα ευρήματα από το πηγάδι ανήκει και νόμισμα, το οποίο, ωστόσο, δεν έχει έως ώρας μελετηθεί.

Διερευνήθηκε, παράλληλα, στρώμα, το οποίο είχε καλύψει περιμετρικά το πηγάδι έως τη δεύτερη σειρά των δόμων, από βάθος -1,52μ. έως -2,17μ. Εντός του στρώματος αυτού ανευρέθηκαν αποτμήματα λεπτής επιτραπέζιας και άβαφης χρηστικής κεραμικής, καθώς και 33 θραύσματα κεραμίδων. Δύο εξ' αυτών ταυτίστηκαν με στρωτήρες Κορινθιακού τύπου, ενώ πέντε ταυτίστηκαν με καλυπτήρες Λακωνικού. Σε 19 τμήματα εντοπίστηκε μελανό επίχρισμα και σε πέντε θραύσματα ερυθρό. Στα ευρήματα που περιείχε η επίχωση συγκαταλέγεται ηλίσκος, τμήμα σιδήρου, καθώς και τεμάχιο πηλοκονιάματος και ασβεστοκονιάματος με ερυθρή βαφή.

¹³⁰ Για τη διαμόρφωση των αρχαίων πηγαδιών βλ. σχετικά Lang 1968, 5 – 9. Καϊάφα 2009, 60 – 1, 138 – 57.

2.4.1. Η κεραμική

Από τις επιχώσεις που κάλυπταν το πηγάδι προέκυψαν θραύσματα κεραμίδων, όστρακα λεπτών επιτραπέζιων αγγείων, καθώς και αποτμήματα από άβαφα χρηστικά αγγεία, αρκετά από τα οποία ταυτίζονται με θραύσματα αμφορέων. Μεταξύ των θραυσμάτων εντοπίζεται τμήμα βάσης Μενδαίου αμφορέα (**Αρ. Κατ. 12**), ο οποίος εμπίπτει στη *μεσαία μενδαία παραλλαγή* του Lawall του γ' τετάρτου του 5^{ου} αι. π.Χ. Παράλληλα, στα όστρακα της λεπτής επιτραπέζιας κεραμικής περιλαμβάνεται τμήμα σώματος και χείλους μελαμβαφούς λεκανίδας, με σαφή διαμόρφωση για την υποδοχή πώματος (**Αρ. Κατ. 96**). Στο κυλινδρικό σώμα του αγγείου διασώζεται η έκφυση οριζόντιας λαβής και δίπλα από αυτή ένα ορθογωνικού σχήματος κομβίο με διακοσμητική λειτουργία. Το αγγείο αυτό ανήκει στην παράδοση των λεκανίδων με πώμα και παρουσιάζει ομοιότητες ως προς τη διαμόρφωση των λαβών και των διακοσμητικών κομβίων με λεκανίδα από την αθηναϊκή Αγορά, η οποία χρονολογείται στα 425 – 400 π.Χ.¹³¹. Από τα στρώματα αυτά προέκυψε, τέλος, αέριος, μελαμβαφής, μονόμυξος λύχνος (**Αρ. Κατ. 97**). Το σώμα είναι ψηλό και σφαιρικό με σχετικά μικρή οπή πληρώσεως και στηρίζεται σε επίπεδη βάση, η οποία είναι ελαφρώς καμπύλη στην κάτω επιφάνεια. Ο μυκτήρας είναι επιμήκης, επίπεδος στην άνω επιφάνεια, με καμπύλη απόληξη και μεγάλη, κυκλική οπή καύσης. Τα χαρακτηριστικά του λύχνου ταυτίζονται με εκείνα του τύπου 23D της Αγοράς, ο οποίος εκτείνεται χρονολογικά από γ' τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ. έως και τα τέλη του αιώνα¹³².

Τα παραπάνω ευρήματα υποδεικνύουν τη χρονολογική αναγωγή των στρωμάτων στα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ. και στη διάρκεια του 4^{ου} αι. π.Χ. Η διαπίστωση της χρονολόγησης επιτρέπει και την απόδοση των υπόλοιπων ευρημάτων στην ίδια περίοδο, ανάμεσα στα οποία ξεχωρίζουν αρκετά θραύσματα χείλεων και βάσεων αμφορέων. Πιο συγκεκριμένα, στα θραύσματα αυτά περιλαμβάνονται τέσσερα τμήματα χείλεων τριγωνικής διατομής (**Αρ. Κατ. 1, Αρ. Κατ. 2, Αρ. Κατ. 4, Αρ. Κατ. 5**), καθώς και τμήμα σώματος και βάσης αμφορέα, η οποία αποκαθίσταται στη μορφή ημισφαιρικού κομβίου (**Αρ. Κατ. 9**).

Η κεραμική του πηγαδιού συνίσταται από αρκετά όστρακα άβαφων χρηστικών αγγείων, τμήματα λεπτής κεραμικής και λιγοστά όστρακα μαγειρικών σκευών (**Γράφημα 3**). Στα αντιπροσωπευτικά δείγματα της λεπτής κεραμικής των στρωμάτων αυτών εντάσσεται μικρό τμήμα του σώματος και της βάσης αττικού σκύφου τύπου Α, στα εσωτερικά τοιχώματα του οποίου διακρίνεται μελανό υάλωμα (**Αρ. Κατ. 98**). Φέρει δακτυλιόσχημη βάση σχήματος τόρου, στην κάτω επιφάνεια της οποίας εντοπίζονται τρεις μελανοί ομόκεντροι κύκλοι με στιγμή στο κέντρο. Βρίσκει ακριβές παράλληλο στον τρόπο απόδοσης των ομόκεντρων κύκλων σε σκύφο από την αθηναϊκή Αγορά, ο οποίος έχει χρονολογηθεί στα 460 – 440 π.Χ.¹³³.

Μεταξύ των ευρημάτων συγκαταλέγονται, επίσης, δύο συγκολλόμενα τμήματα από ανάγλυφο κρεμαστό χείλος μεγάλου λεκανοειδούς αγγείου, το οποίο αποδίδεται σε λουτήριο ή περιρραντήριο (**Αρ. Κατ. 99**). Το κρεμάμενο τμήμα του χείλους ορίζεται από πέντε αυλακώσεις, εκ των οποίων η ενδιάμεση είναι πλατύτερη (πλάτους περ.

¹³¹ Sparkes και Talcott 1970, 322 αρ. 1221, πίν. 40.

¹³² Howland 1958, 61 – 2, πίν. 8, 37.

¹³³ Sparkes και Talcott 1970, 259 αρ. 343, πίν. 16.

0,01μ.). Στο ενδιάμεσο πλατύτερο διάστημα εντοπίζεται οριζόντια απόφυση σε σχήμα «κορδέλας» με ανάγλυφους αστραγάλους. Βρίσκεται πολύ κοντά σε λουτήριο/περιρραντήριο από το δυτικό νεκροταφείο της Κορίνθου του 5^{ου}/4^{ου} αι. π.Χ., τόσο στη διεύθυνση και τη μορφή των αυλακώσεων όσο και στον τρόπο που το κρεμαστό τμήμα του χείλους νεύει ελαφρώς προς τα μέσα¹³⁴.

Το σχήμα της λεκάνης αντιπροσωπεύεται, παράλληλα, από αποσπασματικά σωζόμενο αγγείο με οριζόντιο χείλος, το οποίο στρέφεται έντονα προς τα κάτω (**Αρ. Κατ. 100**). Ερυθρό υάλωμα καλύπτει το χείλος και την εσωτερική επιφάνεια του αγγείου, ενώ ερυθρή γραπτή ταινία κοσμεί εξωτερικά το άνω μέρος του σώματος. Παρουσιάζει μεγάλη ομοιότητα με λεκάνη από την αθηναϊκή Αγορά, η οποία χρονολογείται στις δύο τελευταίες δεκαετίες του 5^{ου} αι. π.Χ.¹³⁵.

Την κατηγορία των ανοιχτών αγγείων συμπληρώνει ιγδίο, το οποίο σώζεται αποσπασματικά (**Αρ. Κατ. 101**). Το χείλος του αγγείου είναι πολύ παχύ, εξωστρεφές και περιγράφεται στην κάτω επιφάνεια από βαθιά αυλάκωση. Εντοπίζεται συμφυής, επιμήκης προχοή, η οποία νεύει ελαφρώς προς τα κάτω. Η διαμόρφωση αυτή του χείλους με την περιμετρική αυλάκωση να το ορίζει από το υπόλοιπο σώμα παραπέμπει στον τύπο III της Κορίνθου, του οποίου τα παραδείγματα χρονολογούνται από τον ύστερο 5^ο αι. π.Χ. και μέσα στον 4^ο αι. π.Χ.¹³⁶. Καθότι η απόδοση του τύπου σε κορινθιακό εργαστήριο έχει αποδειχθεί εξαιρετικά επισφαλής, ο τόπος προέλευσης του αγγείου παραμένει άγνωστος. Σημειώνεται πως σε αντίθεση με άλλα γνωστά παραδείγματα του τύπου στην επιφάνεια του σκεύους διακρίνονται ίχνη υπόλευκου επιχρίσματος.

Από τα στρώματα αυτά προέρχονται, τέλος, δύο λύχνοι. Σε έναν εξ' αυτών διασώζεται τμήμα του περιχειλώματος της οπής πληρώσεως (**Αρ. Κατ. 102**), το οποίο είναι καμπύλο και περιγράφεται από τρεις αυλακώσεις. Το θραύσμα αυτό παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά του τύπου 24C Prime της Αγοράς και μπορεί να χρονολογηθεί από τον ύστερο 5^ο αι. π.Χ. έως και το β' τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ.¹³⁷. Εντοπίστηκε, παράλληλα, τμήμα μελαμβαφούς μονόμυξου λύχνου (**Αρ. Κατ. 103**). Συγκεκριμένα, διασώθηκε τμήμα του περιχειλώματος της οπής πληρώσεως, καθώς και του κοντού με σχετικά μεγάλη κυκλική οπή καύσης μυκτήρα. Το περιχέλωμα δεν έφερε κάποια χαρακτηριστική διαμόρφωση. Το τμήμα αυτό λύχνου βρίσκεται κοντά στον τύπο 21C της Αγοράς και μπορεί να χρονολογηθεί στο τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ./αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.¹³⁸.

Παρατηρούμε πως τα διαγνωστικά όστρακα λεπτής επιτραπέζιας κεραμικής που ανευρέθηκαν εντός του πηγαδιού προτάσσουν μία χρονολόγηση στον ύστερο 5^ο αι. π.Χ. Ως εκ τούτου, στην ίδια εποχή θα πρέπει να χρονολογηθούν και τα θραύσματα αμφορέων, που εντοπίστηκαν εντός της κατασκευής. Στα θραύσματα αυτά ανήκουν τέσσερα τμήματα χειλέων τριγωνικής διατομής (**Αρ. Κατ. 3, Αρ. Κατ. 6, Αρ. Κατ. 7** και **Αρ. Κατ. 8**) και δύο τμήματα βάσεων (**Αρ. Κατ. 10** και **Αρ. Κατ. 11**).

¹³⁴ Iozzo 1987, 375, 377 – 8 αρ. 42.

¹³⁵ Sparkes και Talcott 1970, 328 αρ. 1812.

¹³⁶ Villing και Pemberton 2010, 590 – 94.

¹³⁷ Howland 1958, 66 – 7, πίν. 9.

¹³⁸ Howland 1958, 48 – 9, πίν. 6, 34.

2.5. Πρόταση ερμηνείας των λειψάνων της οδού Βασιλέως Γεωργίου Α΄ 2

Οι τρεις χώροι, συνολικής έκτασης 170 τ.μ., που εντοπίστηκαν επί της οδού Βασιλέως Γεωργίου Α΄ 2, πιθανότατα σχετίζονταν μεταξύ τους ήδη από τον 5^ο αι. π.Χ. Με όρους ιπποδάμειου σχεδιασμού η έκταση των τριών αυτών χώρων (**Κάτοψη 1**) θα αντιστοιχούσε στις αυλές δύο διαδοχικών κλασικών οικοπέδων. Μεσοτοιχία, ωστόσο, που θα πραγματοποιούσε αυτόν τον διαχωρισμό δεν βρέθηκε, υποδεικνύοντας πως το εν λόγω συγκρότημα απέκλινε από τον συνήθη κατά τον 5^ο και 4^ο αι. π.Χ. πειραϊκό οικότυπο. Στο ίδιο συμπέρασμα οδηγεί και η διευθέτηση του Τχ11 εντός του Χώρου 3, ο οποίος ακολουθεί διαφορετικό προσανατολισμό από τον συνήθη, αποκλίνοντας 143^ο αντί για 116^ο, που θα ήταν αναμενόμενο βάσει ιπποδάμειας χάραξης. Εξαιρουμένης εγκατάστασης επί των οδών Ζαΐμη και Φλέσσα, στην οποία διεξάγονταν εμπορικές δραστηριότητες¹³⁹, αντίστοιχες αποκλίσεις δεν επιβεβαιώνονται ανασκαφικά αλλού στον Πειραιά. Η απόκλιση αυτή από τον «πειραϊκό κανόνα» θα πρέπει να συνδεθεί άμεσα με τις ανάγκες χρήσης των τριών χώρων, οι οποίες απείχαν κατά πολύ από τις οικιστικές.

Τα ευρήματα των στρωμάτων του 5^{ου} και 4^{ου} αι. π.Χ. τεκμηριώνουν εγκατάσταση τεχνικής δραστηριότητας σχετικής με την επεξεργασία πηλού και μετάλλου τουλάχιστον στους δύο από τους τρεις χώρους (Χώρος 3 και Χώρος 1)¹⁴⁰. Ιδιαίτερα εντός του Χώρου 1, η παρουσία του λάκκου, καθώς και η περισυλλογή μεγάλης ποσότητας σκωριών χαλκού, πήλινων ακροφυσίων και θραυσμάτων από πήλινες επενδύσεις προπλασμάτων τεκμηριώνουν με βεβαιότητα την ύπαρξη εργαστηρίου χύτευσης μετάλλων¹⁴¹.

Την αυξημένη ανάγκη του χώρου για νερό υποδεικνύει η παρουσία των δύο φρεάτων, τα οποία θα πρέπει να θεωρηθούν σύγχρονα με τον λάκκο χύτευσης. Όπως υποδεικνύει η μελέτη των κεραμικών ευρημάτων του Φρέατος 1, αυτό καταργήθηκε

¹³⁹ Μιχαλοπούλου 2013, 218 – 220. Η εγκατάσταση αυτή εντοπίστηκε εντός ενός εκ των τεσσάρων οικοδομικών τετραγώνων (Οικοδομικό Τετράγωνο Δ), τα οποία αποκαλύφθηκαν στη διάρκεια σωστικής ανασκαφής επί των οδών Ζαΐμη και Φλέσσα.

¹⁴⁰ Εργαστηριακοί χώροι κατεργασίας μετάλλου έχουν εντοπιστεί και αλλού στον Πειραιά. Σε οικοδομικό τετράγωνο στα ΒΑ του εν λόγω συγκροτήματος, επί των οδών Καραϊσκού 87 και Αλκιβιάδου 94, εντοπίστηκε χώρος, ο οποίος βάσει ευρημάτων – 15 ορύγματα, θραύσματα ελασμάτων και αντικείμενων χαλκού, κατεργασμένα και μη οστά ζώων –, αποσκοπούσε στην κατεργασία μετάλλων, κυρίως χαλκού, και την κατασκευή οστέινων αντικείμενων. Η δραστηριότητα στον χώρο εκτυλίχθηκε μεταξύ του τέλους του 4ου αι. π.Χ. και του γ' τετάρτου του 3ου αι. π.Χ. Για τον χώρο αυτό, βλ. Πετριτάκη 2002, 78 – 9, σχ. 3. Αρκετά νοτιότερα στην περιοχή μεταξύ του νότιου άκρου του λιμανιού του Κανθάρου και του λιμένα της Ζέας, εντός οικοπέδου της οδού Ιάσονος 49 – 51, εντοπίστηκε υπόγεια λαξευτή κατασκευή, πεταλόσχημης κάτοψης και διαστάσεων 3,45μ. × 1,75μ. × 2,35μ., η οποία λειτουργούσε ως χυτήριο. Στο κέντρο περίπου του θαλάμου της διατηρούνταν τα υπολείμματα πλήνης χοάνης από πυρακτωμένο πηλό, η οποία περιείχε πολλά θραύσματα χαλκού. Από την επίχωση, δε, περιμετρικά της κατασκευής περισυλλέχθηκαν θραύσματα χαλκού και σιδήρου, μολύβδινο σταθμίο, οστέινα υπολείμματα, καθώς και αποτμήματα κεραμικής, τα οποία τοποθετήθηκαν χρονολογικά στους ελληνοιστικούς χρόνους. Για τη θέση αυτή, βλ. Μιχαλοπούλου 2013, 227 – 28, εικ. 41 – 2.

¹⁴¹ Χώροι σχετιζόμενοι με την επεξεργασία μετάλλου έχουν εντοπιστεί και στην αρχαία Αγορά των Αθηνών. Έχουν ταυτιστεί μέσω των λάκκων χύτευσης ή των εστιών, αλλά και των επιχώσεων, που εμπεριέχουν θραυσμένα καλούπια, απορρίμματα επεξεργασίας μετάλλου και σκωρίες, βλ. Mattusch 1997, 340 – 79.

πρώτο στα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ., ενώ το Φρέαρ 3 συνέχισε να βρίσκεται σε χρήση σύμφωνα με τα κεραμικά του κατάλοιπα τουλάχιστον έως το α' μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. Την κατάργηση του Φρέατος 1 στους χρόνους αυτούς, επιβεβαιώνει και η κεραμική του τέλους του 5^{ου}/αρχών 4^{ου} αι. π.Χ., που ανευρέθηκε στα στρώματα που το κάλυπταν. Παράλληλα με το Φρέαρ 1, θα πρέπει να καταργήθηκε και ο λάκκος χύτευσης, όπως επιβεβαιώνεται από τα υπερκείμενα σε αυτόν στρώματα με κεραμική του ύστερου 5^{ου} και 4^{ου} αι. π.Χ.

Αργότερα, στα ελληνιστικά χρόνια η έκταση αυτή εξακολούθησε να αποτελεί μία ενιαία ιδιοκτησία, με αντίστοιχη διάκριση των χώρων. Εντός του Χώρου 3, ο ορίζοντας χρήσης των ελληνιστικών χρόνων δεν επιβεβαιώθηκε ανασκαφικά, ενώ εντός του Χώρου 2 τοποθετήθηκε από βάθος περ. -1,03μ., όπου εντοπίστηκε στρώμα με κεραμική του 3^{ου} και 2^{ου} αι. π.Χ. Εντός του Χώρου 1 επιβεβαιώνεται ανασκαφικά στις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ., οπότε και διανοίγεται ο λάκκος απόρριψης. Τη φάση χρήσης του Χώρου 1 σε βάθος περ. -0,43μ. υποδεικνύει ο πύοσχημος αγωγός αποστράγγισης των υδάτων, ο οποίος αποκαλύφθηκε κατά πλάτος του Tγ7. Μάλιστα, η θέση του αγωγού με φορά κατευθείαν μέσα στον λάκκο, υποδεικνύει πως κάθε λειτουργική του χρήση από τη στιγμή διάνοιξης του ορύγματος και έπειτα είχε πάψει να υφίσταται. Καθίσταται, με άλλα λόγια, σαφές πως ο χώρος βρισκόταν σε αχρηστία και πως η θέση διαμόρφωσης του λάκκου υπήρξε τυχαία.

Η παρουσία του ορύγματος σε χώρο, ο οποίος είχε πιθανότατα κατά τους χρόνους αυτούς ρόλο αυλής, έθεσε τον προβληματισμό για το αν ο λάκκος συνιστούσε κοπρώνα¹⁴². Οι κοπρώνες αποτελούν λάκκους με λίθινα τοιχώματα, που χρησιμοποιούνταν για τη συγκέντρωση οικιακών απορριμμάτων και βρίσκονταν ως επί το πλείστον στον χώρο των αυλών¹⁴³. Εντός ενός κοπρώνα δεν τοποθετούνταν αποκλειστικά ζωικά και ανθρώπινα περιττώματα. Ενυπήρχαν με ζωικά και φυτικά κατάλοιπα, τα οποία προέκυπταν από ποικίλες οικιακές δραστηριότητες, με απόβλητα από την οικιακή βιοτεχνική δραστηριότητα, καθώς και με άλλα απορρίμματα, όπως τμήματα αγγείων και κεράμων¹⁴⁴. Τα οικιακά αυτά απορρίμματα είχαν πρακτική λειτουργία – πιθανώς και οικονομική αξία¹⁴⁵ –, καθώς χρησιμοποιούνταν ως λίπασμα. Κοπρώνες υπήρχαν και στον Πειραιά, όπως προκύπτει από σχετικό όρο, στον οποίο κοπρώνας αναφέρεται, προκειμένου να βοηθήσει στον εντοπισμό ενός ενυπόθηκου ακινήτου στον Πειραιά¹⁴⁶. Μάλιστα, επάνω από τον συγκεκριμένο κοπρώνα υπήρχε και *οίκημάτιον*, μία επιπρόσθετη κτιστή κατασκευή.

¹⁴² Η αναφορά στην υπόθεση αυτή προέκυψε κατόπιν συζήτησης με την αρχαιολόγο της ανασκαφής Μ. Γρηγοριάδου, την οποία και ευχαριστώ.

¹⁴³ Τέτοιες λιθόκτιστες κατασκευές έχουν έρθει στο φως στις αυλές των Αλιέων (Ault 1999, 550 – 556, εικ. 3 – 10), ενώ η παρουσία τους έχει υποθεθεί και στην Ολυνθο, στο τμήμα της αυλής, που γειτνιάζε με τη στεγασμένη περιοχή των προθύρων της εισόδου (Hörfner και Schwandner 1994, 97). Στην Αθήνα, σε οικοδομικό τετράγωνο στις βόρειες πλαγιές του Αρείου Πάγου έχουν αποκαλυφθεί, επίσης, κοπρώνες σε αυλή οικίας και σε δρόμους ακριβώς έξω από την είσοδο κατοικιών, με τους δύο από αυτούς να είναι επενδυμένοι με λίθους, βλ. σχετικά Owens 1983, 47.

¹⁴⁴ Ault 1999, 556 – 57.

¹⁴⁵ Το γεγονός πως η συλλογή και αποθήκευση κοπριάς συνιστούσε κερδοφόρα διαδικασία αναδεικνύεται από αρκετούς όρους υποθήκης – όπως στην IG Π² 2742 –, οι οποίοι αναφέρουν την πώληση κοπρώνων μαζί με τις κατοικίες, βλ. σχετικά Owens 1983, 48, υποσημ. 42.

¹⁴⁶ IG Π² 2496: Owens 1983, 48. Hellmann 1994, 139.

Μία πλειάδα επιχειρημάτων οδήγησε, ωστόσο, στην άμεση απόρριψη της υπόθεσης αυτής. Εν πρώτοις, ο λάκκος δεν διαθέτει λίθινα τοιχώματα, όπως παρατηρείται στις υπόλοιπες κατασκευές, αλλά είναι κατά τρόπο αμελή ανοιγμένος στο χώμα. Επιπροσθέτως, τα υπεράριθμα τεμάχια κεράμων, τα οποία έχουν ανευρεθεί εντός του ορύγματος, δεν μπορούν να θεωρηθούν περιστασιακά οικιακά απορρίμματα, τα οποία συν τω χρόνω γέμισαν τον λάκκο. Ακόμη και στην περίπτωση του λιθόκτιστου, τραπεζοειδούς κάτοψης, κοπρώνα της Οικίας Δ στην πόλη των Αλιέων, εντός του οποίου βρέθηκαν πάνω από 1.000 τεμάχια κεραμίδων, αυτά θεωρούνται αποτέλεσμα κατάρρευσης ή σκόπιμης διάλυσης των παρακείμενων στεγών¹⁴⁷. Το ενδεχόμενο μίας αντίστοιχης «τυχαίας» κατάρρευσης στέγης εντός του υπό εξέταση λάκκου δεν μπορεί να τεκμηριωθεί, καθώς διακρίνουμε μία σκόπιμη προσπάθεια να στοιβαχθούν οι σπασμένοι κέραμοι κατά μήκος του Τχ7. Στην απόρριψη της υπόθεσης αυτής συμβάλλει και η διάνοιξη του λάκκου σε μία θέση, όπου ο αγωγός αποστράγγισης των υδάτων δεν θα μπορούσε πλέον να είναι λειτουργικός.

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, πως η μόνη πιθανή εξήγηση είναι πως το όρυγμα αποτελεί λάκκο απόρριψης. Αν και εντοπίστηκαν διάσπαρτα εντός της επίχωσης του λάκκου θραύσματα αμφορέων πρωιμότερων αιώνων, το μεγαλύτερο μέρος του λάκκου καταλαμβάνεται από υλικό του 3^{ου}, του 2^{ου} και των αρχών του 1^{ου} αι. π.Χ. Τα ευρεθέντα κεραμικά ευρήματα επιτρέπουν τη σύνδεση του συνόλου με την ιστορική στιγμή της δήωσης της πόλης από τον Σύλλα. Η Rotroff κατέληξε πως η ερμηνεία μίας απόθεσης ως άμεσο κατάλοιπο των καταστροφικών ενεργειών του Σύλλα βασίζεται στην εύρεση ενσφράγιστων λαβών κνιδιακών αμφορέων της περιόδου VI- B (97-88 π.Χ.) και αθηναϊκών χάλκινων νομισμάτων «νέας τεχνοτροπίας» με ιστάμενο Δία και έμβλημα αστέρα ανάμεσα σε μηνίσκους¹⁴⁸. Η κοπή των νομισμάτων αυτών τοποθετείται στα έτη 87/6 π.Χ. και συνδέεται με τον Μιθριδάτη Στ' Ευπάτορα¹⁴⁹. Οι αποθέσεις άνευ ευρημάτων υστερότερων του 85 π.Χ. υποδεικνύουν πως το φερόμενο υλικό τους κατασκευάστηκε και χρησιμοποιήθηκε πριν από την 1^η Μαρτίου του 86 π.Χ., καταστράφηκε την ημερομηνία αυτή και απορρίφθηκε λίγο μετά. Αρκετές, ωστόσο, αποθέσεις εμπεριέχουν παράλληλα με τις κνιδιακές λαβές της περιόδου VI-B και τα χαρακτηριστικά νομίσματα των ετών 87/6 π.Χ., και υλικό – όπως νομίσματα, αποτμήματα κεραμικής και ενσφράγιστες κνιδιακές λαβές της περιόδου VI-C (85 π.Χ. – 78 π.Χ.) ή της περιόδου VII (β' τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ.) – που χρονολογείται υστερότερα, ακόμη και αρκετές δεκαετίες μετά τα γεγονότα της δήωσης. Τα σύνολα αυτά υποδεικνύουν, κατά την Rotroff, πως οι εργασίες καθαρισμού από τα συντρίμια της καταστροφής διήρκησαν για μεγάλο χρονικό διάστημα, ίσως και αρκετών δεκαετιών. Σε περίπτωση, μάλιστα, που το υλικό προ του 86 π.Χ. κυριαρχεί, αναδεικνύεται πως τα στρώματα είχαν αφεθεί σχεδόν αδιατάρακτα στη θέση τους πριν πραγματοποιηθεί η τελική απόρριψή τους.

¹⁴⁷ Ault 1999, 552, εικ. 5 – 6. Ο όγκος αυτός κεράμων διαφέρει από τα αντίστοιχα ευρήματα του κοπρώνα της Οικίας 7 των Αλιέων, εντός του οποίου συλλέχθηκαν μόνο 300 θραύσματα κεραμίδων. Ο μικρότερος αυτός αριθμός κεραμίδων, αλλά και ο εξαιρετικά αποσπασματικός χαρακτήρας τους, υποδεικνύει πως τα θραύσματα θα συνιστούσαν αναπόσπαστο μέρος της απόθεσης του κοπρώνα.

¹⁴⁸ Rotroff 1997, 34 – 6. 2014, 84 – 8.

¹⁴⁹ Για την τοποθέτηση των χάλκινων αυτών κοπών στα 87/6 π.Χ., βλ. Lewis 1962, 275 – 300. Kleiner 1975, 178 – 79. Kroll και Walker 1993, 69 – 71, 74.

Αν και τα νομίσματα που ανευρέθηκαν εντός του λάκκου δεν είναι ιδιαίτερα βοηθητικά για τον σκοπό αυτό, η χρονολόγηση των ενσφράγιστων λαβών των κνυδιακών αμφορέων αποδεικνύεται ιδιαίτερα διαφωτιστική. Πιο συγκεκριμένα, τα νεότερα κνυδιακά σφραγίσματα ανήκουν στην περίοδο VI-B και παρέχουν ως *terminus post quem* για τη δημιουργία της απόθεσης το έτος 88 π.Χ. Αντιλαμβανόμεστε, λοιπόν, πως ο λάκκος διαμορφώθηκε σε σύντομο χρονικό διάστημα μετά το γεγονός της δόησης στη διάρκεια εργασιών του περιβάλλοντα χώρου από τα συντρίμια.

Το στρώμα, το οποίο βρισκόταν υπέρ του λάκκου, παρουσιάζει εικόνα ανάλογη με εκείνη του λάκκου απόρριψης, τόσο ως προς το περιεχόμενο όσο και ως προς την χρονολόγηση. Περιέχει, συγκεκριμένα, υλικό, το οποίο χρονολογείται κατεξοχήν στον 3^ο αι. π.Χ., 2^ο αι. π.Χ. και στις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ. Το γεγονός πως εντός του στρώματος δεν εντοπίστηκαν κνυδιακές λαβές υστερότερες του 88 π.Χ. υποδεικνύει πως η διαμόρφωση του πραγματοποιήθηκε σε απόσταση κοντινή με τον λάκκο, ίσως και σε διάστημα ολίγων ετών ή και μηνών. Ως προς τη λειτουργία του στρώματος αυτού θεωρούμε πως δεν σχετίζεται με κάποια νεότερη φάση καταστροφής/εγκατάλειψης του χώρου, αλλά με εργασίες καθαρισμού από τα τελευταία «σημάδια» της λεηλασίας του Σύλλα.

Εάν οι αμφορείς που εντοπίστηκαν εντός των στρωμάτων αυτών προέρχονται αποκλειστικά και μόνο από τους χώρους του συγκροτήματος δεν μπορεί να τεκμηριωθεί με βεβαιότητα. Η ίδια αμφιβολία παρουσιάζεται και για τα λοιπά θραύσματα αγγείων, συμπεριλαμβανομένων και αυτά των κεραμίδων, για τα οποία δεν μπορεί να τεκμηριωθεί εάν προέρχονται αποκλειστικά και μόνο από μία στέγη¹⁵⁰. Αν και ένα σημαντικό μέρος του υλικού θα περιμέναμε να βρισκόταν αρχικά αποθηκευμένο εντός των ορίων του συγκροτήματος, αρκετά πιθανό είναι ένα μέρος των ευρημάτων να συνιστούσε απορρίμματα από τις παρακείμενες οδούς ή τα γειτνιάζοντα κτίρια. Στα θραύσματα αυτά θα μπορούσαν πιθανότατα να συγκαταλεχθούν τα όστρακα Παναθηναϊκών αμφορέων. Εντός των στρωμάτων που εξετάστηκαν δεν προήλθε κανένα άλλο θραύσμα, το οποίο θα μπορούσε να αποδοθεί σε Παναθηναϊκό αμφορέα. Παράλληλα, σε έναν χώρο με εργαστηριακή και κατόπιν βιοτεχνική ή εμπορική χρήση θεωρείται σχετικά δύσκολο να στεγάζονται έπαθλα ενός νικητή των Παναθηναίων. Θεωρούμε πως τα όστρακα αυτά δεν προέρχονται από αγγεία που βρίσκονταν στην κατοχή των ενοίκων του συγκροτήματος, αλλά αντίθετα κατέληξαν εντός των αποθέσεων ως αποτέλεσμα περισυλλογής απορριμμάτων από παρακείμενους στο συγκρότημα χώρους¹⁵¹.

Στην περίπτωση που έστω και ένα μέρος των αμφορέων προέρχονται από τους χώρους του συγκροτήματος, δεν μπορεί να τεκμηριωθεί με βεβαιότητα ότι αυτοί προήλθαν μόνο από τον Χώρο 1 ή από τους παρακείμενους Χώρους 2 και 3. Η παρουσία τους θα μπορούσε να υποδείξει είτε την αποθηκευτική είτε την εμπορική λειτουργία του συγκροτήματος, με βεβαιότητα στη διάρκεια του 2^{ου} αι. π.Χ. και στις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ. πριν τη λεηλασία της πόλης. Η χρήση αυτή του συγκροτήματος ενδέχεται να είχε ξεκινήσει ήδη από τον 3^ο αι. π.Χ., αν λάβουμε υπόψη τα λιγοστά

¹⁵⁰ Η μελέτη των κεραμίδων του λάκκου απόρριψης, από όπου και προέρχεται η πλειονότητα των θραυσμάτων, από τη συνάδελφο Κωνσταντίνα Κανέλλου θα μπορούσει ίσως μελλοντικά να υποδείξει εάν το υλικό αυτό προέρχεται από μία ή περισσότερες στέγες.

¹⁵¹ Ευχαριστώ θερμά τη συνάδελφο Γεωργία Μαυροειδή, η οποία έχει αναλάβει την εξέταση των θραυσμάτων Παναθηναϊκών αμφορέων από τον Πειραιά, για τη γόνιμη συζήτηση μας γύρω από τους λόγους εύρεσης των οστράκων αυτών εντός των υπό εξέταση επιχώσεων.

θραύσματα βορειοαιγαιακών, κνιδιακών και ροδιακών αμφορέων του 3^{ου} αι. π.Χ., που εντοπίστηκαν εντός των αποθέσεων αυτών. Η θέση, άλλωστε, του συγκροτήματος πλησίον της εμπορικής ζώνης του Κανθάρου έρχεται να ενισχύσει μία τέτοια υπόθεση.

Παράλληλα, ένας συσχετισμός με τον ληνό, ο οποίος καταλάμβανε τμήμα του Χώρου 2 και 3 (**Κάτοψη 2**), δεν μπορεί να αποκλεισθεί. Η προκαταρκτική εξέταση της κεραμικής που προήλθε από το υπόστρωμα του δαπέδου της μεγάλης δεξαμενής ανέδειξε μία χρονολόγηση στον 1^ο αι. π.Χ. Καθότι, ωστόσο, τα κεραμικά ευρήματα που έχουν προέλθει από την κατασκευή δεν έχουν μελετηθεί διεξοδικά δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί πως ο ληνός χρησιμοποιούνταν κατά τις πρώτες δεκαετίες του 1^{ου} αι. π.Χ. Πάντως αν η εξέταση της κεραμικής επιβεβαιώσει τη χρονολόγηση της κατασκευής είτε στον πρώιμο 1^ο αι. π.Χ. ή ακόμη και νωρίτερα θα μπορούσαμε να υποθέσουμε την επανάχρηση των δοχείων, μέσα από μία διαδικασία όπου τα ήδη χρησιμοποιημένα δοχεία συγκεντρώνονταν, επαναπληρώνονταν με κρασί από το κτιριακό συγκρότημα και αναδιανέμονταν για τοπική ίσως κατανάλωση. Αντίστοιχες πρακτικές εντοπίζονται στη Βερενίκη της Λιβύης στη διάρκεια των υστεροελληνιστικών χρόνων, οπότε και παρατηρείται διακοπή στην παραγωγή τοπικών αμφορέων και αύξηση των εισαγωγών¹⁵². Κατά τον Lawall, η πιθανότητα επανάχρησης εισηγμένων αμφορέων θα μπορούσε να εξηγήσει – υπό την προϋπόθεση πως αυτή πραγματοποιείται σε μεγάλη κλίμακα – την απουσία ενός τύπου αττικού αμφορέα μετά τις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ.¹⁵³.

2.6. Ένταξη της ανασκαφής στο αστικό τοπίο του Πειραιά

Η θέση του υπό εξέταση χώρου αποκαθίσταται στα ΒΔ της πόλεως εντός οικοδομικού τετραγώνου, το οποίο οριζόταν από μία οδική αρτηρία τόσο στα νότια όσο και στα δυτικά. Η νότια οδός, πλάτους 5μ., αντιστοιχεί με την οδό 28 των Hörfner και Schwander, ενώ η οδός στα δυτικά, πλάτους 8μ., αντιστοιχεί στην οδό G του χάρτη του Πειραιά¹⁵⁴ (**Εικόνα 4**). Το οικοδομικό τετράγωνο θα πλαισιωνόταν, ακόμη, στα βόρεια από την οδό 29 και στα ανατολικά από την οδό Η, πλάτους 8μ. και 5μ. αντίστοιχα. Το βόρειο όριο του Εμπορίου συνιστούσε είτε η πλατεία οδός 27, είτε η οδός 28, ενώ η οδός G πιθανότατα αποτελούσε το ανατολικό όριο μεταξύ της ζώνης του Εμπορίου και του κατοικήσιμου χώρου, καθώς η προς νότο προέκταση της οδού διέρχεται ανατολικά της τελευταίας από νότο στοάς του Εμπορίου. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, αντιλαμβανόμαστε πως το οικοδομικό τετράγωνο βρίσκεται πλησίον του ΒΑ άκρου του Εμπορίου, δηλαδή της εμπορικής ζώνης του Κανθάρου και στο ανατολικό πέρας του Χώματος, δηλαδή της βόρειας τεχνητής αποβάθρας στον μύχο του λιμανιού. Το κτιριακό συγκρότημα βρίσκεται, συνεπώς, εντός της οικιστικής ζώνης της πόλης σε πολύ κεντρικό σημείο και σε μικρή απόσταση από δύο νευραλγικούς τομείς της: το θρησκευτικό κέντρο με το τέμενος του Διός Σωτήρος και το οικονομικό κέντρο με το εμπορικό λιμάνι του Κανθάρου και τις στοές του Εμπορίου.

Επιπρόσθετα, είναι αναγκαίο να σημειώσουμε πως η θέση της ανασκαφής συμφωνεί με την αποκατεστημένη γεωγραφική ακολουθία της δήωσης του Σύλλα¹⁵⁵.

¹⁵² Lawall 2000, 77 υποσημ. 118. 2011α, 44.

¹⁵³ Σχετικά με το ζήτημα αυτό βλ. και παρακάτω σελ. 65 – 6.

¹⁵⁴ Ψαράκη 2017.

¹⁵⁵ Grigoropoulos 2005, 20 – 30.

Ο προσδιορισμός των ορίων της καταστροφής έχει καταστεί εφικτός τόσο χάριν στην ανεύρεση στρωμάτων καταστροφής, που συνδέονται άμεσα με τα γεγονότα της πολιορκίας και λεηλασίας, όσο και στον εντοπισμό αποθέσεων, που σχετίζονται με εργασίες καθαρισμού σε μεταγενέστερο χρόνο. Αν και οι αναφορές των αρχαίων συγγραφέων περιορίζονται στην καταστροφή του ναυστάθμου και της Σκευοθήκης του Φίλωνος, από τα ανασκαφικά ευρήματα υπομνηματίζεται πως η καταστροφή εκτεινόταν κυρίως στην περιοχή του λιμανιού του Κανθάρου και της ζώνης του Εμπορίου, στην περιοχή της Ζέας¹⁵⁶ και με μεγάλη πιθανότητα και της Μουνιχίας¹⁵⁷. Από το κέντρο της πόλης τα ίχνη της δήωσης παραμένουν ελάχιστα¹⁵⁸.

Εφόσον τα ρωμαϊκά στρατεύματα εισήλθαν στην πόλη από βορρά, υπολογίζεται πως η περιοχή περιμετρικά του Κανθάρου θα ήταν η πρώτη που επλήγη¹⁵⁹. Δεδομένου ότι το υπό εξέταση οικοδομικό τετράγωνο εντάσσεται στην ευρύτερη περιοχή της προκουαίας του Κανθάρου, και μάλιστα στο ΒΑ της άκρο, αναμένουμε πως θα ήταν ένα από τα πρώτα που θα υπόκειντο σε καταστροφές.

Ενδείξεις της δήωσης της πόλης εντοπίστηκαν και σε χώρους που περιέβαλλαν το εν λόγω οικοδομικό τετράγωνο. Συγκεκριμένα, στρώμα καταστροφής, το οποίο σχετίζεται με τη δήωση του 86 π.Χ., εντοπίστηκε κατά τις πρόσφατες ανασκαφικές εργασίες για την επέκταση της γραμμής του Τραμ σε δωμάτιο του οικοδομικού τετράγωνου, που αναπτυσσόταν ακριβώς δυτικά του υπό εξέταση χώρου¹⁶⁰. Το εν λόγω δωμάτιο ανήκε, συγκεκριμένα, σε ελληνιστικό συγκρότημα, το οποίο καταλάμβανε το ΝΑ τμήμα του οικοδομικού τετραγώνου. Επί του δαπέδου του δωματίου αποκαλύφθηκε στρώμα με μαύρο χρώμα, τέφρα, καμένες πλίθρες, απανθρακωμένο ξύλο και μάζες ασβεστοκονιάματος, το οποίο σφράγιζε στρώμα κεράμων στέγης, εντός των επιχώσεων των οποίων βρέθηκαν ευρήματα του τέλους του 2^{ου} αι. π.Χ. – αρχών 1^{ου} αι. π.Χ. Το ίδιο στρώμα καταστροφής φαίνεται πως κάλυπτε και τον αγαλαματικό θησαυρό¹⁶¹, ο οποίος εντοπίστηκε εντός του ίδιου δωματίου κατά το έτος 1959 στη διάρκεια κατασκευής υπονόμου¹⁶². Τη χρονολόγηση του στρώματος στον πρώιμο 1^ο αι. π.Χ. είχε προτείνει και ο ανασκαφέας κατά το έτος 1959 Ε. Μαστροκόστας βάσει χάλκινου αθηναϊκού νομίσματος¹⁶³ με ιστάμενο Δία και έμβλημα αστέρα ανάμεσα σε μηνίσκους, το οποίο κόπηκε λίγο πριν την καταστροφή της πόλης από τον Σύλλα. Τα

¹⁵⁶ Η αναφορά των αρχαίων πηγών στην καταστροφή της Σκευοθήκης του Φίλωνος επιβεβαιώνεται από την πρόσφατη ανακάλυψη των λειψάνων της στο βορειοδυτικό τμήμα του λιμανιού της Ζέας, βλ. σχετικά Steinhauer 1994, 51 – 68.

¹⁵⁷ Η Παλαιοκρασσά (1991, 43) θεωρεί πως τόσο το ιερό της Αρτέμιδος Μουνιχίας όσο και το τείχος του λόφου θα είχε με βεβαιότητα επηρεασθεί από την επιδρομή των ρωμαϊκών στρατευμάτων στον Πειραιά το 86 π.Χ.

¹⁵⁸ Ελληνιστική οικία με περίστυλη αυλή, η οποία εντοπίζεται σε οικόπεδο της οδού Πραξιτέλους 168 (Σταϊνχάουερ 1995, 50 – 2, σχ. 2), φέρει ενδείξεις καταστροφής από πυρκαγιά. Οι ενδείξεις αυτές ερμηνεύονται από τον Σταϊνχάουερ (2012, 102) ως συνέπεια της δήωσης της πόλεως από τον Σύλλα.

¹⁵⁹ Grigoropoulos 2005, 27 – 8.

¹⁶⁰ Ψαράκη κ.α. 2019.

¹⁶¹ Στο αγαλαματικό αυτό σύνολο περιλαμβάνονται άγαλμα Απόλλωνα, άγαλμα Αθηνάς, δύο αγάλματα Αρτέμιδος, άγαλμα Αρτέμιδος Κινδυάδος, χάλκινο προσωπίο, χάλκινη ασπίδα, καθώς και δύο ερμαϊκές στήλες. Για μία χρονολογική και τεχνολογική τεκμηρίωση του εν λόγω αγαλαματικού συνόλου, βλ. Palagia 1997, 177 – 95. Palagia 2016, 237 – 44. Steinhauer 2007, 326 – 33.

¹⁶² Τα αποτελέσματα της ανασκαφικής έρευνας του 1959 δεν δημοσιεύθηκαν από τους ανασκαφείς Ι. Παπαδημητρίου και Ε. Μαστροκόστα. Τα δεδομένα των χειρόγραφων σημειώσεων των ανασκαφών περιλαμβάνονται στο Ψαράκη κ.α. 2019.

¹⁶³ Για το εν λόγω νόμισμα, βλ. Varoucha – Christodouloupoulou 1960, 500, πίν. 10,5.

πρόσφατα ανασκαφικά ευρήματα συνηγορούν στην ερμηνεία του θησαυρίσματος αυτού ως προϊόν μίας πράξης απόκρυψης εξαιτίας της επερχόμενης δήωσης από τα ρωμαϊκά στρατεύματα.

Επιπρόσθετα, σε οικοδομικό τετράγωνο, το οποίο αποκαθίσταται στα ΝΑ του υπό εξέταση χώρου και ακριβώς νότια της Λέσχης των Διονυσιαστών, εντοπίστηκε θησαυρός νομισμάτων, ο οποίος συνδέθηκε βάσει αρχαιολογικού συγκειμένου και χρονολόγησης ευρημάτων με την καταστροφή του 86 π.Χ.¹⁶⁴. Ο θησαυρός αυτός εντοπίστηκε, συγκεκριμένα, εντός στρώματος τέφρας, το οποίο κάλυπτε δάπεδο δωματίου (Χώρος XVI) ελληνιστικού συγκροτήματος και περιείχε 210 χάλκινα νομίσματα¹⁶⁵. Εξ' αυτών 151 ήταν τα χαρακτηριστικά χαλκά αθηναϊκά νομίσματα με έμβλημα αστέρα ανάμεσα σε μηνίσκους του 87/6 π.Χ. και οκτώ χάλκινα νομίσματα του Πόντου της ίδιας εποχής, που κόπηκαν στην Αμισό. Τα νομίσματα αυτά πιθανότατα σκορπίστηκαν κατά την διαφυγή των ενοίκων από το φλεγόμενο κτίριο.

Λίγο νοτιότερα, στη συμβολή των οδών Μπουμπουλίας και Ηρώων Πολυτεχνείου, και σε ίδια απόσταση από τη ζώνη του Εμπορίου, ανευρέθηκαν τρεις κυκλικές δεξαμενές, που συνδέθηκαν, επίσης, με τη δήωση του Σύλλα¹⁶⁶. Εντός των επιχώσεων των δεξαμενών, εντοπίστηκαν, συγκεκριμένα, χάλκινα νομίσματα του 3^{ου} και 2^{ου} αι. π.Χ., καθώς και μεγάλη ποσότητα κεραμικών ευρημάτων, τα οποία χρονολογήθηκαν από τον 2^ο αι. π.Χ. έως το α' μισό του 1^{ου} αι. π.Χ. Μεταξύ των ευρημάτων ξεχωρίζουν 15 σφραγίσματα κνιδιακών αμφορέων, καθώς και δύο σφραγίσματα ροδιακών.

Τα αποτελέσματα των πρόσφατων ανασκαφικών εργασιών επί της οδού Βασιλέως Γεωργίου ήλθαν να επιβεβαιώσουν το ήδη τεκμηριωμένο συμπέρασμα πως οι καταστρεπτικές ενέργειες των ρωμαϊκών στρατευμάτων έλαβαν κυρίως χώρα στους νευραλγικούς τομείς της πόλεως – όπως είναι οι ναυτικές εγκαταστάσεις – και στις περιοχές περιμετρικά αυτών¹⁶⁷. Όπως σημειώνει ο Δ. Γρηγορόπουλος, η ενορχηστρωμένη καταστροφή των ναυτικών εγκαταστάσεων της πόλεως στόχευε στην εξάλειψη αφενός μελλοντικών κινδύνων ελέγχου της πόλης από αλλότριες εχθρικές δυνάμεις, αφετέρου της πιθανότητας διεξαγωγής στρατιωτικών επιχειρήσεων έναντι της Ρώμης και των συμμάχων της¹⁶⁸.

¹⁶⁴ Θησαυροί νομισμάτων, οι οποίοι αποδίδονται στο γεγονός της δήωσης της πόλης από τον Σύλλα, έχουν εντοπιστεί και άλλου στον Πειραιά, με το αρχαιολογικό τους, όμως, συγκεκριμένο να είναι εν πολλοίς άγνωστο. Οι θησαυροί αυτοί φυλάσσονται σήμερα στο Νομισματικό Μουσείο, βλ. Schwabacher 1939, 162 – 66 και Kleiner 1975, 169 – 86, πίν. 88 – 91. Από τον Πειραιά, τέλος, ενδέχεται να προέρχεται και θησαυρός 98 νομισμάτων, ο οποίος παρουσιάζει ομοιότητες ως προς την σύνθεση με την απόθεση νομισμάτων, που εντοπίστηκε εντός του στρώματος τέφρας του ελληνιστικού συγκροτήματος, βλ. Walker 1978, 44 – 5.

¹⁶⁵ Η ανασκαφή διενεργήθηκε εντός οικοπέδου, το οποίο ορίζεται από τις σύγχρονες οδούς Δραγάτση, Κολοκοτρώνη, Βασιλέως Γεωργίου και τη λεωφόρο Ηρώων Πολυτεχνείου (πρώην Βασ. Κωνσταντίνου), βλ. σχετικά Oeconomides – Caramessini 1976, 220 – 23. Αλεξανδρή 1979, 146 – 49, σχ. 32 – 3, πίν. 109β.

¹⁶⁶ Καλλιπολίτης 1966, 68 – 9.

¹⁶⁷ Για περισσότερα σχετικά με αυτό βλ. Grigoropoulos 2005, 27-9.

¹⁶⁸ Βλ. υποσημ. 163.

3. Τυπολογική εξέταση των εμπορικών αμφορέων του Πειραιά

Η λέξη «αμφορεύς» ή «αμφιφορεύς», προερχόμενη από το επίρρημα *άμφι* και από το ουσιαστικό *φορεύς*, περιγράφει το αγγείο, το οποίο μεταφέρεται και από τις δύο πλευρές¹⁶⁹. Ο όρος «αμφιφορεύς» εμφανίζεται ήδη στις πινακίδες της Γραμμικής Β', συνοδευόμενος συχνά από ένα ιδεόγραμμα ή σχέδιο ενός αμφορέα. Πριν από το 400 π.Χ. ο όρος «αμφορεύς» δεν ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένος, με τα παραδείγματα της αρχαίας γραμματείας να αριθμούν μόνο σε 12.

Το σχήμα του αμφορέα παράγεται για πρώτη φορά κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού (17^{ος} αι. π.Χ.) στην Εγγύς Ανατολή και εξελίσσεται καθ' όλη τη διάρκεια των ιστορικών χρόνων¹⁷⁰. Το δοχείο αυτό, γνωστό κατά τις πρώτες του μορφές ως «χαναανίτικος αμφορέας» και αργότερα ως «φοινικικός», γνωρίζει μεγάλη διάδοση, όπως αποδεικνύεται από τον εντοπισμό του σε διάφορες θέσεις της λεκάνης της Μεσογείου.

Όταν αργότερα στις αρχές της αρχαϊκής περιόδου το εμπόριο μεγάλων αποστάσεων γνωρίζει μία χωρίς προηγούμενο ανάπτυξη, οι Έλληνες διαμορφώνουν τη δική τους εκδοχή του εμπορικού αμφορέα, με λαιμό και λαβές πιο επιμήκεις από αυτές των ανατολίτικων δοχείων¹⁷¹. Η μορφολογική διαφοροποίηση των ελληνικών οξυπύθμενων αμφορέων από τους φοινικικούς έχει καταστήσει ιδιαίτερα δύσκολη την απόδοση της προέλευσης του σχήματος στα δοχεία της Εγγύς Ανατολής. Σταδιακά διαμορφώνονται ποικίλοι τύποι ελληνικών εμπορικών αμφορέων με ιδιαίτερα μορφολογικά χαρακτηριστικά κατά περιοχή ή κατά πόλεις. Η αναγνώριση της προέλευσης του εκάστοτε τύπου επιτυγχάνεται σήμερα μέσα από έναν συνδυασμό πολλών στοιχείων, με εξέχουσα θέση να κατέχει αφενός το σχήμα του δοχείου, αφετέρου το κεραμικό του φύραμα¹⁷². Στην ταύτιση της προέλευσης του αμφορέα συμβάλλουν καταλυτικά και τα σφραγίσματα που συνήθως έφεραν, στο πλαίσιο μίας πρακτικής που γενικεύθηκε από τον ύστερο 6^ο αι. π.Χ. και έξης¹⁷³.

Οι αμφορείς δεν παρουσίαζαν έναν εξιδανικευμένο κύκλο ζωής, με αρχή και τέλος. Κατ' αντίστοιχο τρόπο με οποιοδήποτε άλλο αγγείο, από τη στιγμή της εμφάνισής τους στο συστημικό πλαίσιο έως και τη στιγμή που γινόντουσαν μέρος της αρχαιολογικής μαρτυρίας, διέρχονταν από μία σειρά διαδικασιών, η οποία θα μπορούσε να παραλληλισθεί με τον κύκλο ζωής ενός οργανισμού¹⁷⁴. Αυτός ο κύκλος ζωής ξεκινούσε με το στάδιο της παραγωγής, συνέχιζε με τη διανομή και κατανάλωση του αγγείου και ολοκληρωνόταν με την ολοκληρωτική απόρριψη του. Στο στάδιο της κατανάλωσης συμπεριλαμβανόταν τόσο η αρχική χρήση του αγγείου όσο και η επανάχρηση, στην οποία μπορούσε να υποβληθεί μετά την ολοκλήρωση της αρχικής του χρήσης. Αφότου, δηλαδή, οι αμφορείς ολοκλήρωναν τον αρχικό τους προορισμό –

¹⁶⁹ Göransson 2007, 9 και υποσημ. 1 – 2.

¹⁷⁰ Για την εξέλιξη του σχήματος του χαναανίτικου/φοινικικού αμφορέα, βλ. Regev 2004, 337 – 52.

¹⁷¹ Πανάγου 2010, 2.

¹⁷² Lawall 2005, 23 – 8.

¹⁷³ Συνολικά για το φαινόμενο της σφράγισης των οξυπύθμενων εμπορικών αμφορέων, βλ. Πανάγου 2010. Ειδικότερα για τις αιτίες σφράγισης των αμφορέων, βλ. Badoud 2019, 195 – 209.

¹⁷⁴ Peña 2007α, 6 – 16. Lawall και Lund 2011.

τη μεταφορά υγρών ή στερεών προϊόντων¹⁷⁵ σε μακρινές αποστάσεις –δεν έχαναν την αξία τους, αλλά αντίθετα μπορούσαν μέχρι και το τελικό στάδιο της ανακύκλωσης ή απόρριψής τους να επαναχρησιμοποιηθούν σε ποικίλες εφαρμογές.

Μέχρι και πριν από δύο δεκαετίες, ο βαθμός επανάχρησης θραυσμένων ή ακέραιων αγγείων, καθώς και οι συνθήκες που προωθούσαν αυτή την επανάχρηση συνιστούσαν μία από τις πιο παραμελημένες πτυχές της κεραμικής τεχνολογίας των κλασικών και ρωμαϊκών χρόνων. Μία από τις πρώτες προσπάθειες κατανόησης του φαινομένου σημειώθηκε το 1995 σε συνέδριο στην Padova, το οποίο ήταν αφιερωμένο στη μελέτη των εγκαταστάσεων άρδευσης, που είχαν συγκροτηθεί από αμφορείς¹⁷⁶. Τη σημαντικότερη, όμως, ώθηση προς την κατεύθυνση αυτή εξασφάλισε η μονογραφία του J.T. Peña *Roman pottery in the archaeological record*¹⁷⁷, στην οποία πραγματοποιείται μία εκτεταμένη θεώρηση της επανάχρησης των ρωμαϊκών αγγείων, ιδιαιτέρως δε των αμφορέων. Ο J.T. Peña διακρίνει, μάλιστα, τρεις διαφορετικούς τύπους επανάχρησης αμφορέων (Επανάχρηση Τύπου Α, Β και Γ), που καθορίζονται από τη φύση της εφαρμογής, αλλά και από το αν ήταν απαραίτητη ή όχι κάποια τροποποίηση του πρωτότυπου αγγείου¹⁷⁸. Αντίστοιχη διάκριση σε τρεις τύπους πραγματοποίησε και ο M. Lawall για τις περιπτώσεις επανάχρησης ελληνικών αμφορέων¹⁷⁹.

Σε πολλές περιπτώσεις, οι αμφορείς – τόσο τοπικής παραγωγής όσο και οι εισηγμένοι – επαναχρησιμοποιούνται για τον ίδιο ακριβώς σκοπό με αυτόν της αρχικής τους χρήσης (*Επανάχρηση Τύπου Α*)¹⁸⁰. Αμφορείς δηλαδή, που είχαν αρχικά χρησιμοποιηθεί για τη συσκευασία κρασιού, λαδιού, προϊόντων αλιείας, φρούτων ή άλλων ουσιών και παραμέναν ακέραιοι, χωρίς να έχουν απορροφήσει υπολείμματα από το προηγούμενο προϊόν που μετέφεραν, επαναχρησιμοποιούνται για την εκ νέου συσκευασία μίας ουσίας, με σκοπό τη διανομή της σε κάποια μακρινή απόσταση. Το προϊόν που συσκευάζεται μπορεί να είναι ίδιο ή και διαφορετικό από εκείνο που προηγουμένως περιείχε το αγγείο¹⁸¹. Οι αμφορείς αυτοί νοούνται ως επαναχρησιμοποιημένοι επειδή ακριβώς χρησιμοποιήθηκαν και πέραν του εύρους της προβλεπόμενης χρήσης τους. Αυτός ο τύπος επανάχρησης μαρτυράται με ασφάλεια μέσα από τα παραδεδωμένα κείμενα, από τα πόματα σε δεύτερη χρήση, από διάφορες ενδείξεις στα φορτία των ναυαγίων, καθώς και – κάτω από κάποιες συνθήκες – από τις επιγραφές των αμφορέων.

¹⁷⁵ Η έρευνα διχάζεται ως προς την ερμηνεία της σχέσης αμφορέα και περιεχομένου. Πιο συγκεκριμένα, οι ερευνητές που εξειδικεύονται στη μελέτη των αμφορέων της δυτικής Μεσογείου ή του ανατολικού τμήματος της από τον 1^ο αι. π.Χ. και έπειτα συνδέουν ένα συγκεκριμένο τύπο αμφορέα με ένα συγκεκριμένο εμπόρευμα, όπως λάδι, κρασί ή προϊόντα αλιείας. Αντίθετα, οι μελετητές, οι οποίοι ασχολούνται με τους αμφορείς της ανατολικής Μεσογείου πριν τον 1^ο αι. π.Χ., αντιμετωπίζουν τα δοχεία αυτά ως πολυχρηστικά, με το ίδιο σχήμα να έχει την πιθανότητα να μεταφέρει μία ποικιλία προϊόντων. Για περισσότερα σχετικά με το ζήτημα, βλ. Lawall 2011α, 23 – 5.

¹⁷⁶ Lawall και Lund 2011. Για τα πρακτικά του συνεδρίου αυτού βλ. Pesavento 1998.

¹⁷⁷ Peña 2007α.

¹⁷⁸ Peña 2007α, 10 – 11.

¹⁷⁹ Lawall 2011β.

¹⁸⁰ Peña 2007α, 62 – 71.

¹⁸¹ Στην περίπτωση που γίνει αντιληπτό ότι το μεταφερόμενο προϊόν είναι διαφορετικού είδους από το αναμενόμενο αρχικό, οι ερευνητές που ειδικεύονται στη μελέτη των αμφορέων της δυτικής Μεσογείου αντιμετωπίζουν τον αμφορέα ως επαναχρησιμοποιημένο. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει ως συνέπεια της γενικής αντίληψης ότι το κάθε σχήμα αμφορέα προοριζόταν αποκλειστικά για τη μεταφορά ενός συγκεκριμένου εμπορεύματος. Για περισσότερα σχετικά με το ζήτημα αυτό, βλ. Peña 2007α, 63.

Επανάχρηση αμφορέων μαρτυράται, αρχικά, από τον Ηρόδοτο (3.6), ο οποίος μνημονεύει πως οι Πέρσες, έπειτα από την κατάκτηση της Αιγύπτου το 500 π.Χ., προμήθευαν νερό στη Συρία μέσω επαναχρησιμοποιημένων αμφορέων κρασιού¹⁸². Μία ακόμη περίπτωση επανάχρησης αμφορέων μαρτυράται και από τον Πλίνιο τον Πρεσβύτερο στο έργο του *Φυσική Ιστορία* (19.41.142.)¹⁸³. Συγκεκριμένα, ο Πλίνιος αναφέρει πως μία ποικιλία λαχανικών κάποιων παραθαλάσσιων περιοχών, τα *άλμυρίδια*, μεταφερόταν μέσα σε αμφορείς λαδιού, οι οποίοι είχαν μόλις στεγνώσει.

Οι εγχάρακτες (*graffiti*) και οι γραπτές επιγραφές (*dipinti ή tituli picti*) αποδεικνύονται εξαιρετικά χρήσιμες για την ταύτιση του περιεχομένου ενός αμφορέα και μπορούν, σε κάποιες περιπτώσεις, να αποκαλύψουν την επανάχρηση του δοχείου, επί του οποίου βρίσκονται¹⁸⁴. Τέτοιου είδους επιγραφές ανευρίσκονται εξαιρετικά σπάνια σε ελληνικούς αμφορείς¹⁸⁵. Συνήθως, εντοπίζεται ένα μόνο γράμμα ή η αρχή μιας λέξης, που μπορεί να συνδεθεί με ένα προϊόν. Οι επιγραφές αυτές εκλαμβάνονται ως ενημερωτικού χαρακτήρα, πιθανώς για την οργάνωση της οικονομίας του εμπόρου ή του νοικοκυριού και δεν συνδέονται με το αρχικό στάδιο της μαζικής παραγωγής, την αρχική πλήρωση ή τη μαζική αποστολή των αμφορέων. Δύο αμφορείς από την Αγορά των Αθηνών, οι οποίοι χρονολογούνται περ. στα 430 – 425 π.Χ., φέρουν και στις δύο πλευρές του λαιμού το επιμελώς χαραγμένο γράμμα *M*¹⁸⁶. Οι αμφορείς αυτοί, πιθανόν χιακής καταγωγής, βρέθηκαν εντός του ίδιου αποθέτη R 13:4, νότια της Στοάς του Αττάλου. Τα τέσσερα αυτά γράμματα πιθανότατα δήλωναν πως το περιεχόμενο του αμφορέα ήταν μέλι. Η επανάχρηση των αμφορέων ως δοχείων μελιού ίσως να είχε χρήσει απαραίτητη τη χάραξη των αμφορέων με το γράμμα *M*, ώστε να γνωστοποιηθεί στους μελλοντικούς αγοραστές ή βιαστικούς πωλητές πως ο συγκεκριμένος αμφορέας δεν περιείχε κρασί, όπως θα ήταν αναμενόμενο, αλλά ένα διαφορετικό προϊόν, εν προκειμένω μέλι.

Πιο ενθαρρυντικές είναι, παρόλα αυτά, οι ενδείξεις που λαμβάνουμε από τα ρωμαϊκά *tituli picti*, τις γραπτές δηλαδή επιγραφές από ερυθρή ή μελανή βαφή, που εκτελούνταν στο λαιμό ή τον ώμο του αμφορέα¹⁸⁷. Συγκεκριμένα, την επανάχρηση μαρτυρούν πιο εύγλωττα οι αμφορείς που εμφανίζουν πολλαπλά *tituli picti*. Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνιστά αμφορέας στον τύπο *Dressel 2-4* από την Οικία του Μενάνδρου στην Πομπηία, ο οποίος φέρει τρία διαφορετικά *tituli picti* (*CIL 4.9325*)¹⁸⁸. Τα δύο πρώτα, τα οποία αποδόθηκαν με λευκή βαφή, εμφανίζονται στη μία πλευρά του λαιμού. Το πρώτο από αυτά είναι ένα κείμενο τεσσάρων γραμμών, που αναφέρει ως περιεχόμενο του αμφορέα ένα *metellianum vinum*, το οποίο τοποθετήθηκε στο δοχείο το 62 μ.Χ. Η δεύτερη επιγραφή που περιορίζεται σε μία μόνο γραμμή αναφέρει ως προϊόν του δοχείου ένα *acetum alexandrinum*, ξύδι, δηλαδή, από την Αλεξάνδρεια. Αποδίδεται με γράμματα διαφορετικού μεγέθους, υποδεικνύοντας πως έχει εκτελεστεί από διαφορετικό χέρι. Το τρίτο, δε, κείμενο, το οποίο εμφανίζεται στην άλλη πλευρά του λαιμού, αποτελείται από μια γραμμή και αποδίδεται με κόκκινη βαφή.

¹⁸² Twede 2002, 188 – 89.

¹⁸³ Peña 2007α, 117 – 18.

¹⁸⁴ Twede 2002, 192.

¹⁸⁵ Panagou 2016, 322. Μία από τις σπάνιες περιπτώσεις αποτελεί το *dipinto «ίσχάδες»*, ξερά δηλαδή σύκα, στον ώμο ροδιακού αμφορέα.

¹⁸⁶ Lawall 2000, 18, 79 – 80, εικ. 4.

¹⁸⁷ Peña 2007β, 233 – 34.

¹⁸⁸ Peña (υπό έκδοση, 3), εικ. 1.

Γνωστοποιεί πως ο αμφορέας και το περιεχόμενό του ήταν ιδιοκτησία ενός Τίτου Κλαυδίου Ανθού. Το πρώτο από τα τρία κείμενα σχετίζεται πιθανότατα με την πρώτη χρήση του αμφορέα, ενώ το δεύτερο με ένα επεισόδιο επανάχρησης του ως δοχείο μεταφοράς (ίσως δε και αποθήκευσης). Το τρίτο κείμενο που αναφέρεται στον ιδιοκτήτη του δοχείου σχετίζεται είτε με το ένα επεισόδιο χρήσης είτε με το άλλο.

Σε κάποιες σπάνιες περιπτώσεις οι αμφορείς έφεραν πώματα κατασκευασμένα από υλικά που προέρχονταν από άλλη περιοχή από εκείνη στην οποία κατασκευάστηκαν οι ίδιοι οι αμφορείς¹⁸⁹. Τα αυτοσχέδια αυτά πώματα είχαν προσαρμοστεί στη μορφή του λαιμού και του χείλους του αγγείου και κατασκευαστεί από άμεσα διαθέσιμα υλικά¹⁹⁰. Στις περιπτώσεις αυτές με σχετική βεβαιότητα θεωρείται πως το δοχείο είχε αδειάσει από το αρχικό του περιεχόμενο και πληρωθεί εκ νέου στην περιοχή κατασκευής του πώματος. Μία τέτοια σπάνια περίπτωση συνιστά αμφορέας στον τύπο *Dressel 2-4* ανατολικής Μεσογείου, ο οποίος βρέθηκε στο Quseir al – Qamid, ένα σημαντικό λιμάνι στην ακτή της Ερυθράς Θάλασσας, το οποίο έφερε πώμα κατασκευασμένο από όστρακα αιγυπτιακής προέλευσης ενσωματωμένα σε γύψο¹⁹¹. Η ανώτερη επιφάνεια του πώματος φέρει σφράγισμα με το όνομα ενός άνδρα που κατά πάσα πιθανότητα ήταν ο έμπορος που κατείχε τον αμφορέα και το περιεχόμενό του, μαζί με μια ένδειξη ότι αυτό ήταν κρασί. Αυτό υποδηλώνει ότι ο αμφορέας εισήχθη στην Αίγυπτο, εκκενώθηκε από το περιεχόμενό του - πιθανότατα κρασί - στη συνέχεια επαναπληρώθηκε με ένα δεύτερο προϊόν – με βεβαιότητα κρασί, πιθανώς αιγυπτιακής προέλευσης - και στη συνέχεια επανασφραγίστηκε.

Στα ναυάγια αναμένονται, φυσικά, αμφορείς σε πρώτη χρήση, οι οποίοι κατασκευάστηκαν, γεμίστηκαν, σφραγίστηκαν με πώμα και έπειτα εμπορεύτηκαν. Ωστόσο, πολλά είναι τα στοιχεία, τα οποία μαρτυρούν την εκ νέου εκμετάλλευσή τους σε εμπορικές δραστηριότητες. Αρχικά, η ανομοιογένεια ενός συνόλου εμπορευόμενων αμφορέων τόσο τυπολογικά όσο και χρονολογικά μπορεί να αποτελέσει ένδειξη επανάχρησης¹⁹². Στην περίπτωση που το φορτίο παρουσιάζει μία τέτοια εικόνα θεωρείται αρκετά πιθανό οι αμφορείς να συλλέχθηκαν, να επανασυμπληρώθηκαν, να σφραγίστηκαν πρόχειρα και στη συνέχεια να διανεμήθηκαν εκ νέου, ανταποκρινόμενοι σε νέες εμπορικές ανάγκες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το ναυάγιο της Κυρήνειας, το οποίο βρέθηκε στις βόρειες ακτές της Κύπρου, ένα χιλιόμετρο βορειοανατολικά της ομώνυμης πόλης¹⁹³. Το πλοίο αυτό, το οποίο κατασκευάστηκε στα 325 – 315 π.Χ. και βυθίστηκε γύρω στο 295 – 285 π.Χ., μετέφερε φορτίο περ. 320 ακέραιων ροδιακών αμφορέων και περ. 25 αποσπασματικών, οι οποίοι χρονολογούνται στο τελευταίο τρίτο του 4^{ου} αι. π.Χ., καθώς και κάποιους άλλους τύπους, που φτάνουν τους εννέα σε αριθμό. Κατά την ανάλυση των σφραγίδων των ροδιακών αμφορέων προέκυψε πως

¹⁸⁹ Peña 2007α, 98 – 9. Abdelhamid 2013, 101.

¹⁹⁰ Πανάγου 2019, 57. Οι μέθοδοι σφράγισης των αμφορέων μας είναι γνωστοί από τα ναυάγια, καθώς πολλοί αμφορείς είχαν διατηρήσει τα αρχικά τους πώματα. Τα πώματα των αμφορέων ήταν δισκοειδή αντικείμενα, τα οποία ήταν κατασκευασμένα από πηλό, ξύλο, δέρμα, φελλό ή γύψο. Καθώς τα πώματα αυτά δεν εφάπτονταν του στομίου, απαιτούνταν η μεσολάβηση κάποιου σφραγιστικού υλικού, όπως ωμός πηλός, γύψος, θηραϊκή γη, ασβέστης, κερί, ξυλόπισσα ή ένας συνδυασμός αυτών.

¹⁹¹ Peña (υπό έκδοση, 4), εικ. 2.

¹⁹² Abdelhamid 2013, 92, 101.

¹⁹³ Για το ναυάγιο και την αποκατάσταση του πλοίου, βλ. Swiny και Katzev 1973, 339 – 55. Katzev 2005, 72 – 9.

αυτοί αντιπροσώπευαν τουλάχιστον 4 διαφορετικά έτη¹⁹⁴. Αυτή η χρονική απόσταση θα μπορούσε να μην εκληφθεί απευθείας ως ένδειξη επανάχρησης, αλλά να εξηγηθεί από μία πιθανή πλήρωση των δοχείων σε μεταγενέστερη χρονική στιγμή από εκείνη της κατασκευής τους¹⁹⁵. Όμως, δεδομένων των εκτεταμένων αρχαίων ζημιών – όπως ελλιπείς λαβές, φθαρμένα χείλη και κομβία, οπές στα τοιχώματα των αγγείων – εκφράστηκε η άποψη πως οι αμφορείς αυτοί επανεμπορεύθηκαν, ίσως ακόμη και κενοί.

Τόσο τροποποιημένοι – χωρισμένοι δηλαδή στη μέση ή/και με αποκολλημένες τις λαβές, τις βάσεις ή τους λαιμούς – όσο και ακέραιοι ελληνικοί και ρωμαϊκοί αμφορείς επαναχρησιμοποιούνται σε διαδικασίες διαφορετικές από αυτές της αρχικής τους χρήσης, λειτουργώντας ως ταφικά δοχεία και σήματα, ως λεκάνες για χρωστικές ή άλλες ουσίες, καθώς και ως δομικά υλικά (*Επανάχρηση Τύπου Β* και *Επανάχρηση Τύπου Γ*). Αρχαίοι ελληνικοί και ρωμαϊκοί εμπορικοί αμφορείς με εμφανή ίχνη τροποποίησης ή και όχι επαναχρησιμοποιούνταν ως δοχεία για ταφές ανηλίκων¹⁹⁶ ή ενηλίκων¹⁹⁷, ως ταφικά σήματα¹⁹⁸, ως λεκάνες για τη μείξη χρωστικών¹⁹⁹, ως λεκάνες για κονίαμα ή ασβέστη²⁰⁰. Σε πολλές περιπτώσεις, τέλος, ελληνικοί και ρωμαϊκοί εμπορικοί αμφορείς εντοπιζόνταν τοποθετημένοι κατακόρυφα εντός των θεμελιώσεων διάφορων δομών, συμβάλλοντας πιθανότατα στη συλλογή και αποστράγγιση των υδάτων²⁰¹.

¹⁹⁴ Οι περισσότεροι από τους ροδιακούς αυτούς αμφορείς ανήκουν σε έναν τύπο με κωνικό σώμα (K Type I), από τους οποίους 38 ή 39 φέρουν σφραγίσματα. Στις σφραγίδες αυτές παρουσιάζονται τουλάχιστον πέντε ζεύγη ονομάτων. Υποθέτοντας ότι καθένα από τα ονόματα αυτά είναι ένας επώνυμος άρχοντας, οι αμφορείς αυτοί θα πρέπει να εκπροσωπούν τουλάχιστον τέσσερα διαφορετικά έτη. Καθώς, όμως, η μελέτη των σφραγισμάτων των πρώιμων ροδιακών αμφορέων βρίσκεται σε αρχικό στάδιο, τα συμπεράσματα αυτά δεν μπορούν να επιβεβαιωθούν. Για περισσότερα βλ. Lawall 2011γ, 674 – 79.

¹⁹⁵ Lawall 2011α, 31.

¹⁹⁶ Για περιπτώσεις εγχυτρισμών από το νεκροταφείο της Ακάνθου, βλ. Καλτσάς 1998, 291.

¹⁹⁷ Ευρέως διαδεδομένη στη διάρκεια της ρωμαϊκής περιόδου ήταν η πρακτική του ενταφιασμού ενηλίκων εντός αμφορέων, βλ. Stevens 2013, 627.

¹⁹⁸ Η περίπτωση αυτή επανάχρησης αντιπροσωπεύεται ικανοποιητικά στη νεκρόπολη της Απολλωνίας Ποντικής, όπου 100 περ. αμφορείς οριοθετούν τύμβο, βλ. Damyanov 2011, 87 – 100, εικ. 1 – 3. Εκτενή είναι τα κατάλοιπα και από τη ρωμαϊκή νεκρόπολη της *Isola Sacra* στην πόλη του *Portus Augusti*, Toynebee 1971, 82 – 7, 101.

¹⁹⁹ Για την παρουσία χρωστικών εντός αγγείων από αποθέτες της αθηναϊκής Αγοράς, βλ. Lawall και Jawando 2002, 415 – 19, εικ. 1Α. Για ρωμαϊκό αμφορέα με ίχνη κόκκινης χρωστικής στο εσωτερικό του από το ανάκτορο του Παλατινού λόφου, βλ. Meylan Krause 2002, 32 – 40, 125, πίν. 28.

²⁰⁰ Για θραύσμα χιακού και κλαζομενιακού αμφορέα με ίχνη κονιάματος στο εσωτερικό του, βλ. Smoláriková 2012, 3 – 6, εικ. 1. Για ρωμαϊκό αμφορέα από οικία στην περιοχή 5 της Πομπηίας με κατάλοιπα ασβέστη στο εσωτερικό του, βλ. Peña 2007α, 141 – 42.

²⁰¹ Ανεστραμμένοι αμφορείς ελληνικής προέλευσης έχουν εντοπιστεί εντός θεμελιώσεων κτιρίων στη βόρεια Ελλάδα, βλ. Τσατσοπούλου 1997, 918, αλλά και εντός υποστρωμάτων σε οδούς της αρχαίας πόλης της Ρόδου, βλ. σχετικά Φιλήμονος – Τσοπότου 2004, 62 – 3, σημ. 228, πίν. 17β. Σε οικία από το *Universitá Católica* στο Μιλάνο εντοπίστηκαν περ. 20 ορθογώνιοι λάκκοι γεμισμένοι με ρωμαϊκούς αμφορείς ή τμήματα αμφορέων, οι οποίοι είχαν πιθανότατα ως σκοπό τη μείωση της υγρασίας του χώματος, βλ. Peña 2007α, 188 – 90, εικ. 6.23.

3.1. Αμφορείς 5^{ου} – 4^{ου} αι. π.Χ.

3.1.1. Θραύσματα χειλέων τριγωνικής διατομής

Η χρονολόγηση αρκετών εκ των θραυσμάτων, στα οποία η προέλευση δεν πιστοποιήθηκε, στηρίχθηκε στα συνευρήματά τους. Συγκεκριμένα, εντός των στρωμάτων, τα οποία κάλυπταν το πηγάδι και χρονολογήθηκαν από τον ύστερο 5^ο αι. π.Χ. και στη διάρκεια του 4^{ου} αι. π.Χ., προήλθαν δύο θραύσματα χειλέων τριγωνικής διατομής, έντονα προεξέχοντα με κεκλιμένη την άνω επιφάνεια (**Αρ. Κατ. 1, Αρ. Κατ. 2**), καθώς και άλλα δύο θραύσματα ελαφρώς εξωνευόντων χειλέων, τριγωνικής μορφής (**Αρ. Κατ. 4, Αρ. Κατ. 5**).

Αντίστοιχης μορφής χείλη προέκυψαν και από το γέμισμα του πηγαδιού, το οποίο χρονολογήθηκε στον ύστερο 5^ο αι. π.Χ. Δύο εκ των θραυσμάτων διασώζονται στη μορφή έντονα προεξέχοντος, τριγωνικής διατομής χείλους (**Αρ. Κατ. 3, Αρ. Κατ. 6**), ενώ άλλα δύο εμφανίζουν χείλος ελαφρώς εξωνεύον, τριγωνικής μορφής (**Αρ. Κατ. 7, Αρ. Κατ. 8**).

Τα έντονα προεξέχοντα χείλη, τριγωνικής διατομής εντοπίζονται στη διεθνή βιβλιογραφία με τον όρο «μανιταρόσχημα» και παράγονται σε ποικίλα εργαστήρια – της Κω, της Κνίδου, της Ιωνίας, της Πάρου, της Σκοπέλου, της Ρόδου και της Σάμου – σε όλη τη διάρκεια των κλασικών χρόνων, ενώ συνεχίζουν να εμφανίζονται στους λεγόμενους Ελληνο-ιταλικούς αμφορείς μέχρι και τον 1^ο αι. π.Χ.²⁰². Το μοναδικό, ωστόσο, εργαστήριο, στο οποίο τεκμηριώνεται παραγωγή αμφορέων με «μανιταρόσχημα» χείλη ήδη από τον 5^ο αι. π.Χ., εντοπίζεται στην πόλη της Κω. Το εργαστήριο αυτό, γνωστό ως «Κως – Μεροπής», λειτούργησε στη διάρκεια του 5^{ου} αι. π.Χ. και έως το 412 π.Χ., ενώ επαναλειτούργησε από τα τέλη του αιώνα έως το 366 π.Χ. Το χείλος αυτό εντοπίζεται σε δύο τύπους του εργαστήριου, από τους οποίους ο ένας έφερε διπλές λαβές (**Cos 1**) και ο άλλος μονές (**Cos 2**)²⁰³. Εξαιρουμένων των λαβών, οι δύο αυτοί τύποι μοιράζονται κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά, όπως το ευρύ ωοειδές σώμα και το χαμηλό κομβίο με την καρινωτή περιφέρεια. Σύνδεση με τη μορφή του χείλους του τύπου **Cos 2** θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί για δύο από τα παραδείγματα του Πειραιά (**Αρ. Κατ. 2** και **Αρ. Κατ. 3**), στα οποία διακρίνεται το χαρακτηριστικό ερυθροκάστανο κεραμικό φύραμα του νησιού.

3.1.2. Θραύσματα βάσεων

Από την επίχωση του πηγαδιού, η οποία χρονολογείται στον ύστερο 5^ο αι. π.Χ., προέρχονται δύο θραύσματα αποσπασματικά σωζόμενων βάσεων (**Αρ. Κατ. 10, Αρ. Κατ. 11**). Τόσο το **Αρ. Κατ. 10** όσο και το **Αρ. Κατ. 11** διασώζουν τμήμα του σώματος

²⁰² Για μία συνολική επισκόπηση των κέντρων παραγωγής αμφορέων με χείλη τριγωνικής διατομής και τη σχετική με αυτά βιβλιογραφία, βλ. Nørskov 2004, 287 – 90.

²⁰³ Paryci – Wladyka 1997, 48 – 50.

και της βάσης σχήματος ημισφαιρικού κομβίου. Τα κομβία αυτά εμφανίζονται με ανασηκωμένη την περιφέρεια και καμπύλη την κάτω επιφάνεια, στην οποία και διαμορφώνεται βαθιά κοιλότητα.

Στα υπερκείμενα του φρέατος στρώματα του τέλους του 5^{ου}/4^{ου} αι. π.Χ. εντοπίστηκε, τέλος, μικρό τμήμα σώματος και βάσης αμφορέα, η οποία διακρίνεται από χαμηλό στέλεχος και κομβίο απροσδιόριστης μορφής (**Αρ. Κατ. 9**).

3.1.3. Αμφορείς βορείου Αιγαίου

Η παραγωγή αμφορέων στα εργαστήρια του βορείου Αιγαίου γνωρίζει κατά τη διάρκεια των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων μεγάλη άνοδο, όπως μαρτυράται από την πληθώρα των εργαστηρίων που δραστηριοποιούνται στην περιοχή²⁰⁴. Για τους αμφορείς της γεωγραφικής ενότητας του βορείου Αιγαίου έχει παρατηρηθεί πως μοιράζονται – κατ’ ανάλογο τρόπο με άλλες περιοχές – παρόμοια μορφολογικά χαρακτηριστικά²⁰⁵. Τα επαναλαμβανόμενα και κοινά μεταξύ των κέντρων παραγωγής χαρακτηριστικά των αμφορέων του βορείου Αιγαίου σκόπευαν πρωτίστως στο να εξοικειώσουν τον καταναλωτή με την πηγή προέλευσης των προϊόντων που μετέφεραν²⁰⁶. Ωστόσο, στην επιλογή αυτή θα πρέπει να αναζητήσουμε και μία ακόμη αιτία, η οποία σχετίζεται με την ιδιαίτερα επιτυχημένη κατασκευή του σχήματος, η οποία μπορούσε να υποστηρίξει τις αυξημένες ανάγκες των εξαγωγών. Παρά τα κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά, έχουν σήμερα ταυτιστεί με ασφάλεια, χάρις στη συνεισφορά των σφραγισμάτων, εργαστήρια αμφορέων από τη Μακεδονία και τη Θράκη, όπως αυτό της Θάσου, της Μένδης, της Ακάνθου, των Αβδήρων, της Αίνου, της Ουρανούπολης, της Αφύτου, της Οισύμης και της Σαμοθράκης²⁰⁷.

Σε εργαστήριο της Μένδης Χαλκιδικής θα πρέπει με μεγάλη πιθανότητα να αποδοθεί το θραύσμα αμφορέα **Αρ. Κατ. 12**. Η παραγωγή των μενδαιών αμφορέων φαίνεται πως ξεκινά εντατικά από το β’ τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.²⁰⁸, ενώ συνεχίζεται και στη διάρκεια των ελληνιστικών χρόνων. Οι μενδαιοί αμφορείς του 5^{ου} αι. π.Χ. ταξινομήθηκαν από τον M. Lawall σε τρεις τύπους, οι οποίοι χαρακτηρίστηκαν συμβατικά ως *πρώιμη*, *μεσαία* και *ύστερη μενδαία παραλλαγή*²⁰⁹. Στον πρωιμότερο τύπο, ο οποίος εμφανίζεται από το β’ τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ., αποδίδονται αμφορείς με εξέχον χείλος, φαρδιές και έντονα κυρτές, πλατιές λαβές, καθώς και χαμηλή, στενή δισκοειδής βάση. Τον τύπο αυτό ακολουθεί η μεσαία μενδαία παραλλαγή, η οποία

²⁰⁴ Αναγνωστοπούλου – Χατζηπολυχρόνη 2006, 133 – 40. Αναγνωστοπούλου – Χατζηπολυχρόνη 2013, 51 – 67. Μπαχλάς και Σύρος 2019, 271 – 94.

²⁰⁵ Lawall 2011δ, 50 – 51.

²⁰⁶ Φίλης 2020, 188.

²⁰⁷ Για μία συνοπτική παρουσίαση της εξέλιξης της παραγωγής των κέντρων αυτών, βλ. Φίλης 2012, 60 – 80.

²⁰⁸ Lawall 1995, 120. Ελάχιστα μόνο θραύσματα έχουν αποδοθεί – και αυτό με σχετική πιθανότητα – σε μενδαιούς αμφορείς, οι οποίοι να χρονολογούνται πριν το β’ τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ. Σε αυτά περιλαμβάνονται τμήμα χείλους από απόθεση (D 15:1) του 480 π.Χ. στην Αγορά των Αθηνών, καθώς και θραύσμα χείλους, λαμού και λαβής από το νοτιοδυτικό πλάτωμα του ιερού της Αφαιάς στην Αίγινα.

²⁰⁹ Lawall 1995, 120 – 25. 1998, 18 – 9.

εμφανίζεται περί το 440 π.Χ. και διακρίνεται από αμφορείς με κοντό στέλεχος, το οποίο χαρακτηρίζεται από καρινωτή άκρη και κοιλότητα στην κάτω επιφάνεια. Στο τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ., οπότε και εισάγεται η ύστερη μενδαία παραλλαγή, το σώμα γίνεται κωνικό, ενώ το στέλεχος αποδίδεται ψηλότερο από εκείνο της μεσαίας παραλλαγής. Μέσα στον 4^ο αι. π.Χ., οι μενδαίοι αμφορείς αποδίδονται πλέον με μακρύτερους λαιμούς, περισσότερο γωνιώδες περίγραμμα σώματος και με ακόμη ψηλότερα συμπαγή στελέχη, τα οποία απολήγουν σε κομβία αμφικωνικού τύπου²¹⁰. Η εύρεση ορθογώνιων σφραγισμάτων της «ομάδας Παρμενίσκου» εντός κεραμικού κλιβάνου στη διάρκεια σωστικής ανασκαφής στη Μένδη²¹¹ επιβεβαίωσε τη συνέχιση της παραγωγής μενδαίων αμφορέων στη διάρκεια των ελληνιστικών χρόνων²¹². Η εύρεση των εν λόγω σφραγισμάτων εντός του συνόλου αυτού αποκατέστησε, μάλιστα, το κέντρο παραγωγής των εν λόγω αμφορέων, αναγνωρίζοντας ως τέτοιο τη Μένδη και όχι την έως τότε προτεινόμενη Πέλλα²¹³. Οι αμφορείς της ομάδας αυτής, ομοιάζοντας με τους κλασικούς προκατόχους τους μόνο ως προς το τριγωνικής διατομής χείλος, έχουν στενό, όχι πολύ ψηλό λαιμό και ωοειδές σώμα, το οποίο καταλήγει σε μικρό κομβιόσχημο έμβολο με μικρή βάθυνση στην κάτω επιφάνειά του²¹⁴.

Το θραύσμα **Αρ. Κατ. 12** συνιστά τμήμα βάσης σχήματος ημισφαιρικού κομβίου με ανασηκωμένη την περιφέρεια και ελαφρά καμπύλη την κάτω επιφάνεια, στην οποία και εντοπίζεται αβαθής κοιλότητα. Η κεραμική του ύλη είναι ερυθροκάστανου χρώματος²¹⁵ με μαρμαρυγία, καθώς και λευκά και μαύρα εγκλείσματα. Αρκετά κοντινός με το θραύσμα **Αρ. Κατ. 12** ως προς τη διαμόρφωση της βάσης είναι μενδαίος αμφορέας άγνωστης προελεύσεως, ο οποίος βρίσκεται σήμερα στο μουσείο της Γιάλτα²¹⁶. Το περίγραμμα της κομβιόσχημης βάσης του **Αρ. Κατ. 12** επιτρέπει την ένταξη του αμφορέα στη μεσαία μενδαία παραλλαγή του γ' τετάρτου του 5^{ου} αι. π.Χ. σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση του M. Lawall. Με την απόδοση σε μενδαία παραγωγή ταιριάζει και η μακροσκοπική εξέταση της κεραμικής ύλης του θραύσματος, η οποία συναντάται και σε άλλους αποδιδόμενους στη Μένδη αμφορείς²¹⁷.

Σε μενδαία παραγωγή αποδίδεται το **Αρ. Κατ. 13**, το οποίο συνίστατο από τμήμα βάσης με υψηλό κυλινδρικό στέλεχος και κομβίο αμφικωνικού τύπου με καρινωτή περιφέρεια και αβαθή κοιλότητα στην κάτω επιφάνεια. Το υψηλό κυλινδρικό στέλεχος επιτρέπει τη χρονολόγησή του αμφορέα στον 4^ο αι. π.Χ. και πιθανότατα στο α' μισό αυτού. Ομοιάζει με αμφορείς από το Elizavetovskoe²¹⁸, ενώ αντίστοιχο τύπο

²¹⁰ Lawall 1995, 124 – 25.

²¹¹ Για τον κεραμικό κλιβάνο, εντός του οποίου βρέθηκαν τα εν λόγω θραύσματα, βλ. σχετικά Αναγνωστοπούλου – Χατζηπολυχρόνη 2006, 133 – 40.

²¹² Με τα έως τώρα γνωστά στοιχεία η παραγωγή της «ομάδας Παρμενίσκου» εκτείνεται χρονολογικά από τον 4^ο αι. π.Χ. έως και τον πρώιμο 2^ο αι. π.Χ., βλ. Πανάγου 2010, 289 – 90.

²¹³ Garlan 2006, 141 – 47. Σχετικά με την απόδοση της «ομάδας Παρμενίσκου» στην πόλη της Πέλλα, βλ. Ακαμάτης 2000.

²¹⁴ Ακαμάτης 2000, 14 – 7.

²¹⁵ Munsell 7.5YR 6/6 (reddish yellow)

²¹⁶ Монохов 2003, 90, πίν. 61 (2).

²¹⁷ Grace 1953, 106 – 7 αρ. 161.

²¹⁸ Брашинский 1976, 72.

βάσης εντοπίζουμε και στους μενδαίους αμφορείς του ναυαγίου του Porticello²¹⁹. Ανάλογης μορφής είναι και έμβολα αμφορέων, τα οποία βρέθηκαν εντοιχισμένα σε τοίχο υστεροκλασικού εργαστηρίου και τοίχο κυκλικού κλιβάνου στη διάρκεια σωστικής ανασκαφής στη Μένδη²²⁰.

Στην περιοχή του βορείου Αιγαίου αποδίδεται, ακόμη, ένα θραύσμα, από το οποίο διασώζεται τμήμα του χείλους, του λαιμού και της λαβής αμφορέα (**Αρ. Κατ. 14**). Το χείλος είναι ψηλό, προεξέχον και δακτυλιόσχημο κυκλικής διατομής, ενώ ο λαιμός είναι αρκετά ψηλός και στενός με κυλινδρικά τοιχώματα. Η διαμόρφωση αυτή του χείλους θυμίζει αντίστοιχης μορφής χείλη τριγωνικής διατομής, τα οποία χαρακτηρίζουν τις παραγωγές του βορείου Αιγαίου²²¹. Ο ιδιαίτερα, δε, ψηλός λαιμός του θραύσματος ομοιάζει με παραδείγματα του 4^{ου} αι. π.Χ.²²².

Στην περιοχή του βορείου Αιγαίου θα πρέπει, τέλος, να αποδοθεί τμήμα βάσης αμφορέα με υψηλό κυλινδρικό στέλεχος και κομβίο, το οποίο έχει ανασηκωμένη την περιφέρεια και ελαφρά καμπύλη την κάτω επιφάνεια, στην οποία εντοπίζεται αβαθής κοιλότητα (**Αρ. Κατ. 15**). Το θραύσμα αυτό παρουσιάζει ομοιότητες με αμφορέα από τη νεκρόπολη του Tapan της Μαύρης Θάλασσας, το οποίο έχει αποδοθεί από τον Μοναхов στους αμφορείς του «κύκλου της Θάσου» και χρονολογηθεί στα μέσα/γ' τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.²²³. Ο όρος «κύκλος της Θάσου» έχει εισαχθεί στη διεθνή βιβλιογραφία από τους Ρώσους ερευνητές εξαιτίας της ομοιότητας που παρουσιάζουν ορισμένα προϊόντα με αμφορείς από τη Θάσο τόσο ως προς τα φυσιογνωμικά τους χαρακτηριστικά όσο και ως προς το κεραμικό τους φύραμα²²⁴. Η σύγχρονη έρευνα ασκεί πάντως κριτική στην υιοθέτηση του όρου. Όπως επισημαίνει ο M.L. Lawall, αν και η Θάσος αδιαμφισβήτητα ασκούσε πολιτικό έλεγχο σε τμήματα της παρακείμενης ενδοχώρας, δεν υπάρχουν ενδείξεις πως επιχειρούνταν παράλληλος έλεγχος στην παραγωγή των αμφορέων τους²²⁵.

3.1.4. Χιακοί αμφορείς

Η παραγωγή των χιακών αμφορέων ξεκινά από τον 7^ο αι. π.Χ.²²⁶ και διαρκεί πιθανότατα έως και τον 3^ο αι. μ.Χ., όπως υποδεικνύουν κάποια περιορισμένα αρχαιολογικά κατάλοιπα σε συγκεκριμένο της πρώιμης και μέσης αυτοκρατορικής περιόδου, αλλά και η απεικόνιση αμφορέων επί των χιακών ρωμαϊκών νομισμάτων²²⁷. Στις πρωιμότερες αποδόσεις τους, οι χιακοί αμφορείς ορίζονται γενικότερα από

²¹⁹ Eiseman και Ridgway 1987. Ο Lawall (1998, 17 – 19, εικ. 2) αναθεώρησε τη χρονολόγηση των μενδαίων αυτών αμφορέων, τοποθετώντας τους στον πρώιμο 4^ο αι. π.Χ.

²²⁰ Αναγνωστοπούλου – Χατζηπολυχρόνη 2013, 61, σχ. 9 (ο – ρ).

²²¹ Βλ. παραπάνω υποσημ. 200.

²²² Παράβλεπε τα παραδείγματα αμφορέων από την Άκανθο του β' μισού του 4^{ου} αι. π.Χ., Φίλης 2020 166, εικ. 5.

²²³ Монахов 2003, 78, πίν. 53 (6).

²²⁴ Zeest 1960. Монахов 2003, 77 – 87.

²²⁵ Lawall 2011δ, 50 – 1.

²²⁶ Cook και Dupont 2003, 146 – 151, όπου αναλυτική περιγραφή των τύπων χιακών αμφορέων στη διάρκεια των αρχαϊκών χρόνων.

²²⁷ Lagos 1998, 592 – 599, 656 – 663.

εξωνεύον δακτυλιόσχημο χείλος κυκλικής διατομής, ωσειδές σώμα με κοντό λαιμό και κυλινδρικό χαμηλό κομβίο²²⁸. Αργότερα, από το τέλος του 6^{ου} αι. π.Χ. μέχρι και το γ' τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ. οι χιακοί αμφορείς αποκτούν έναν χαρακτηριστικής μορφής λαιμό, ο οποίος παρουσιάζει έντονη διόγκωση. Από το γ' τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ. και έπειτα, ο λαιμός αρχίζει να διαμορφώνεται με κάθετα, ψηλά τοιχώματα και ο αμφορέας ορίζεται από δακτυλιόσχημο χείλος, ψηλές λαβές και κωνικό σώμα με οξυκόρυφη κομβιόσχημη απόληξη. Τα χαρακτηριστικά αυτά συνεχίζουν να εμφανίζονται στα προϊόντα των χιακών εργαστηρίων έως και τον 1^ο αι. π.Χ., παράλληλα με μία σταδιακή επιμήκυνση του λαιμού και λεπτόνωση του σώματος.

Ως θραύσμα χιακού αμφορέα ερμηνεύεται το **Αρ. Κατ. 16**. Πρόκειται για τμήμα βάσης αμφορέα με υψηλό, κυλινδρικό στέλεχος και κομβίο σχήματος ανεστραμμένου κώνου με καρινωτή περιφέρεια. Ανάλογο τύπο βάσης παρουσιάζει θραύσμα, το οποίο εντοπίστηκε στο Kamiansk – σκυθική εγκατάσταση στην περιοχή του Δνειπερου – και τοποθετείται χρονολογικά στο β' μισό του 4^{ου} αι. π.Χ.²²⁹. Πολύ κοντά στο **Αρ. Κατ. 16** βρίσκεται και αμφορέας, ο οποίος έχει ανευρεθεί στο νεκροταφείο του Elizavetoskoe στην Αζοφική θάλασσα²³⁰. Ο αμφορέας αυτός χρονολογήθηκε βάσει άλλων αττικών συνευρημάτων στο α' τρίτο του 4^{ου} αι. π.Χ. και αποδόθηκε από τον С.Ю. Моначов στη δεύτερη παραλλαγή χιακών αμφορέων κωνικού τύπου, η οποία επικρατεί καθ' όλη τη διάρκεια του 4^{ου} αι. π.Χ. Διαπιστώνεται, λοιπόν, πως τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του θραύσματος από τον Πειραιά εντάσσονται σε μία γενικότερη τάση της παραγωγής των χιακών αμφορέων και θα πρέπει να χρονολογηθούν ευρύτερα μέσα στον 4^ο αι. π.Χ. Όσον αφορά, τέλος, την κεραμική ύλη του **Αρ. Κατ. 16**, παρατηρείται πως συμφωνεί με την περιγραφή που επιδέχεται συχνότερα η κεραμική ύλη των χιακών αμφορέων²³¹.

Με το άνω μισό βάσης χιακού αμφορέα θα μπορούσε να ταυτιστεί το θραύσμα **Αρ. Κατ. 17**, από το οποίο διασώζεται μικρό τμήμα του εμβόλου κυλινδρικού σχήματος. Κατά τη μετάβαση από το σώμα στο έμβολο διακρίνεται πλατιά, ρηχή αυλάκωση. Αν και το θραύσμα έχει διασωθεί σε εξαιρετικά αποσπασματική κατάσταση, ομοιάζει με τμήμα βάσης χιακού αμφορέα κωνικού τύπου και ειδικότερα με αμφορέα της παραλλαγής V-B του Моначов, η παραγωγή της οποίας κυριαρχεί κατά τη διάρκεια του 4^{ου} αι. π.Χ.²³². Στους αμφορείς αυτούς αποκαθίσταται βάση σχήματος ανεστραμμένου κώνου, η οποία φέρει συνήθως στην κάτω επιφάνεια βάθυνση. Στα υπόλοιπα μορφολογικά χαρακτηριστικά της παραλλαγής εντάσσονται το δακτυλιόσχημο χείλος, στο οποίο καταλήγει ένας ιδιαίτερα ψηλός λαιμός, και το αμφικωνικό σώμα. Ενδεικτικά αναφέρεται αμφορέας από τη νεκρόπολη της Χερσονήσου στις βόρειες ακτές της Μαύρης Θάλασσας²³³.

²²⁸ Για μία συγκεντρωτική αναφορά στην εξέλιξη του σχήματος των χιακών αμφορέων από τον 7^ο αι. π.Χ. έως και τον 1^ο αι. π.Χ., βλ. Whitbread 1995, 136 – 37. Моначов 2003, 11 – 24. Şenol 2003, 52 – 3.

²²⁹ Каряка 2001, 24, πίν. 2.9.

²³⁰ Моначов 2003, 21 – 2, πίν. 11 (4).

²³¹ Grace και Savvatiianou – Pétropoulakou 1970, 361.

²³² Моначов 2003, 21 – 2.

²³³ Моначов 2003, 22, 242 (1).

3.2. Αμφορείς 3^{ου} αι. π.Χ.

3.2.1. Αμφορείς βορείου Αιγαίου

Το θραύσμα **Αρ. Κατ. 18** χαρακτηρίζεται από σώμα με ευθύγραμμα τοιχώματα, τα οποία απολήγουν σε συμπαγές κομβίο κωνικού σχήματος. Η μορφή της βάσης βρίσκεται σχετικά κοντά με αντίστοιχες βάσεις κωνικού σχήματος θασιακών αμφορέων, οι οποίες emπίπτουν στον *τύπο III* του Μοναхов²³⁴. Η μορφή αυτή της βάσης παρουσιάζει ομοιότητες με βάσεις αμφορέων από τη Σινώπη, οι οποίοι παράγονται κατά το ίδιο χρονικό διάστημα. Όσον αφορά τα υπόλοιπα μορφολογικά χαρακτηριστικά, οι αμφορείς του τύπου αυτού αποκαθίστανται με μικρό δακτυλιόσχημο χείλος και επιμηκυμένο σώμα. Τα παραδείγματα του τύπου, αν και σχετικά σπάνια, υποδεικνύουν πως αυτοί παράγονταν για ένα σχετικά μικρό χρονικό διάστημα, από τα μέσα του 3^{ου} αι. π.Χ., οπότε και αντικατέστησαν τους θασιακούς αμφορείς κωνικού τύπου, και έως και το γ' τέταρτο του 3^{ου} αι. π.Χ. Ο τύπος III αποτελεί και την τελευταία σειρά θασιακών αμφορέων πριν η μαζική παραγωγή τους μειωθεί δραματικά²³⁵. Του τύπου αυτού προηγείται μία μακρά παράδοση στην παραγωγή αμφορέων, η οποία είχε ξεκινήσει ήδη στα τέλη του 6^{ου} ή στις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ.

Στο βόρειο Αιγαίο θα πρέπει πιθανότατα να αποδοθεί τμήμα βάσης αμφορέα σχήματος ημισφαιρικού κομβίου πριν από το οποίο μεσολαβεί χαμηλό κυλινδρικό στέλεχος (**Αρ. Κατ. 19**). Το περίγραμμά του ομοιάζει, συγκεκριμένα, με εκείνο ευρημάτων από την Πέλλα²³⁶ και από το οικόπεδο Μπασιά Μένδης²³⁷, τα οποία αποδίδονται στο μενδαίο εργαστήριο της «ομάδας Παρμενίσκου» του 3^{ου} και 2^{ου} αι. π.Χ.²³⁸.

3.2.2. Κνιδιακοί αμφορείς

Για μεγάλο χρονικό διάστημα υπήρχε η πεποίθηση πως η παραγωγή κνιδιακών αμφορέων ξεκίνησε στον 3^ο αι. π.Χ. και διήρκησε έως και τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες²³⁹. Ωστόσο, τα ευρήματα κεραμικών εργαστηρίων και κλιβάνων της χερσονήσου της Datça²⁴⁰ έχουν υπάρξει ιδιαίτερος διαφωτιστικά ως προς την κατεύθυνση αυτή, υποδεικνύοντας πως η παραγωγή κνιδιακών αμφορέων υπήρξε μακρόχρονη. Ενδεικτικά αυτής είναι τα κεραμικά ευρήματα των εργαστηρίων της περιοχής του Reşadiye/Kiliseyanı, τα οποία τεκμηριώνουν παραγωγή αμφορέων από τον 6^ο αι. π.Χ. έως και τον 7^ο αι. μ.Χ.²⁴¹. Σύμφωνα με τον N. Tuna, πριν από τον

²³⁴ Монахов 2003, 74, πίν. 51 (1 – 5).

²³⁵ Монахов 2003, 56 – 76. Φίλης 2012, 64 – 8.

²³⁶ Ακαμάτης 2000, 3 ΠΑΡ 75.

²³⁷ Garland 2006, 146, σχ. 2.

²³⁸ Αναλυτικά για την προέλευση του τύπου, βλ. παραπάνω σελ. 50 και υποσημ. 212 – 15.

²³⁹ Empeyeur και Hesnard 1987, 20. Амперер και Гарлан 1992, 15.

²⁴⁰ Για μία συνολική επισκόπηση των κεραμικών εργαστηρίων της κνιδιακής χερσονήσου, βλ. Sakarya 2016, 56 – 9.

²⁴¹ Tuna κ.α. 1987, 47 – 52.

4^ο αι. π.Χ. η Κνίδος φαίνεται πως λειτουργούσε ως μία αντάρκης δομή και οι αμφορείς της προορίζονταν κυρίως για τοπική κατανάλωση²⁴². Από τον 4^ο αι. π.Χ., οπότε και πραγματοποιείται μεταφορά της πόλεως από τη θέση Burgaz στη δυτική ακτή της χερσονήσου, η Κνίδος εισέρχεται στο διεθνές εμπόριο. Κνιδιακοί αμφορείς ξεκινούν να εξάγονται από τότε και εξής σε σημαντική ποσότητα στην Αθήνα, την Αλεξάνδρεια, τη Δήλο και την Κορινθία μέσω μίας θαλάσσιας οδικής διαδρομής με κόμβο τις κεντρικές Κυκλάδες.

Το πλήθος των κνιδιακών αμφορέων, το οποίο έχει εντοπιστεί στη θέση Burgaz της χερσονήσου της Datça όπου εντοπίζεται η «παλαιά Κνίδος», έχει επιτρέψει την ανασύνθεση της τυπολογίας και της εξέλιξης του σχήματος κατά τον 3^ο αι. π.Χ.²⁴³. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά, η Κνίδος από τις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ. έως και τα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ. κατασκευάζει αμφορείς με χείλη τριγωνικής διατομής, που διακρίνονται σε οκτώ παραλλαγές. Εκτός από τα χείλη τριγωνικής διατομής, τα οποία εντοπίζονται και σε πολλά άλλα κέντρα του νοτιοανατολικού Αιγαίου, στα υπόλοιπα γενικά χαρακτηριστικά του τύπου ανήκουν ο κοντός και κυλινδρικός λαιμός, το ωοειδές σώμα, καθώς και το καρδιόσχημο κομβίο²⁴⁴.

Παράλληλα, με τα παραδείγματα αμφορέων με χείλη τριγωνικής διατομής διαμορφώνεται από το α' τέταρτο του 3^{ου} αιώνα π.Χ. ένα νέο σχήμα κνιδιακού αμφορέα²⁴⁵. Η νέα αυτή μορφή φέρει κυλινδρικό χείλος, φαρδύ λαιμό, κάθετες λαβές με ελαφρά καμπυλότητα, σχεδόν αιχμηρό προφίλ στη μετάβαση του λαιμού-ώμου, πιθοειδές σώμα και βάση σχήματος ανεστραμμένου κώνου. Μέχρι τα μέσα του 3^{ου} αιώνα π.Χ., η οξύτητα της μετάβασης από τον ώμο στο σώμα γίνεται πιο ρευστή, ενώ το έμβολο αποκτά έναν πλαστικό δακτύλιο στο άνω τμήμα του ανεστραμμένου κώνου. Έως το τέλος του 3^{ου} αι. π.Χ. η χαρακτηριστική διόγκωση του λαιμού εγκαταλείπεται.

Από τα ευρήματα που προέκυψαν κατά την ανασκαφή του πυθμένα του λάκκου απόρριψης προέκυψε τμήμα του λαιμού και της λαβής αμφορέα με έγκοιλο, ορθογώνιο σφράγισμα, διαστάσεων 0,036μ. × 0,016μ., του οποίου η κατάσταση είναι αποσπασματική (**Αρ. Κατ. 20**). Πρόκειται, συγκεκριμένα, για επιγραφή σε δύο στίχους, από τους οποίους διατηρείται μόνο ο ένας και αναγράφεται η λέξη Κλειτό. Χαρακτηριστική είναι η ανάστροφη αναγραφή του λ. Η εύρεση παραλλήλου για τη σφραγίδα αυτή κατέστη αδύνατη. Η μορφή του θραύσματος θυμίζει, ωστόσο, το προφίλ λαβής κνιδιακού αμφορέα της παραλλαγής Монахов II-F, η οποία χρονολογείται στη διάρκεια του 3^{ου} αι. π.Χ.²⁴⁶. Κατ' ανάλογο τρόπο με τη λαβή **Αρ.**

²⁴² Reger 2019, 264 – 66.

²⁴³ Sakarya κ.α. 2019, 325 – 28. Σε μία τυπολογική κατάταξη των κνιδιακών αμφορέων των ύστερων κλασικών και ελληνιστικών χρόνων είχε προχωρήσει και ο Монахов (2003, 101 – 10, πίν. 71 – 8) κατόπιν μελέτης των ευρημάτων από την περιοχή της Μάυρης Θάλασσας. Διαμόρφωσε, συγκεκριμένα, δύο κύριους τύπους, τον *Τύπο I* και *Τύπο II*, οι οποίοι διακρίνονταν βάσει της διαμόρφωσης του χείλους. Στον *Τύπο I*, ο οποίος χρονολογήθηκε από τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. έως και το α' τέταρτο του 3^{ου} αι. π.Χ., εντάχθηκαν οι αμφορείς με χείλη τριγωνικής διατομής, ενώ στον *Τύπο II*, ο οποίος τοποθετήθηκε χρονολογικά από γ' τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ. έως και τα μέσα του 1^{ου} αι. π.Χ., συμπεριλήφθηκαν οι αμφορείς με δακτυλιόσχημα χείλη.

²⁴⁴ Doksanalti 2019, 284.

²⁴⁵ Sakarya κ.α. 2019, 327 – 28. Ο Lawall (2019, 399 – 401) παρατηρεί πως από τα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ. και ιδιαίτερα στη διάρκεια του 2^{ου} αι. π.Χ. πραγματοποιείται μία εντατική προσπάθεια για τη δημιουργία ενός σχήματος αμφορέα με καθαρά «τοπικά» χαρακτηριστικά (ιδιάζοντα μορφολογικά στοιχεία και σφραγίσματα με εθνοτικούς χαρακτηρισμούς), τα οποία απομακρύνονται από την παράδοση της περιοχής.

²⁴⁶ Монахов 2003, 109, πίν. 77 (2-4).

Κατ. 20, τα παραδείγματα της παραλλαγής *II-F* χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερα επιμηκυμένο οριζόντιο σκέλος με καμπύλο περίγραμμα. Παράλληλα, στο όνομα της επιγραφής θα μπορούσε να αποκατασταθεί το όνομα του επωνύμου Κλειτοφώντος της περιόδου III²⁴⁷. Αν, δε, η ανάγνωση του γράμματος φ υπό του κ ευσταθεί, τότε η αποκατάσταση του ονόματος «Κλειτοφών» γίνεται ακόμη πιθανότερη.

Σε κεραμικά εργαστήρια της Κνίδου αποδίδεται, επιπλέον, αποσπασματικά σωζόμενο άνω τμήμα αμφορέα, το οποίο χαρακτηρίζεται από προεξέχον, δακτυλιόσχημο χείλος κυκλικής διατομής, με επίπεδη την άνω επιφάνεια και ελαφρώς διογκωμένο λαιμό (**Αρ. Κατ. 21**). Το προφίλ του χείλους και του ελαφρώς διογκωμένου λαιμού παραπέμπουν και πάλι στον τύπο *Μοναхов II-F* του 3^{ου} αι. π.Χ.²⁴⁸.

3.2.3. Ροδιακοί αμφορείς

Σε ροδιακό αμφορέα αποδίδεται άνω τμήμα αγγείου, από το οποίο διασώζεται τμήμα του λαιμού και της μίας λαβής (**Αρ. Κατ. 22**). Ο λαιμός είναι κυλινδρικός και ιδιαίτερα ψηλός, ενώ η λαβή, συγκολλημένη από δύο όστρακα, είναι κατακόρυφη, ωοειδούς διατομής και εκφύεται ψηλά στον λαιμό. Στο θραύσμα αυτό με τον ψηλό λαιμό αναγνωρίζεται ο τύπος *RhIII.2* των Παλαμίδα κ.α., ο οποίος χρονολογείται από το 270 π.Χ. έως και το 230 π.Χ.²⁴⁹. Με τα θραύσματα αυτά θεωρούμε ότι συνανήκει και τμήμα λαβής (**Αρ. Κατ. 23**), η οποία χαρακτηρίζεται ανάλογη κεραμική ύλη με εκείνη του **Αρ. Κατ. 22**.

Σε ροδιακή παραγωγή θα πρέπει πιθανότατα να αποδοθούν δύο συγκολλόμενα τμήματα χείλους, λαιμού και λαβών αμφορέα (**Αρ. Κατ. 24**). Το χείλος χαρακτηρίζεται ως προεξέχον και δακτυλιόσχημο κυκλικής διατομής και διακρίνεται από τον λαιμό με μία αβαθή αυλάκωση. Ο λαιμός είναι ψηλός, κυλινδρικός και σχετικά ευρύς με λαβές κατακόρυφες, ελλειψοειδούς διατομής, οι οποίες φύονται ψηλά σε αυτόν, λίγο κάτω από το χείλος. Με σχετική επιφύλαξη το θραύσμα αποδίδεται σε ροδιακό αμφορέα, παρουσιάζοντας ομοιότητες με τον τύπο *RhIII.3* των Παλαμίδα κ.α.²⁵⁰. Οι αμφορείς του τύπου αυτού, οι οποίοι παράγονται στη διάρκεια των δεκαετιών 240 π.Χ. έως 220 π.Χ., χαρακτηρίζονται γενικότερα από στενό, δακτυλιόσχημο χείλος, ψηλό λαιμό, έντονα τοξωτές λαβές και απλό κυλινδρικό κομβίο.

²⁴⁷ Grace 1985, 13, 33.

²⁴⁸ Монахов 2003, 109, πίν. 77 (2-4).

²⁴⁹ Palamida κ.α. 2016, 141, εικ. 2 (7).

²⁵⁰ Palamida κ.α. 2016, 141 – 42, εικ. 2 (8).

3.3. Υστεροελληνιστικοί αμφορείς

3.3.1. Κνιδιακοί αμφορείς

Από τα μέσα της ελληνιστικής περιόδου έως το β' μισό του 2^{ου} αιώνα π.Χ., το μήκος του λαιμού και το συνολικό ύψος του κνιδιακού αμφορέα επιμηκύνεται, με αποτέλεσμα το σώμα να γίνεται πιο λεπτό²⁵¹. Μετά τα μέσα του 2^{ου} αιώνα π.Χ., το περίγραμμα του πλαστικού δακτυλίου που ορίζει το κομβίο γίνεται πιο ευκρινές, ενώ από τα τέλη του αιώνα και στη διάρκεια του 1^{ου} αι. π.Χ. η τριγωνική απόληξη υπό του δακτυλίου επιμηκύνεται αρκετά. Παράλληλα με τον τύπο κομβίου με τον πλαστικό δακτύλιο και την επιμηκυσμένη τριγωνική απόληξη συνυπάρχει κατά τον 2^ο/1^ο αι. π.Χ. και κομβίο, το οποίο, αν και διατηρεί τον πλαστικό δακτύλιο, παρουσιάζει ιδιαίτερα κοντή απόληξη υπό αυτού²⁵².

Σε κνιδιακή παραγωγή υστεροελληνιστικών χρόνων αποδίδονται 22 θραύσματα αμφορέων. Εξ' αυτών 11 (**Αρ. Κατ. 25, Αρ. Κατ. 26, Αρ. Κατ. 27, Αρ. Κατ. 28, Αρ. Κατ. 29, Αρ. Κατ. 30, Αρ. Κατ. 31, Αρ. Κατ. 32, Αρ. Κατ. 33, Αρ. Κατ. 34, Αρ. Κατ. 35**) συνιστούν τμήματα βάσεων με κομβίο σχήματος ανεστραμμένου κώνου, το οποίο περικλείει πλαστικός δακτύλιος. Αν και η κατάσταση διατήρησης των εν λόγω θραυσμάτων είναι σχετικά αποσπασματική, η τυπολογική και χρονολογική τους αποκατάσταση μπορεί να πραγματοποιηθεί με ασφάλεια.

Τα θραύσματα **Αρ. Κατ. 25 – Αρ. Κατ. 32** εμφανίζουν επί του κομβίου τους πλαστικό δακτύλιο με έντονο, διακριτό περίγραμμα. Παράλληλα, η οξυκόρυφη προεξοχή του κομβίου τους παρουσιάζεται – όπου τουλάχιστον διασώζεται ακέραια – ιδιαίτερα επιμηκυσμένη. Το ύψος των κομβίων αυτών κυμαίνεται από 0,053μ. έως 0,065μ.²⁵³. Τα θραύσματα αυτά μπορούν να χρονολογηθούν βάσει διαμόρφωσης κομβίου από τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. έως και τις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ.²⁵⁴. Παραδείγματα του τύπου προέρχονται από την αθηναϊκή Αγορά²⁵⁵, αλλά και από την ίδια την κνιδιακή χερσόνησο²⁵⁶.

Τα θραύσματα **Αρ. Κατ. 33, Αρ. Κατ. 34** και **Αρ. Κατ. 35** εμφανίζουν αντίστοιχα διαμορφωμένο πλαστικό δακτύλιο, όμως, η οξυκόρυφη προεξοχή τους είναι κοντύτερη από αυτή των προηγούμενων παραδειγμάτων. Το ύψος των κομβίων κυμαίνεται πλέον από 0,045μ. έως 0,049μ. Παρόμοιου τύπου κομβιόσχημη βάση ακέραιου κνιδιακού αμφορέα με ψηλό λαιμό, δακτυλιόσχημο χείλος και επίμηκες σώμα έχει εντοπιστεί στο ναυάγιο του Kizilburun²⁵⁷. Ο εν λόγω αμφορέας τοποθετήθηκε χρονολογικά από τα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ. έως και τον 1^ο αι. π.Χ. Αντίστοιχης μορφής κομβιόσχημη βάση, η οποία χρονολογήθηκε κατά τον 2^ο – 1^ο αι. π.Χ., εντοπίστηκε και κατά τη διάρκεια της ενάλιας διερεύνησης του κυματοθραύστη ενός εκ των τριών λιμένων της Κνίδου²⁵⁸.

²⁵¹ Sakarya κ.α. 2019, 327 – 28.

²⁵² Aslan 2019, 352 – 53.

²⁵³ Ως συνολικό ύψος κομβίου νοείται το άθροισμα του ύψους του πλαστικού δακτυλίου και της οξυκόρυφης απόληξης, που αναπτύσσεται υπό αυτού.

²⁵⁴ Sakarya κ.α. 2019, 327.

²⁵⁵ Grace 1949, 186 αρ. 7 και αρ. 9, πίν. 19.

²⁵⁶ Sakarya 2016, 68, 199 – 200, πίν. XXXI. Aslan 2019, 352, εκ. 14 (a – b).

²⁵⁷ Carlson 2014, 56 – 7, εκ. 7

²⁵⁸ Aslan 2019, 353, εκ. 15.

Ο λοιπός όγκος των θραυσμάτων, που αποδίδονται σε εργαστήρια της Κνίδου, αντιπροσωπεύεται από 11 ενσφράγιστες λαβές. Το σύνολο αυτών των ενσφράγιστων λαβών εκπροσωπείται τόσο από ορθογώνια όσο και κυκλικά έγκοιλα σφραγίσματα, τα οποία στο σύνολο τους βρίσκονται τοποθετημένα στο οριζόντιο σκέλος των κατακόρυφων λαβών. Τα περισσότερα εκ των παραδειγμάτων σώζονται αρκετά αποσπασματικά, παρουσιάζοντας φθορές και διαβρώσεις. Βάσει της χρονολογικής κατάταξης της Grace, οι ενσφράγιστοι κνιδιακοί αμφορείς από τον Πειραιά αντιστοιχούν στις *περίόδους VI-A* (107 – 98 π.Χ.) και *VI-B* (97 – 88 π.Χ.).

Στην *περίοδο VI-A* αποδίδεται κυκλικό σφράγισμα, διαμέτρου 0,035μ., στο οριζόντιο σκέλος κατακόρυφης λαβής, στο οποίο αναγράφονται οι *duoniri* Ερατίδας και Αρίσταινος (**Αρ. Κατ. 36**). Αν και το σφράγισμα φέρει αποκρούσεις, με αποτέλεσμα αρκετά γράμματα να έχουν χαθεί, η αποκατάσταση του τύπου πραγματοποιείται με ασφάλεια. Τα ονόματα των δύο ανδρών περιγράφουν βουκράνιο στο κέντρο του σφραγίσματος, το οποίο χαρακτηρίζεται από ένα ιδιαίτερα στενό ρύγχος. Η στενότητα του ρύγχους αποτελεί χαρακτηριστικό του εν λόγω τύπου σφραγίσματος και κατά την Grace πιθανά οφείλεται σε συστροφή κατά τη ρύθμιση της μήτρας²⁵⁹. Σφραγίσματα στον ίδιο τύπο έχουν ανευρεθεί στη Δήλο²⁶⁰ και την Αθήνα²⁶¹. Ως συμπληρωματικός τύπος του σφραγίσματος αποκαθίσταται βάσει σωζόμενου παραδείγματος σφράγισμα με έμβλημα βουκράνιο, στο οποίο αναγράφεται ο κατασκευαστής Δαμοκράτης²⁶². Ταυτόχρονα με το όνομα του κατασκευαστή αναγράφεται στο ίδιο σφράγισμα και ο τίτλος *άνδρων*. Ο σχετιζόμενος από άλλον τύπο²⁶³ με τους *duoniri* επώνυμος Δαίδαλος δεν επονομάζεται στο σφράγισμα του κατασκευαστή. Είναι πιθανό πως ο κατασκευαστικός τύπος επαναπροσδιορίστηκε χωρίς τον τίτλο του επωνύμου. Παρατηρείται, δε, πως ο τίτλος *άνδρων* προστίθεται στον κύριο τύπο και όχι στο σφράγισμα των *duoniri*.

Στην ίδια περίοδο ανήκει και η ενσφράγιστη λαβή **Αρ. Κατ. 37**, επί της οποίας αναγράφεται ο κατασκευαστής Γοργίας και ο επώνυμος Δαίδαλος. Οι επιγραφές αυτές αναπτύσσονται εντός έγκοιλου ορθογώνιου σφραγίσματος, διαστάσεων 0,04μ. × 0,014μ., το οποίο διασώζεται σε σχετικά καλή κατάσταση. Στο κέντρο του σφραγίσματος διακρίνεται ρόπαλο και περιμετρικά αυτού επιγραφές. Επάνω αναγράφεται ες ευθύ ο κατασκευαστής Γοργίας και το εθνικό, το οποίο συνεχίζει και δεξιά. Κάτω διακρίνεται σε πτώση γενική το όνομα του επωνύμου Δαιδάλου, η αναγραφή του οποίου συνεχίζεται και προς τα αριστερά. Παραδείγματα του τύπου αυτού έχουν εντοπιστεί στην Αθήνα και περιέχονται στη συλλογή του ΕΑΜ²⁶⁴. Ο συμπληρωματικός τύπος του σφραγίσματος αυτού δεν έχει αποκατασταθεί.

Στην ακόλουθη *περίοδο VI-B* εντάσσεται η ενσφράγιστη λαβή **Αρ. Κατ. 38**, στην οποία διακρίνονται τα ονόματα του κατασκευαστή Επιγόνου και του επωνύμου

²⁵⁹ Grace 1956, 163. Παράλληλα με τα παραδείγματα αυτά έχουν ανευρεθεί και άλλα, στα οποία το ρύγχος χαρακτηρίζεται από αρκετά φυσιολογικό πλάτος.

²⁶⁰ Grace και Savvatiianou – Pétropoulakou 1970, 338 αρ. 115, πίν. 58.

²⁶¹ Grace 1956, 163, αρ. 179, πίν. 70. Jöhrens 1999, 285 – 86 αρ. 60 – 62.

²⁶² Grace 1956, 163.

²⁶³ Για τον εν λόγω τύπο βλ. Jöhrens 1999, 203 αρ. 661.

²⁶⁴ Jöhrens 1999, 212 – 13 αρ. 697 – 98.

Πεισεινού²⁶⁵. Το όνομα του κατασκευαστή αποδίδεται σε πτώση ονομαστική, ενώ το όνομα του επωνύμου στη γενική. Παράλληλα, αναγράφεται το εθνικό σε πτώση γενική, ενώ διακρίνεται βότρυς, που συνιστά το χαρακτηριστικό έμβλημα του εργαστηρίου του Επιγόνου. Στον σφραγιστικό αυτό τύπο αποδίδονται με σχετικές επιφυλάξεις οι *duoniri* Διόγνητος και Απολλόδωρος²⁶⁶.

Μεταξύ των ενσφράγιστων ευρημάτων ανευρίσκεται σφράγισμα (**Αρ. Κατ. 39**), στο οποίο αναγράφονται οι *duoniri* Διόγνητος και Απολλόδωρος. Πρόκειται, συγκεκριμένα, για τμήμα ορθογώνιου σφραγίσματος, σωζόμενου μήκους 0,021μ. και πλάτους 0,023μ., στην αριστερή πλευρά του οποίου εικονίζεται άγκυρα. Επάνω από το έμβλημα διακρίνεται τμήμα του ονόματος του Διογνήτου, ενώ υπό του εμβλήματος διασώζονται σε δύο σειρές συλλαβές του ονόματος του Απολλοδώρου. Παραδείγματα του τύπου αυτού έχουν ανευρεθεί στη Δήλο²⁶⁷ και την Αθήνα²⁶⁸. Αν και το ζεύγος αυτό *ἀνδρῶν* συνδέεται με τον κατασκευαστή Επίγονο και τον επώνυμο Πεισεινό, ο συγκεκριμένος τύπος σφραγίσματος δεν αλληλοσυμπληρώνει το **Αρ. Κατ. 38**. Ως συμπληρωματικός τύπος του σφραγίσματος αυτού αποκαθίσταται με κάποιες επιφυλάξεις σφράγισμα του κατασκευαστή Αγαθοκλή επί της αρχής του Αριστοδάμου²⁶⁹. Παρατηρούμε, λοιπόν, πως σύμφωνα με τις άνωθεν αποδόσεις το ζεύγος Διογνήτου και Απολλοδώρου υπηρετεί τόσο επί της αρχής του Πεισεινού, όσο και του Αριστοδάμου, ξεπερνώντας το χρονικό εύρος της ενιαύσιας θητείας²⁷⁰.

Στην περίοδο VI-B ανήκει η ενσφράγιστη λαβή **Αρ. Κατ. 40**, επί της οποίας αποκαθίστανται τα ονόματα του επωνύμου Ανδρομένη και του κατασκευαστή Χρύσιππου. Συγκεκριμένα, στο οριζόντιο σκέλος κατακόρυφης λαβής, ελλειψοειδούς διατομής, εντοπίζεται ορθογώνιο, έγκοιλο σφράγισμα, ορατών διαστάσεων 0,051μ. × 0,023μ., στο οποίο αναπτύσσονται επιγραφές σε τρεις σειρές. Διατηρείται σε ιδιαίτερα κακή κατάσταση, με πολλά από τα γράμματα να είναι δυσανάγνωστα ή πλήρως απολεπισμένα. Αναγνωρίζονται, πάραυτα, στις δύο πρώτες σειρές τα ονόματα του επωνύμου Ανδρομένη και του κατασκευαστή Χρύσιππου, ενώ στην τελευταία διακρίνεται και το εθνικό. Πιθανότατα στην κάτω αριστερή γωνία του σφραγίσματος να εικονιζόταν κάποιο έμβλημα, σήμερα αποκρουσμένο. Παράλληλα του τύπου αυτού

²⁶⁵ Grace και Savvatianou – Pétropoulakou 1970, 345 αρ. E 160. Jöhrens 1999, 220 – 21 αρ. 732.

²⁶⁶ Για τον συμπληρωματικό αυτό τύπο βλ. Grace και Savvatianou – Pétropoulakou 1970, 345 αρ. E 161. Με τον επώνυμο Πεισεινό συνδέεται ένα ακόμη ζεύγος *ἀνδρῶν*. Συγκεκριμένα, σφράγισμα του κατασκευαστή Διοσκουρίδα επί της αρχής του Πεισεινού συνδέθηκε από τις Grace και Savvatianou – Pétropoulakou (1970, 344 αρ. 152 – 7) με σφράγισμα στο οποίο αναγράφονται οι *duoniri* Καρνεάδας και Εύβουλος. Αν και οι δύο αυτές λαβές δεν έχουν βρεθεί συνδεδεμένες σε ένα αγγείο, παρουσιάζουν ομοιότητες μεταξύ τους ως προς την απόδοση.

²⁶⁷ Grace και Savvatianou – Pétropoulakou 1970, 352 αρ. E 193, πίν. 59.

²⁶⁸ Jöhrens 1999, 231 αρ. 774.

²⁶⁹ Grace και Savvatianou – Pétropoulakou 1970, 352.

²⁷⁰ Grace και Savvatianou – Pétropoulakou 1970, 333, 345. Τα ζεύγη των *duoniri* που έχουν συνδεθεί με πέραν του ενός επωνύμου ανέρχονται συνολικά σε τέσσερα. Εκτός από τους Διόγνητο και Απολλόδωρο, με δύο επώνυμους έχουν συνδεθεί τα ζεύγη των Ιπποστράτου – Πολυχάρμου, Κράτη – Πολίτα, καθώς και Αγησιπόλεως – Ερμοφάντου. Για τη σύνδεση των *duoniri* Ιπποστράτου και Πολυχάρμου με τους επώνυμους Αριστομήδη και Καλλιμήδη, βλ. Grace 1985, 35. Για το ζεύγος ανδρών Κράτη και Πολίτα και την απόδοσή τους στους επώνυμους Αλέξανδρο και Δαμόκριτο, βλ. Grace 1985, 35. Jöhrens 1999, 201, αρ. 658. Για την απόδοση του Αγησιπόλεως και Ερμοφάντου στους επώνυμους Ανδρομένη και Αριστοκράτη, βλ. **Αρ. Κατ. 40** και **Αρ. Κατ. 41**.

ανευρίσκονται στην Αθήνα²⁷¹ και την Άσσο της Τουρκίας²⁷². Ο συμπληρωματικός τύπος του εν λόγω σφραγίσματος παραμένει έως ώρας άγνωστος. Σημειώνεται, ωστόσο, πως σε δύο άλλους σφραγιστικούς τύπους, το όνομα του επωνύμου Ανδρομένη συνδέεται με σφραγίσματα των duoniri Αγησιπόλεως και Ερμοφάντου²⁷³.

Στο τμήμα λαβής **Αρ. Κατ. 41** αναγράφονται τα ονόματα των *ἀνδρῶν* Αγησίπολις και Ερμόφαντος. Η επιγραφή αναπτύσσεται σε δύο σειρές, σε καθεμία από τις οποίες αναγράφεται το όνομα ενός εκ των duoniri σε πτώση ονομαστική. Υπό των δύο αυτών επιγραφών εικονίζεται έμβλημα, το οποίο θα πρέπει να ερμηνευθεί ως ερμαϊκή στήλη. Ο τύπος αυτός σφραγίσματος δεν φαίνεται να συμπίπτει με κανέναν από τους δημοσιευμένους τύπους των V.R. Grace και M. Sarnatianou – Pétropoulakou από τη Δήλο. Πάντως, από τα δημοσιευμένα έως ώρας παραδείγματα, οι duoniri Αγησίπολις και Ερμόφαντος αποδίδονται τόσο επί της αρχής του επωνύμου Ανδρομένη²⁷⁴ όσο και του Αριστοκράτη της *περιόδου VI – B*²⁷⁵.

Στην ενσφράγιση λαβή **Αρ. Κατ. 42** κατονομάζεται περιμετρικά ενός βουκρανίου με βεβαιότητα το εθνικό *Κνιδίον*, το οποίο αναπτύσσεται σε δύο σειρές, και με μεγάλη πιθανότητα ο επώνυμος Αριστοκράτης. Βάσει ομοιοτήτων με σφράγισμα από τη Δήλο, ως κατασκευαστής του αμφορέα αποκαθίσταται ο Διοσκουρίδας της *περιόδου VI – B*²⁷⁶. Τα δύο σφραγίσματα ομοιάζουν τόσο στον τρόπο διάταξης των επιγραφών, όσο και στον τρόπο αναγραφής του εθνικού σε δύο σειρές. Ομοιότητες παρουσιάζουν, επίσης, στον τρόπο απόδοσης του βουκρανίου.

Το σφράγισμα **Αρ. Κατ. 43** δεν διασώζεται σε επαρκές βαθμό. Στο οριζόντιο σκέλος κατακόρυφης, ελλειψοειδούς διατομής λαβής διακρίνεται στρογγυλό, έγκοιλο σφράγισμα, διαμέτρου 0,03μ., με βουκράνιο στο κέντρο. Η κατάσταση διατήρησής του είναι εξαιρετικά κακή, με τα περισσότερα γράμματα των επιγραφών να είναι απολεπισμένα. Ακόμη και οι διατηρητέες παρουσιάζουν μεγάλες φθορές. Αναλυτικά, από την επιγραφή διακρίνονται ορισμένα γράμματα, στα οποία θα μπορούσε να αναγνωριστεί ο τίτλος *ἄνδρες* και τμήμα ενός ονόματος, στο οποίο αναγιγνώσκεται με μεγάλη επιφύλαξη ο άνδρας Αριστοκλής. Σε περίπτωση που η ανάγνωσή μας είναι σωστή, το ζεύγος αυτό θα πρέπει να συμπληρωθεί από τον άνδρα Αρτέμων. Στη Δήλο έχουν ανευρεθεί 13 σφραγίδες του τύπου αυτού, οι οποίες αλληλοσυμπληρώνονται από σφραγίδες με τα ονόματα του επωνύμου Αγία και του κατασκευαστή Ηρακλείου της *περιόδου VI-B*²⁷⁷.

Τα σφραγίσματα των αποσπασματικά σωζόμενων λαβών **Αρ. Κατ. 44**, **Αρ. Κατ. 45** και **Αρ. Κατ. 46** διατηρούνται σε εξαιρετικά κακή κατάσταση. Τα φερόμενα έμβλήματα παρουσιάζουν έντονες φθορές, ενώ οι επιγραφές που τα περιβάλλουν είναι

²⁷¹ Jöhrens 1999, 229 – 30 αρ. 769.

²⁷² Cankardaş-Şenol 2007, 113 αρ.3, εικ. 3.

²⁷³ Στον έναν σφραγιστικό τύπο ο επώνυμος Ανδρομένης συνοδεύεται από τον κατασκευαστή Αισκυλίνο και στον άλλον από τον Ευφραντίδα. Για τον σφραγιστικό τύπο με κατασκευαστή τον Αισκυλίνο, βλ. Grace και Sarnatianou – Pétropoulakou 1970, 332 – 33 αρ. E 89. Για τον σφραγιστικό τύπο με κατασκευαστή τον Ευφραντίδα, βλ. σχετικά Levi και Pugliese Carratelli 1963, 620 – 21 αρ. 78. Grace και Sarnatianou – Pétropoulakou 1970, 346 αρ. E 166.

²⁷⁴ Για περισσότερα σχετικά με τη σύνδεση αυτή, βλ. αναλυτικά **Αρ. Κατ. 40**.

²⁷⁵ Grace και Sarnatianou – Pétropoulakou 1970, 342 αρ. E.140, πίν. 58.

²⁷⁶ Cankardeş-Şenol κα. 2014, February. Πρόκειται για το TD 0037 της ηλεκτρονικής βάσης των ενσφράγιτων κνιδιακών λαβών της Δήλου.

²⁷⁷ Grace και Sarnatianou – Pétropoulakou 1970, 340 αρ. E131. Τρεις ακόμη τύποι αναγνωρίζονται από ευρήματα στο Άργος με άγκυρα, διπλό πέλεκυ και ερμαϊκή στήλη, βλ. Lenger 1955, 492 αρ. 22 – 4.

σχεδόν πλήρως απολεπισμένες. Ακόμη και στην περίπτωση του κυκλικού σφραγίσματος της λαβής **Αρ. Κατ. 44**, όπου διακρίνονται ορισμένα γράμματα, η αποκατάσταση της επιγραφής είναι επισφαλής. Ωστόσο, η απόδοση των ενσφράγιστων αυτών λαβών σε κνιδιακό κέντρο παραγωγής θεωρείται βέβαιη, καθότι φέρουν στο κέντρο της κυκλικής τους σφραγίδας το χαρακτηριστικό έμβλημα σε μορφή βουκρανίου, το οποίο δεσπόζει στην κνιδιακή σφράγιση από τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. και έπειτα²⁷⁸. Την απόδοση τους στην πόλη της Κνίδου επιβεβαιώνει παράλληλα και το ερυθροκάστανο κεραμικό φύραμα των ενσφράγιστων αυτών λαβών.

3.3.2. Κωακοί αμφορείς

Ένα τυπολογικό σχήμα, το οποίο βασίζεται ιδιαίτερα στα ευρήματα αμφορέων από τη Μαύρη Θάλασσα και το οποίο καλύπτει χρονολογικά την παραγωγή των εργαστηρίων της Κω από τον 4^ο αι. π.Χ. έως και τον 1^ο αι. π.Χ., διαμορφώθηκε πρόσφατα από τον С.Ю. Монохов²⁷⁹. Σύμφωνα με την τυπολογική αυτή οργάνωση, στα πρωιμότερα παραδείγματα εντάσσονται αμφορείς με μεγάλα τριγωνικής διατομής χείλη, κυλινδρικούς λαιμούς, οι οποίοι φέρουν είτε μονές είτε διπλές λαβές, πιθοειδή σώματα, καθώς και ημισφαιρικού σχήματος κομβία. Ανάμεσα στα παραδείγματα του τύπου αυτού αμφορέα (τύπος I) διακρίνονται δύο παραλλαγές, σύμφωνα με τις οποίες η πρώτη (παραλλαγή I-A) παράγεται στο μεγαλύτερο μέρος του 4^{ου} αι. π.Χ., ενώ η υστερότερη (παραλλαγή I-B) εκτείνεται χρονολογικά από τον 4^ο αι. π.Χ. έως και το 4^ο τέταρτο του 3^{ου} αι. π.Χ. Παράλληλα με τον τύπο I, και συγκεκριμένα στη διάρκεια του β' και γ' τετάρτου του 4^{ου} αι. π.Χ., φαίνεται πως παραγόταν – σύμφωνα με παραδείγματα από τη Μαύρη Θάλασσα – ένας ακόμη τύπος αμφορέα (τύπος II) με μικρό δακτυλιόσχημο χείλος, ψηλό, ελαφρώς διογκωμένο λαιμό, διπλές ή μονές λαβές και κωνικό σώμα με απόληξη σε κυβοειδές κομβίο.

Αργότερα, στη διάρκεια του 3^{ου} αι. π.Χ. φαίνεται πως κατασκευάζονται αμφορείς με μεγάλου μεγέθους πιθοειδές σώμα, δακτυλιόσχημο χείλος και χαμηλή βάση. Οι αμφορείς αυτοί εντάχθηκαν από τον ερευνητή στον τύπο III και διακρίθηκαν σε τρεις παραλλαγές, από τις οποίες οι δύο (παραλλαγή III-B και III-C) φέρουν διπλές κυκλικής διατομής λαβές. Στον 3^ο αι. π.Χ., και συγκεκριμένα στο β' μισό αυτού, εντάσσεται και ο τύπος IV, ο οποίος εκπροσωπείται από θραύσμα αμφορέα από την Τύρα της Μαύρης Θάλασσας, με ιδιαίτερα ψηλό χείλος και κοντές μονές λαβές, εκ των οποίων η μία ενσφράγιστη με το όνομα του Νικάνορα.

Η τυπολογική κατάταξη του С.Ю. Монохов ολοκληρώνεται με τον τύπο V, ο οποίος εκτείνεται χρονολογικά από το β' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. έως και τον 1^ο αι. π.Χ. Οι αμφορείς των χρόνων αυτών παρουσιάζουν ομοιότητες με τους ροδιακούς αμφορείς της περιόδου, εμφανίζοντας δακτυλιόσχημο χείλος, ψηλό κυλινδρικό λαιμό και ευρύ ωοειδές σώμα με μαλακούς ώμους. Στα υπόλοιπα μορφολογικά χαρακτηριστικά τους εντάσσονται οι διπλές λαβές με έντονη γωνίωση, οι οποίες φθάνουν έως το ύψος του χείλους ή ακόμη και ψηλότερα, καθώς οι βάσεις σχήματος ημισφαιρικού κομβίου. Τα παραδείγματα του τύπου διακρίνονται σε δύο παραλλαγές (παραλλαγή V-A και παραλλαγή V-B), οι οποίες διαφοροποιούνται μεταξύ τους στις αναλογίες. Σε αντίθεση

²⁷⁸ Grace 1934, 242.

²⁷⁹ Монохов 2014, 195 – 222, εικ. 1 – 13.

με τις ευρύτερες και πιο κοντόχοντρες αναλογίες της παραλλαγής V-A, η οποία τοποθετείται χρονολογικά από το β' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. και σε όλον τον 2^ο αι. π.Χ., τα παραδείγματα της παραλλαγής V-B χαρακτηρίζονται από πιο επιμηκυσμένες αναλογίες. Συγκεκριμένα, στα παραδείγματα της δεύτερης παραλλαγής το σώμα αποκτά ένα ατρακτοειδές σχήμα, με μία σαφή μείωση της συνολικής διαμέτρου του. Η παραλλαγή αυτή χρονολογείται βάσει ευρημάτων από το τέλος του 2^{ου} αι. π.Χ. έως και το α' τρίτο του 1^{ου} αι. π.Χ.

Από τα θραύσματα του Πειραιά σε παραγωγή κωακού εργαστηρίου αποδίδονται τα **Αρ. Κατ. 47 – Αρ. Κατ. 51**. Πρόκειται για θραύσματα, τα οποία διατηρούνται περίπου στο ύψος της άνω έκφυσης μίας εκ των κατακόρυφων λαβών. Συγκεκριμένα, διασώζουν τμήμα των διπλών, κατακόρυφων, κυκλικής διατομής λαβών, του κυλινδρικού λαιμού και του προεξέχοντος, δακτυλίσχημου χείλους, η διάμετρος του οποίου αποκαθίσταται σε όλα σχεδόν τα παραδείγματα στα 0,11μ. Εξαιτίας της έντονης γωνίωσης που σχηματίζουν οι λαβές κατά τη μετάβαση τους από το οριζόντιο στο κατακόρυφο σκέλος, τοποθετούνται στον *τύπο V* του Μοναхов, ο οποίος εκτείνεται χρονολογικά από το β' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. έως και τον 1^ο αι. π.Χ.²⁸⁰.

Τα θραύσματα **Αρ. Κατ. 52 – Αρ. Κατ. 60** αποτελούν τμήματα κατακόρυφων, διπλών λαβών αμφορέων. Διακρίνονται από ερυθροκάστανο κεραμικό φύραμα, το οποίο περιέχει μαρμαρυγία, καθώς και λευκά και σκουρόχρωμα εγκλείσματα. Στο σύνολο σχεδόν των παραδειγμάτων, η εξωτερική επιφάνεια καλύπτεται από υπόλευκο επίχρισμα. Τα θραύσματα αυτά θα μπορούσαν να αποδοθούν βάσει κεραμικής ύλης σε κωακή παραγωγή. Συγκεκριμένα, βάσει μακροσκοπικής ανάλυσης η κεραμική τους ύλη ομοιάζει με το *Fabric Class 4* της κατηγοριοποίησης του Whitbread για τους κωακούς αμφορείς²⁸¹. Ωστόσο, η απόδοση των θραυσμάτων αυτών σε κωακό εργαστήριο δεν θα πρέπει να θεωρηθεί αδιαμφισβήτητη, καθότι στη διάρκεια του 2^{ου} αι. π.Χ. το σχήμα των διπλών κατακόρυφων λαβών αρχίζει να υιοθετείται και από άλλα κέντρα παραγωγής, όπως την Κρήτη²⁸², την Κολοφώνα²⁸³, την Αλικαρνασσό²⁸⁴, την Κύπρο²⁸⁵, την Κνίδο και τη Ρόδο²⁸⁶. Η παραγωγή «κωακού τύπου» λαβών υπήρξε, δε, ιδιαίτερος διαδεδομένη και κατά τη ρωμαϊκή περίοδο²⁸⁷.

Σε κωακό αμφορέα αποδίδεται το θραύσμα **Αρ. Κατ. 61**, το οποίο συνιστά τμήμα σώματος και βάσης αμφορέα. Το σώμα είναι ωοειδούς σχήματος, ενώ η βάση χαρακτηρίζεται από χαμηλό κυλινδρικό στέλεχος, από το οποίο φύεται μικρό, σφαιρικό κομβίο. Το θραύσμα αυτό μπορεί να ενταχθεί με βεβαιότητα στην παραλλαγή V-B του Μοναхов με τις ιδιαίτερα επιμηκυσμένες αναλογίες και να χρονολογηθεί στα τέλη του 2^{ου} αι. π.Χ. με αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.²⁸⁸ Ακριβή παράλληλα ανευρίσκει στην Καρδάμαινα

²⁸⁰ Μοναхов 2014, 214, εικ. 11 – 12.

²⁸¹ Whitbread 1995, 91 – 3.

²⁸² Eiring κ.α. 2002, 59 – 65.

²⁸³ Μοναхов 1990, 99 – 105.

²⁸⁴ Briese 2005, 184 – 201.

²⁸⁵ Hayes 1991, 86.

²⁸⁶ Empereur και Hesnard 1987, 23.

²⁸⁷ Οι αποδόσεις αυτές είναι γνωστές με την ονομασία Dressel 2-4 σύμφωνα με την τυπολογία του H. Dressel, βλ. Dressel 1899. Moore 1995.

²⁸⁸ Μοναхов 2014, 214, εικ. 12.

της Κω²⁸⁹, στην Παλαιστίνη²⁹⁰, αλλά και στη Δήλο²⁹¹. Στον ίδιο κωακό τύπο αμφορέα θα πρέπει να αποδοθούν και τα θραύσματα **Αρ. Κατ. 62** και **Αρ. Κατ. 63**.

Από το ίδιο παραγωγικό κέντρο φαίνεται να προέρχεται και το θραύσμα βάσης **Αρ. Κατ. 64**. Όσον αφορά τα εξωτερικά του γνωρίσματα, παρουσιάζει οξυκόρυφη βάση σχήματος ημισφαιρικού κομβίου, στην οποία απολήγει σώμα σχετικά ευρύ και ωοειδές. Ο τύπος αυτός αμφορέα θα μπορούσε να αποδοθεί στην παραλλαγή V-A του Μοναхов, όπως υποδεικνύουν οι σχετικά ευρείες αναλογίες του θραύσματος²⁹².

Ο λοιπός όγκος των θραυσμάτων, που αποδίδονται σε εργαστήρια της Κω, αντιπροσωπεύεται από τέσσερις ενσφράγιστες λαβές, οι οποίοι διατηρούνται σε πολύ καλή κατάσταση (**Αρ. Κατ. 65**, **Αρ. Κατ. 66**, **Αρ. Κατ. 67** και **Αρ. Κατ. 68**). Το σύνολο αυτών των ενσφράγιστων λαβών εκπροσωπείται από ορθογώνια έγκοιλα σφραγίσματα, τα οποία βρίσκονται τοποθετημένα στο οριζόντιο σκέλος των κατακόρυφων λαβών.

Με τα μέχρι σήμερα αρχαιολογικά δεδομένα η σφράγιση των κωακών αμφορέων καθιερώνεται στα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ.²⁹³ και συνεχίζεται έως και τον 1^ο αι. π.Χ. Έχει παρατηρηθεί πως εν συγκρίσει με τον μεγάλο αριθμό παραγόμενων αμφορέων μόνο ένα μικρό ποσοστό αυτών σφραγιζόταν²⁹⁴. Κατά τον Finkielsztejn, τη βασική αιτία της – έστω και περιορισμένης – κωακής σφράγισης συνιστούσε ο έλεγχος της χωρητικότητας των αμφορέων²⁹⁵.

Κατά τη συνήθη πρακτική της κωακής σφράγισης, τα σφραγίσματα εντυπώνονταν μόνο στη μία λαβή του αμφορέα²⁹⁶. Πραγματοποιούνταν συνήθως κατά μήκος του οριζόντιου τμήματος της λαβής, ακολουθώντας μία ποικιλία σχημάτων, με συνηθέστερο το ορθογώνιο. Σε αυτά αναγραφόταν ως επί το πλείστον κάποιο όνομα σε ένα στίχο. Ορισμένες φορές αυτό συνοδευόταν από έμβλημα, ενώ σε σπάνιες περιπτώσεις συνοδευόταν από την πρόθεση *ἐπί*. Στα κωακά σφραγίσματα εντυπώνονταν, επίσης, είτε μεμονωμένα είτε ταυτόχρονα, μονογράμματα και εμβλήματα. Σπανίως, δε, γινόταν αναγραφή αποκλειστικά του εθνικού. Η κύρια σφράγιση, τέλος, συνοδευόταν ορισμένες φορές από ένα «δευτερεύον» σφράγισμα υπό τη μορφή ενός εμβλήματος ή γράμματος.

Καθότι τα περισσότερα εκ των ενεπίγραφων ονομάτων δεν αποτελούν γνωστά ονόματα Κώνων αξιωματούχων, ερμηνεύθηκαν από τον Finkielsztejn ως ονόματα κατασκευαστών ή γενικότερα ως των υπεύθυνων διαχείρισης των κεραμικών εργαστηρίων²⁹⁷. Τα δευτερεύοντα σφραγίσματα ερμηνεύθηκαν, δε, ως σημάδια των ίδιων των κεραμέων, κατ' αντιστοιχία με τις ροδιακές πρακτικές σφράγισης.

Στα ενσφράγιστα θραύσματα ανήκει το **Αρ. Κατ. 65**, το οποίο αποτελεί τμήμα χείλους, λαιμού και λαβής αμφορέα. Το χείλος του θραύσματος αποκαθίσταται ως

²⁸⁹ Γεωργοπούλου 2005, 188 αρ. Κ408.

²⁹⁰ Dothan και Freedman 1967, 23, εικ. 3.3.

²⁹¹ Empereur και Hesnard 1987, 22, 62, πίν. 4. 20.

²⁹² Монахов 2014, 214, εικ. 11.

²⁹³ Κάντζια 1994, 324, υποσημ. 9 – 10.

²⁹⁴ Empereur 1982, 226 – 27. Finkielsztejn 2004, 154, 162.

²⁹⁵ Finkielsztejn 2004, 162.

²⁹⁶ Πανάγου 2010, 251 – 53 με συνοδευόμενο κατάλογο ονομάτων, εμβλημάτων και τίτλων, που ανευρίσκονται στα σφραγίσματα.

²⁹⁷ Finkielsztejn 2004, 161 – 2, όπου πραγματοποιείται σύγκριση με τα ονόματα των *μονάρχων* – Κώνων αξιωματούχων με θρησκευτικά καθήκοντα – και των επωνύμων της κωακής νομισματοκοπίας. Η Πανάγου (2010, 254) παρατηρεί πως από το σύνολο των ενεπίγραφων ονομάτων μόλις τέσσερα συνοδευόμενα με την πρόθεση *ἐπί* και 17 απρόθετα ταυτίζονται με ονόματα μονάρχων του 3^{ου} και 2^{ου} αι. π.Χ.

δακτυλιόσχημο, ενώ ο λαιμός ως κυλινδρικός και στενός. Στο οριζόντιο σκέλος της σχετικά ψηλής, κατακόρυφης, διπλής λαβής εντοπίζεται ορθογώνιο σφράγισμα, διαστάσεων $0,033\mu. \times 0,011\mu.$, στο οποίο εικονίζεται τρίποδας και μονόγραμμα Ε. Ενσφράγιστες λαβές, οι οποίες φέρουν το ίδιο μονόγραμμα και έμβλημα, προέρχονται από την Αλεξάνδρεια και περιλαμβάνονται στα αρχεία της V.R. Grace²⁹⁸. Αν και δεν παραδίδεται κάποια χρονολόγηση για το εν λόγω σφράγισμα, υποθέτουμε την παραγωγή του βάσει σχήματος λαβής από το β' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. έως και τις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ.²⁹⁹.

Σφράγισμα εντοπίζεται και στο θραύσμα αμφορέα **Αρ. Κατ. 66**, στο οποίο περιλαμβάνεται τμήμα του χείλους, του λαιμού και της λαβής. Το χείλος του αμφορέα αυτού είναι προεξέχον, δακτυλιόσχημο ωοειδούς διατομής με επίπεδη την άνω επιφάνεια, ενώ η λαβή είναι κατακόρυφη, διπλή κυκλικής διατομής, φυόμενη ψηλά στον κυλινδρικό λαιμό του αμφορέα, λίγο κάτω από το χείλος. Στο οριζόντιο σκέλος της λαβής, η οποία σχηματίζει έντονη γωνίωση, διακρίνεται ορθογώνιο σφράγισμα, μήκους $0,055\mu$ και πλάτους $0,006 - 0,009\mu.$, στο οποίο αναγράφεται ο Οροβίων. Το όνομα αυτό αποδίδεται ες ευθύ και σε πτώση ονομαστική. Αν και το αρχαιολογικό συγκείμενο αντίστοιχου ενσφράγιστου αμφορέα από την Αγορά των Αθηνών προκρίνει μία χρονολόγηση στο γ' τέταρτο του 2^{ου} αι. π.Χ., η Grace θεωρεί πως το ύψος των λαβών προτάσσει μία υστερότερη χρονολόγηση περί τα τέλη του 2^{ου} αι. π.Χ.³⁰⁰.

Τα θραύσματα **Αρ. Κατ. 67** και **Αρ. Κατ. 68** συνιστούν άνω τμήματα κωακών αμφορέων με σφράγισμα, στο οποίο αναγράφεται το όνομα Δάδας. Η δραστηριότητα του Δάδα τοποθετείται στον 1^ο αι. π.Χ., με μέρος της παραγωγής του να πραγματοποιείται προ των γεγονότων του Α' Μιθριδατικού πολέμου, οπότε και θα πρέπει να χρονολογηθούν τα θραύσματα³⁰¹. Όσον αφορά τα φυσιογνωμικά τους χαρακτηριστικά, το χείλος του αμφορέα **Αρ. Κατ. 67** είναι δακτυλιόσχημο κυκλικής διατομής με επίπεδη την άνω επιφάνεια, ενώ ο λαιμός σχετικά ψηλός και ευρύς, με κυλινδρικά τοιχώματα. Στο σημείο ένωσης του λαιμού με τον ώμο σχηματίζεται ακμή. Οι κατακόρυφες λαβές του είναι ψηλές, διπλές κυκλικής διατομής, παρουσιάζοντας έντονη γωνίωση. Φύονται ψηλά στον λαιμό, μόλις λίγο κάτω από το χείλος και απολήγουν στον ώμο του αγγείου. Στη μία εκ των λαβών εντοπίζεται ορθογώνιο σφράγισμα, διαστάσεων $0,038\mu. \times 0,007\mu.$, στο οποίο αναγράφεται ες ευθύ το όνομα Δάδας σε πτώση γενική. Οι έντονα γωνιώδεις ενσφράγιστες λαβές του **Αρ. Κατ. 67** βρίσκουν παράλληλο σε ενσφράγιστο αμφορέα του κατασκευή από τη Δήλο³⁰².

Στο θραύσμα αμφορέα **Αρ. Κατ. 68**, το όνομα του κατασκευαστή Δάδα περιγράφεται από ορθογώνιο σφράγισμα, διαστάσεων $0,036\mu. \times 0,006\mu.$, και αποδίδεται σε πτώση γενική. Ο εν λόγω αμφορέας αποκλίνει από τον **Αρ. Κατ. 67** τόσο ως προς το περίγραμμα του λαιμού όσο και των λαβών. Συγκεκριμένα, οι λαβές του **Αρ. Κατ. 68** εμφανίζονται ελαφρώς κοντύτερες και λιγότερο ανασηκωμένες, ενώ ο κυλινδρικός λαιμός διαμορφώνεται με πιο κάθετα τοιχώματα.

²⁹⁸ VRG_Folder_0645: KO ABC 372, KO ABC 865, KO ABC 1131, KO ABC 1218.

²⁹⁹ Βλ. ομοιότητες με τα θραύσματα **Αρ. Κατ. 47** – **Αρ. Κατ. 51**.

³⁰⁰ Grace 1952, 539, αρ. 36.

³⁰¹ Grace 1962, 10 – 1, υποσημ. 19. Grace και Savvatianou – Pétropoulakou 1970, 364.

³⁰² Grace και Savvatianou – Pétropoulakou 1970, 364, αρ. E 238, πίν. 61.

Σφράγισμα πιθανότατα έφερε και το θραύσμα κωακού αμφορέα **Αρ. Κατ. 69**, όπως υπονοείται από την ύπαρξη έγκοιλης ορθογωνικής διαμόρφωσης στο οριζόντιο σκέλος της διπλής, κατακόρυφης λαβής. Από το σφράγισμα αυτό δε διακρίνεται πλέον κανένα στοιχείο. Πάντως, η έντονα τοξωτή διαμόρφωση των λαβών παραπέμπει σε κωακούς αμφορείς του τύπου *V* του C.Ю. Моначов³⁰³.

3.3.3. Ροδιακοί αμφορείς

Σε ροδιακό αμφορέα θα μπορούσε να αποδοθεί άνω τμήμα αμφορέα (**Αρ. Κατ. 70**), το οποίο συνίσταται από μικρό τμήμα του χείλους, του λαιμού και του οριζόντιου σκέλους της λαβής. Το χείλος είναι προεξέχον, δακτυλιόσχημο τετραγωνικής σχεδόν διατομής, ο λαιμός κυλινδρικός, ενώ η λαβή κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομής, φυόμενη λίγο πιο κάτω από το χείλος. Χαρακτηριστική είναι η έντονη γωνιώδης διαμόρφωση που παρουσιάζει η λαβή κατά τη μετάβασή της προς το κατακόρυφο σκέλος της, η οποία παραπέμπει στους ελληνιστικούς ροδιακούς τύπους *I-E-2* και *I-F* του Моначов³⁰⁴. Οι τύποι αυτοί έχουν χρονολογηθεί από το τέλος του 3^{ου} αι. π.Χ. έως και το 4^ο τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ. Στην απόδοση του θραύσματος σε ροδιακό αμφορέα συναινεί και η ταύτιση της κεραμικής ύλης με το Fabric Class 1 του Whitbread³⁰⁵.

3.3.4. Ιταλικοί τύποι αμφορέων

Το θραύσμα **Αρ. Κατ. 71** αποτελεί τμήμα χείλους, λαιμού και λαβής αμφορέα. Το χείλος του θραύσματος είναι κατακόρυφο, ιδιαίτερα ψηλό και παχύ, παρουσιάζοντας στην άνω επιφάνειά του απόληξη τριγωνικής διατομής. Ο λαιμός είναι κυλινδρικός, σχετικά στενός και φέρει λαβή κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομής, η οποία φύεται λίγο κάτω από το χείλος. Η μορφή αυτή του θραύσματος παραπέμπει σε αμφορέα τύπου *Lamboglia 2* ή *Τύπο 10* κατά την E.L. Will³⁰⁶, ο οποίος θα πρέπει πιθανότατα να αποδοθεί σε παραγωγή των ιταλικών ακτών της Αδριατικής³⁰⁷. Οι αμφορείς του τύπου αυτού, οι οποίοι παράγονταν από το τελευταίο τρίτο του 2^{ου} αι. π.Χ. έως και το 25/20 π.Χ., χαρακτηρίζονται από σώμα ωοειδές με παχιά τοιχώματα, που απολήγει σε αιχμηρή βάση³⁰⁸. Στα υπόλοιπα τυπολογικά χαρακτηριστικά εντάσσονται το παχύ χείλος, ο σχετικά ψηλός κυλινδρικός λαιμός, καθώς και οι ελλειψοειδούς διατομής λαβές, στοιχεία που διακρίνονται και στον αμφορέα του Πειραιά. Στην απόδοση του αμφορέα στον τύπο αυτό συμβάλλει και η ανοιχτόχρωμη κεραμική ύλη του θραύσματος με την πουδρώδη υφή, η οποία μοιάζει τυπική για

³⁰³ Моначов 2014, 214, εικ. 11 – 12.

³⁰⁴ Моначов 2003, 118 – 121, πίν. 82 – 4.

³⁰⁵ Whitbread 1995, 59 – 61.

³⁰⁶ Will 1987, 204.

³⁰⁷ Για μία συγκεντρωτική ανάλυση της σύγχρονης βιβλιογραφίας της σχετικής με την προέλευση του σχήματος αυτού, βλ. Lindhagen 2009, 83 – 4.

³⁰⁸ Riley 1979, 152.

αμφορέα Lamboglia 2³⁰⁹. Παραδείγματα αμφορέων Lamboglia 2 έχουν εντοπιστεί σε διάφορες θέσεις της Αδριατικής και της ανατολικής Μεσογείου³¹⁰, ανάμεσά τους και στο φρέαρ Μ 18:1 της αθηναϊκής Αγοράς³¹¹.

³⁰⁹ Lindhagen 2009, 86.

³¹⁰ Will 1987, 204.

³¹¹ Will 1970, 383 – 84. Για τα υπόλοιπα κεραμικά ευρήματα του Μ 18:1, βλ. αRotroff 1997, 460.

4. Ο Πειραιάς και το μεσογειακό θαλάσσιο εμπόριο

4.1. Το εμπόριο στον Πειραιά στη διάρκεια των αιώνων

Πληροφορίες από την αρχαία γραμματεία, σε συνδυασμό με τις επιγραφικές πηγές και τα αποτελέσματα των αρχαιολογικών ερευνών σε Αθήνα και Πειραιά, μπορούν να ανασυνθέσουν την εικόνα του θαλάσσιου εμπορίου, που διεξαγόταν στην πειραιϊκή χερσόνησο ανά τους αιώνες.

Σύμφωνα με τις πληροφορίες που διασώζονται στις γραπτές πηγές, η Αθήνα αποτέλεσε καθ' όλη τη διάρκεια της κλασικής περιόδου – μέσω του ονομαστού *Εμπορίου* του επιναίου της – κέντρο εισαγωγών, αλλά και το κυριότερο διαμετακομιστικό λιμάνι της ευρύτερης περιοχής του Αιγαίου³¹². Πιθανότατα ήδη από τις αρχές του Πελοποννησιακού πολέμου, αλλά και στη διάρκεια του 4^{ου} αι. π.Χ., ο Κάνθαρος λειτούργησε ως λιμένας μεταφόρτωσης για πολυάριθμες ελληνικές πόλεις, οι οποίες προτιμούσαν να πλεύσουν στον Πειραιά αντί να συναλλαχθούν άμεσα με την αρχική πηγή προμήθειας. Τη σημασία του Εμπορίου στην αναδιανομή και μεταφόρτωση προϊόντων υπομνηματίζει ο Ισοκράτης το 380 π.Χ., ο οποίος επαινεί την πόλη των Αθηνών για τη διορατικότητά της να δημιουργήσει ένα εμπορικό κέντρο, στο οποίο ανευρίσκονται όλα εκείνα τα προϊόντα, τα οποία είναι δύσκολο να προμηθευθεί κανείς από αλλού³¹³. Ενδεικτική είναι, ταυτόχρονα, και η αναφορά του Ψευδο – Ξενοφώντος, ο οποίος μισός με χλευασμό και μισός με θαυμασμό παραθέτει πως αγαθά από παντού συνέρρεαν στην Αθήνα «*διά την αρχήν της θαλάττης*»³¹⁴.

Ένας εντυπωσιακός κατάλογος των εμπορευμάτων που εισάγονταν στον Πειραιά – είτε για εντόπια κατανάλωση είτε για επανεξαγωγή – παρέχεται από τον Έρμιππο³¹⁵. Ο κωμικός αυτός συγγραφέας σε απόσπασμα έργου του 430 ή 420 π.Χ. κατονομάζει πως από την Κυρήνη προερχόταν σίλφιον και δορές, από τον Ελλήσποντο σκουμπρί και αλίπαστα, από την Αίγυπτο ιστία, ξάρτια και πάπυρος, από τη Λιβύη ελεφαντόδοντο, από τη Φρυγία δούλοι, από τη Φοινίκη χουρμάδες και αλεύρι σίτου, από την Κρήτη κυπαρίσσι, από τη Ρόδο σταφίδες και αποξηραμένα σύκα, από την Εύβοια αγλάδια και μήλα, από την Αρκαδία μισθοφόροι, από την Παφλαγονία βελανίδια και αμύγδαλα, από την Καρχηδόνα χαλιά και μαξιλάρια και, τέλος, από τις Συρακούσες χοιρινό και τυρί.

Στον αντίποδα, η εξαγωγική δραστηριότητα της πόλεως των Αθηνών ήταν περιορισμένη. Την περιορισμένη έκταση του εξαγωγικού εμπορίου υποδεικνύει με σαφήνεια η απουσία τοπικού κεραμικού δοχείου – τουλάχιστον μετά τους αρχαϊκούς

³¹² Garland 2001, 87 – 91.

³¹³ Ισοκράτης 4.42: «ἐμπόριον γὰρ ἐν μέσῳ τῆς Ἑλλάδος τὸν Πειραιᾶ κατεσκευάσατο, τοσαύτην ἔχονθ' ὑπερβολὴν ὥσθ' ἂ παρὰ τῶν ἄλλων ἐν παρ' ἐκάστων χαλεπὸν ἔστιν λαβεῖν, ταῦθ' ἅπαντα παρ' αὐτῆς ῥάδιον εἶναι πορίσασθαι.».

³¹⁴ Ψευδο – Ξενοφών, *Αθηναίων Πολιτεία* 2.7: «Εἰ δὲ δεῖ καὶ μικροτέρων μνησθῆναι, διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάττης, πρῶτον μὲν τρόπους εὐωχιῶν ἐξεύρον ἐπιμισγόμενοι ἄλλήλοισι, ὅ,τι ὅ τι ἐν Σικελίᾳ ἢ δὴ ἢ ἐν Ἰταλίᾳ ἢ ἐν Κύπρῳ ἢ ἐν Αἰγύπτῳ ἢ ἐν Λυδίᾳ ἢ ἐν τῷ Πόντῳ ἢ ἐν Πελοποννήσῳ ἢ ἄλλοθι που, ταῦτα πάντα εἰς ἐν ἡθροῖσται διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάττης.».

³¹⁵ Garland 2001, 91.

χρόνου³¹⁶ –, το οποίο θα μπορούσε να υποστηρίξει το ανταλλακτικό εμπόριο³¹⁷. Στα λιγότερα εξαγωγίμα αττικά προϊόντα περιλαμβάνονταν το λάδι, οι ελιές, το μέλι, τα κεραμικά σκεύη και το ασήμι³¹⁸. Ιδιαίτερα όσον αφορά το τελευταίο προϊόν, οι εξαγωγές του πραγματοποιούνται έως και τα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ., με κορύφωση περί το 360 π.Χ.

Κατά τον Garland, η λειτουργία του Εμπορίου στη διάρκεια της κλασικής περιόδου δεν πρέπει να ερμηνευθεί με όρους οικονομικής συνεισφοράς στο αθηναϊκό ταμείο³¹⁹. Η ανάγκη οργάνωσής του ενέπιπτε πρωτίστως στην ανάγκη των Αθηναίων για έναν καλά εξοπλισμένο λιμένα, ο οποίος θα της παρείχε πρόσβαση σε αγαθά, από τα οποία ήταν άμεσα εξαρτώμενη. Σε αυτά περιλαμβάνονταν τα σιτηρά, η ξυλεία, ο σίδηρος, ο κασσίτερος, ο χαλκός, αλλά και οι δούλοι. Ιδιαίτερα όσον αφορά τα σιτηρά, τα οποία το αττικό έδαφος δεν μπορούσε να παράξει σε επαρκή ποσότητα, επέφεραν φαινόμενα παρεμβατικότητας στην εισαγωγή τους από την πλευρά της αθηναϊκής πολιτείας³²⁰.

Η εμπορική δραστηριότητα εποπτευόταν από διάφορα θεσμικά όργανα της αθηναϊκής πολιτείας στη διάρκεια των κλασικών χρόνων. Καθοριστικό θεσμικό ρόλο κατείχαν, αρχικά, οι *αγορανόμοι*. Οι πρώτες αναφορές στο αξίωμα του αγορανόμου εντοπίζονται στα έργα *Σφήκες* και *Άχαρνής*, όπου οι Αριστοφανικοί χαρακτήρες εγκαλούν τους αγορανόμους για την επίλυση αστικών διαφορών³²¹. Συγκεκριμένα, στις *Σφήκες* ο Φιλοκλέων απειλείται από τους αγορανόμους³²², καθότι προσβάλλει έναν αρτοποιό, ενώ στους *Άχαρνής* ο Δικαίπολις ορίζει στην ιδιωτική του αγορά τρεις αγορανόμους, προκειμένου να εμποδίζουν την είσοδο στους ακατάλληλους για αυτόν πολίτες, όπως σε συκοφάντες και καταδότες³²³. Περισσότερο διευκρινιστική ως προς τα καθήκοντα των αγορανόμων, αλλά και γενικότερα για τα υπόλοιπα αξιώματα τα σχετικά με το αθηναϊκό εμπόριο κατά τον 4^ο αι. π.Χ., είναι η πραγματεία *Αθηναίων Πολιτεία*³²⁴. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, εκλέγονταν δέκα αγορανόμοι, μοιρασμένοι εξίσου μεταξύ Αθήνας και Πειραιά. Έφεραν καθήκοντα που σχετίζονταν με την επίβλεψη της ποιότητας των εμπορευμάτων, ώστε αυτά να πωλούνται «καθαρὰ καὶ ἀκίβδηλα». Την επίβλεψη του σιτικού εμπορίου είχαν αναλάβει οι σιτοφύλακες, οι οποίοι ορίζονταν με κλήρο. Το αξίωμα αυτό εκπροσωπούνταν στα χρόνια του Αριστοτέλη από 35 σιτοφύλακες, εκ των οποίων οι 20 δραστηριοποιούνταν στην Αγορά και οι 15 στον Πειραιά, ενώ νωρίτερα μόνον από 10 Αθηναίους, εκ των οποίων πέντε στην Αθήνα και πέντε στον Πειραιά. Η επιστασία των σιτοφυλάκων σκόπευε στον έλεγχο της τιμής του κυκλώματος των σιτηρών, αλεύρων και αρτοποιημάτων. Τα παραπάνω αξιώματα συνεπικουρούνταν από δέκα *μετρονόμους*, - πέντε στο άστυ

³¹⁶ Από το δεύτερο μισό του 8^{ου} αι. π.Χ. έως και τις αρχές του 6^{ου} αι. π.Χ. παράγονταν στην Αττική αμφορείς τύπου SOS. Για μία πρόσφατη πραγμάτευση των αμφορέων του τύπου αυτού, βλ. Pratt 2015, 213 – 45.

³¹⁷ Ο Lawall 2005, 203 υποστηρίζει πως τα αττικά εξαγωγίμα προϊόντα πιθανότατα μεταφέρονταν είτε σε Παναθηναϊκούς αμφορείς είτε σε επαναχρησιμοποιημένους αμφορείς άλλων παραγωγικών κέντρων.

³¹⁸ Garland 2001, 91.

³¹⁹ Garland 2001, 88 – 90.

³²⁰ Αναλυτικά για το εμπόριο σίτου των Αθηνών στη διάρκεια της κλασικής περιόδου, βλ. Garnsey 1985, 62 – 75. Αντίστοιχα για τη διάρκεια της ελληνιστικής περιόδου, βλ. Casson 1954, 168 – 87.

³²¹ Rahyab 2019, 38 – 41. .

³²² Αριστοφάνης, *Σφήκες* 1408.

³²³ Αριστοφάνης, *Άχαρνής* 723-24, 824-25.

³²⁴ Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία* 51: Rhodes 1985, 575 – 79.

και πέντε στο λιμάνι –, οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για την επιθεώρηση των μέτρων και των σταθμών. Αποκλειστικά στον Πειραιά εντοπιζόταν η αρχή των δέκα *επιμελητών του Εμπορίου*. Στις αρμοδιότητές τους περιλαμβάνονταν η εξασφάλιση πως τα 2/3 του εισαγόμενου σιταριού εκφορτώνονταν και δεν αποστέλλονταν σε προορισμούς εκτός Αττικής, ενώ λάμβαναν καταγγελίες για αδικήματα που διαπράχθηκαν στο Εμπόριο και στον Πειραιά. Η πρώτη αναφορά στο αξίωμα των επιμελητών του εμπορίου εντοπίζεται στην επιγραφή Ag. I 7180, στην οποία καταγράφεται νόμος του 375/74 π.Χ. για τους δοκιμαστές της αργυρής νομισματοκοπίας³²⁵. Από την επιγραφή αυτή πληροφορούμαστε πως η έδρα των αξιωματούχων βρισκόταν *πρός τῆι στήλι τοῦ Ποσειδῶνος*.

Η εμπορική ηγεμονία των Αθηνών ανατρέπεται στις αρχές της ελληνιστικής περιόδου. Οι συνέπειες του μακεδονικού ελέγχου του Πειραιά στη λειτουργία της εμπορικής ζώνης κατά τη διάρκεια των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων παραμένουν άγνωστες³²⁶. Πάντως, έπειτα από τις κατακτήσεις του Αλεξάνδρου, νέα εμπορικά κέντρα αναδύθηκαν στην ευρύτερη περιοχή της ανατολικής Μεσογείου, ενώ διαμορφώθηκε ένας νέος εμπορικός άξονας, ο οποίος ξεκινούσε από τη δυτική ακτή της Μαύρης Θάλασσας, περνούσε κατά μήκος των δυτικών και νότιων ακτών της Μικράς Ασίας, και συνέχιζε είτε προς τις ακτές του Λεβάντε, είτε προς την Πτολεμαϊκή Αίγυπτο³²⁷. Ιδιαίτερα επωφελής, πάντως, στάθηκε για την πόλη της Ρόδου η κεντρική της θέση στη θαλάσσια αυτή διαδρομή. Παράλληλα, από τα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ. και έπειτα, έκανε την εμφάνισή της μια νέα δύναμη, η Ρώμη, η οποία σταδιακά μετέλλαξε τις εμπορικές δυναμικές, που είχαν διαμορφωθεί μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου. Αποκτώντας σταδιακά τον απόλυτο έλεγχο στη δυτική Μεσόγειο και Μικρά Ασία, προχώρησε στην εξάλειψη του μακεδονικού βασιλείου κατά το 168 π.Χ. και στη διάλυση της Αχαϊκής Συμπολιτείας το 146 π.Χ. Ως αποτέλεσμα των κατακτήσεων αυτών, από τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. ο ελληνικός κόσμος του Αιγαίου μετατράπηκε σε μία από τις περιφερειακές περιοχές ενός διευρυμένου μεσογειακού χώρου, στον οποίο η Ρώμη και η ιταλική χερσόνησος είχαν αναλάβει τον ρόλο του κέντρου. Η ίδια δύναμη, προκειμένου να ανατρέψει την εμπορική υπεροχή της Ρόδου, δημιούργησε το 166 π.Χ. το λιμάνι της Δήλου, το οποίο και χρησίμευσε ως σημείο αναμετάδοσης για εμπορεύματα από και προς τις αγορές της ανατολικής Μεσογείου.

Η Αθήνα από τα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ./αρχές 2^{ου} αι. π.Χ. φαίνεται να συνάπτει – σύμφωνα με τα αμφορολογικά κατάλοιπα από την αθηναϊκή Αγορά – εμπορικές σχέσεις με συγκεκριμένα εξαγωγικά κέντρα, σε βαθμό μη συγκρίσιμο για την πόλη νωρίτερα³²⁸. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τη μειωμένη παρουσία εισαγωγών από το βόρειο Αιγαίο, υποδεικνύουν πως ο Πειραιάς δεν αποτελεί το ίδιο λιμάνι μεταφόρτωσης που συνιστούσε κατά το παρελθόν.

Επιγραφικές μαρτυρίες επιβεβαιώνουν τη συνέχιση ορισμένων εκ των αξιωμάτων των κλασικών χρόνων και στη διάρκεια της ελληνιστικής περιόδου. Συγκεκριμένα, ψήφισμα του έτους 246/45 – 245/44 π.Χ., το οποίο βρέθηκε κάπου νότια της εκκλησίας των Αγίων Αποστόλων των Αθηνών, επαινεί τη δράση των αγορανόμων

³²⁵ Stroud 1974, 157 – 88.

³²⁶ Περισσότερα για το ζήτημα αυτό, βλ. σελ. 72.

³²⁷ Bresson 2016, 417 – 18, όπου σκιαγραφούνται οι νέες εμπορικές σταθερές που διαμορφώνονται στη διάρκεια της ελληνιστικής περιόδου.

³²⁸ Lawall 2005, 211 – 15.

της αρχής του Φιλονέου³²⁹. Αντίστοιχα, επιγραφή σχετική με τη δράση των μετρονόμων βρέθηκε στο τρίτο από ανατολικά δωμάτιο της Νότιας Στοάς Ι στην αθηναϊκή Αγορά. Σε αυτήν παρατίθενται, συγκεκριμένα, τα ονόματα πέντε εκ των Αθηναίων μελών του συμβουλίου και δύο γραμματείς τους για το έτος 222/21 π.Χ., ενώ καταγράφεται παράλληλα η παράδοση ορισμένων βαρών και μέτρων, συμπεριλαμβανομένων των χάλκινων μέτρων για τα σιτηρά, στο συμβούλιο του επόμενου έτους³³⁰.

Κατά τους ρωμαϊκούς αυτοκρατορικούς χρόνους, ο Πειραιάς συνεχίζει να αποτελεί κόμβο άφιξης και μεταφοράς προϊόντων προς και από την ενδοχώρα της Αττικής³³¹. Ιδιαίτερα για την πόλη των Αθηνών, ο Κάνθαρος αποτέλεσε τον πιο διακεκριμένο λιμένα της. Η προϋπάρχουσα από αιώνες οδική σύνδεση της πόλεως των Αθηνών με το λιμάνι, αλλά και το μέγεθος και οι εμπορικές υποδομές του Κανθάρου συνετέλεσαν στη διαιώνιση των εμπορικών δεσμών μεταξύ άστεως και Πειραιά. Για την τεράστια ποικιλία αγαθών, που θα κατέφθανε στο λιμάνι, ενδεικτική είναι η αναφορά του Φιλοστράτου (*Βίοι Σοφιστών*, 603) στον φιλόσοφο του 2^{ου} αι. μ.Χ., Πρόκλο από την Ναύκρατη, ο οποίος κατέχοντας οικίες στην Αθήνα και τον Πειραιά συντόνιζε μια εισαγωγική επιχείρηση προϊόντων πολυτελείας από την Αίγυπτο. Καταλυτικής σημασίας συνέχισε να αποτελεί και κατά την περίοδο αυτή η εισαγωγή των σιτηρών. Η περιστασιακή έλλειψή τους οδηγούσε σε αναταραχές, οι οποίες με την σειρά τους επέφεραν την αυτοκρατορική παρέμβαση. Μεταξύ αυτών ξεχωρίζει η ετήσια, υποχρεωτικά χρηματοδοτούμενη, προσφορά σιτηρών, με την οποία ευεργετήθηκε η πόλη, κατά τον Δίωνα Κάσσιο (69.16.2.), από τον Αδριανό³³². Τις εξαγωγικές δραστηριότητες, οι οποίες θα λάμβαναν χώρα στο λιμάνι του Πειραιά, επιβεβαιώνουν, αρχικά, οι πολυάριθμες λογοτεχνικές αναφορές στην εξαγωγή γεωργικών προϊόντων από την Αθήνα και την Αττική³³³. Αντίστοιχες δραστηριότητες επιβεβαιώνονται και από τα αρχαιολογικά δεδομένα, τα οποία υποδεικνύουν την εξαγωγή τόσο πρώτων υλών, όπως πεντελικού μαρμάρου³³⁴, όσο και μεταποιημένων προϊόντων, όπως ανάγλυφων πινάκων³³⁵.

Επιγραφικά κατάλοιπα επιβεβαιώνουν πως ο έλεγχος της εμπορικής δραστηριότητας από Αθηναίους αξιωματούχους συνεχίστηκε και στη διάρκεια της ρωμαϊκής περιόδου. Η αγορανομική επιγραφή *SEG XLVII 196*, η οποία βρέθηκε επαναχρησιμοποιημένη σε υστερορωμαϊκή οικία μεταξύ των οδών Ηρώων Πολυτεχνείου, Φιλελλήνων, Σκουζέ και Λεωσθένους, επιβεβαιώνει τη συνέχιση του αξιώματος του αγορανόμου και στη διάρκεια των ρωμαϊκών χρόνων³³⁶. Συγκεκριμένα, σε καθεμία από τις όψεις του λίθου εντοπίζονται δύο επιγραφές χαραγμένες στη διάρκεια διαφορετικών περιόδων. Σε καθεμία από αυτές περιγράφεται τιμοκατάλογος για διάφορους τύπους κρέατος και παραπροϊόντων που πωλούνται στην αγορά της πόλης. Από τη δεύτερη επιγραφή αντλείται ιδιαίτερα πως αυτή χαραχθηκε εκ μέρους του αγορανόμου Αισχύλου, γιου του Αισχύλου και πως η *ζυγόστασις*, ο επίσημος

³²⁹ Για την *IG II³ 1018*, Woodhead 1997, 311 – 12 αρ. 217.

³³⁰ Για την *I 7030*, Vanderpool 1968, 73 – 6, πίν. 9.

³³¹ Grigoropoulos 2016, 256 – 58.

³³² Boatwright 2000, 83, 92.

³³³ Day 1942, 202 – 12.

³³⁴ Tambakopoulos κ.α. 2019, 597 – 608, όπου αποδεικνύεται η εντόπια παραγωγή ρωμαϊκών σαρκοφάγων από εργαστήρια της Νικόπολης με εισηγμένο πεντελικό μάρμαρο.

³³⁵ Στεφανίδου – Τιβερίου 1979.

³³⁶ Γενικά για την επιγραφή *SEG XLVII 196*, βλ. Grigoropoulos και Tsaravopoulos 2012, 293.

καθορισμός των βαρών και των μέτρων ενέπιπτε στις αρμοδιότητες του αγορανόμου. Σύμφωνα με τον Σταϊνχάουερ, η επιγραφή χαράχθηκε για πρώτη φορά πριν από τη δώση του Πειραιά το 86 π.Χ. (πλευρά Α) και επαναχαράχθηκε γύρω στο 83/82 π.Χ. (πλευρά Β)³³⁷. Σύμφωνα με μία πιο πρόσφατη μελέτη, ωστόσο, τα κείμενα θα πρέπει να χρονολογηθούν μεταξύ 35/34 π.Χ. και 18/17 π.Χ.³³⁸. Κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους φαίνεται πως συνεχίστηκε και το αξίωμα του επιμελητή του Πειραιά, όπως αποδεικνύεται από την επιγραφή *IG II² 3268*³³⁹. Συγκεκριμένα, το 41 μ.Χ. ο Άρειος Πάγος, το συμβούλιο των 600, και ο δήμος αφιέρωσαν ένα άγαλμα του Κλαυδίου, το οποίο ανεγέρθηκε από τον γιο του Διοκλή, που εκείνη την εποχή ήταν επιμελητής στον Πειραιά για δεύτερη φορά.

4.2. Η σημασία των αμφορέων ως τεκμηρίου εμπορικών δραστηριοτήτων: προοπτικές, περιορισμοί και προβληματισμοί

Το ερώτημα για το πως μπορούμε να αξιοποιήσουμε τους αμφορείς στη μελέτη της διανομής των αγαθών έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την έρευνα, ως επί το πλείστον της ελληνιστικής οικονομίας³⁴⁰. Έως σήμερα στην ανάλυση της δυναμικής του εμπορίου, των ελληνιστικών κυρίως χρόνων, έχουν αξιοποιηθεί ιδιαίτερα τα δεδομένα της διασποράς των σφραγισμάτων. Έχουν επισημανθεί, ωστόσο, κατά καιρούς ορισμένες προβληματικές σχετικά με την προσέγγιση αυτή, τις οποίες ο εκάστοτε μελετητής οφείλει να λαμβάνει υπόψη κατά την ερμηνεία των αποτελεσμάτων του. Όπως εύστοχα διατυπώνει η Πανάγου: «η σύγκριση των απόλυτων αριθμών των ευρεθέντων σφραγισμάτων δεν οδηγεί σε ορθά συμπεράσματα»³⁴¹. Αναλυτικότερα, η ποσότητα των σφραγισμάτων δεν αντικατοπτρίζει τον πραγματικό αριθμό των διακινούμενων αμφορέων, καθώς μόνο ένα τμήμα της παραγωγής σφραγιζόταν και μάλιστα με συχνότητα που ποίκιλλε, ενώ, παράλληλα, διαφορετικός αριθμός σφραγισμάτων αντιστοιχεί σε έναν αμφορέα αναλόγως των πρακτικών σφράγισης της περιοχής προέλευσής του.

Κριτική έχει, παράλληλα, ασκηθεί και σε μελέτες που βασίζονται σε αμφορείς χωρίς σφραγίδα, με τις αντιρρήσεις να στηρίζονται ως επί το πλείστον στην πιθανότητα ανακρίβειας της προέλευσης, αλλά και της χρονολόγησής³⁴². Ωστόσο, όπως εύστοχα διατυπώνεται από τον M.L. Lawall «A study of stamps alone loses the ability to explore significant economic questions».

Τέλος, κατά τη μελέτη ενός συνόλου αμφορέα με σκοπό την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικών με τις συνθήκες του εμπορίου σε μία περιοχή, οφείλουμε να αναλογιζόμαστε ορισμένες ακόμη μεταβλητές, όπως την εκτεταμένη χρήση του ασκού

³³⁷ Steinhauer 1994, 51 – 68.

³³⁸ Bresson 2000, 151 – 82. Σύμφωνα με τον Bresson, το κείμενο της πλευράς Ι (πλευρά Β στον Σταϊνχάουερ) είναι πρωιμότερο από εκείνο της πλευράς ΙΙ (πλευρά Α στον Σταϊνχάουερ).

³³⁹ Geagan 1967, 119.

³⁴⁰ Lawall 2005, 188 – 202.

³⁴¹ Πανάγου 2010, 6 – 7.

³⁴² Lawall 2005, 197 – 99.

στο χερσαίο εμπόριο, αλλά και την πιθανότητα ορισμένα από τα υπό μελέτη αγγεία να είναι στη πραγματικότητα επαναχρησιμοποιημένα³⁴³.

4.3. Οι αμφορείς του Χώρου 1 σε ένα ευρύτερο οικονομικό πλαίσιο

Είναι σαφές πως η εξέταση τριών και μόνο συνόλων κεραμικής – με υλικό σε ιδιαίτερα θραυσματική κατάσταση – από έναν και μόνο χώρο δεν επαρκεί για την εξαγωγή τελικών πορισμάτων αναφορικά με την προμήθεια προϊόντων στον Πειραιά. Ούτε φυσικά μπορεί να καταστεί απόλυτα ασφαλής για την αποκατάσταση των εμπορικών σχέσεων και των μηχανισμών ανταλλαγών που λάμβαναν χώρα στο λιμάνι στη διάρκεια των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων. Παρόλα αυτά, τα παραπάνω δεδομένα επιτρέπουν τη διατύπωση ορισμένων αρχικών παρατηρήσεων για τη δυναμική και την έκταση των εισαγωγών στον Πειραιά, καθώς και τις περιοχές των εμπορικών ανταλλαγών από τον 5^ο αι. π.Χ. έως και τις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ.

Οι αμφορείς, οι οποίοι προέρχονται από το Φρέαρ 1, υπολογίζονται τουλάχιστον σε τέσσερις. Το ελάχιστο σε τέσσερις αριθμούν και οι αμφορείς από το τμήμα των επιχώσεων που κάλυπταν το πηγάδι. Οι αμφορείς του λάκκου απόρριψης ανέρχονται τουλάχιστον σε 27 (**Γράφημα 6**), ενώ οι αμφορείς του «στρώματος καταστροφής» αριθμούν το λιγότερο σε 22 (**Γράφημα 4**). Από το εκτιμώμενο σύνολο των αμφορέων του Χώρου 1, το οποίο υπολογίζεται τουλάχιστον σε 57 δοχεία, οι περισσότεροι αμφορείς δεν μπόρεσαν να αποδοθούν σε κάποιο παραγωγικό κέντρο (Άλλα/Αδιάγνωστα κέντρα: 41%) (**Γράφημα 8**). Πάντως, διαπιστώνεται πως από τους αμφορείς, στους οποίους αναγνωρίστηκε το κέντρο παραγωγής, κυριαρχούν εκείνοι της κνιδιακής χερσονήσου (σε ποσοστό 23%). Ακολουθούν οι αμφορείς από τα κεραμικά εργαστήρια της Κω και της περιοχής του Βορείου Αιγαίου σε ποσοστό 12% αντίστοιχα. Σε ποσοστό 5% εντοπίζονται αμφορείς από τη Ρόδο, ενώ στο ίδιο ποσοστό ανευρίσκονται και οι αμφορείς που προέρχονται από τη Χίο. Τέλος, το μικρότερο μέρος του συνόλου (ποσοστό 2%) καταλαμβάνουν τα ευρήματα από την ιταλική χερσόνησο.

Παρατηρείται, παράλληλα, πως τα θραύσματα αμφορέων, τα οποία προέρχονται από την ευρύτερη περιοχή του βορείου Αιγαίου, σημειώνουν το υψηλότερο ποσοστό στη διάρκεια του 5^{ου} και 4^{ου} αι. π.Χ. (**Γράφημα 9**). Η Μένδη αποτελεί το μοναδικό παραγωγικό κέντρο από την περιοχή του βορείου Αιγαίου, το οποίο μπόρεσε να ταυτιστεί με σχετική βεβαιότητα. Λιγότεροι σε αριθμό φαίνεται να είναι οι αμφορείς κλασικών χρόνων που αποδόθηκαν σε εργαστήρια της Χίου και ίσως της Κω.

Ταυτόχρονα, από το σύνολο των αμφορέων διακρίνονται με βεβαιότητα 26 ελληνιστικοί αμφορείς. Παρατηρείται πως από τον 3^ο αι. π.Χ. και έως το α΄ τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ. στις εισαγωγές κυριαρχούν τα παραγωγικά κέντρα της Κνίδου και της Κω (**Γράφημα 10**). Οι περισσότεροι αμφορείς προέρχονται από τα εργαστήρια της Κνίδου και ταυτίζονται με τύπους, οι οποίοι εκτείνονται χρονολογικά από τον 3^ο αι. π.Χ. έως και το α΄ τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ. Ακολουθούν οι αμφορείς από την Κω, οι

³⁴³ Πανάγου 2010, 7 – 8.

οποίοι στο σύνολο τους αντιστοιχούν στον *τύπο V* του Μοναхов, ο οποίος εκτείνεται χρονολογικά από το β' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. έως και τον 1^ο αι. π.Χ. Στη συνέχεια βρίσκονται τα ευρήματα από τα ροδιακά εργαστήρια, τα οποία έχουν ταυτιστεί με τύπους που χρονολογούνται από τον 3^ο αι. π.Χ. έως και το α' τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ. Τα παραδείγματα ελληνιστικών αμφορέων από τα εργαστήρια του βορείου Αιγαίου είναι ελάχιστα, αριθμώντας μόνον σε δύο, ενώ σε πολύ μικρό βαθμό εκπροσωπούνται τα εργαστήρια της ιταλικής χερσονήσου. Εντός του συνόλου ανευρέθηκε, συγκεκριμένα, μόνο ένα θραύσμα αμφορέα *Lamboglia 2*, ο οποίος χρονολογείται από το τελευταίο τρίτο του 2^{ου} αι. π.Χ. έως και τις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ.

Παρατηρήθηκε πως οι αμφορείς που με ασφάλεια αποδίδονται μέσα στον 3^ο αι. π.Χ. είναι λιγότεροι (έξι σε αριθμό) από εκείνους που με βεβαιότητα παράγονται μέσα στον 2^ο αι. π.Χ. και έως τις πρώτες δεκαετίες του 1^{ου} αι. π.Χ.³⁴⁴ Αναλυτικότερα, στη διάρκεια του 3^{ου} αι. π.Χ. αποδίδονται θραύσματα από το άνω τμήμα δύο ροδιακών και δύο κνιδιακών αμφορέων. Στον ίδιο αιώνα αποδίδεται, ακόμη, θραύσμα αμφορέα πιθανόν από τη Θάσο, καθώς και τμήμα βάσης της «ομάδας Παρμενίσκου» Μένδης, η παραγωγή της οποίας εκτείνεται και μέσα στον 2^ο αι. π.Χ. Η παρατήρηση αυτή γεννά τον προβληματισμό για το αν η απουσία αμφορέων του 3^{ου} αι. π.Χ. σχετίζεται με τον μακεδονικό έλεγχο υπό τον οποίο βρισκόταν ο Πειραιάς από το 323 π.Χ. έως το 229 π.Χ.³⁴⁵ Η λειτουργία του λιμένα κατά τους χρόνους αυτούς είναι εν πολλοίς άγνωστη. Οι συνθήκες δεν θα πρέπει να ευνοούσαν την παρουσία των μετοίκων, όπως αντικατοπτρίζεται στον μειωμένο αριθμό επιτυμβίων στηλών τους³⁴⁶. Παράλληλα, οι συνεχείς πολεμικές συρράξεις θα πρέπει να θεωρήσουμε πως είχαν επηρεάσει και τις εισαγωγές σιτηρών. Η ανησυχία των Αθηναίων για την προμήθεια σιτηρών αντικατοπτρίζεται σε τιμητικό ψήφισμα του 287 π.Χ. για τον Καλλία από τον Σφηττό (*SEG XXVIII 60*, στ. 23–7), όπου αναφέρεται πως μία από τις υπηρεσίες του κατά τη διάρκεια του πολέμου εναντίον του Δημητρίου του Πολιορκητή ήταν και η προστασία της συγκομιδής των σιτηρών, καθώς και η προσπάθεια να εισαχθεί όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ποσότητα από αυτά³⁴⁷. Πάντως, θα περίμενε κανείς οι Μακεδόνες καθ' όλη τη διάρκεια του ελέγχου του Πειραιά να επιδίωκαν – ή έστω να μην παρεμπόδιζαν – την ομαλή λειτουργία του λιμανιού, η οποία θα εξασφάλιζε αφενός επαρκή ποσότητα σε εισαγόμενα σιτηρά, αφετέρου έσοδα από τα επιβαλλόμενα λιμενικά τέλη και τα εξαγωγίμα προϊόντα.

Τα ποσοτικά δεδομένα που προκύπτουν από τη μελέτη των εισηγμένων αμφορέων του Χώρου 1 συμβαδίζουν με τις γενικές τάσεις, που ανακύπτουν από το αμφορολογικό υλικό της αθηναϊκής Αγοράς³⁴⁸. Πέραν των ποσοτικών αποκλίσεων που δικαιολογούνται από τον περιορισμένο αριθμό των υπό εξέταση θραυσμάτων, τα ευρήματα από το επίνειο έρχονται να επιβεβαιώσουν και να ενισχύσουν τα ήδη στοιχειοθετημένα συμπεράσματα που έχουν εξαχθεί κατόπιν μελετών των εισηγμένων στο άστυ αμφορέων. Ταυτόχρονα, η ταύτιση αυτή δύναται να αποκαταστήσει τα σχετικά με το εμπόριο στον Πειραιά γνωστικά κενά, που εύλογα ανακύπτουν από τον μικρό αριθμό και την αποσπασματικότητα των αμφορέων του Χώρου 1.

³⁴⁴ Για τους αμφορείς που αποδόθηκαν στον 3^ο αι. π.Χ. βλ. αναλυτικά κεφάλαιο 3.2.

³⁴⁵ Αναλυτικά για τον μακεδονικό έλεγχο στον Πειραιά βλ. σελ. 9.

³⁴⁶ Garland 2001, 66.

³⁴⁷ Chaniotis 2005, 121.

³⁴⁸ Lawall 2005, 203 – 5.

Τα διαθέσιμα στοιχεία από την Αγορά έχουν υποδείξει πως στη διάρκεια της κλασικής περιόδου κυριαρχούν οι εισαγωγές αμφορέων από τα παραγωγικά κέντρα τόσο του βορρά όσο και του νότου, ενώ ιδιαίτερα σημαντική είναι η απήχηση των χιακών αμφορέων³⁴⁹. Παράλληλα, από τα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ. και για ένα σημαντικό μέρος του 3^{ου} αι. π.Χ., κανένας τύπος αμφορέα δεν υπερισχύει, ενώ πλέον κάνουν την εμφάνισή τους στις αθηναϊκές εισαγωγές αμφορείς από την περιοχή της Μαύρης Θάλασσας. Οι ίδιες γενικές τάσεις αντανακλώνται κατά την κλασική περίοδο και από τα ποσοτικά δεδομένα του Πειραιά. Ωστόσο, μεταξύ των αμφορέων του Χώρου 1 δεν εντοπίστηκε θραύσμα που να μπορούσε να αποδοθεί σε εργαστήριο της Μαύρης Θάλασσας.

Από τον 3^ο αι. π.Χ. οι εισηγμένοι στην αθηναϊκή Αγορά αμφορείς επισημαίνουν μία σημαντική μεταβολή στις τάξεις των εισαγωγών. Παρατηρείται αρχικά να υπερισχύουν στις εισαγωγές τα προϊόντα της Ρόδου, ενώ αργότερα, στη διάρκεια του 2^{ου} αι. π.Χ., την αντίστοιχη κυρίαρχη θέση να καταλαμβάνει η Κνίδος³⁵⁰. Πιο αναλυτικά, από τα στοιχεία των ενσφράγιστων ροδιακών αμφορέων παρατηρείται κορύφωση στις εισαγωγές κατά την περίοδο II (περ. 234 – 199 π.Χ.) και ιδιαίτερα στην περίοδο IIa (περ. 234 – 200 π.Χ.) και IIb (περ. 220 – 210 π.Χ.) και αντίστοιχη κάμψη από την περίοδο IIc (περ. 209 – 199 π.Χ.) έως και την IIIe (περ. 168 – 161 π.Χ.). Από το 4^ο τέταρτο του 2^{ου} αι. π.Χ. οι κνιδιακοί αμφορείς αρχίζουν να ανταγωνίζονται τους ροδιακούς, έως ότου στα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. και μέχρι και την καταστροφή της πόλεως από τον Σύλλα να ξεπεράσουν οποιοδήποτε άλλο παραγωγικό κέντρο στις αθηναϊκές εισαγωγές, συμπεριλαμβανομένου και αυτό της Ρόδου³⁵¹. Στο ίδιο πόρισμα συγκλίνουν και τα δεδομένα του Χώρου 1, αναδεικνύοντας ως την κυρίαρχη τάξη εισαγωγών στον Πειραιά από τον 2^ο αι. π.Χ. έως και τις πρώτες δεκαετίες του 1^{ου} αι. π.Χ. τους αμφορείς της Κνίδου.

Παράλληλα, στο αμφορολογικό υλικό της Αγοράς παρατηρείται πως από τον 3^ο αι. π.Χ. οι τάξεις αμφορέων, που τόσο συχνά ανευρίσκονταν κατά την αρχαϊκή και κλασική εποχή, όπως αμφορείς βορείου Αιγαίου και Χίου, περιορίζονται δραματικά³⁵². Σε αναλογία με την παρατήρηση αυτή βρίσκονται και τα ευρήματα από τον Πειραιά, όπου σε εργαστήρια του βορείου Αιγαίου του 3^{ου}/2^{ου} αι. π.Χ. μπόρεσαν να αποδοθούν μόνον δύο θραύσματα.

Τέλος, από τις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ., παρατηρείται στην Αθήνα μία μικρή, αλλά συνεχής σχετικά, δυτική παρουσία, στην οποία περιλαμβάνονται τόσο εισαγωγές από την Ιταλία όσο και από την Καρχηδόνα³⁵³. Χωρίς φυσικά να συναγωνίζονται τις εισαγωγές της Κνίδου, οι εισροές δυτικών αμφορέων αυξάνονται κατά τον ύστερο 2^ο αι. π.Χ., γεγονός που πιθανότατα οφείλεται στη στροφή του ενδιαφέροντος των Ιταλών εμπόρων βορειότερα κατόπιν της καταστροφής της Κορίνθου το 146 π.Χ. Εξίσου μικρή είναι η παρουσία δυτικών αμφορέων και μεταξύ των θραυσμάτων από τον Πειραιά, με αυτούς να αντιπροσωπεύονται αποκλειστικά από θραύσμα αμφορέα *Lamboglia* 2.

Η μειωμένη παρουσία εισαγωγών από το βόρειο Αιγαίο και την περιοχή της Χίου από τον 3^ο αι. π.Χ., σε συνδυασμό με την ταυτόχρονη εμπορική «εξάρτηση» από τις πόλεις της Ρόδου και της Κνίδου υποδεικνύει κατά τον M. Lawall πως η σημασία

³⁴⁹ Lawall 2005, 203.

³⁵⁰ Lawall 2005, 211.

³⁵¹ Lawall 2019, 403.

³⁵² Lawall, 2005, 205.

³⁵³ Lawall 2005, 213 – 14.

της Αθήνας και του επιπέδου της ως σημείου μεταφόρτωσης είχε μειωθεί³⁵⁴. Ωστόσο, το γεγονός πως οι δυτικές εισαγωγές στην Αθήνα δεν κατάφεραν να διαταράξουν τις ήδη υπάρχουσες εμπορικές σχέσεις που είχαν ήδη εδραιωθεί στα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ. είναι ενδεικτικό κατά τον ίδιο πως το αθηναϊκό σύστημα μπορούσε ακόμη να διαχειριστεί παράλληλα με τα άλλα παραγωγικά κέντρα και τις ανάγκες των εμπορών της Δύσης.

³⁵⁴ Lawall 2005, 212 – 14.

5. Συμπεράσματα

Τα τρία σύνολα κεραμικής που μελετήθηκαν προήλθαν από χώρο (Χώρος 1) εκτεταμένου κτιριακού συγκροτήματος, το οποίο αποκαλύφθηκε επί της οδού Βασιλέως Γεωργίου Α΄ 2 στη διάρκεια των ανασκαφικών εργασιών για την επέκταση της γραμμής του Τραμ. Τα κτιριακά αυτά κατάλοιπα καταλάμβαναν, συγκεκριμένα, τη ΝΔ γωνία οικοδομικού τετραγώνου, το οποίο βρισκόταν εντός της οικιστικής ζώνης σε πολύ κεντρικό σημείο, πλησίον του ΒΑ άκρου της εμπορικής ζώνης του Κανθάρου.

Σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα και τα αποτελέσματα της μελέτης των κεραμικών συνόλων, ο Χώρος 1 γνωρίζει μία διαχρονική εξέλιξη, η οποία διαρκεί από το β΄ μισό του 5^{ου} αι. π.Χ. έως και το α΄ τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ., οπότε και εγκαταλείπεται εξαιτίας των καταστρεπτικών ενεργειών του Σύλλα στην πόλη κατά το έτος 86 π.Χ. Ένα εκ των τριών συνόλων κεραμικής που μελετήθηκαν προέρχεται από το Φρέαρ 1, το οποίο αντιπροσωπεύει την πρωιμότερη φάση χρήσης του Χώρου 1. Λειτουργεί παράλληλα με το δυτικότερο Φρέαρ 3, εξυπηρετώντας τις μεταλλουργικές δραστηριότητες, οι οποίες λάμβαναν χώρα εντός λάκκου χύτευσης στα βόρεια του χώρου. Όπως υποδεικνύει η μελέτη των κεραμικών ευρημάτων του, το πηγάδι αυτό καταργήθηκε στα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ., λίγες δεκαετίες νωρίτερα από το παρακείμενο Φρέαρ 3. Στα κεραμικά του ευρήματα εντάσσονται όστρακα λεπτής επιτραπέζιας κεραμικής, καθώς και θραύσματα αμφορέων, τα οποία θα πρέπει να τοποθετηθούν χρονολογικά στις τελευταίες δεκαετίες του 5^{ου} αι. π.Χ.

Τα άλλα δύο σύνολα που μελετήθηκαν προέρχονται από έναν λάκκο απόρριψης και ένα «στρώμα καταστροφής» και τοποθετούνται στην υστερότερη χρονολογικά φάση που τεκμηριώνεται στον Χώρο 1, ο οποίος ίσως λειτουργούσε πλέον ως αυλή. Οι δύο αυτές αποθέσεις σχετίζονται, συγκεκριμένα, με εργασίες καθαρισμού από τα συντρίμμια που κατέκλυσαν την πόλη μετά τα γεγονότα της δήωσης του Σύλλα. Από την επίχωση του λάκκου απόρριψης περισυλλέχθηκε μία μεγάλη ποσότητα κεραμίδων και θραυσμάτων αμφορέων, τα οποία προέρχονται στην πλειονότητά τους από τα παραγωγικά κέντρα της Κνίδου και της Κω και μπορούν να χρονολογηθούν από τον 3^ο αι. π.Χ. έως και τις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ. Τη σύνδεση του συνόλου με την ιστορική στιγμή της δήωσης επέτρεψαν τα ευρεθέντα θραύσματα κνιδιακών λαβών της περιόδου VI-B, οι οποίες παρείχαν το *terminus post* της απόθεσης στο έτος 88 π.Χ. Μικρή ποσότητα οστράκων αμφορέων, τα οποία βρέθηκαν εντός του συνόλου και χρονολογούνται στον 4^ο αι. π.Χ., θα πρέπει πιθανότατα να οφείλεται σε επέμβαση στην παλαιότερη επίχωση, η οποία είχε σκοπό τη διαμόρφωση του ορύγματος.

Το στρώμα, το οποίο είχε ανευρεθεί υπέρ του λάκκου και είχε λάβει τη συμβατική ονομασία «στρώμα καταστροφής», παρουσιάζει εικόνα ανάλογη με εκείνη του λάκκου απόρριψης, τόσο ως προς το περιεχόμενο όσο και ως προς την χρονολόγηση. Περιέχει, συγκεκριμένα, όστρακα αμφορέων, τα οποία χρονολογούνται κατεξοχήν από τον 3^ο αι. π.Χ. έως και τις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ. και προέρχονται από τις περιοχές της Κνίδου, της Κω, της Ρόδου και της ιταλικής χερσονήσου. Το γεγονός πως εντός του στρώματος δεν εντοπίστηκαν κνιδιακές λαβές υστερότερες του 88 π.Χ. υποδεικνύει πως η διαμόρφωση του πραγματοποιήθηκε λίγο μετά τα γεγονότα της καταστροφής της πόλης και, μάλιστα, σε κοντινή χρονική απόσταση με τον λάκκο. Ως προς τη λειτουργία του στρώματος αυτού θεωρούμε πως θα πρέπει να συσχετιστεί με εργασίες καθαρισμού από τα τελευταία «σημάδια» της λεηλασίας του Σύλλα.

Σημειώνεται πως εντός του στρώματος αυτού εντοπίστηκαν ελάχιστα όστρακα του 5^{ου} και 4^{ου} αι. π.Χ., η παρουσία των οποίων αποδίδεται σε παρεμβατικές στον χώρο εργασίες, οι οποίες προκάλεσαν την ανάμειξη πρωιμότερου με υστερότερο υλικό.

Αρκετά πιθανό είναι ένα μέρος των κεραμικών ευρημάτων να συνιστούσε απορρίμματα από τις παρακείμενες οδούς ή τα γειτνιάζοντα κτίρια. Ταυτόχρονα, ωστόσο, ένα μέρος αυτών θα περιμέναμε να βρισκόταν αρχικά αποθηκευμένο εντός των ορίων του συγκροτήματος. Εάν οι αμφορείς που εντοπίστηκαν εντός των στρωμάτων αυτών προέρχονταν αποκλειστικά και μόνο από τον Χώρο 1 ή από τους παρακείμενους Χώρους 2 και 3 δεν μπορεί να τεκμηριωθεί με βεβαιότητα. Η παρουσία τους, ωστόσο, υποδεικνύει είτε την αποθηκευτική είτε την εμπορική λειτουργία του συγκροτήματος, με βεβαιότητα στη διάρκεια του 2^{ου} αι. π.Χ. και στις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ. πριν τη λεηλασία της πόλης και αρκετά πιθανά ήδη από τον 3^ο αι. π.Χ. Η εξέταση της κεραμικής του ληνού που καταλάμβανε τμήμα των γειτονικών Χώρων 2 και 3 θα μπορούσε, τέλος, να επιβεβαιώσει ή να αποκλείσει τη σύνδεση της κατασκευής αυτής με τους αμφορείς που εντοπίστηκαν εντός του λάκκου απόρριψης και του «στρώματος καταστροφής». Η προκαταρκτική μελέτη της κεραμικής που προήλθε από το υπόστρωμα του δαπέδου της μεγάλης δεξαμενής ανέδειξε μία ευρύτερη χρονολόγηση στον 1^ο αι. π.Χ., η οποία έως ώρας δεν επιτρέπει την εξαγωγή βέβαιων συμπερασμάτων.

Το εκτιμώμενο σύνολο των αμφορέων του Χώρου 1 υπολογίζεται τουλάχιστον σε 57. Μεταξύ εκείνων που αναγνωρίστηκε το κέντρο παραγωγής, κυριαρχούν οι αμφορείς από τα κεραμικά εργαστήρια της κνιδιακής χερσονήσου. Ακολουθούν οι αμφορείς από τα παραγωγικά κέντρα της Κω, της περιοχής του Βορείου Αιγαίου, της Ρόδου και της Χίου, ενώ ένα πολύ μικρό ποσοστό καταλαμβάνουν τα ευρήματα από την ιταλική χερσόνησο.

Κατά την ανάλυση των δεδομένων των αμφορέων του Χώρου 1, παρατηρείται πως οι διαχρονικές τάσεις του αθηναϊκού εισαγωγικού εμπορίου, οι οποίες αντικατοπτρίζονται στους αμφορείς της Αγοράς, παρατηρούνται και στο περιορισμένο σε αριθμό υλικό από τον Πειραιά. Συγκεκριμένα, κατά τον 5^ο και 4^ο αι. π.Χ. κυριαρχούν οι εισαγωγές από την περιοχή της Χίου και ιδίως από την ευρύτερη περιοχή του βορείου Αιγαίου. Αντίθετα, από τον 3^ο αι. π.Χ. και έως το α' μισό του 1^{ου} αι. π.Χ., τα παραδείγματα ελληνιστικών αμφορέων βορείου Αιγαίου είναι ελάχιστα, ενώ στις εισαγωγές φαίνεται να κυριαρχούν τα παραγωγικά κέντρα της Κνίδου, της Ρόδου και της Κω. Μάλιστα, από τον 2^ο αι. π.Χ. το μεγαλύτερο ποσοστό εισηγμένων αμφορέων προέρχεται από τα κεραμικά εργαστήρια της Κνίδου. Το υλικό από τον Πειραιά έρχεται να επιβεβαιώσει το ήδη τεκμηριωμένο από τους αμφορείς της Αγοράς συμπέρασμα πως η σημασία του επινείου ως εμπορικού κέντρου στη διάρκεια των ελληνιστικών χρόνων είχε μειωθεί. Αν και το αθηναϊκό σύστημα μπορούσε ακόμη να υποστηρίξει τις εισαγωγές από διάφορα παραγωγικά κέντρα, όπως αυτά της Δύσης, η μειωμένη παρουσία εισαγωγών από το βόρειο Αιγαίο και την περιοχή της Χίου από τον 3^ο αι. π.Χ., σε συνδυασμό με την εμπορική «εξάρτηση» από την πόλη της Κνίδου υποδεικνύει πως ο λιμένας του Πειραιά δεν κατείχε την ίδια εξέχουσα θέση στο διαμετακομιστικό εμπόριο με εκείνη που είχε στη διάρκεια των κλασικών χρόνων.

Κατάλογος κεραμικής

ΜΠ: κωδικός καταγραφής αντικειμένων στον γενικό κατάλογο καταγραφής αρχαίων του Αρχαιολογικού Μουσείου Πειραιώς.

Π: κωδικός καταγραφής πήλινων αντικειμένων της σωστικής ανασκαφής του Τραμ.

Η ταύτιση του χρώματος της κεραμικής ύλης έχει βασιστεί στο Munsell Soil Color Charts.

I. Αμφορείς 5^ο αι. - 4^ο αι. π.Χ. (Αρ. Κατ. 1 – Αρ. Κατ.17)

Αρ. Κατ. 1

Σχέδιο 1, Πίνακας 1

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21764

Αριθμός Π: Π 5956

Τομέας: Τομέας Α33/Α32

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα – ΟΜ. 5259

Ημερομηνία Εύρεσης: 5.04.2017

Βάθος: από -1,52μ. έως -2,17μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους αμφορέα. Το χείλος έντονα προεξέχον, τριγωνικής διατομής, με κεκλιμένη την άνω επίπεδη επιφάνειά του.

Διαστάσεις: ύψος χείλους: 0,023μ., πλάτος άνω επιφάνειας: 0,029μ., (εξωτ.) διάμετρος χείλους: 0,20μ. (σώζεται κατά 20%).

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις. Καλύπτεται από αρκετή ποσότητα ίζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά εγκλείσματα.

Οπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 7.5YR 7/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι θαμπό.

Χρονολόγηση: τέλη 5^ο αι. π.Χ./4^ο αι. π.Χ.

Αρ. Κατ. 2

Σχέδιο 1, Πίνακας 1

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21833

Αριθμός Π: Π 5990

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Κατασκευή 4 – ΟΜ. 5193

Ημερομηνία Εύρεσης: 8.03.2017

Βάθος: από -1,40μ. έως -1,60μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους αμφορέα. Το χείλος έντονα προεξέχον, τριγωνικής διατομής, με κεκλιμένη την άνω επιφάνειά του.

Διαστάσεις: διάμετρος χείλους: 0,19μ. (σώζεται κατά 25%), πλάτος κεκλιμένης άνω επιφάνειας: 0,02μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις. Καλύπτεται από μικρή σχετικά ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι λεπτό και θαμπό.

Χρονολόγηση: τέλη 5^{ου} αι. π.Χ./4^{ου} αι. π.Χ.

Αρ. Κατ. 3

Σχέδιο 1, Πίνακας 1

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21769

Αριθμός Π: Π 5975

Τομέας: Τομέας Α33/Α32

Στρώμα: Κατασκευή 4 – ΟΜ. 5331

Ημερομηνία Εύρεσης: 4.05.2017

Βάθος: από -2,98μ. έως -4μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους και του λαιμού αμφορέα. Το χείλος ψηλό, έντονα προεξέχον, τριγωνικής διατομής με κεκλιμένη την άνω επιφάνειά του. Το χείλος διακρίνεται από τον λαιμό με μία αυλάκωση.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,035μ., (εξωτ.) διάμετρος χείλους: 0,18μ. (σώζεται κατά 25%), ύψος χείλους: 0,024μ., πλάτος άνω επιφάνειας χείλους: 0,022μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα

Χρονολόγηση: ύστερος 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρ. Κατ. 4

Σχέδιο 2, Πίνακας 2

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21832

Αριθμός Π: Π 5994

Τομέας: Τομέας Α33
Στρώμα: Κατασκευή 4 – ΟΜ. 5193
Ημερομηνία Εύρεσης: 8.03.2017
Βάθος: από -1,40μ. έως -1,60μ.
Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας
Προέλευση: Απροσδιόριστη
Περιγραφή: Τμήμα του χείλους, του λαιμού και της λαβής αμφορέα. Το χείλος ψηλό, δακτυλιόσχημο. Ο λαιμός κυλινδρικός. Η λαβή κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομή.
Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,09μ., διάμετρος χείλους: 0,11μ. (σώζεται κατά 20%), πάχος χείλους: 0,01μ.
Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και χρυσίζουσα μαρμαρυγία.
Οπτηση: Ανομοιογενής. Καστανός πυρήνας, ο οποίος στο κέντρο είναι τεφρός.
Χρώμα κεραμικής ύλης: 7.5YR 6/6 (reddish yellow)
Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι θαμπό, κατά τόπους απολεπισμένο.
Χρονολόγηση: τέλη 5^{ου} αι. π.Χ./4^{ου} αι. π.Χ.

Αρ. Κατ. 5

Σχέδιο 2, Πίνακας 2

Αριθμός Π: Π 5996
Τομέας: Τομέας Α33/Α32
Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα – ΟΜ. 5259
Ημερομηνία Εύρεσης: 5.04.2020
Βάθος: από -1,52μ. έως -2,17μ.
Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας
Προέλευση: Απροσδιόριστη
Περιγραφή: Τμήμα του χείλους και του σώματος αμφορέα. Το χείλος έντονα προεξέχον, τριγωνικής διατομής, με ελαφρά καμπύλη την άνω επιφάνειά του. Λίγο κάτω από το χείλος διακρίνεται η γένεση λαβής ελλειψοειδούς διατομής.
Διαστάσεις: ύψος χείλους: 0,019μ., πλάτος άνω επιφάνειας: 0,012μ., (εξωτ.) διάμετρος χείλους: 0,11μ. (σώζεται κατά 25%)
Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και λιγιστές επικαθίσεις.
Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά, μελανά και ερυθροκάστανα εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγία.
Οπτηση: Ομοιογενής
Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 (reddish yellow)
Επίχρισμα: -
Χρονολόγηση: τέλη 5^{ου} αι. π.Χ./4^{ου} αι. π.Χ.

Αρ. Κατ. 6

Σχέδιο 3, Πίνακας 3

Αριθμός Π: Π 5997

Τομέας: Τομέας Α33/Α32
Στρώμα: Κατασκευή 4 – ΟΜ. 5331
Ημερομηνία Εύρεσης: 4.05.2017
Βάθος: από -2,98μ. έως -4μ
Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας
Προέλευση: Απροσδιόριστη
Περιγραφή: Τμήμα του χείλους αμφορέα. Το χείλος ψηλό, έντονα προεξέχον, τριγωνικής διατομής με επίπεδη την άνω επιφάνειά του. Τροχήλατο αγγείο.
Διαστάσεις: ύψος χείλους: 0,025, (εξωτ.) διάμετρος χείλους: 0,16μ. (σώζεται κατά 20%), πλάτος άνω επιφάνειας χείλους: 0,019μ.
Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.
Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά εγκλείσματα.
Όπτηση: Ομοιογενής
Χρώμα κεραμικής ύλης: 7.5YR 7/6 (reddish yellow)
Επίχρισμα: Υπόλευκο – μπεζ επίχρισμα, το οποίο είναι κατά τόπους απολεπισμένο.
Χρονολόγηση: ύστερος 5^{ος} αι. π.Χ.

Αρ. Κατ. 7

Σχέδιο 3, Πίνακας 3

Αριθμός Π: Π 5998
Τομέας: Τομέας Α33/Α32
Στρώμα: Κατασκευή 4 – ΟΜ. 5331
Ημερομηνία Εύρεσης: 4.05.2017
Βάθος: από -2,98μ. έως -4μ.
Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας
Προέλευση: Απροσδιόριστη
Περιγραφή: Τμήμα του χείλους, του λαιμού και της λαβής αμφορέα. Το χείλος ψηλό, έντονα προεξέχον, τριγωνικής διατομής με επίπεδη την άνω επιφάνειά του. Ο λαιμός κυλινδρικός. Η λαβή κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομής έντονα κεκλιμένη προς τα κάτω.
Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος θραύσματος: 0,086μ., ύψος χείλους: 0,013μ., (εξωτ.) διάμετρος χείλους: 0,09μ. (σώζεται κατά 20%), πλάτος άνω επιφάνειας χείλους: 0,015μ., πλάτος λαβής: 0,046 – 0,054μ.
Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.
Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και καστανά εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγία.
Όπτηση: Ομοιογενής
Χρώμα κεραμικής ύλης: 7.5YR 6/6 (reddish yellow)
Επίχρισμα: Υπόλευκο – μπεζ επίχρισμα, το οποίο είναι κατά τόπους απολεπισμένο.
Χρονολόγηση: ύστερος 5^{ος} αι. π.Χ.

Αρ. Κατ. 8

Σχέδιο 3, Πίνακας 4

Αριθμός Π: Π 5999

Τομέας: Τομέας Α33/Α32

Στρώμα: Κατασκευή 4 – ΟΜ. 5331

Ημερομηνία Εύρεσης: 4.05.2017

Βάθος: από -2,98μ. έως -4μ

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους, του λαιμού και της λαβής αμφορέα, συγκολλημένο από τρία όστρακα. Το χείλος ψηλό, έντονα προεξέχον, τριγωνικής διατομής με επίπεδη την άνω επιφάνειά του. Ο λαιμός κυλινδρικός. Η λαβή κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομής έντονα κεκλιμένη προς τα κάτω.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος θραύσματος: 0,146μ., ύψος χείλους: 0,019μ., (εξωτ.) διάμετρος χείλους: 0,11μ. (σώζεται κατά 25%), πλάτος άνω επιφάνειας χείλους: 0,015μ., πλάτος λαβής: 0,051μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και καστανά εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο – μπεζ επίχρισμα, το οποίο είναι κατά τόπους απολεπισμένο.

Χρονολόγηση: ύστερος 5^{ος} αι. π.Χ.

Αρ. Κατ. 9

Σχέδιο 3, Πίνακας 4

Αριθμός Π: Π 5904

Τομέας: Τομέας Α33/Α32

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα – ΟΜ. 5259

Ημερομηνία Εύρεσης: 5.04.2020

Βάθος: από -1,52μ. έως -2,17μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα του σώματος και αποσπασματικά σωζόμενης βάσης αμφορέα. Η βάση πιθανότατα μορφής ημισφαιρικού κομβίου. Πριν τη διαμόρφωση του κομβίου μεσολαβεί χαμηλό στέλεχος.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,078μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,008μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις. Καλύπτεται από αρκετή ποσότητα ίζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής(;)

Χρώμα κεραμικής ύλης: 2.5YR 6/3 (light reddish brown)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα.

Χρονολόγηση: τέλη 5^{ου} αι. π.Χ./4^{ος} αι. π.Χ.

Αρ. Κατ. 10

Σχέδιο 10, Πίνακας 5

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21770

Αριθμός Π: Π 5909

Τομέας: Τομέας Α33/Α32

Στρώμα: Κατασκευή 4 – ΟΜ. 5331

Ημερομηνία Εύρεσης: 4.05.2017

Βάθος: από -2,98μ. έως -4μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Χρήση: Αγγείο Μεταφοράς – Αποθήκευσης

Περιγραφή: Τμήμα του σώματος και της βάσης αμφορέα, σχήματος ημισφαιρικού κομβίου με ανασηκωμένη την περιφέρεια και καμπύλη την κάτω επιφάνεια, χωρίς μεσολάβηση ποδιού. Στην κάτω επιφάνεια του κομβίου διαμορφώνεται βαθιά κοιλότητα. Εσωτερικά στο σώμα διακρίνονται τα ίχνη του τροχού.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,052μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,007μ., διάμετρος κομβίου: 0,056μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα

Χρονολόγηση: ύστερος 5^{ος} αι. π.Χ.

Αρ. Κατ. 11

Σχέδιο 4, Πίνακας 5

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21816

Αριθμός Π: Π 5910

Τομέας: Τομέας Α33/Α32

Στρώμα: Κατασκευή 4 – ΟΜ. 5331

Ημερομηνία Εύρεσης: 4.05.2017

Βάθος: από -2,98μ. έως -4μ

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα του σώματος και της βάσης αμφορέα, σχήματος ημισφαιρικού κομβίου με ανασηκωμένη την περιφέρεια και καμπύλη την κάτω επιφάνεια, χωρίς μεσολάβηση ποδιού. Στην κάτω επιφάνεια του κομβίου διαμορφώνεται βαθιά κοιλότητα.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,063μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,01μ., διάμετρος κομβίου: 0,06μ., διάμετρος κοιλότητας: 0,03μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις. Καλύπτεται από μικρή ποσότητα ίζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά εγκλείσματα και χρυσίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/8 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα

Χρονολόγηση: ύστερος 5^{ος} αι. π.Χ.

Αρ. Κατ. 12

Σχέδιο 5, Πίνακας 6

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21714

Αριθμός Π: Π 5915

Τομέας: Τομέας Α33/Α32

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα – ΟΜ. 5259

Ημερομηνία Εύρεσης: 5.04.2020

Βάθος: από -1,52μ. έως -2,17μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Μένδη

Περιγραφή: Τμήμα της βάσης αμφορέα, σχήματος ημισφαιρικού κομβίου με ανασηκωμένη την περιφέρεια και ελαφρά καμπύλη την κάτω επιφάνεια, όπου σχηματίζεται αβαθής κοιλότητα. Σε τμήμα της βάσης διακρίνονται ίχνη καύσης.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,064μ., διάμετρος κομβίου: 0,083μ. (σώζεται κατά 50%)

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις. Καλύπτεται από αρκετή ποσότητα ίζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 7.5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Δε διακρίνεται επίχρισμα.

Χρονολόγηση: γ' τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ. (;)

Βιβλιογραφία: ΜΟΝΑΧΟΒ 2003, 90, πίν. 61 (2).

Αρ. Κατ. 13

Σχέδιο 5, Πίνακας 6

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21739

Αριθμός Π: Π 5937

Τομέας: Τομέας Α32/Α33

Στρώμα: Ανοιχτό καστανό στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 25.01.2017

Βάθος: από -0,45μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Μένδη

Περιγραφή: Τμήμα βάσης αμφορέα με υψηλό κυλινδρικό στέλεχος και κομβίο αμφικωνικού τύπου με καρινωτή περιφέρεια. Στην κάτω επιφάνεια εντοπίζεται αβαθής κοιλότητα.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,115μ., διάμετρος περιφέρειας κομβίου: 0,076μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις στο κατώτερο τμήμα του κομβίου. Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και αρκετή ποσότητα ασημίζουσας μαρμαρυγίας.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 7.5YR 7/6 (reddish yellow).

Επίχρισμα: Εξαιτίας της εκτεταμένης παρουσίας ιζημάτων, δεν μπορεί να τεκμηριωθεί η ύπαρξη επιχρίσματος.

Χρονολόγηση: α' μισό 4^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Брашинский 1976, 72.

Αρ. Κατ. 14

Σχέδιο 6, Πίνακας 7

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21809

Αριθμός Π: Π 5969

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5148

Ημερομηνία Εύρεσης: 20.02.2017

Βάθος: από -0,92μ. έως -1,10μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: περιοχή βορείου Αιγαίου;

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους, του λαιμού και της λαβής αμφορέα. Το χείλος ψηλό, προεξέχον, δακτυλιόσχημο κυκλικής διατομής. Ο λαιμός αρκετά ψηλός και στενός με κυλινδρικά τοιχώματα. Η λαβή κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομής, φύεται ψηλά στον λαιμό, λίγο πιο κάτω από το χείλος.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,20μ., διάμετρος χείλους: 0,11μ. (σώζεται περ. κατά 50%), πάχος χείλους: 0,01μ.

Κατάσταση διατήρησης: Καλύπτεται από μικρή σχετικά ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ανομοιογενής. Πορτοκαλοκάστανος πυρήνας, ο οποίος στο κέντρο είναι τεφρός.

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 5/6 (yellowish red)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι θαμπό και κατά τόπους απολεπισμένο.

Χρονολόγηση: 4ος αι. π.Χ.;

Αρ. Κατ. 15

Σχέδιο 7, Πίνακας 8

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21738

Αριθμός Π: Π 5936

Τομέας: Τομέας Α32/Α33

Στρώμα: Ανοιχτό καστανό στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 25.01.2017

Βάθος: από -0,45μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: περιοχή βορείου Αιγαίου;

Περιγραφή: Τμήμα βάσης αμφορέα με υψηλό κυλινδρικό στέλεχος και κομβίο, που έχει ανασηκωμένη την περιφέρεια και ελαφρά καμπύλη την κάτω επιφάνεια. Στην κάτω επιφάνεια εντοπίζεται αβαθής κοιλότητα.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,087μ., διάμετρος περιφέρειας κομβίου: 0,06μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με μαύρα, καστανά και λευκά εγκλείσματα, καθώς και αρκετή ποσότητα ασημίζουσας μαρμαρυγίας.

Όπτηση: Ανομοιογενής. Καστανέρυθρος πυρήνας, ο οποίος στο κέντρο είναι ελαφρώς τεφρός.

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/8 (reddish yellow).

Επίχρισμα: Πορτοκαλοκάστανο επίχρισμα, το οποίο είναι πολύ λεπτό και απολεπισμένο.

Χρονολόγηση: μέσα/γ' τέταρτο 5^{ου} αι. π.Χ.;

Βιβλιογραφία: Моhаxоv 2003, 78, πίν. 53 (6).

Αρ. Κατ. 16

Σχέδιο 7, Πίνακας 8

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21736

Αριθμός Π: Π 5934

Τομέας: Τομέας Α32/Α33

Στρώμα: Ανοιχτό καστανό στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 25.01.2017

Βάθος: από -0,45μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Χίος

Περιγραφή: Τμήμα βάσης αμφορέα με υψηλό, κυλινδρικό στέλεχος και κομβίο σχήματος ανεστραμμένου κώνου με καρινωτή περιφέρεια.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,087μ., μέγιστο σωζόμενο ύψος στελέχους: 0,038μ., διάμετρος στελέχους: 0,042 – 0,045μ., μέγιστο σωζόμενο ύψος κομβίου: 0,04μ.,

Κατάσταση διατήρησης: Ελλιπές στο κατώτερο τμήμα του κωνικού κομβίου. Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λίγα λευκά εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/8 (reddish yellow).

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι λεπτό και θαμπό, απολεπισμένο κατά τόπους.

Χρονολόγηση: 4^{ος} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Каряка 2001, 24, πίν. 2.9. Монахов 2003, 21 – 2, πίν. 11 (4).

Αρ. Κατ. 17

Σχέδιο 8, Πίνακας 9

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21776

Αριθμός Π: Π 5964

Τομέας: Τομέας Α33/Α32

Στρώμα: Στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5111

Ημερομηνία Εύρεσης: 31.01.2017

Βάθος: από -0,65μ. έως -0,75μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Χίος

Περιγραφή: Τμήμα του σώματος και της βάσης αμφορέα. Το σώμα κωνικό. Η βάση σχήματος κυλινδρικού κομβίου, σώζεται αποσπασματικά.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,071μ.

Κατάσταση διατήρησης: Ελλιπές στο τμήμα του κομβίου. Φέρει αποκρούσεις, ενώ καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/8 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι λεπτό και θαμπό.

Χρονολόγηση: 4^{ος} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Монахов 2003, 21 – 2.

II. Αμφορείς 3^{ου} αι. π.Χ. (Αρ. Κατ. 18 – Αρ. Κατ. 24)

Αρ. Κατ. 18

Σχέδιο 8, Πίνακας 9

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21824

Αριθμός Π: Π 5980

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5152

Ημερομηνία Εύρεσης: 21.02.2017

Βάθος: από -1μ. έως -1,21μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Θάσος

Περιγραφή: Τμήμα του σώματος και της βάσης αμφορέα. Το σώμα κωνικό. Η βάση οξύληκτη, με συμπαγές μικρού μεγέθους κωνικό κομβίο.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,143μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,021μ., μέγιστη διάμετρος κομβίου: 0,041μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις. Καλύπτεται από αρκετή ποσότητα ίζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα

Οπτική: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο πυκνό επίχρισμα.

Χρονολόγηση: μέσα του 3^{ου} αι. π.Χ. έως και το γ' τέταρτο του 3^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Моhаxоv 2003, 74, πίν. 51 (1 – 5).

Αρ. Κατ. 19

Σχέδιο 9, Πίνακας 10

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21715

Αριθμός Π: Π 5903

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Κατασκευή 3, ανοιχτό καστανό στρώμα – ΟΜ. 5137

Ημερομηνία Εύρεσης: 14.02.2017

Βάθος: από -0,75μ. έως -1μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: περιοχή βορείου Αιγαίου

Περιγραφή: Τμήμα της βάσης αμφορέα, σχήματος ημισφαιρικού κομβίου με καμπύλη την κάτω επιφάνεια, όπου σχηματίζεται αβαθής κοιλότητα. Μεσολαβεί χαμηλό κυλινδρικό στέλεχος.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,063μ., διάμετρος στελέχους: 0,037μ., διάμετρος κομβίου: 0,042μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις. Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ίζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ανομοιογενής. Καστανός πυρήνας, ο οποίος είναι τεφρός στο κέντρο.

Χρώμα κεραμικής ύλης: 7.5YR 5/6 (strong brown)

Επίχρισμα: –

Χρονολόγηση: αρχές 3^{ου} αι. π.Χ./2^{ος} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Ακαμάτης 2000, 3 ΠΑΡ 75.

Αρ. Κατ. 20

Σχέδιο 9, Πίνακας 10, 11

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21840

Αριθμός Π: Π 5112

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5168

Ημερομηνία Εύρεσης: 1.03.2017

Βάθος: σε -1,41μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Τύπος: Κνίδος;

Περιγραφή: Τμήμα του λαιμού και της ενσφράγιστης λαβής αμφορέα. Ο λαιμός κυλινδρικός, φέρει εσωτερικά τα ίχνη του τροχού. Η λαβή κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομής και σχετικά καμπύλη αναφορικά με το περίγραμμά της. Στο οριζόντιο σκέλος της λαβής διακρίνεται ορθογώνιο σφράγισμα, διαστάσεων 0,036μ. × 0,016μ. Η κατάσταση διατήρησης του σφραγίσματος είναι αποσπασματική, με τα γράμματα να φέρουν φθορές. Πρόκειται για επιγραφή σε δύο στίχους, από τους οποίους διατηρείται μόνο ο ένας. Αναγράφεται η λέξη Κλείτο. Πιθανότατα αναγράφεται ο επώνυμος Κλειτοφών.

Κλείτο

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος λαιμού: 0,059μ., μέγιστο σωζόμενο μήκος λαβής: 0,091μ., πλάτος λαβής: 0,036 – 0,042μ., πάχος λαβής: 0,02μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα.

Όπτηση: Ανομοιογενής. Ερυθροκάστανος πυρήνας, ο οποίος στο κέντρο είναι ελαφρά τεφρός.

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/8 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι θαμπό και λεπτό. Ορατό ιδιαίτερα στο κάτω μέρος της ενσφράγιστης λαβής.

Χρονολόγηση: 3^{ος} αι. π.Χ.;

Αρ. Κατ. 21

Σχέδιο 9, Πίνακας 11

Αριθμός Π: Π 5945

Τομέας: Τομέας Α33/Α32

Στρώμα: Ανοιχτό καστανό στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 31.01.2017

Βάθος: από -0,50μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους και του λαιμού αμφορέα. Το χείλος προεξέχον, δακτυλιόσχημο κυκλικής διατομής, με επίπεδη την άνω επιφάνεια. Ο λαιμός κυλινδρικός.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,049μ., διάμετρος χείλους: 0,10μ. (σώζεται κατά 15%), πάχος χείλους: 0,008 – 0,009μ.

Κατάσταση διατήρησης: Διακρίνονται αποκρούσεις σε τμήμα του χείλους. Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση χρωματικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow).

Επίχρισμα: Πιθανότατα πορτοκαλοκάστανο επίχρισμα.

Χρονολόγηση: 3^{ος} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Моhаxов 2003, 109, πίν. 77 (2-4).

Αρ. Κατ. 22

Σχέδιο 10, Πίνακας 12

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21743

Αριθμός Π: Π 5940

Τομέας: Τομέας Α32/Α33

Στρώμα: Ανοιχτό καστανό στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 25.01.2017

Βάθος: από -0,45μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Ρόδος

Περιγραφή: Τμήμα του λαιμού και λαβής αμφορέα, τα οποία συνανήκουν. Ο λαιμός είναι κυλινδρικός. Η λαβή σώζεται ολόκληρη, συγκολλημένη από δύο όστρακα. Είναι κατακόρυφη, ωοειδούς διατομής και εκφύεται από τον λαιμό. Σώζεται τμήμα της κάτω έκφυσής της λαβής.

Διαστάσεις: σωζόμενο ύψος λαιμού: 0,175μ., διάμετρος λαιμού: 0,089μ., πάχος λαβής: 0,026 – 0,032μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Καλύπτεται από αρκετή ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και αρκετή ποσότητα ασημίζουσας μαρμαρυγίας.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Πορτοκαλέρυθρο επίχρισμα [5YR 7/6 (reddish yellow)].

Χρονολόγηση: 270 π.Χ. – 230 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Palamida κ.α. 2016, 141, εικ. 2 (7).

Αρ. Κατ. 23

Πίνακας 12

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21707

Αριθμός Π: Π 5908

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,43μ. έως -0,60μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Ρόδος;

Περιγραφή: Δύο συγκολλόμενα τμήματα κατακόρυφης λαβής ελλειψοειδούς διατομής, πιθανότατα από αμφορίσκο.

Διαστάσεις: σωζόμενο ύψος λαβής: 0,153μ., πάχος λαβής: 0,02μ., πλάτος λαβής: 0,021 – 0,024μ.

Κατάσταση διατήρησης: Στην εξωτερική επιφάνεια εντοπίζεται αρκετή ποσότητα ίζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με μαύρα, λευκά και καστανά εγκλείσματα, καθώς και μεγάλη ποσότητα χρυσίζουσας μαρμαρυγίας.

Οπτική: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow).

Επίχρισμα: Καστανοκίτρινο επίχρισμα [7.5YR 6/8 (reddish yellow)], το οποίο είναι λεπτό και θαμπό, κατά τόπους απολεπισμένο.

Χρονολόγηση: 270 – 230 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Palamida κ.α. 2016, 141, εικ. 2 (7).

Αρ. Κατ. 24

Σχέδιο 11, Πίνακας 13

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21732

Αριθμός Π: Π 5931

Τομέας: Τομέας Α32/Α33

Στρώμα: Ανοιχτό καστανό στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 25.01.2017

Βάθος: από -0,45μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Ρόδος

Περιγραφή: Δύο συγκολλόμενα τμήματα του χείλους, του λαιμού και των λαβών αμφορέα. Το χείλος προεξέχον, δακτυλιόσχημο κυκλικής διατομής. Διακρίνεται από τον λαιμό με μία αβαθή αυλάκωση. Ο λαιμός ψηλός, σχετικά ευρύς. Φέρει κυλινδρικά

τοιχώματα. Οι λαβές κατακόρυφες, ελλειψοειδούς διατομής. Φύονται ψηλά στο λαιμό, λίγο κάτω από το χείλος.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,152μ., διάμετρος χείλους 0,10μ. (σώζεται κατά 50%), πάχος χείλους: 0,007 – 0,008μ., πλάτος λαβών: 0,039 – 0,049μ., πάχος λαβών: 0,022 – 0,024μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα

Όπτηση: Ανομοιογενής. Καστανέρυθρος πηλός, ο οποίος είναι τεφρός στα εσωτερικά του τοιχώματα.

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: –

Χρονολόγηση: 240 – 220 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Palamida κ.α. 2016, 141 – 42, εικ. 2 (8).

III. Υστεροελληνιστικοί αμφορείς (Αρ. Κατ. 25 – Αρ. Κατ. 71)

Αρ. Κατ. 25

Σχέδιο 11, Πίνακας 13

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21704

Αριθμός Π: Π 5905

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,45μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα βάσης αμφορέα με κομβίο σχήματος ανεστραμμένου κώνου, το οποίο περικλείει πλαστικός δακτύλιος.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος 0,094μ., διάμετρος δακτυλίου: 0,058μ., ύψος δακτυλίου: 0,014 – 0,016μ., μέγιστο σωζόμενο ύψος απόληξης κωνικού κομβίου: 0,02μ.

Κατάσταση διατήρησης: Ελλιπές στο κατώτερο τμήμα του κωνικού κομβίου. Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Η εξωτερική του επιφάνεια φέρει άφθονα ιζήματα.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με καστανά, μαύρα και λευκά εγκλείσματα, καθώς και λίγη ασημένια μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 7.5YR 7/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Διακρίνεται υπόλευκο επίχρισμα σε τμήμα του δακτυλίου, το οποίο είναι λεπτό και θαμπό, σε πολλά σημεία απολεπισμένο.

Χρονολόγηση: μέσα 2^{ου} αι. π.Χ. – α' μισό 1^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Sakarya 2016, 68, 199 – 200, πίν. XXXI. Aslan 2019, 352, εικ. 14 (a – b).

Αρ. Κατ. 26

Σχέδιο 12, Πίνακας 14

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21710

Αριθμός Π: Π 5911

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,43μ. έως -0,60μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα βάσης αμφορέα με κομβίο σχήματος ανεστραμμένου κώνου, το οποίο περικλείει πλαστικός δακτύλιος.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,112μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,008μ., διάμετρος δακτυλίου: 0,055μ., ύψος δακτυλίου: 0,013 – 0,016μ., ύψος απόληξης κωνικού κομβίου: 0,04μ.

Κατάσταση διατήρησης: Τόσο η οξυκόρυφη απόληξη του εμβόλου, όσο και ο πλαστικός δακτύλιος είναι αποκρουσμένοι. Σχεδόν ολόκληρη η εξωτερική επιφάνεια του οστράκου είναι καλυμμένη με ιζήματα.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα.

Όπτηση: Ανομοιογενής. Καστανέρυθρος πυρήνας, ο οποίος είναι τεφρός στα εσωτερικά τοιχώματα.

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Δεν διακρίνεται επίχρισμα.

Χρονολόγηση: μέσα 2^{ου} αι. π.Χ. – α΄ μισό 1^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Sakarya 2016, 68, 199 – 200, πίν. XXXI. Aslan 2019, 352, εικ. 14 (a – b).

Αρ. Κατ. 27

Σχέδιο 12, Πίνακας 14

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21711

Αριθμός Π: Π 5912

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,43μ. έως -0,60μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα βάσης αμφορέα με κομβίο σχήματος ανεστραμμένου κώνου, το οποίο περικλείει πλαστικός δακτύλιος.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,098μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,008μ. – 0,009μ., διάμετρος δακτυλίου: 0,054μ., ύψος δακτυλίου 0,015μ., μέγιστο σωζόμενο ύψος απόληξης κωνικού κομβίου: 0,046μ.

Κατάσταση διατήρησης: Ελλιπές στο κατώτερο τμήμα του κωνικού κομβίου. Περιορισμένες αποκρούσεις στον πλαστικό δακτύλιο. Ολόκληρη η εξωτερική επιφάνεια του οστράκου είναι καλυμμένη με ιζήματα.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Δεν διακρίνεται επίχρισμα.

Χρονολόγηση: μέσα 2^{ου} αι. π.Χ. – άμισό 1^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Sakarya 2016, 68, 199 – 200, πίν. XXXI. Aslan 2019, 352, εικ. 14 (a – b).

Αρ. Κατ. 28

Σχέδιο 13, Πίνακας 15

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21807

Αριθμός Π: Π 5967

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5142

Ημερομηνία Εύρεσης: 16.02.2017

Βάθος: από -0,80μ. έως -1μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα σώματος και βάσης αμφορέα με κομβίο σχήματος ανεστραμμένου κώνου, το οποίο περικλείει πλαστικός δακτύλιος.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,173μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,006μ., διάμετρος δακτυλίου: 0,061μ., ύψος δακτυλίου: 0,013 – 0,015μ., ύψος απόληξης κωνικού κομβίου: 0,046μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Καλύπτεται από αρκετή ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/8 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, κατά τόπους θαμπό και απολεπισμένο.

Χρονολόγηση: μέσα 2^{ου} αι. π.Χ. – άμισό 1^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Sakarya 2016, 68, 199 – 200, πίν. XXXI. Aslan 2019, 352, εικ. 14 (a – b).

Αρ. Κατ. 29

Σχέδιο 13, Πίνακας 15

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21808

Αριθμός Π: Π 5968

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5142

Ημερομηνία Εύρεσης: 16.02.2017

Βάθος: από -0,80μ. έως -1μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Δύο συγκολλόμενα τμήματα του σώματος και της βάσης αμφορέα. Το σώμα κωνικό, φέρει εξωτερικά αραιές, ρηχές αυλακώσεις. Η βάση αποσπασματικά σωζόμενη, συνίσταται από πλαστικό δακτύλιο με έντονα καρινωτή περιφέρεια. Η διαμόρφωση της κάτω επιφάνειας της βάσης υπονοεί την ύπαρξη κομβίου, πιθανότατα σχήματος ανεστραμμένου κώνου.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,114μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,01μ., διάμετρος δακτυλίου: 0,054μ., ύψος δακτυλίου: 0,013μ.

Κατάσταση διατήρησης: Ελλιπές στο τμήμα του κομβίου. Φέρει αποκρούσεις, ενώ καλύπτεται από μικρή ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Μεσόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα.

Όπτηση: Ανομοιογενής. Καστανέρυθρος πυρήνας, ο οποίος είναι ελαφρώς τεφρός πλησίον της εσωτερικής επιφάνειας.

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα (:)

Χρονολόγηση: μέσα 2^{ου} αι. π.Χ. – άμισό 1^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Sakarya 2016, 68, 199 – 200, πίν. XXXI. Aslan 2019, 352, εικ. 14 (a – b).

Αρ. Κατ. 30

Σχέδιο 14, Πίνακας 16

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21815

Αριθμός Π: Π 5971

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5148

Ημερομηνία Εύρεσης: 20.02.2017

Βάθος: από -0,92μ. έως -1,10μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα του σώματος και της βάσης αμφορέα με κομβίο σχήματος ανεστραμμένου κώνου, το οποίο περικλείει πλαστικός δακτύλιος.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,123μ., διάμετρος δακτυλίου: 0,055μ., ύψος δακτυλίου: 0,016μ., ύψος απόληξης κωνικού κομβίου: 0,037μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ανομοιογενής. Καστανέρυθρος πυρήνας, ο οποίος είναι ελαφρώς σκουρόχρωμος στην εσωτερική επιφάνεια.

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, κατά τόπους απολεπισμένο.

Χρονολόγηση: μέσα 2^{ου} αι. π.Χ. – άμισό 1^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Sakarya 2016, 68, 199 – 200, πίν. XXXI. Aslan 2019, 352, εικ. 14 (a – b).

Αρ. Κατ. 31

Σχέδιο 14, Πίνακας 16

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21767

Αριθμός Π: Π 5958

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5111

Ημερομηνία Εύρεσης: 30.01.2017

Βάθος: από -0,65μ. έως -0,75μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα βάσης αμφορέα με κομβίο σχήματος ανεστραμμένου κώνου, το οποίο περικλείει πλαστικός δακτύλιος.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,072μ., ύψος δακτυλίου: 0,014μ., μέγιστο σωζόμενο ύψος απόληξης κωνικού κομβίου: 0,045μ.

Κατάσταση διατήρησης: Ελλιπές στον πλαστικό δακτύλιο και στην οξυκόρυφη απόληξη του κομβίου. Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Εξαιτίας της αποσπασματικότητας του θραύσματος, αλλά και της εκτεταμένης παρουσίας ιζημάτων, η ύπαρξη επιχρίσματος δε δύναται να τεκμηριωθεί.

Χρονολόγηση: μέσα 2^{ου} αι. π.Χ. – άμισό 1^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Sakarya 2016, 68, 199 – 200, πίν. XXXI. Aslan 2019, 352, εικ. 14 (a – b).

Αρ. Κατ. 32

Σχέδιο 15, Πίνακας 17

Αριθμός ΜΠ: 21823

Αριθμός Π: Π 5979

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Κατασκευή 3, ανοιχτό καστανό στρώμα – ΟΜ. 5137

Ημερομηνία Εύρεσης: 14.02.2017

Βάθος: από -0,75μ. έως -1μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα βάσης αμφορέα με κομβίο σχήματος ανεστραμμένου κώνου, το οποίο περικλείει πλαστικός δακτύλιος.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,105μ., διάμετρος δακτυλίου: 0,0599μ., ύψος δακτυλίου: 0,01μ., ύψος απόληξης κωνικού κομβίου: 0,055μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις. Καλύπτεται από αρκετή ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και καστανά εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/8 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι λεπτό και θαμπό.

Χρονολόγηση: μέσα 2^{ου} αι. π.Χ. – άμισό 1^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Sakarya 2016, 68, 199 – 200, πίν. XXXI. Aslan 2019, 352, εικ. 14 (a – b).

Αρ. Κατ. 33

Σχέδιο 15, Πίνακας 17

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21737

Αριθμός Π: Π 5935

Τομέας: Τομέας Α32/Α33

Στρώμα: Ανοιχτό καστανό στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 25.01.2017

Βάθος: από -0,45μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα βάσης αμφορέα με κομβίο σχήματος ανεστραμμένου κώνου, το οποίο περικλείει πλαστικός δακτύλιος.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο μήκος: 0,088μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,009μ., διάμετρος δακτυλίου: 0,055μ., ύψος δακτυλίου: 0,015 – 0,017μ., μέγιστο σωζόμενο ύψος απόληξης κωνικού κομβίου: 0,026μ.

Κατάσταση διατήρησης: Ελλιπές στο κατώτερο τμήμα του κωνικού κομβίου. Αποκρούσεις στον πλαστικό δακτύλιο. Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και μικρή ποσότητα ασημίζουσας μαρμαρυγίας.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/8 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, ορατό σε μικρό τμήμα του αγγείου εξαιτίας της εκτεταμένης παρουσίας ιζημάτων.

Χρονολόγηση: τέλη 3^{ου} αι. π.Χ. – 1^{ος} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Aslan 2019, 353, εικ. 15.

Αρ. Κατ. 34

Σχέδιο 16, Πίνακας 18

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21760

Αριθμός Π: Π 5952

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5111

Ημερομηνία Εύρεσης: 27.01.2017

Βάθος: από -0,65μ. έως -0,75μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα βάσης αμφορέα με κομβίο σχήματος ανεστραμμένου κώνου, το οποίο περικλείει πλαστικός δακτύλιος.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,108μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,01μ., διάμετρος δακτυλίου: 0,06μ., ύψος δακτυλίου: 0,014μ., μέγιστο σωζόμενο απόληξης κωνικού κομβίου: 0,025μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις στον πλαστικό δακτύλιο και στην οξυκόρυφη απόληξη του κομβίου. Καλύπτεται από πολύ μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα.

Οπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Εξαιτίας της εκτεταμένης παρουσίας ιζημάτων η ύπαρξη επιχρίσματος δε δύναται να τεκμηριωθεί.

Χρονολόγηση: τέλη 3^{ου} αι. π.Χ. – 1^{ος} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Aslan 2019, 353, εικ. 15.

Αρ. Κατ. 35

Σχέδιο 16, Πίνακας 18

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21761

Αριθμός Π: Π 5953

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5111

Ημερομηνία Εύρεσης: 27.01.2017

Βάθος: από -0,65μ. έως -0,75μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα βάσης αμφορέα με κομβίο σχήματος ανεστραμμένου κώνου, το οποίο περικλείει πλαστικός δακτύλιος.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,12μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,007μ., διάμετρος δακτυλίου: 0,059μ., ύψος δακτυλίου: 0,015 – 0,016μ., μέγιστο σωζόμενο ύψος απόληξης κωνικού κομβίου: 0,03μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις στον πλαστικό δακτύλιο και στην οξυκόρυφη απόληξη του κομβίου. Καλύπτεται από πολύ μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με μαύρα εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: –

Χρονολόγηση: τέλη 3^{ου} αι. π.Χ. – 1^{ος} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Aslan 2019, 353, εικ. 15.

Αρ. Κατ. 36

Σχέδιο 17, Πίνακας 19

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21725

Αριθμός Π: Π5057

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,45μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα ενσφράγιστης λαβής αμφορέα. Η λαβή κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομής. Στο οριζόντιο σκέλος της λαβής εντοπίζεται κυκλικό σφράγισμα, διαμέτρου 0,035μ. Το σφράγισμα φέρει αποκρούσεις, με αποτέλεσμα αρκετά γράμματα να έχουν χαθεί. Παρόλο που η κατάσταση διατήρησης δεν είναι καλή, η αποκατάσταση των ονομάτων είναι δυνατή. Στο κέντρο του σφραγίσματος εντοπίζεται βουκράνιο και περιμετρικά αυτού αναγράφονται οι duoniri Ερατίδας και Αρίσταινος. Το σ είναι μηνοειδές.

[Ερατί]δας Αρίστα[ινος]

βουκράνιο

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο μήκος λαβής: 0,083μ., πλάτος λαβής: 0,037 – 0,046μ., πάχος λαβής: 0,02 – 0,03μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με μαύρα και λευκά εγκλείσματα, καθώς και αρκετή ποσότητα ασημίζουσας μαρμαρυγίας.

Όπτηση: Ανομοιογενής. Καστανέρυθρος πυρήνας, ο οποίος είναι τεφρός στο κέντρο.

Χρώμα κεραμικής ύλης: Απόχρωση τοιχωμάτων 5YR 6/8 (reddish yellow), απόχρωση πυρήνα 7.5YR 6/2 (pinkish gray).

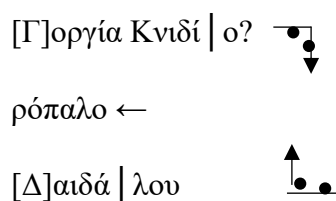
Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι πυκνό, απολεπισμένο κατά τόπους.

Χρονολόγηση: 107 – 98 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Grace και Savvatianou – Pétrououlakou 1970, 338 αρ. 115, πίν. 58. Grace 1956, 163, αρ. 179, πίν. 70. Jöhrens 1999, 285 – 86 αρ. 60 – 62.

Αρ. Κατ. 37**Σχέδιο 17, Πίνακας 19****Αριθμός ΜΠ:** ΜΠ 21755**Αριθμός Π:** Π 5063**Τομέας:** Τομέας Α33**Στρώμα:** Στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5111**Ημερομηνία Εύρεσης:** 27.01.2017**Βάθος:** -0,70μ.**Σχήμα:** Οξυπύθμενος αμφορέας**Προέλευση:** Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους, του λαιμού και της ενσφράγιστης λαβής αμφορέα. Το χείλος προεξέχον, δακτυλιόσχημο. Ο λαιμός κυλινδρικός. Η λαβή κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομής, φύεται λίγο κάτω από το χείλος. Στο οριζόντιο σκέλος της λαβής εντοπίζεται έγκοιλο ορθογώνιο σφράγισμα, διαστάσεων 0,04μ. × 0,014μ. Η κατάσταση διατήρησής του είναι καλή, με ελάχιστες φθορές σε γράμματα. Στο κέντρο του σφραγίσματος διακρίνεται ρόπαλο και περιμετρικά αυτού επιγραφές. Επάνω επιγραφή ες ευθύ με δήλωση του κατασκευαστή Γοργία και του εθνικού, η αναγραφή του οποίου συνεχίζει και δεξιά. Κάτω επιγραφή σε πτώση γενική του επωνύμου Δαιδάλου, η αναγραφή του οποίου συνεχίζεται προς τα αριστερά.

Διαστάσεις: πιθανή διάμετρος χείλους: 0,144μ. (σώζεται <5%), πάχος χείλους: 0,008μ., μέγιστο σωζόμενο ύψος οστράκου: 0,077μ., μήκος λαβής: 0,081μ., πλάτος λαβής: 0,037 – 0,046μ., πάχος λαβής: 0,023 – 0,026μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με μαύρα, καστανά και λευκά εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι σε πολλά σημεία απολεπισμένο.

Χρονολόγηση: 107 – 98 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Jöhrens 1999, 212 – 13 αρ. 697 – 98.

Αρ. Κατ. 38**Σχέδιο 18, Πίνακας 20****Αριθμός ΜΠ:** ΜΠ 21724**Αριθμός Π:** Π 5053**Τομέας:** Τομέας Α32/Α33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: -0,58μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα λαιμού και ενσφράγιστης λαβής αμφορέα. Ο λαιμός κυλινδρικός. Η λαβή κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομής. Στο οριζόντιο σκέλος της λαβής εντοπίζεται έγκοιλο ορθογώνιο σφράγισμα, διαστάσεων 0,061μ.× 0,022μ. Η κατάσταση διατήρησής του είναι μέτρια, με αρκετά γράμματα να είναι απολεπισμένα και άλλα να φέρουν φθορές. Στο κέντρο του σφραγίσματος διακρίνεται βότρυς και περιμετρικά αυτού επιγραφές. Επάνω δυσδιάκριτη, αποσπασματικά σωζόμενη επιγραφή ες ευθύ με δήλωση του εθνικού. Δεξιά αναγραμμένο σε δύο στίχους το όνομα του επωνύμου Επιγόνου. Κάτω αναγραμμένο ες ευθύ, σε γενική πτώση το όνομα του κατασκευαστή Πεισείνου. Το σ είναι μηνοειδές.

Κνιδ[ίων] | Επίγονος | [Π]εισείνου

βότρυς ←

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,072μ., πάχος λαιμού: 0,008μ., πλάτος λαβής: 0,042 – 0,045μ., πάχος λαβής: 0,019μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με μαύρα, καστανά και λευκά εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/8 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι εξαιρετικά λεπτό και θαμπό.

Χρονολόγηση: 97 – 88 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Grace και Savvatianou – Pétrououlakou 1970, 345 αρ. Ε 160. Jöhrens 1999, 220 – 21.

Αρ. Κατ. 39

Σχέδιο 18, Πίνακας 20

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21757

Αριθμός Π: Π 5949

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5111

Ημερομηνία Εύρεσης: 27.01.2017

Βάθος: από -0,65μ. έως -0,75μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα του λαιμού και της λαβής αμφορέα. Η λαβή κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομής. Διασώζεται τμήμα ορθογώνιου σφραγίσματος, σωζόμενου μήκους 0,021μ. και πλάτους 0,023μ. Στο κέντρο της αριστερής πλευράς του σφραγίσματος εικονίζεται άγκυρα. Επάνω από το έμβλημα διακρίνεται η λέξη ΓΝΗ. Υπό του εμβλήματος διασώζονται σε δύο σειρές η συλλαβή ΛΟ και ΡΟΣ αντίστοιχα.

Να σημειωθεί πως το λ αποδίδεται ανεστραμμένο και το σ είναι μηνοειδές. Το ο έχει την μορφή στιγμής. Τα ονόματα στις επιγραφές αποκαθίστανται ως Διόγνητος και Απολλόδωρος.

[Διό]γνη

[τος] άγκυρα →

[Άπο]λό

[δω]ρος

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος λαιμού: 0,062μ., πλάτος λαβής: 0,041μ., πάχος λαβής: 0,023μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά, μαύρα και καστανά εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής. Η όπτηση της λαβής, ωστόσο, ανομοιογενής, με τον πυρήνα να είναι τεφρός.

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/8 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι λεπτό και θαμπό.

Χρονολόγηση: 97 – 88 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Grace και Savvatianou – Pétrououlakou 1970, 352 αρ. Ε 193, πίν. 59. Jöhrens 1999, 231 αρ. 774.

Αρ. Κατ. 40

Σχέδιο 19, Πίνακας 21

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21758

Αριθμός Π: Π 5950

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5111

Ημερομηνία Εύρεσης: 27.01.2017

Βάθος: από -0,65μ. έως -0,75μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα ενσφράγιστης λαβής ελλειψοειδούς διατομής αμφορέα. Στο οριζόντιο σκέλος της λαβής εντοπίζεται ορθογώνιο, έγκοιλο σφράγισμα, ορατών διαστάσεων 0,051μ. × 0,023μ. Η κατάσταση διατήρησης του είναι ιδιαίτερα κακή. Τα περισσότερα εκ των γραμμάτων διακρίνονται με δυσκολία, ενώ αρκετά είναι εκείνα, που έχουν πλήρως απολεπιστεί. Οι επιγραφές του σφραγίσματος αναπτύσσονται σε τρεις σειρές. Αναγράφεται ο επώνυμος Ανδρομένης και ο κατασκευαστής Χρύσιππος, ενώ στην τελευταία σειρά αναγράφεται και το εθνικό. Πιθανότατα στην κάτω αριστερή γωνία του σφραγίσματος εικονιζόταν κάποιο έμβλημα, σήμερα χαμένο. Το σ των επιγραφών είναι μηνοειδές.

[Έπί] Άνδρο[με]

[νε]υς [X]ρυσίπ

που [K]νιδίον

Διαστάσεις: σωζόμενο ύψος λαιμού: 0,063μ., πλάτος λαβής: 0,039 – 0,049μ., πάχος λαβής: 0,021μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά, κιτρινωπά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και μικρή ποσότητα ασημίζουσας μαρμαρυγίας.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι κατά τόπους θαμπό και απολεπισμένο.

Χρονολόγηση: 97 – 88 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Jöhrens 1999, 229 – 30 αρ. 769. Cankardeş-Şenol 2007, 113 αρ.3, εικ. 3.

Αρ. Κατ. 41

Σχέδιο 20, Πίνακας 22 – 23

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21837

Αριθμός Π: Π 5099

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5152

Ημερομηνία Εύρεσης: 21.02 .2017

Βάθος: από -1,00μ. έως -1,21μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα του λαιμού, της ενσφράγιστης λαβής και του σώματος αμφορέα. Ο λαιμός πολύ ψηλός, σχετικά στενός με κυλινδρικά τοιχώματα. Η λαβή πολύ ψηλή, κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομής. Σχηματίζεται έντονη γωνίωση. Φύεται ψηλά στον λαιμό και απολήγει στον ώμο του αγγείου. Το σώμα αμφικωνικό. Στο οριζόντιο σκέλος της λαβής διακρίνεται ορθογώνιο σφράγισμα, διαστάσεων 0,055μ. × 0,022μ. Η κατάσταση διατήρησής του είναι μέτρια, με τα γράμματα να είναι αρκετά φθαρμένα. Η επιγραφή αναπτύσσεται σε δύο σειρές. Στην άνω σειρά αναγράφεται το όνομα Αγησίπολις, ενώ από κάτω διακρίνεται το όνομα Ερμόφαντος. Πρόκειται για δύο duoniri. Τα σ των επιγραφών βρίσκονται σε μηνοειδή μορφή. Υπό των επιγραφών – περίπου στο κέντρο – εικονίζεται ερμαϊκή στήλη.

Αγησίπολις

[Ε]ρμό[φ]αντος

ερμαϊκή στήλη ←

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,426μ., διάμετρος λαιμού: 0,105 – 0,108μ., ύψος περιφέρειας λαβής: 0,281μ., πλάτος λαβής: 0,034 – 0,042μ., πάχος λαβής: 0,019 – 0,023μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο πυκνό επίχρισμα, το οποίο είναι κατά τόπους απολεπισμένο.

Χρονολόγηση: 97 – 88 π.Χ.

Βιβλιογραφία: χωρίς παράλληλο

Αρ. Κατ. 42

Σχέδιο 21, Πίνακας 23

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21836

Αριθμός Π: Π 5098

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5152

Ημερομηνία Εύρεσης: 21.02 .2017

Βάθος: -1,18μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα του λαιμού και της λαβής αμφορέα. Ο λαιμός κυλινδρικός. Η λαβή πολύ ψηλή, κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομής. Σχηματίζει έντονη γωνίωση. Στο οριζόντιο σκέλος της λαβής διακρίνεται έγκοιλο κυκλικό σφράγισμα, διαμέτρου 0,029μ. Η κατάσταση διατήρησης του σφραγίσματος είναι κακή, καθώς τόσο το έμβλημα όσο και οι επιγραφές παρουσιάζουν φθορές. Στο κέντρο του σφραγίσματος διακρίνεται βουκράνιο και περιμετρικά αυτού επιγραφές. Αναγράφεται πιθανότατα το εθνικό, καθώς και ο επώνυμος Αριστοκράτης και ο κατασκευαστής Διοσκουρίδας. Το εθνικό και το όνομα του επώνυμου είναι γραμμένα ες ευθύ. Το όνομα του κατασκευαστή αναγράφεται υπό του εθνικού. Συγκεκριμένα, αναγράφεται βουστροφηδόν και συνεχίζει προς τα πάνω, ακολουθώντας την περιφέρει του κύκλου.

Διο[σκου]ρίδα Κνι[δίων] [Αρ]ιστο[κράτεις]

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος περιφέρειας λαβής: 0,24μ., πλάτος λαβής: 0,035 – 0,041μ., πάχος λαβής: 0,026μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με μαύρα, καστανά, γκριζωπά και λευκά εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής. Ωστόσο, ο πυρήνας της λαβής είναι τεφρός.

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο διακρίνεται κατά τόπους.

Χρονολόγηση: 97 – 88 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Cankardeş-Şenol κα. 2014, February: TD 0037.

Αρ. Κατ. 43

Σχέδιο 21, Πίνακας 24

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21735

Αριθμός Π: Π 5058

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5111

Ημερομηνία Εύρεσης: 26.01.2017

Βάθος: -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα της ενσφράγιστης λαβής αμφορέα. Η λαβή κατακόρυφη, ελλειπσοειδούς διατομής. Στο οριζόντιο σκέλος της λαβής διακρίνεται στρογγυλό έγκοιλο σφράγισμα, διαμέτρου 0,03μ. Η κατάσταση διατήρησης του σφραγίσματος είναι κακή. Οι επιγραφές σώζονται αποσπασματικά, ενώ τα διατηρητέα γράμματα είναι φθαρμένα. Από την κυκλική επιγραφή διακρίνονται ορισμένα γράμματα, στα οποία θα μπορούσε να αναγνωριστεί ο τίτλος *ἄνδρες* και ενδεχομένως ο επώνυμος Αριστοκλής. Το σ είναι μηνοειδές.

Ανδ[ρῶν] Ἀριστο[κλής] [Ἀρτέμων]

βουκράνιο

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο μήκος λαβής: 0,06μ., πλάτος λαβής: 0,036 – 0,038μ., πάχος λαβής: 0,02μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Εντοπίζεται μικρή ποσότητα ιζημάτων στις ακμές.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με μαύρα και λευκά εγκλείσματα.

Όπτηση: Διακρίνεται τεφρός πυρήνας και τοιχώματα στο χρώμα της κεραμικής ύλης.

Χρώμα κεραμικής ύλης: Απόχρωση πυρήνα 10YR 5/1 (gray), απόχρωση τοιχωμάτων 5YR 6/6 (reddish yellow).

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο διακρίνεται στο σφράγισμα και περιμετρικά αυτού, καθώς και στην κάτω επιφάνεια της λαβής. Είναι εξαιρετικά λεπτό και θαμπό.

Χρονολόγηση: 97 – 88 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Grace και Savvatianou – Pétropoulakou 1970, 340 αρ. E131. Lenger 1955, 492 αρ. 22 – 4.

Αρ. Κατ. 44

Σχέδιο 22, Πίνακας 24 – 25

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21700

Αριθμός Π: Π 5901

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,45μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους, του λαιμού και της ενσφράγιστης λαβής αμφορέα. Το χείλος προεξέχον, δακτυλιόσχημο κυκλικής διατομής με επίπεδη την άνω επιφάνεια. Ο λαιμός κυλινδρικός. Η λαβή κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομής. Παρουσιάζει έντονη γωνίωση. Φύεται λίγο κάτω από το χείλος. Στο οριζόντιο τμήμα της λαβής διακρίνεται κυκλικό σφράγισμα, διαμέτρου 0,026μ. Το σφράγισμα διατηρείται σε πολύ κακή κατάσταση. Είναι δυσανάγνωστο. Διακρίνεται έμβλημα (βουκράνιο ή ρόδο;) και περιμετρικά αυτού επιγραφές. Οι επιγραφές δεν μπορούν να αποκατασταθούν με ασφάλεια. Το σ είναι μηνοειδές.

[E]πί A[ρ]ιστ

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,089μ., διάμετρος χείλους: 0,11μ. (σώζεται κατά 15%), πάχος λαιμού: 0,0022μ., πάχος λαβής: 0,023μ., πλάτος λαβής: 0,04μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά, μαύρα και καστανά εγκλείσματα.

Όπτηση: Ανομοιογενής. Ερυθροκάστανος πυρήνας, ο οποίος στο κέντρο είναι τεφρός.

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρυσμα: Υπόλευκο πυκνό επίχρυσμα, το οποίο είναι κατά τόπους θαμπό και απολεπισμένο.

Αρ. Κατ. 45

Σχέδιο 22, Πίνακας 25

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21722

Αριθμός Π: Π 5923

Τομέας: Τομέας Α32/Α33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,43μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα ενσφράγιστης λαβής ελλειψοειδούς διατομής, η οποία φύεται από τον λαιμό αμφορέα. Στο οριζόντιο σκέλος της λαβής διακρίνεται στρογγυλό έγκοιλο σφράγισμα, διαμέτρου 0,034μ. Η κατάσταση διατήρησής του είναι εξαιρετικά κακή. Διακρίνεται στο κέντρο του σφραγίσματος βουκράνιο, το οποίο είναι ιδιαίτερα φθαρμένο. Αναγνωρίζεται, επίσης, ένα εκ των γραμμάτων άνωθεν του βουκρανίου, το οποίο όμως δεν μπορεί να ταυτιστεί με ασφάλεια (ίσως σ μηνοειδές ή E;).

Διαστάσεις: σωζόμενο ύψος: 0,052μ., πλάτος λαβής: 0,041 – 0,048μ., πάχος λαβής: 0,02μ., πάχος τοιχωμάτων λαιμού: 0,007μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με μαύρα και λευκά εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/8 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, κατά τόπους απολεπισμένο.

Χρονολόγηση: μέσα 2^{ου} αι. π.Χ. – αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.

Αρ. Κατ. 46

Σχέδιο 23, Πίνακας 26

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21750

Αριθμός Π: Π 5060

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5111

Ημερομηνία Εύρεσης: 27.01.2017

Βάθος: -0,70μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κνίδος

Περιγραφή: Τμήμα του λαιμού και της ενσφράγιστης λαβής αμφορέα. Ο λαιμός κυλινδρικός. Η λαβή κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομής. Στο οριζόντιο σκέλος της λαβής διακρίνεται κυκλικό σφράγισμα, διαμέτρου 0,036μ. Η κατάσταση διατήρησης του σφραγίσματος είναι κακή, καθώς σώζεται αποσπασματικά και η επιφάνειά του είναι φθαρμένη. Στο κέντρο του σφραγίσματος διακρίνεται βουκράνιο.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,065μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,007μ., μήκος λαβής: 0,088μ., πλάτος λαβής: 0,039μ., πάχος λαβής: 0,019μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει έντονες αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Μεσόκοκκη με λευκά, μαύρα και γκριζωπά εγκλείσματα, καθώς και χρυσίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ανομοιογενής. Καστανέρυθρος πηλός, ο οποίος είναι τεφρός στο κέντρο.

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/8 (reddish yellow)

Επίχρισμα: –

Χρονολόγηση: μέσα 2^{ου} αι. π.Χ. – αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.

Αρ. Κατ. 47

Σχέδιο 23, Πίνακας 26

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21754

Αριθμός Π: Π 5947

Τομέας: Τομέας Α32

Στρώμα: Ανοιχτό καστανό στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 1.02.2017

Βάθος: από -0,46μ. έως -0,75μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κως

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους, του λαιμού και της λαβής αμφορέα. Το χείλος προεξέχον, δακτυλιόσχημο κυκλικής διατομής, με καμπύλη την άνω επιφάνεια. Ο λαιμός κυλινδρικός. Η λαβή κατακόρυφη, διπλή κυκλικής διατομής. Παρουσιάζει

έντονη γωνίωση προς τα κάτω. Εντοπίζονται ίχνη καύσης στο τμήμα του χείλους και των λαβών.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,064μ., διάμετρος χείλους: 0,11μ. (σώζεται κατά 20%), πάχος χείλους: 0,01 – 0,011μ., μέγιστο σωζόμενο μήκος λαβής: 0,055μ., πλάτος λαβής: 0,041 – 0,042μ., πάχος λαβής: 0,017 – 0,02μ.

Κατάσταση διατήρησης: Καλύπτεται από αρκετή ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά, μαύρα και γκριζωπά εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ανομοιογενής. Καστανός πυρήνας, ο οποίος στο κέντρο είναι τεφρός.

Χρώμα κεραμικής ύλης: 7.5YR 6/4 (light brown)

Επίχρισμα: -

Χρονολόγηση: β' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. – 1^{ος} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Моhаxов 2014, 214, εικ. 11 – 12.

Αρ. Κατ. 48

Σχέδιο 24, Πίνακας 27

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21717

Αριθμός Π: Π 5918

Τομέας: Τομέας Α32/Α33

Στρώμα: Ωγκροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,43μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κως

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους, του λαιμού και της λαβής αμφορέα. Το χείλος προεξέχον, δακτυλιόσχημο κυκλικής διατομής. Ο λαιμός κυλινδρικός. Η λαβή κατακόρυφη, διπλή κυκλικής διατομής, φέεται λίγο κάτω από το χείλος. Σχηματίζει έντονη γωνίωση, παρουσιάζοντας διαπλάτυνση στο σημείο αυτό.

Διαστάσεις: σωζόμενο ύψος 0,054μ., διάμετρος χείλους 0,11μ. (σώζεται κατά 15%), πάχος λαιμού: 0,009μ., πλάτος λαβής: 0,043 – 0,053μ., πάχος λαβής: 0,022 – 0,025μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι λεπτό και θαμπό, κατά τόπους απολεπισμένο.

Χρονολόγηση: β' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. – 1^{ος} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Моhаxов 2014, 214, εικ. 11 – 12.

Αρ. Κατ. 49

Σχέδιο 24, Πίνακας 27

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21745

Αριθμός Π: Π 5941

Τομέας: Τομέας Α33/Α32

Στρώμα: Ανοιχτό καστανό στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 31.01.2017

Βάθος: από -0,50μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κως

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους, του λαιμού και της λαβής αμφορέα. Το χείλος προεξέχον, δακτυλιόσχημο, ραμφόσχημης διατομής. Ο λαιμός κυλινδρικός. Η λαβή κατακόρυφη, διπλή κυκλικής διατομής, σχηματίζει έντονη γωνίωση. Η λαβή διαπλατώνεται έντονα στο σημείο γωνίωσής της.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,081μ., διάμετρος χείλους: 0,115μ. (σώζεται κατά 5% - 10%), πάχος χείλους: 0,011μ., μήκος λαβής: 0,061, πλάτος λαβής: 0,036 – 0,044μ., πάχος λαβής: 0,017 – 0,02μ.

Κατάσταση διατήρησης: Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά, μαύρα και γκριζωπά εγκλείσματα.

Οπτηση: Ανομοιογενής. Καστανός πυρήνας, ο οποίος είναι τεφρός στο κέντρο.

Χρώμα κεραμικής ύλης: Απόχρωση τοιχωμάτων [7.5YR 7/4 (pink)], απόχρωση [10YR 4/1 (dark gray)].

Επίχρισμα: Εξαιτίας της εκτεταμένης παρουσίας ιζημάτων, δεν δύναται να τεκμηριωθεί με ασφάλεια η ύπαρξη επιχρίσματος.

Χρονολόγηση: β' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. – 1^{ος} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Моhаxов 2014, 214, εικ. 11 – 12.

Αρ. Κατ. 50

Σχέδιο 25, Πίνακας 28

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21768

Αριθμός Π: Π 5083

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων, κατασκευή 3 – ΟΜ. 5138

Ημερομηνία Εύρεσης: 15.02.2017

Βάθος: από -0,80μ. έως -1μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κως

Περιγραφή: Τρία συγκολλόμενα τμήματα του χείλους, του λαιμού και της λαβής αμφορέα. Το χείλος προεξέχον, δακτυλιόσχημο κυκλικής διατομής. Κάτω από το χείλος εντοπίζεται αβαθής αυλάκωση. Διακρίνεται από τον λαιμό με μία αυλάκωση. Ο λαιμός κυλινδρικός. Η λαβή κατακόρυφη, διπλή κυκλικής διατομής, παρουσιάζει έντονη γωνίωση προς τα κάτω. Φύεται λίγο πιο κάτω από το χείλος.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,096μ., διάμετρος χείλους: 0,11μ. (σώζεται κατά 20%), πάχος χείλους: 0,011 – 0,012μ., πάχος τοιχωμάτων λαιμού: 0,005μ., μήκος λαβής: 0,065μ., πλάτος λαβής: 0,036 – 0,041μ., πάχος λαβής: 0,018 – 0,02μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις. Καλύπτεται από μικρή ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και καστανά εγκλείσματα.

Οπτική: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 reddish yellow

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα

Χρονολόγηση: β' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. – 1^{ος} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Моnаxов 2014, 214, εικ. 11 – 12.

Αρ. Κατ. 51

Σχέδιο 25, Πίνακας 28

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21708

Αριθμός Π: Π 5988

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων, κατασκευή 3 – ΟΜ. 5138

Ημερομηνία Εύρεσης: 15.02.2017

Βάθος: από -0,80μ. έως -1μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κως

Περιγραφή: Τρία συγκολλόμενα τμήματα του χείλους, του λαιμού και της λαβής αμφορέα. Το χείλος προεξέχον, δακτυλιόσχημο ωοειδούς διατομής, με επίπεδη την άνω επιφάνειά του. Ο λαιμός αρκετά ψηλός και χονδρός, με κυλινδρικά τοιχώματα. Εμφανίζει εξωτερικά αραιές, ρηχές αυλακώσεις. Η λαβή κατακόρυφη, διπλή κυκλικής διατομής. Φύεται ψηλά στον λαιμό, μόλις λίγο κάτω από το χείλος. Παρουσιάζει έντονη γωνίωση.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,114μ., διάμετρος χείλους: 0,12μ. (σώζεται κατά < 50%), πάχος χείλους: 0,015μ., πάχος τοιχωμάτων λαιμού: 0,007 – 0,01μ., μέγιστο σωζόμενο ύψος περιφέρειας λαβής: 0,103μ., πλάτος λαβής: 0,039 – 0,042μ., πάχος λαβής: 0,021 – 0,022μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Καλύπτεται από αρκετή ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και καστανά εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Οπτική: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι πυκνό, κατά τόπους απολεπισμένο.

Χρονολόγηση: β' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. – 1^{ος} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Моnаxов 2014, 214, εικ. 11 – 12.

Αρ. Κατ. 52

Σχέδιο 26, Πίνακας 29

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21747

Αριθμός Π: Π 5943

Τομέας: Τομέας Α33/Α32

Στρώμα: Ανοιχτό καστανό στρώμα καταστροφής – OM. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 31.01.2017

Βάθος: από -0,50μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κως;

Περιγραφή: Τμήμα της λαβής αμφορέα και της κάτω έκφυσης της. Η λαβή κατακόρυφη, διπλή κυκλικής διατομής.

Διαστάσεις: μέγιστη σωζόμενη διάμετρος κοιλιάς: 0,358μ., μέγιστο σωζόμενο ύψος λαβής: 0,09μ., πλάτος λαβής: 0,037 – 0,04μ., πάχος λαβής: 0,018μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη, με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/8 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, κατά τόπους απολεπισμένο.

Αρ. Κατ. 53

Σχέδιο 26, Πίνακας 29

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21733

Αριθμός Π: Π 5932

Τομέας: Τομέας Α32/Α33

Στρώμα: Ανοιχτό καστανό στρώμα καταστροφής – OM. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 25.01.2017

Βάθος: από -0,45μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κως;

Περιγραφή: Τμήμα της λαβής αμφορέα. Η λαβή κατακόρυφη, διπλή κυκλικής διατομής, σχηματίζει έντονη γωνίωση. Σώζεται η άνω έκφυση της λαβής.

Διαστάσεις: ύψος λαβής: 0,075μ., πλάτος λαβής: 0,041 – 0,044μ., πάχος λαβής: 0,02μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις. Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και αρκετή ποσότητα μαρμαρυγίας.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα

Αρ. Κατ. 54

Σχέδιο 27, Πίνακας 29

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21771

Αριθμός Π: Π 5961

Τομέας: Τομέας Α33/Α32

Στρώμα: Στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5111
Ημερομηνία Εύρεσης: 31.01.2017
Βάθος: από -0,65μ. έως -0,75μ.
Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας
Προέλευση: Κως;
Περιγραφή: Τμήμα κατακόρυφης, διπλής κυκλικής διατομής λαβής.
Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος λαβής: 0,16μ., πλάτος λαβής: 0,039 – 0,043μ., πάχος λαβής: 0,02μ.
Κατάσταση διατήρησης: Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.
Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα.
Όπτηση: Δε δύναται να προσδιοριστεί.
Χρώμα κεραμικής ύλης: 7.5YR 7/4 (pink).
Επίχρισμα: Δε δύναται να προσδιοριστεί.

Αρ. Κατ. 55

Σχέδιο 27, Πίνακας 29

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21772
Αριθμός Π: Π 5962
Τομέας: Τομέας Α33/Α32
Στρώμα: Στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5111
Ημερομηνία Εύρεσης: 31.01.2017
Βάθος: από -0,65μ. έως -0,75μ.
Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας
Προέλευση: Κως;
Περιγραφή: Τμήμα της λαβής αμφορέα και της κάτω έκφυσής της. Η λαβή κατακόρυφη, διπλή κυκλικής διατομής.
Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος λαβής: 0,178μ., πλάτος λαβής: 0,04 – 0,045μ., πάχος λαβής: 0,021 – 0,022μ.
Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.
Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα και χρυσίζουσα μαρμαρυγία.
Όπτηση: Ομοιογενής
Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/8 (reddish yellow)
Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, κατά τόπους θαμπό και απολεπισμένο.

Αρ. Κατ. 56

Σχέδιο 27, Πίνακας 30

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21701
Αριθμός Π: Π 5902
Τομέας: Τομέας Α33
Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,45μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κως;

Περιγραφή: Τμήμα κατακόρυφης, διπλής κυκλικής διατομής λαβής. Σώζεται τμήμα της κάτω έκφυσης της στον ώμο του αμφορέα.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος λαβής: 0,114μ., πλάτος λαβής: 0,04μ., πάχος λαβής: 0,019μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Στην εξωτερική του επιφάνεια εντοπίζονται άφθονα ιζήματα.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με μαύρα και λευκά εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 (reddish yellow).

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι λεπτό και θαμπό. Κατά τόπους απολεπισμένο.

Αρ. Κατ. 57

Σχέδιο 27, Πίνακας 30

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21705

Αριθμός Π: Π 5906

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,43μ. έως -0,60μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κως;

Περιγραφή: Τμήμα κατακόρυφης λαβής, διπλής κυκλικής διατομής από αμφορέα.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος 0,098μ., πάχος: 0,019μ. – 0,022μ., πλάτος: 0,047 – 0,039μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Η εξωτερική του επιφάνεια καταλαμβάνεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά, μαύρα και καστανέρυθρα εγκλείσματα, καθώς και χρυσίζουσα και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, πυκνό, σε αρκετά σημεία απολεπισμένο.

Αρ. Κατ. 58

Σχέδιο 28, Πίνακας 30

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21706

Αριθμός Π: Π 5907

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,43μ. έως -0,60μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κως;

Περιγραφή: Τμήμα κατακόρυφης, διπλής κυκλικής διατομής λαβής, η οποία εκφύεται από τον λαιμό του αμφορέα.

Διαστάσεις: σωζόμενο μήκος 0,059μ., πάχος: 0,02 – 0,023μ., πλάτος: 0,046 – 0,041μ.

Κατάσταση διατήρησης: Η εξωτερική επιφάνεια καλύπτεται σχεδόν εξ' ολοκλήρου από ιζήματα.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα και χρυσίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής (;)

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/8 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Εξαιτίας της εκτεταμένης παρουσίας ιζημάτων, δε δύναται να διακριθεί επίχρισμα.

Αρ. Κατ. 59

Σχέδιο 28, Πίνακας 30

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21719

Αριθμός Π: Π 5920

Τομέας: Τομέας Α32/Α33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,43μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κως;

Περιγραφή: Τμήμα κατακόρυφης διπλής λαβής, με κυκλική διατομή από αμφορέα. Το ένα εκ των δύο σκελών της λαβής σώζεται αποσπασματικά.

Διαστάσεις: σωζόμενο ύψος 0,158μ., μέγιστο σωζόμενο πλάτος λαβής: 0,041μ., πάχος λαβής: 0,022 – 0,024μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις. Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και καστανοκίτρινα εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/4 (light reddish brown)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι λεπτό και θαμπό.

Αρ. Κατ. 60

Σχέδιο 29, Πίνακας 31

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21718

Αριθμός Π: Π 5919

Τομέας: Τομέας Α32/Α33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,43μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κως;

Περιγραφή: Απόφυση λαβής αμφορέα. Η λαβή διπλή κυκλικής διατομής. Εσωτερικά της απόφυσης εντοπίζεται δακτυλικό αποτύπωμα (;) κεραμέα.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,047μ., πλάτος λαβής: 0,036μ., πάχος λαβής: 0,018μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις. Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 10YR 7/3 (very pale brown)

Επίχρισμα: Ωχροκίτρινο επίχρισμα

Αρ. Κατ. 61

Σχέδιο 29, Πίνακας 31

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21825

Αριθμός Π: Π 5981

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5152

Ημερομηνία Εύρεσης: 21.02 .2017

Βάθος: από -1μ. έως -1,21μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κως

Περιγραφή: Τμήμα σώματος και βάσης αμφορέα. Το σώμα ωοειδές. Η βάση αποτελείται από χαμηλό κυλινδρικό στέλεχος, από το οποίο φύεται μικρό, σφαιρικό κομβίο.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο μήκος: 0,113μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,008μ., διάμετρος στελέχους: 0,032μ., διάμετρος κομβίου: 0,02μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Καλύπτεται από μικρή σχετικά ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μελανά εγκλείσματα, καθώς και χρυσίζουσα και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι πυκνό, κατά τόπους απολεπισμένο

Χρονολόγηση: τέλη 2^{ου} αι. π.Χ. – αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Моhаxоv 2014, 214, еικ. 12.

Αρ. Κατ. 62

Σχέδιο 30, Πίνακας 32

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21826

Αριθμός Π: Π 5982

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5152

Ημερομηνία Εύρεσης: 21.02.2017

Βάθος: από -1μ. έως -1,21μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κως

Περιγραφή: Τμήμα σώματος και βάσης αμφορέα. Το σώμα ωοειδές. Η βάση σχήματος ημισφαιρικού κομβίου.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,09μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,05 – 0,07μ., διάμετρος κομβίου: 0,03μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Καλύπτεται εσωτερικά από μικρή ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Οπτική: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι πυκνό, κατά τόπους απολεπισμένο.

Χρονολόγηση: τέλη 2^{ου} αι. π.Χ. – αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Μοναхов 2014, 214, εικ. 12.

Αρ. Κατ. 63

Σχέδιο 30, Πίνακας 32

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21827

Αριθμός Π: Π 5983

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5152

Ημερομηνία Εύρεσης: 21.02 .2017

Βάθος: από -1μ. έως -1,21μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κως

Περιγραφή: Τμήμα σώματος και βάσης αμφορέα. Το σώμα ωοειδές. Η βάση σχήματος ημισφαιρικού κομβίου.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,09μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,07μ., διάμετρος κομβίου: 0,035μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μελανά εγκλείσματα, καθώς και αρκετή ποσότητα ασημίζουσας μαρμαρυγίας.

Οπτική: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 7.5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα

Χρονολόγηση: τέλη 2^{ου} αι. π.Χ. – αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Моhаxоv 2014, 214, εικ. 12.

Αρ. Κατ. 64

Σχέδιο 31, Πίνακας 33

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21831

Αριθμός Π: Π 5986

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5156

Ημερομηνία Εύρεσης: 28.2.2017

Βάθος: από -1,16μ. έως -1,29μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κως

Περιγραφή: Πέντε συγκολλόμενα τμήματα του σώματος και της βάσης αμφορέα. Το σώμα κωνικό. Η βάση σχήματος ημισφαιρικού κομβίου.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,27μ., διάμετρος κομβίου: 0,036μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα και χρυσίζουσα μαρμαρυγία.

Οπτική: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο πυκνό επίχρισμα, το οποίο είναι κατά τόπους απολεπισμένο.

Χρονολόγηση: β' μισό 3^{ου} αι./2^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Моhаxоv 2014, 214, εικ. 11.

Αρ. Κατ. 65

Σχέδιο 31, Πίνακας 33 – 34

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21742

Αριθμός Π: Π 5059

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5111

Ημερομηνία Εύρεσης: 27.01.2017

Βάθος: -0,70μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κως

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους, του λαιμού και της ενσφράγιστης λαβής αμφορέα. Σώζεται μικρό τμήμα του χείλους, το οποίο αποκαθίσταται ως προεξέχον, δακτυλιόσχημο. Ο λαιμός κυλινδρικός και στενός. Η λαβή κατακόρυφη, διπλή κυκλικής διατομής. Στο οριζόντιο σκέλος της λαβής εντοπίζεται ορθογώνιο σφράγισμα, διαστάσεων 0,033μ. × 0,011μ. Η κατάσταση διατήρησης του σφραγίσματος είναι καλή. Στο σφράγισμα διακρίνεται τρίποδας και δεξιά του μονόγραμμα Ε.

τρίποδας →

E

Διαστάσεις: πιθανή διάμετρος χείλους: 12,2μ. (σώζεται < 5%), πάχος χείλους: 0,01μ., μέγιστο σωζόμενο ύψος λαιμού: 0,05μ., μήκος λαβής: 0,068μ., πλάτος λαβής: 0,045μ., πάχος λαβής: 0,016 – 0,02μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά, καστανά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και μεγάλη ποσότητα ασημίζουσας και χρυσίζουσας μαρμαρυγίας.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/8 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, άλλοτε ιδιαίτερα πυκνό και άλλοτε θαμπότερο.

Χρονολόγηση: από β' μισό 3^{ου} αι. π.Χ. έως α' τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: VRG_Folder_0645: KO ABC 372, KO ABC 865, KO ABC 1131, KO ABC 1218.

Αρ. Κατ. 66

Σχέδιο 32, Πίνακας 34 – 35

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21752

Αριθμός Π: Π 5900

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5137

Ημερομηνία Εύρεσης: 11.02.2017

Βάθος: από -0,80μ. έως -1μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κως

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους, του λαιμού και της ενσφράγιστης λαβής αμφορέα (συγκολλημένο από δύο θραύσματα). Το χείλος προεξέχον, δακτυλιόσχημο ωοειδούς διατομής με επίπεδη την άνω επιφάνεια. Ο λαιμός κυλινδρικός. Η λαβή κατακόρυφη, διπλή κυκλικής διατομής. Φύεται ψηλά στον λαιμό, λίγο κάτω από το χείλος. Σχηματίζει έντονη γωνίωση. Στο οριζόντιο σκέλος της λαβής διακρίνεται ορθογώνιο σφράγισμα, μήκους 0,055μ και πλάτους 0,006 – 0,009μ. Αναγράφεται ες ευθύ σε πτώση ονομαστική ο κατασκευαστής Οροβίων.

Οροβίων

Διαστάσεις: διάμετρος χείλους: 0,115μ. (σώζεται κατά 15%), πάχος χείλους: 0,015μ., μέγιστο σωζόμενο ύψος περιφέρειας λαβής: 0,185μ., πλάτος λαβής: 0,041μ., πάχος λαβής: 0,02 – 0,022μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις στο τμήμα του χείλους

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με μαύρα εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 (reddish yellow)

Επίχρυσμα: Υπόλευκο πυκνό επίχρυσμα
Χρονολόγηση: τέλη 2^{ου} αι. π.Χ.
Βιβλιογραφία: Grace 1952, 539, αρ. 36.

Αρ. Κατ. 67

Σχέδιο 33, Πίνακας 35 – 36

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21806
Αριθμός Π: Π 5100
Τομέας: Τομέας Α33
Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5152
Ημερομηνία Εύρεσης: 21.02.2017
Βάθος: από -1,00μ. έως -1,21μ.
Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας
Προέλευση: Κως

Περιγραφή: Άνω τμήμα αμφορέα. Το χείλος προεξέχον, δακτυλιόσχημο κυκλικής διατομής με επίπεδη την άνω επιφάνεια. Ο λαιμός σχετικά ψηλός και ευρύς, με κυλινδρικά τοιχώματα. Στο σημείο ένωσης του λαιμού με τον ώμο σχηματίζεται ακμή. Οι λαβές ψηλές και κατακόρυφες, διπλές κυκλικής διατομής. Παρουσιάζουν έντονη γωνίωση. Φύονται ψηλά στον λαιμό, μόλις λίγο κάτω από το χείλος, και απολήγουν στον ώμο του αγγείου. Μία εκ των δύο λαβών φέρει ορθογώνιο σφράγισμα, διαστάσεων 0,038μ. × 0,007μ. Η κατάσταση διατήρησης του είναι καλή, με φθορά σε ένα μόνο εκ των γραμμάτων. Αναγράφεται ες ευθύ σε πτώση γενική ο επώνυμος Δάδα.

Δάδα

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,224μ., διάμετρος χείλους: 0,117μ., πάχος χείλους: 0,011 – 0,013μ., διάμετρος λαιμού: 0,105 – 0,11μ., ύψος περιφέρειας λαβής: 0,206μ., πλάτος λαβής: 0,041 – 0,045μ., πάχος λαβής: 0,021 – 0,023μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει απολεπίσεις και αποκρούσεις, ιδιαιτέρως στο τμήμα του χείλους.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα και χρυσίζουσα μαρμαρυγία.

Οπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 2.5YR 6/8 (light red)

Επίχρυσμα: Υπόλευκο πυκνό επίχρυσμα, το οποίο είναι κατά τόπους απολεπισμένο.

Χρονολόγηση: αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Grace και Savvatianou – Pétrououlakou 1970, 364, αρ. Ε 238, πίν. 61.

Αρ. Κατ. 68

Σχέδιο 34, Πίνακας 36 – 37

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21703
Αριθμός Π: Π 5107
Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5156

Ημερομηνία Εύρεσης: 24.2.2017

Βάθος: σε -1,24μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κως

Περιγραφή: Άνω τμήμα αμφορέα. Το χείλος προεξέχον, δακτυλιόσχημο κυκλικής διατομής. Ο λαιμός σχετικά κοντός και ευρύς, με κυλινδρικά τοιχώματα. Στο σημείο ένωσης του λαιμού με τον ώμο σχηματίζεται ακμή. Οι λαβές ψηλές και κατακόρυφες, διπλές κυκλικής διατομής. Παρουσιάζουν έντονη γωνίωση. Φύονται ψηλά στον λαιμό, λίγο κάτω από το χείλος, και απολήγουν στον ώμο του αγγείου. Μία εκ των δύο λαβών φέρει ορθογώνιο σφράγισμα, διαστάσεων 0,036μ. × 0,006μ. Η κατάσταση διατήρησης του είναι καλή. Αναγράφεται ες ευθύ σε πτώση γενική ο επώνυμος Δάδας.

Δάδα

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,255μ., διάμετρος χείλους: 0,114μ., πάχος χείλους: 0,013μ., διάμετρος λαιμού: 0,10μ., ύψος περιφέρειας λαβής: 0,202μ., πλάτος λαβής: 0,04 – 0,044μ., πάχος λαβής: 0,021μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρυσμα: Υπόλευκο πυκνό επίχρυσμα, κατά τόπους απολεπισμένο.

Χρονολόγηση: αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Grace και Savvatianou – Pétroulaou 1970, 364, αρ. E 238, πίν. 61.

Αρ. Κατ. 69

Σχέδιο 35, Πίνακας 37

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21766

Αριθμός Π: Π 5957

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα Καταστροφής – ΟΜ. 5111

Ημερομηνία Εύρεσης: 30.01.2017

Βάθος: από -0,65μ. έως -0,75μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Κως

Περιγραφή: Τμήμα κατακόρυφης, διπλής κυκλικής διατομής λαβής, η οποία εκφύεται από τον λαιμό του αμφορέα. Η λαβή σχηματίζει έντονη γωνίωση. Διακρίνεται το περίγραμμα ορθογώνιου σφραγίσματος. Ο λαιμός κυλινδρικός.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος λαιμού: 0,068μ., μέγιστο σωζόμενο μήκος λαβής: 0,071μ., πλάτος λαβής: 0,044 – 0,045μ., πάχος λαβής: 0,021 – 0,022μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις στο σφράγισμα. Καλύπτεται από ιζήματα.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και χρυσίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 2.5YR 6/8 (light red)

Επίχρισμα: Εξαιτίας της εκτεταμένης παρουσίας ιζημάτων, δε δύναται να τεκμηριωθεί η ύπαρξη επιχρίσματος.

Χρονολόγηση: β' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. – 1^{ος} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Моhаxов 2014, 214, εικ. 11 – 12.

Αρ. Κατ. 70

Πίνακας 38

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21777

Αριθμός Π: Π 5965

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5111

Ημερομηνία Εύρεσης: 13.02.2017

Βάθος: από -0,80μ. έως -1μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Ρόδος

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους, του λαιμού και της λαβής αμφορέα. Το χείλος προεξέχον, δακτυλιόσχημο τετραγωνικής σχεδόν διατομής. Η άνω επιφάνεια του φέρει στο κέντρο μία μικρή νεύρωση. Ο λαιμός κυλινδρικός. Η λαβή κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομής, φύεται λίγο πιο κάτω από το χείλος. Παρουσιάζει έντονη γωνίωση προς τα κάτω.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος λαιμού: 0,063μ., διάμετρος χείλους: 0,11μ. (σώζεται κατά 5%), πάχος χείλους: 0,009μ., μήκος λαβής: 0,082μ., πλάτος λαβής: 0,03 – 0,042μ., πάχος λαβής: 0,02 – 0,025 μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 7.5YR 7/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι ιδιαίτερα πυκνό.

Χρονολόγηση: τέλη 3^{ου} αι. π.Χ. έως και το α' τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Моhаxов 2003, 118 – 121, πίν. 82 – 4.

Αρ. Κατ. 71

Σχέδιο 35, Πίνακας 38

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21731

Αριθμός Π: Π 5930

Τομέας: Τομέας Α32/Α33

Στρώμα: Ανοιχτό καστανό στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 25.01.2017

Βάθος: από -0,45μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους, του λαιμού και της λαβής αμφορέα. Το χείλος κατακόρυφο, πολύ ψηλό και παχύ, με απόληξη τριγωνικής διατομής. Ο λαιμός κυλινδρικός, σχετικά στενός. Η λαβή κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομής. Φύεται λίγο κάτω από το χείλος.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,097μ., διάμετρος χείλους: 0,13μ. (σώζεται κατά 45%), ύψος χείλους: 0,03 – 0,033μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,01 – 0,014μ., πλάτος λαβής: 0,045 – 0,055μ., πάχος λαβής: 0,02 – 0,023μ.

Κατάσταση διατήρησης: Εσωτερικά του λαιμού διακρίνονται μικρές μάζες πηλού. Φέρει αποκρούσεις στο χείλος και στη λαβή. Η επιφάνεια καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά, μαύρα και καστανέρυθρα εγκλείσματα, καθώς και αρκετή ποσότητα ασημίζουσας και χρυσίζουσας μαρμαρυγίας.

Οπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: Ανοιχτό καστανό [10YR 7/4 (very pale brown)].

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα [10YR 8/4 (very pale brown)], το οποίο είναι πολύ λεπτό και θαμπό.

Χρονολόγηση: τελευταίο τρίτο του 2^{ου} αι. π.Χ. – αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Will 1970, 383 – 84.

IV. Θραύσματα Απροσδιόριστης προέλευσης (Αρ. Κατ. 72 – Αρ. Κατ. 89)

Αρ. Κατ. 72

Σχέδιο 36, Πίνακας 39

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21723

Αριθμός Π: Π 5924

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,43μ. έως -0,60μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους αμφορέα. Το χείλος έντονα προεξέχον, τριγωνικής διατομής, με κεκλιμένη την άνω επιφάνεια του.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,037μ., πλάτος επιφάνειας χείλους: 0,027μ., (εξωτ.) διάμετρος χείλους: 0,21μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις. Καλύπτεται εξ' ολοκλήρου από ιζήματα.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και καστανοκίτρινα εγκλείσματα.

Όπτηση: Ανομοιογενής. Τεφρός πυρήνας, ο οποίος στο κέντρο είναι ερυθρωτός.

Χρώμα κεραμικής ύλης: Απόχρωση πυρήνα 5YR 6/8 (reddish yellow), απόχρωση στο κέντρο του πυρήνα 10YR 5/3 (brown).

Επίχρισμα: Δεν δύναται να προσδιορισθεί η παρουσία επιχρίσματος, εξαιτίας της έντονης παρουσίας ιζημάτων.

Αρ. Κατ. 73

Σχέδιο 36, Πίνακας 39

Αριθμός Π: Π 5944

Τομέας: Τομέας A33/A32

Στρώμα: Ανοιχτό καστανό στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 31.01.2017

Βάθος: από -0,50μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους και του λαιμού αμφορέα. Το χείλος ψηλό, ελαφρά προεξέχον, τετραγωνικής σχεδόν διατομής, με καμπύλη την άνω επιφάνεια. Ο λαιμός κυλινδρικός.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,055μ., διάμετρος χείλους: 0,10μ. (σώζεται κατά 15% - 20%), πάχος χείλους: 0,007μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις, απολεπίσεις και σκασίματα στην επιφάνεια. Εντοπίζεται μικρή σχετικά ποσότητα ιζημάτων στην εξωτερική του επιφάνεια.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow).

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, πυκνό, κατά τόπους απολεπισμένο.

Αρ. Κατ. 74

Σχέδιο 36, Πίνακας 39

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21716

Αριθμός Π: Π 5917

Τομέας: Τομέας A32/A33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,43μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους, του λαιμού και της κατακόρυφης λαβής αμφορέα. Το χείλος παχύ και κυρτό, με επίπεδη την άνω επιφάνεια. Ο λαιμός σχετικά στενός με

κυλινδρικά τοιχώματα. Η λαβή ελλειψοειδούς διατομής, φύεται λίγο κάτω από το χείλος. Κατά μήκος της ράχης της εντοπίζονται τρεις κάθετες αυλακώσεις. **Διαστάσεις:** μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,058μ., διάμετρος χείλους: 0,13μ. (σώζεται κατά 25%), πάχος λαιμού: 0,006 – 0,007μ., πλάτος λαβής: 0,044μ., πάχος λαβής: 0,025μ.

Κατάσταση διατήρησης: Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Καθαρός πηλός

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 7.5YR 7/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα [10YR 8/3 (very pale brown)].

Αρ. Κατ. 75

Σχέδιο 37, Πίνακας 40

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21721

Αριθμός Π: Π 5922

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,45μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Ακέραια σωζόμενο χείλος και τμήμα λαιμού και λαβής αμφορέα (συγκολλημένο από τέσσερα όστρακα). Το χείλος ψηλό και παχύ. Ελαφρά προεξέχον, δακτυλιόσχημο με καμπύλη την άνω επιφάνεια. Ο λαιμός ψηλός, κυλινδρικός, φέρει εξωτερικά αραιές, ρηχές αυλακώσεις. Η λαβή κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομής, φύεται λίγο κάτω από το χείλος.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,085μ., διάμετρος χείλους: 0,10μ., πάχος χείλους: 0,012μ., πάχος τοιχωμάτων λαιμού: 0,005 – 0,007μ., πλάτος λαβής: 0,034 – 0,042μ., πάχος λαβής: 0,02μ.,

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις, ιδιαίτερα σε τμήμα του χείλους και της λαβής.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά, μαύρα και καστανά εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο πυκνό επίχρισμα, κατά τόπους απολεπισμένο.

Αρ. Κατ. 76

Σχέδιο 37, Πίνακας 40

Αριθμός Π: Π 5938

Τομέας: Τομέας Α32/Α33

Στρώμα: Ανοιχτό καστανό στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 25.01.2017

Βάθος: από -0,45μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα προεξέχοντος δακτυλιόσχημου χείλους, κυκλικής διατομής.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,054μ., διάμετρος χείλους: 0,10μ. (σώζεται κατά 10%), πάχος χείλους: 0,008μ.

Κατάσταση διατήρησης: Καλύπτεται σχεδόν εξ' ολοκλήρου από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα.

Όπτηση: Ανομοιογενής. Τεφρός πυρήνας, ο οποίος στην εξωτερική επιφάνεια είναι καστανέρυθρος.

Χρώμα κεραμικής ύλης: Απόχρωση εξωτερικής επιφάνειας [5YR 7/6 (reddish yellow)], απόχρωση πυρήνα [5YR 5/1 (gray)].

Επίχρισμα: Εξαιτίας της εκτεταμένης παρουσίας ιζημάτων, δεν δύναται να διακριθεί επίχρισμα.

Αρ. Κατ. 77

Σχέδιο 38, Πίνακας 41

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21746

Αριθμός Π: Π 5942

Τομέας: Τομέας Α33/Α32

Στρώμα: Ανοιχτό καστανό στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 31.01.2017

Βάθος: από -0,50μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους, του λαιμού και της λαβής αμφορέα. Το χείλος προεξέχον, δακτυλιόσχημο κυκλικής διατομής. Ο λαιμός κυλινδρικός. Η λαβή κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομής, νεύει έντονα προς τα άνω. Φύεται λίγο κάτω από το χείλος. Διακρίνεται η αρχή διαμόρφωσης μίας εκ των στενών πλευρών ορθογώνιου σφραγίσματος, το οποίο δεν διατηρείται.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,072μ., διάμετρος χείλους: 0,10μ. (σώζεται κατά 25%), πάχος χείλους: 0,008μ., μήκος λαβής: 0,047μ., πλάτος λαβής: 0,04 – 0,047μ., πάχος λαβής: 0,025μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά, μαύρα και καστανά εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ανομοιογενής. Καστανέρυθρος πυρήνας, ο οποίος στο κέντρο είναι τεφρός.

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο πυκνό επίχρισμα, κατά τόπους απολεπισμένο.

Αρ. Κατ. 78

Σχέδιο 38, Πίνακας 41

Αριθμός Π: Π 5939

Τομέας: Τομέας Α32/Α33

Στρώμα: Ανοιχτό καστανό στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 25.01.2017

Βάθος: από -0,45μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα προεξέχοντος δακτυλιόσχημου χείλους, κυκλικής διατομής.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,04μ., διάμετρος χείλους: 0,11μ. (σώζεται κατά 10%), πάχος χείλους: 0,008μ.

Κατάσταση διατήρησης: Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα.

Όπτηση: Ανομοιογενής. Τεφρός πυρήνας, ο οποίος στην εξωτερική επιφάνεια είναι καστανέρυθρος.

Χρώμα κεραμικής ύλης: Απόχρωση τοιχωμάτων [5YR 6/4 (light reddish brown)], απόχρωση πυρήνα [5YR 5/2 (reddish gray)].

Επίχρισμα: Εξαιτίας της εκτεταμένης παρουσίας ιζημάτων, δεν δύναται να διακριθεί επίχρισμα.

Αρ. Κατ. 79

Σχέδιο 38, Πίνακας 42

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21712

Αριθμός Π: Π 5913

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,43μ. έως -0,60μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα χαμηλής βάσης αμφορέα, σχήματος ημισφαιρικού κομβίου, το οποίο διαμορφώνεται χωρίς τη μεσολάβηση χαμηλού στελέχους.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,043μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,008 – 0,009μ., διάμετρος κομβίου: 0,05μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Η εξωτερική επιφάνεια του οστράκου καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/8 (reddish yellow).

Επίχρισμα: Υπόλευκο, αμυδρά κιτρινωπό, επίχρισμα. Απολεπισμένο κατά τόπους.

Αρ. Κατ. 80

Σχέδιο 39, Πίνακας 42

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21822

Αριθμός Π: Π 5978

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5152

Ημερομηνία Εύρεσης: 21.02.2017

Βάθος: από -1μ. έως -1,21μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους, του λαιμού και της λαβής αμφορέα. Το χείλος προεξέχον και ευθύ. Ο λαιμός κυλινδρικός. Λίγο πιο κάτω από το χείλος διακρίνεται η έκφυση λαβής, κατακόρυφης.

Διαστάσεις: διάμετρος χείλους: 0,12μ. (σώζεται κατά 5%), πάχος χείλους: 0,007μ., πάχος τοιχωμάτων λαιμού: 0,004 – 0,005μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις, ενώ καλύπτεται από μικρή ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ανομοιογενής. Καστανός πηλός, ο οποίος στο κέντρο είναι τεφρός.

Χρώμα κεραμικής ύλης: 7.5YR 5/4 (brown)

Επίχρυσμα: –

Αρ. Κατ. 81

Σχέδιο 39, Πίνακας 43

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21774

Αριθμός Π: Π 5097

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Καστανό στρώμα – ΟΜ. 5148

Ημερομηνία Εύρεσης: 20.02.2017

Βάθος: σε -1,00μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Περιγραφή: Τμήμα της ενσφράγιστης λαβής αμφορέα. Η λαβή κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομής και καμπύλη όσον αφορά το περίγραμμα της. Διακρίνεται κυκλικό σφράγισμα, διαμέτρου 0,023μ. Η κατάσταση διατήρησης του είναι σχετικά καλή. Εικονίζεται ανθέμιο, υπό του οποίου φύεται πιθανότατα κλήμα. Ακολουθεί η απεικόνιση ρόδακα, υπό του οποίου διακρίνονται κυματοειδείς γραμμές.

Διαστάσεις: πλάτος λαβής: 0,045 – 0,05μ., πάχος λαβής: 0,021 – 0,022μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Καλύπτεται από μικρή ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ανομοιογενής. Πορτοκαλοκάστανος πυρήνας, ο οποίος στο κέντρο είναι σκουρότερος σε απόχρωση.

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/8 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, κατά τόπους απολεπισμένο.

Αρ. Κατ. 82

Σχέδιο 40, Πίνακας 43

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21818

Αριθμός Π: Π 5974

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5152

Ημερομηνία Εύρεσης: 21.02.2017

Βάθος: από -1μ. έως -1,21μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τρία συγκολλόμενα τμήματα του χείλους αμφορέα. Το χείλος δακτυλιόσχημο, ραφμόσχημο. Ο λαιμός ευρύς με κυλινδρικά τοιχώματα.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,099μ., διάμετρος χείλους: 0,12μ. (σώζεται < 50%), πάχος χείλους: 0,01μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,005μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις, ενώ καλύπτεται από λίγα ιζήματα.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο πυκνό επίχρισμα, το οποίο είναι κατά τόπους απολεπισμένο.

Αρ. Κατ. 83

Σχέδιο 40, Πίνακας 44

Αριθμός Π: Π 5948

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5111

Ημερομηνία Εύρεσης: 26.01.2017

Βάθος: σε -0,65μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους, του λαιμού και της άνω έκφυσης της λαβής αμφορέα. Το χείλος προεξέχον, δακτυλιόσχημο κυκλικής διατομής. Ο λαιμός κυλινδρικός. Σώζεται πολύ μικρό τμήμα της άνω έκφυσης της λαβής.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,092μ., διάμετρος χείλους: 0,10μ. (σώζεται κατά 15%), πάχος χείλους: 0,009μ.

Κατάσταση διατήρησης: Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά, μαύρα και γκριζωπά εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/8 (reddish yellow).

Επίχρισμα: –

Αρ. Κατ. 84

Σχέδιο 41, Πίνακας 44

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21759

Αριθμός Π: Π 5951

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5111

Ημερομηνία Εύρεσης: 27.01.2017

Βάθος: από -0,65μ. έως -0,75μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα βάσης αμφορέα με ψηλό κυλινδρικό κομβίο. Η μετάβαση από το σώμα στο κομβίο ορίζεται με μία πλατιά, ρηχή αυλάκωση. Το κομβίο φέρει δύο ρηχές αυλακώσεις. Στην κάτω επιφάνεια του κομβίου σχηματίζεται κωνική απόληξη, η οποία δεν είναι οξεία.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,105μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,008 – 0,01μ., ύψος κομβίο: 0,05μ., διάμετρος κομβίου: 0,052μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 (reddish yellow).

Επίχρισμα: Εξαιτίας της εκτεταμένης παρουσίας ιζημάτων, η ύπαρξη επιχρίσματος δε δύναται να τεκμηριωθεί με ασφάλεια.

Αρ. Κατ. 85

Σχέδιο 41, Πίνακας 45

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21762

Αριθμός Π: Π 5954

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5111

Ημερομηνία Εύρεσης: 27.01.2017

Βάθος: από -0,65μ. έως -0,75μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα βάσης αμφορέα με κομβίο αμφικωνικού τύπου, χωρίς μεσολάβηση στελέχους. Η περιφέρεια του κομβίου είναι καμπύλη. Στην κάτω επιφάνεια εντοπίζεται αβαθής κοιλότητα.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,083μ., διάμετρος περιφέρειας κομβίου: 0,06μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και μεγάλη ποσότητα ιζημάτων σε όλη την επιφάνειά του.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκος με λευκά και μαύρα εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow).

Επίχρισμα: Εξαιτίας της εκτεταμένης παρουσίας ιζημάτων, δε δύναται να τεκμηριωθεί η ύπαρξη επίχρισματος.

Αρ. Κατ. 86

Σχέδιο 42, Πίνακας 45

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21713

Αριθμός Π: Π 5995

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5156

Ημερομηνία Εύρεσης: 24.2.2017

Βάθος: σε -1,24μ.

Σχήμα: Αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα του σώματος και της βάσης αμφορέα. Το σώμα κωνικό, φέρει εξωτερικά αραιές, ρηχές αυλακώσεις. Η βάση οξύληκτη, σχήματος συμπαγούς κωνικού κομβίου.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,225μ., πάχος τοιχωμάτων σώματος: 0,004 – 0,007μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: Υπόλευκο πυκνό επίχρισμα, κατά τόπους απολεπισμένο.

Αρ. Κατ. 87

Σχέδιο 43, Πίνακας 46

Αριθμός Π: Π 5955

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5111

Ημερομηνία Εύρεσης: 27.01.2017

Βάθος: από -0,65μ. έως -0,75μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα βάσης αμφορέα με κομβιόσχημη απόληξη, η οποία σώζεται εξαιρετικά αποσπασματικά. Η διατομή του κομβίου δε δύναται να προσδιοριστεί.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,024μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,006μ.

Κατάσταση διατήρησης: Ελλιπές στο κομβίο. Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Καλύπτεται σχεδόν εξ' ολοκλήρου από ιζημάτα.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και χρυσίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 7.5YR 7/6 (reddish yellow).

Επίχρισμα: Εξαιτίας της αποσπασματικότητας του θραύσματος, αλλά και της εκτεταμένης παρουσίας ιζημάτων, η ύπαρξη επιχρίσματος δε δύναται να τεκμηριωθεί.

Αρ. Κατ. 88

Σχέδιο 43, Πίνακας 46

Αριθμός Π: Π 5993

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5168

Ημερομηνία Εύρεσης: 1.03.2017

Βάθος: από -1,18μ. έως -1,35μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Αποσπασματικά σωζόμενη βάση αμφορέα, κωνικού σχήματος.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,065μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,012 – 0,015μ.

Κατάσταση διατήρησης: Ελλιπές στο κομβίο. Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Καλύπτεται από μικρή ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/8 reddish yellow

Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο είναι λευκό και θαμπό.

Αρ. Κατ. 89

Σχέδιο 89, Πίνακας 46

Αριθμός Π: Π 5963

Τομέας: Τομέας Α33/Α32

Στρώμα: Στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5111

Ημερομηνία Εύρεσης: 31.01.2017

Βάθος: από -0,65 έως -0,75μ.

Σχήμα: Οξυπύθμενος αμφορέας

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα του κωνικού σώματος αμφορέα, το οποίο απολήγει σε κομβιόσχημο έμβολο.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,111μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,012μ.

Κατάσταση διατήρησης: Ελλιπές στο κομβιόσχημο έμβολο. Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη, με λευκά, γκρι και μαύρα εγκλείσματα, καθώς και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ανομοιογενής. Καστανέρυθρος πυρήνας, ο οποίος είναι τεφρός στο κέντρο.

Χρώμα κεραμικής ύλης: Απόχρωση πυρήνα 7.5YR 6/6 (reddish yellow), απόχρωση πυρήνα στο κέντρο 10YR 5/4 (yellowish brown).

Επίχρισμα: Εξαιτίας της εκτεταμένης παρουσίας ιζημάτων, η ύπαρξη επιχρίσματος δε δύναται να προσδιοριστεί με ασφάλεια.

V. Λοιποί τύποι αγγείων (Αρ. Κατ. 90 – Αρ. Κατ. 104)

Αρ. Κατ. 90

Πίνακας 47

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21730

Αριθμός Π: Π 5929

Τομέας: Τομέας Α32/Α33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,43μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Ιγδίο

Προέλευση: Αττική

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους και του σώματος ιγδίου. Το χείλος οριζόντιο, πλατύ με διακόσμηση πεπιεσμένων δακτύλων στο περιχείλωμα και τρεις βαθιές αυλακώσεις.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,059μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,008μ., πλάτος χείλους: 0,027μ., πάχος χείλους: 0,008μ.

Κατάσταση διατήρησης: Καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά και μαύρα εγκλείσματα και μικρή ποσότητα χρυσίζουσας μαρμαρυγίας.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/8 (reddish yellow).

Επίχρισμα: Κιτρινοκάστανο επίχρισμα [7.5YR 7/6 (reddish yellow)].

Χρονολόγηση: 300 π.Χ. – 86 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Rotroff 2006, 100 – 2, αρ. 182 – 92.

Αρ. Κατ. 91

Σχέδιο 91, Πίνακας 47

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21726

Αριθμός Π: Π 5925

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,43μ. έως -0,60μ.

Σχήμα: Ατρακτόσχημο μυροδοχείο (unguentarium)

Προέλευση: Αττική

Περιγραφή: Τμήμα του ποδιού και της κωνικής δισκόμορφης βάσης μυροδοχείου. Το πόδι κυλινδρικό, αρκετά ψηλό και λεπτό. Στο σημείο ένωσης ποδιού και βάσης εντοπίζεται περιμετρική αυλάκωση.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,047μ., διάμετρος βάσης: 0,025μ. (σώζεται περίπου κατά 50%).

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις στη δισκόμορφη βάση. Καλύπτεται από αρκετή ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά εγκλείσματα.

Οπτική: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: Ερυθροκάστανο [5YR 5/8 (yellowish red)], με επιφάνεια σε σκούρα γκριζα απόχρωση [10YR 3/1 (very dark gray)].

Επίχρισμα: -

Χρονολόγηση: 180 – 100 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Rotroff 2006, 154.

Αρ. Κατ. 92

Σχέδιο 92, Πίνακας 48

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21727

Αριθμός Π: Π 5926

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,43μ. έως -0,60μ.

Σχήμα: Ατρακτόσχημο μυροδοχείο (unguentarium)

Προέλευση: Αττική

Περιγραφή: Τμήμα του ποδιού και της κωνικής δισκόμορφης βάσης μυροδοχείου. Το πόδι κυλινδρικό, αρκετά ψηλό και λεπτό. Στο σημείο ένωσης ποδιού και βάσης εντοπίζεται περιμετρική αυλάκωση.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,03μ., διάμετρος βάσης: 0,27μ. (σώζεται κατά 15%).

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις στη δισκόμορφη βάση.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά εγκλείσματα.

Οπτική: Ανομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: Πορτοκαλόχρωμο [5YR 7/8 (reddish yellow)] με επιφάνεια τεφρού χρώματος [10YR 5/1 (gray)].

Επίχρισμα: -

Χρονολόγηση: 180 – 100 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Rotroff 2006, 154.

Αρ. Κατ. 93

Σχέδιο 45, Πίνακας 48

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21729

Αριθμός Π: Π 5928

Τομέας: Τομέας Α32/Α33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,43μ. έως -0,65μ.

Σχήμα: Μονόμυξος λύχνος

Προέλευση: Αττική

Περιγραφή: Τμήμα του περιχειλώματος της οπής πληρώσεως και του μυκτήρα άβαφου μονόμυξου λύχνου. Σώζεται μικρό τμήμα πλατιού περιχειλώματος, το οποίο περιβάλλεται από αυλάκωση. Ο μυκτήρας επιμήκης, επίπεδος στην άνω επιφάνεια, με καμπύλη απόληξη και μικρή, κυκλική οπή καύσης. Στην οπή εντοπίζονται ίχνη αιθάλης.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,027μ., μέγιστο σωζόμενο μήκος: 0,046μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις στην απόληξη του μυκτήρα και ιζήματα σε ολόκληρη την επιφάνειά του.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Καθαρός πηλός.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: Πορτοκαλέρυθρο [5YR 7/6 (reddish yellow)].

Επίχρισμα: Καστανοκίτρινο επίχρισμα [7.5YR 7/6 (reddish yellow)], το οποίο είναι εξαιρετικά λεπτό.

Χρονολόγηση: γ' τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ. – β' τέταρτο του 3^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Howland 1958, 74 – 7, πίν. 11, 38 – 9.

Αρ. Κατ. 94

Πίνακας 49

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21728

Αριθμός Π: Π 5927

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα καταστροφής – ΟΜ. 5106

Ημερομηνία Εύρεσης: 23.01.2017

Βάθος: από -0,43μ. έως -0,60μ.

Σχήμα: Παναθηναϊκός αμφορέας

Προέλευση: Αττική

Περιγραφή: Όστρακο Παναθηναϊκού αμφορέα, στο οποίο σώζεται απεικόνιση ποδήρους χιτώνα.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,086μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,009 – 0,012μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Καθαρός πηλός.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: Καστανέρυθρο [5YR 6/6 (reddish yellow)].

Επίχρισμα: -

Αρ. Κατ. 95

Σχέδιο 45, Πίνακας 49

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21821

Αριθμός Π: Π 5977

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5152

Ημερομηνία Εύρεσης: 21.02.2017

Βάθος: από -1μ. έως -1,21μ.

Σχήμα: Λάγυνος

Προέλευση: Αττική;

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους, του λαιμού και της λαβής λαγύνου. Το χείλος προεξέχον, δακτυλιοσχημο. Ο λαιμός πολύ στενός και ψηλός, με κυλινδρικά τοιχώματα. Εσωτερικά στον λαιμό εντοπίζονται αραιές, ρηχές αυλακώσεις. Η λαβή κατακόρυφη, ελλειψοειδούς διατομής. Φύεται από το μέσον περίπου του λαιμού και καταλήγει στον ώμο του αγγείου. Σχηματίζει έντονη καμπύλωση προς τα κάτω. Διασώζεται μικρό τμήμα της κάτω έκφυσης της λαβής.

Διαστάσεις: διάμετρος χείλους: 0,042μ. (σώζεται κατά 20%), πάχος χείλους: 0,003μ., διάμετρος λαιμού: 0,04μ., ύψος περιφέρειας λαβής: 0,14μ., πλάτος λαβής: 0,027μ., πάχος λαβής: 0,015 – 0,017μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις, ενώ καλύπτεται από μεγάλη ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με λευκά εγκλείσματα και μεγάλη ποσότητα ασημίζουσας μαρμαρυγίας.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 2.5YR 6/8 (light red)

Επίχρυσμα: Διακρίνεται ερυθρό επίχρυσμα σε τμήμα του χείλους, του λαιμού και του ώμου του αγγείου.

Χρονολόγηση: τέλη του 2^{ου} με αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Thompson 1934, 404, E 72, πίν. 92.

Αρ. Κατ. 96

Σχέδιο 46, Πίνακας 50

Αριθμός Π: Π 5970

Τομέας: Τομέας Α33/Α32

Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα – ΟΜ. 5259

Ημερομηνία Εύρεσης: 5.04.2020

Βάθος: από -1,52μ. έως -2,17μ.

Σχήμα: Λεκανίδα

Προέλευση: Αττική

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους και του σώματος μελαμβαφούς λεκανίδας. Το χείλος κατακόρυφο για την ένθεση πάματος. Στο κυλινδρικό σώμα διακρίνεται η έκφυση λαβής. Δίπλα αυτό αυτήν εντοπίζεται διακοσμητικό ορθογωνικού σχήματος κομβίο.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,042μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,004μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.
Σύσταση κεραμικής ύλης: Καθαρός πηλός
Όπτηση: Ομοιογενής
Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 (reddish yellow)
Επίχρισμα: -
Χρονολόγηση: 425 – 400 π.Χ.
Βιβλιογραφία: Sparkes και Talcott 1970, 322 αρ. 1221, πίν. 40.

Αρ. Κατ. 97

Πίνακας 50

Αριθμός Π: Π 5266
Τομέας: Τομέας Α33/Α32
Στρώμα: Ωχροκάστανο στρώμα – ΟΜ. 5259
Ημερομηνία Εύρεσης: 5.04.2020
Βάθος: από -1,52μ. έως -2,17μ.
Σχήμα: Λύχνος
Προέλευση: Αττική
Περιγραφή: Ακέραιος λύχνος μονόμυξος, μελαμβαφής. Σώμα ψηλό και σφαιρικό, χωρίς διαμόρφωση περιμετρικά της οπής πληρώσεως. Η οπή πληρώσεως σχετικά μικρή σε μέγεθος. Εντοπίζεται αβαθής αυλάκωση στην περιφέρεια του σώματος. Ο μυκτήρας είναι επιμήκης, επίπεδος στην άνω επιφάνεια, με καμπύλη απόληξη και μεγάλη, κυκλική οπή καύσης. Ίχνη αιθάλης περιμετρικά του μυκτήρα. Η βάση επίπεδη, ελαφρώς καμπύλη στην κάτω επιφάνεια.
Διαστάσεις: μήκος λύχνου: 0,17μ., ύψος λύχνου: 0,046μ., διάμετρος σώματος: 0,074μ., διάμετρος βάσης: 0,05μ., διάμετρος μυκτήρα: 0,02μ.
Κατάσταση διατήρησης: Φέρει λίγες αποκρούσεις και απολεπίσεις στο μελανό υάλωμά του.
Σύσταση κεραμικής ύλης: Καθαρός πηλός με ασημίζουσα μαρμαρυγία
Όπτηση: Δεν είναι δυνατή η τεκμηρίωση της όπτησης του αγγείου.
Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 (reddish yellow)
Επίχρισμα: -
Χρονολόγηση: γ' τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ. – τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ.
Βιβλιογραφία: Howland 1958, 61 – 2, πίν. 8, 37.

Αρ. Κατ. 98

Σχέδιο 46, Πίνακας 51

Αριθμός Π: Π 5960
Τομέας: Τομέας Α33/Α32
Στρώμα: Κατασκευή 4 – ΟΜ. 5331
Ημερομηνία Εύρεσης: 4.05.2017
Βάθος: από -2,98μ. έως -4μ
Σχήμα: Σκύφος
Προέλευση: Αττική

Περιγραφή: Τμήμα του σώματος και της βάσης μελαμβαφούς σκύφου. Το σώμα κυλινδρικό, ορίζεται από την βάση με αβαθή σχετικά αυλάκωση, η οποία παραμένει στο χρώμα του πηλού. Η βάση δακτυλιόσχημη σχήματος τόρου. Η κάτω επιφάνεια της βάσης παραμένει στο χρώμα του πηλού. Μελανό γάνωμα φέρουν μόνο τα εσωτερικά της τοιχώματα. Στο κέντρο της κάτω επιφάνειάς της, εντοπίζεται γραπτή μελανή διακόσμηση με στιγμή, η οποία περιγράφεται από δύο ομόκεντρους κύκλους.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,02μ., διάμετρος βάσης: 0,076μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις

Σύσταση κεραμικής ύλης: Καθαρός πηλός

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 7.5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρυσμα: -

Χρονολόγηση: 460 – 440 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Sparkes και Talcott 1970, 259 αρ. 343, πίν. 16.

Αρ. Κατ. 99

Σχέδιο 47, Πίνακας 51

Αριθμός Π: Π 5972

Τομέας: Τομέας A33/A32

Στρώμα: Κατασκευή 4 – ΟΜ. 5331

Ημερομηνία Εύρεσης: 4.05.2017

Βάθος: από -2,98μ. έως -4μ.

Σχήμα: Λουτήριο

Προέλευση: Κόρινθος;

Περιγραφή: Δύο συγκολλόμενα τμήματα του χείλους πήλινου λουτηρίου. Το χείλος οριζόντιο, στρέφεται προς τα κάτω. Το οριζόντιο τμήμα του χείλους περιγράφεται από καστανόχρωμη, σχετικά πλατιά, ταινία. Το κρεμάμενο τμήμα του χείλους είναι διαμορφωμένο με μήτρα. Ορίζεται, συγκεκριμένα, από πέντε αυλακώσεις, εκ των οποίων η ενδιάμεση είναι πλατύτερη (πλάτους περ. 0,01μ.). Ανάμεσα στις αυλακώσεις εντοπίζεται ανάγλυφη διακόσμηση τριών αστραγάλων. Αν και αρκετά απολεπισμένη, διακρίνεται επί του κρεμάμενου τμήματος του χείλους γραπτή διακόσμηση, στην οποία εναλλάσσονται ερυθρόχρωμες και καστανόχρωμες ταινίες.

Διαστάσεις: ύψος του κρεμάμενου τμήματος του χείλους: 0,05μ., μέγιστο σωζόμενο πλάτος του οριζόντιου τμήματος του χείλους: 0,04μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Χονδρόκοκκη με μαύρα και καστανά εγκλείσματα.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 7.5 7/6 (reddish yellow)

Επίχρυσμα: Υπόλευκο επίχρυσμα, το οποίο είναι κατά τόπους απολεπισμένο.

Χρονολόγηση: ύστερος 5^{ος} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Iozzo 1987, 375, 377 – 8 αρ. 42.

Αρ. Κατ. 100

Σχέδιο 47, Πίνακας 52

Αριθμός Π: Π 5916

Τομέας: Τομέας Α33/Α32

Στρώμα: Κατασκευή 4 – ΟΜ. 5331

Ημερομηνία Εύρεσης: 4.05.2017

Βάθος: από -2,98μ. έως -4μ.

Σχήμα: Λεκάνη

Προέλευση: Αττική

Περιγραφή: Τμήμα του χείλους και του σώματος λεκάνης. Το χείλος του οριζόντιο, στρέφεται έντονα προς τα κάτω. Το χείλος και η εσωτερική επιφάνεια του αγγείου καλύπτεται με ερυθρό γάνωμα. Στο χρώμα του πηλού παραμένει η κάτω απόληξη του χείλους. Τα τοιχώματα του σώματος κάθετα. Διακρίνεται ταινία ερυθρού χρώματος εξωτερικά του αγγείου, λίγο κάτω από το χείλος.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,069μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις, χαράξεις και απολεπίσεις.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Λεπτόκοκκη με μαύρα εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγία.

Όπτηση: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 6/8 (reddish yellow)

Επίχρισμα: -

Χρονολόγηση: 420 – 400 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Sparkes και Talcott 1970, 328 αρ. 1812.

Αρ. Κατ. 101

Σχέδιο 47, Πίνακας 52

Αριθμός Π: Π 5959

Τομέας: Τομέας Α33/Α32

Στρώμα: Κατασκευή 4 – ΟΜ. 5331

Ημερομηνία Εύρεσης: 4.05.2017

Βάθος: από -2,98μ. έως -4μ.

Σχήμα: Ιγδίο

Προέλευση: Απροσδιόριστη

Περιγραφή: Τμήμα πήλινου ιγδίου με προχοή. Το χείλος πολύ παχύ, τριγωνικής διατομής, στο οποίο εντοπίζεται συμφυής, επιμήκης προχοή. Το χείλος περιγράφεται στην κάτω επιφάνειά του από βαθιά εγχάραξη. Η απόληξη της προχοής φαίνεται να νεύει ελαφρώς προς τα κάτω.

Διαστάσεις: πάχος χείλους: 0,041μ., μήκος προχοής: 0,092μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσεις. Καλύπτεται από μικρή ποσότητα ιζημάτων.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Κεραμική ύλη με ασημίζουσα μαρμαρυγία, λευκά και σκούρα εγκλείσματα, καθώς και σχετικά μεγάλου μεγέθους ερυθρές προσμίξεις.

Όπτηση: Ομοιογενής
Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/6 (reddish yellow)
Επίχρισμα: Υπόλευκο επίχρισμα
Χρονολόγηση: από τον ύστερο 5^ο αι. π.Χ.
Βιβλιογραφία: Villing και Pemberton 2010, 590 – 94.

Αρ. Κατ. 102

Σχέδιο 48, Πίνακας 53

Αριθμός Π: Π 5966
Τομέας: Τομέας Α33/Α32
Στρώμα: Κατασκευή 4 – ΟΜ. 5331
Ημερομηνία Εύρεσης: 4.05.2017
Βάθος: από -2,98μ. έως -4μ.
Σχήμα: Λύχνος
Προέλευση: Αττική
Περιγραφή: Τμήμα του περιχειλώματος της οπής πληρώσεως λύχνου. Το περιχέλωμα καμπύλο, περιγράφεται από τρεις αυλακώσεις. Στην επιφάνεια του αγγείου, η οποία βρίσκεται στο χρώμα του πηλού, διακρίνονται ίχνη αιθάλης. Εσωτερικά στα τοιχώματα φέρει καστανό γάνωμα.
Διαστάσεις: πάχος τοιχωμάτων: 0,004μ.
Κατάσταση διατήρησης: Καλύπτεται από μικρή ποσότητα ιζημάτων.
Σύσταση κεραμικής ύλης: Καθαρός πηλός
Όπτηση: Ομοιογενής
Χρώμα κεραμικής ύλης: 10YR 6/4 (light yellowish brown)
Επίχρισμα: -
Χρονολόγηση: ύστερος 5^{ος} αι. π.Χ. – β' τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ.
Βιβλιογραφία: Howland 1958, 66 – 7, πίν. 9.

Αρ. Κατ. 103

Σχέδιο 48, Πίνακας 53

Αριθμός Π: Π 5914
Τομέας: Τομέας Α33/Α32
Στρώμα: Κατασκευή 4 – ΟΜ. 5331
Ημερομηνία Εύρεσης: 4.05.2017
Βάθος: από -2,98μ. έως -4μ.
Σχήμα: Λύχνος
Προέλευση: Αττική
Περιγραφή: Τμήμα του περιχειλώματος της οπής πληρώσεως και του μυκτήρα μελαμβαφούς μονόμυξου λύχνου. Σώζεται μικρό τμήμα του περιχειλώματός, το οποίο δεν φέρει ιδιαίτερη διαμόρφωση. Ο μυκτήρας κοντός, επίπεδος στην άνω επιφάνεια, με καμπύλη απόληξη και μεγάλη σχετικά κυκλική οπή καύσης. Στην οπή εντοπίζονται ίχνη αιθάλης.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,017μ., μέγιστο σωζόμενο μήκος: 0,031μ., διάμετρος οπής καύσης: 0,012μ.

Κατάσταση διατήρησης: Φέρει απολεπίσεις στο γάνωμα.

Σύσταση κεραμικής ύλης: Καθαρός πηλός.

Οπτική: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 7.5YR 6/6 (reddish yellow)

Επίχρισμα: -

Χρονολόγηση: τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ./αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Howland 1958, 48 – 9, πίν. 6, 34.

Αρ. Κατ. 104

Πίνακας 54

Αριθμός ΜΠ: ΜΠ 21817

Αριθμός Π: Π 5973

Τομέας: Τομέας Α33

Στρώμα: Στρώμα κεράμων – ΟΜ. 5148

Ημερομηνία Εύρεσης: 20.02.2017

Βάθος: από -0,92μ. έως -1,10μ.

Σχήμα: Παναθηναϊκός αμφορέας

Προέλευση: Αττική

Περιγραφή: Όστρακο Παναθηναϊκού αμφορέα, στο οποίο διακρίνεται τμήμα παράστασης και της επιγραφή *τῶν Ἀ[θήνηθεν ἄθλων]*.

Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ύψος: 0,079μ., πάχος τοιχωμάτων: 0,007 – 0,008μ.

Κατάσταση διατήρησης: Καλή

Σύσταση κεραμικής ύλης: Καθαρός πηλός

Οπτική: Ομοιογενής

Χρώμα κεραμικής ύλης: 5YR 7/8 (reddish yellow)

Επίχρισμα: -

Παράρτημα: - Αναλυτική περιγραφή κνιδιακής σφράγισης

Η μέχρι σήμερα ισχύουσα χρονολόγηση των σφραγισμάτων της Κνίδου διαμορφώθηκε από την V.R. Grace³⁵⁵. Η περιοδολόγηση της κυρίως σφράγισης³⁵⁶ (από περίοδο III έως VII) της περιοχής με τα ευρέως γνωστά κνιδιακά σφραγίσματα βασίστηκε ως επί το πλείστον σε ιστορικά γεγονότα και ασφαλώς χρονολογημένα σύνολα.

Στην περίοδο III της κνιδιακής σφράγισης έχουν αποδοθεί όλοι οι επώνυμοι που χρονολογούνται πριν το 188 π.Χ., δηλαδή πριν από την ακόλουθη περίοδο των φρουράρχων.

Ακολουθεί η περίοδος IV (188 – 146 π.Χ.), η οποία διακρίνεται σε δύο υποπεριόδους. Κατά την υποπερίοδο IV-A εισάγεται στα κνιδιακά σφραγίσματα η αναγραφή των φρουράρχων, τίτλος που είχε συνδεθεί με αξιωματούχους της περιόδου της υποτιθέμενης ροδιακής κυριαρχίας στην Κνίδα, η οποία είχε επιβληθεί μετά την απόφαση της συνθήκης της Απάμειας το 188 π.Χ.³⁵⁷. Η άποψη αυτή έχει, ωστόσο, σήμερα αναθεωρηθεί και θεωρείται πως ο τίτλος αντανάκλα τη στενή συνεργασία που υπήρξε μεταξύ Κνίδου και Ρόδου στην παραγωγή και στις εξαγωγές αμφορέων έως και το 167 π.Χ., όποτε και η κυριαρχία της Ρόδου περιορίζεται³⁵⁸. Ο τίτλος αυτός κατεχόταν πιθανότατα από αξιωματούχους της Κνίδου με τετράμηνες ίσως αρμοδιότητες και μπορεί να υποδηλώνει έναν λειτουργικό ρόλο στην εμπορική συνεργασία μεταξύ των δύο πόλεων. Τα ονόματα των φρουράρχων ανέρχονται στα 53 περίπου και η θητεία τους αποκαθίσταται από την V.R. Grace ως τετράμηνη. Η περίοδος αυτή εκτυλίσσεται πιθανότατα μετά το 188 π.Χ. και διαρκεί έως και το 167 π.Χ., οπότε και η Ρόδος αποδυναμώνεται. Στην υποπερίοδο IV-B κατατάσσονται τα σφραγίσματα, τα οποία έχουν εντοπιστεί στην Κόρινθο και την Καρχηδόνα έως και το έτος 146 π.Χ., οπότε και οι δύο πόλεις καταστρέφονται.

Στην ακόλουθη περίοδο V (146 – 108 π.Χ.) τοποθετούνται τα σφραγίσματα εκείνα, τα οποία αφενός δεν απαντώνται στην Κόρινθο και Καρχηδόνα, αφετέρου δεν εμπίπτουν στην επόμενη περίοδο, την επονομαζόμενη ως των *duoviri*.

Στην περίοδο VI (περ. 107 – 78 π.Χ.), εκτός από τη συνηθισμένη αναφορά στο όνομα του κατασκευαστή και του επωνύμου, εισάγεται στη σφράγιση ένα ακόμη ζευγάρι αξιωματούχων, με τον φερόμενο τίτλο *άνδρες*. Το σύστημα σφράγισης της περιόδου αυτής συνδέθηκε αρχικά από την Grace με την ικανοποίηση αθηναϊκών

³⁵⁵ Grace και Savvatiannou – Pétropoulakou 1970, 286. 1985, 31 – 5. Empereur και Hesnard 1987, 20 – 1. Jöhrens 1999, 95 – 238. Μία εναλλακτική περιοδολόγηση της κνιδιακής σφράγισης προτάθηκε από τον Εφρεмов 1989, 45 – 46. 1992, 256 – 58. Jefremow 1995, 61 – 81. Οι αντιπροτάσεις του επιδέχθηκαν έντονης κριτικής από τους Empereur και Garlan 1997, 181 – 82, οι οποίοι με επιχειρήματα υπερασπίστηκαν τη χρονολόγηση της V.R. Grace.

³⁵⁶ Την περίοδο της κυρίως σφράγισης προηγείται η περίοδος της πρώιμης κνιδιακής σφράγισης, στην οποία τοποθετούνται σφραγίσματα της ομάδας «πλώρης πλοίου» και «ZH». Αναλυτικά για τα σφραγίσματα της ομάδας «πλώρης πλοίου», τα οποία χρονολογούνται ανάμεσα στο 325 – 280 π.Χ., βλ. Empereur 1989, 161. Για τα σφραγίσματα με αναγραφή «ZH», τα οποία διακρίνονται σε δύο ομάδες (*Zenon A* και *Zenon B*) και χρονολογούνται μέσα στον 3^ο αι. π.Χ. έως και τον πρώιμο 2^ο αι. π.Χ., βλ. Empereur και Tuna 1988, 341 – 49. Cankardeş – Şenol 2015, 170 – 1.

³⁵⁷ Grace και Savvatiannou – Pétropoulakou 1970, 318 – 19. Ο Lawall (2002, 307 – 9 και υποσημ. 79) θέτει υπό αμφισβήτηση την ιστορική συγκυρία της ροδιακής επικυριαρχίας στην Κνίδα και ως εκ τούτου τη χρονολόγηση της περιόδου των φρουράρχων κατά τους χρόνους αυτούς.

³⁵⁸ Lawall 2019, 383.

συμφερόντων και εμπορικών διακανονισμών, καθότι η Αθήνα και η Δήλος ήταν οι κύριοι αποδέκτες των κνιδιακών αμφορέων στη διάρκεια των χρόνων αυτών³⁵⁹. Το γεγονός, όμως, πως ο τίτλος συνεχίζει και μετά την καταστροφή των δύο πόλεων από τα στρατεύματα του Σύλλα, την οδήγησε στη διαπίστωση πως ο θεσμός των δύο *άνδρων* παραλληλίζεται με τους «*duoniri*» του ρωμαϊκού διοικητικού συστήματος και πως αφορά αξιωματούχους που εισπράττουν φόρους για λογαριασμό της Ρώμης³⁶⁰. Τα σφραγίσματα αυτά θεωρούνται ενδεικτικά της ύπαρξης ενός ρωμαϊκού φορολογικού συστήματος και της παρουσίας Ρωμαίων αξιωματούχων στην Κνίδα, όπως συνέβη και σε πολλές άλλες πόλεις της Μικράς Ασίας. Πιο αναλυτικά, κατά την περίοδο αυτή σφραγίζονται με μία σφραγίδα αμφοτέρως οι λαβές των αμφορέων. Στη μία αποδίδονται τα ονόματα των *άνδρων*, ενώ στην άλλη τα ονόματα του κατασκευαστή και του επωνύμου, στην θητεία του οποίου υπηρετούσαν οι πρώτοι³⁶¹. Αν και η άσκηση του αξιώματος των *άνδρων* αποκαθίσταται ως ενιαύσια, κάποια ζεύγη επαναλαμβάνονται με περισσότερους του ενός επωνύμους³⁶². Μάλιστα, αρκετά από τα ονόματα των *άνδρων* επανεμφανίζονται και με διαφορετικό δεύτερο άνδρα³⁶³. Όσοι επώνυμοι εντοπίζονται σε αμφορείς του κατασκευαστή Δαμοκράτη, τοποθετούνται χρονολογικά στα έτη 107 – 98 π.Χ. στην *υποπερίοδο VI-A*, ενώ όσοι εντοπίζονται σε αμφορείς του κατασκευαστή Διοσκουρίδα, τοποθετούνται χρονολογικά στα έτη 97 – 88 π.Χ. στην *υποπερίοδο VI-B*. Μελετώντας το υλικό των αποθέσεων από τη Δήλο και την Αθήνα, που σχετίζονται με τις επιδρομές των Μιθριδάτη και Σύλλα αντίστοιχα, η Grace αναγνώρισε μία διακοπή στην παραγωγή των κνιδιακών αμφορέων ανάμεσα στο έτος 88 π.Χ. και 85 π.Χ., το οποίο εξηγήθηκε από την κατάληψη της Κνίδου από τον Μιθριδάτη. Μία σύντομη περίοδος σφράγισης (*περίοδος VI-C*) με *duoniri* εντοπίζεται ύστερα από το 85 π.Χ., έτος κατά το οποίο οι Ρωμαίοι ανακατέλαβαν την Κνίδα, και διαρκεί έως περίπου το έτος 78 π.Χ.³⁶⁴.

Στην τελευταία *περίοδο VII* τοποθετούνται τα σφραγίσματα χωρίς ονόματα *άνδρων*, τα οποία ανευρίσκονται σε αποθέτες μεταγενέστερους των επεισοδίων της δήωσης του Σύλλα.

³⁵⁹ Grace 1949, 183 – 84.

³⁶⁰ Grace και Savvatianou – Pétropoulakou 1970, 322 – 23.

³⁶¹ Τα ζεύγη ανδρών που συνδυάζονται με διαφορετικούς επωνύμους ανέρχονται στα 35. Για μία ενημερωμένη λίστα με τα ζεύγη *άνδρων* και επωνύμων – κατασκευαστών που αναγράφονται στους κνιδιακούς αμφορείς, βλ. Πανάγου 2010, 127 – 46.

³⁶² Βλ. παραπάνω υποσημ. 273.

³⁶³ Πανάγου 2010, 218, 144 – 46.

³⁶⁴ Ανάμεσα σε διάφορες άλλες τοποθετήσεις, ο Jefremow (1995, 76 - 80) πρότεινε πως η σφράγιση των κνιδιακών αμφορέων με τα ονόματα των *duoniri* σταμάτησε στο έτος 88 π.Χ. και αναδιοργανώθηκε πιθανότατα περί το έτος 85 π.Χ. με την καθιέρωση ενός νέου τύπου σφραγίσματος.

Βιβλιογραφία

- Αγαλλοπούλου 1989** Αγαλλοπούλου, Π. 1989. «Οδός Αλκιβιάδου 93.» *ArchDelt* 37(1982, Β'1): 40.
- Ακαμάτης 2000** Ακαμάτης, Ι.Μ. 2000. *Ενσφράγιστες λαβές αμφορέων από την Αγορά της Πέλλας. Ανασκαφή 1980-1987. Οι ομάδες Παρμενίσκου και Ρόδου*. Αθήνα: Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.
- Αλεξανδρή 1979** Αλεξανδρή, Ο. 1979. «Λεωφόρος Βασ. Κωνσταντίνου, οδός Δραγάτση, Κολοκοτρώνη και Βασ. Γεωργίου.» *ArchDelt* 29(1973 – 1974, Β'1): 146 – 49.
- Αλεξανδρή 1983α** Αλεξανδρή, Ο. 1983α. «Οδός Σαλαμινομάχων καί Φλέσσα.» *ArchDelt* 30(1975, Β'1): 33.
- Αλεξανδρή 1983β** Αλεξανδρή, Ο. 1983β. «Οδός Φίλωνος 86.» *ArchDelt* 30(1975, Β'1): 33 – 5.
- Αλεξανδρή 1983γ** Αλεξανδρή, Ο. 1983γ. «Οδός Φίλωνος 131.» *ArchDelt* 30(1975, Β'1): 35.
- Αλεξανδρή 1984** Αλεξανδρή, Ο. 1984. «Οδός Περικλέους 7.» *ArchDelt* 31(1976, Β'1): 47 – 8.
- Αναγνωστοπούλου – Χατζηπολυχρόνη 2006** – Αναγνωστοπούλου – Χατζηπολυχρόνη, Η. 2006. «Σωστική ανασκαφή στην αρχαία Μένδη.» Στο *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη, 18, 2004*, επιμ. Π. Αδάμ – Βελένη και Κ. Τζαναβάρη, 133 – 40. Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Πολιτισμού, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Αναγνωστοπούλου – Χατζηπολυχρόνη 2013** – Αναγνωστοπούλου – Χατζηπολυχρόνη, Η. 2013. «Υστεροαρχαϊκοί κλίβανοι στην αρχαία Μένδη.» Στο *Κεραμικά Εργαστήρια στο Βορειοανατολικό Αιγαίο (8^{ος} – αρχές 5^{ου} αι. π.Χ.)*, *Ημερίδα AMΘ 2010*, επιμ. Π. Αδάμ – Βελένη, Ε. Κεφαλίδου και Δ. Τσιαφάκη, 51 - 67. Θεσσαλονίκη: ΥΠΠΟΑ, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης.
- Αξιώτη 2013** Αξιώτη, Κ. 2013. «Νέα στοιχεία από την αρχαιολογική έρευνα του χώρου του Δημοτικού Θεάτρου Πειραιά.» Στο *Ιστορία του Δημοτικού Θεάτρου Πειραιά από τον 19^ο στον 20^ο αι.*, επιμ. Μπρεντάνου Κ. και Ν. Αξαρχής, 56 – 65. Αθήνα: Εκδόσεις Νέος Κύκλος.
- Αξιώτη 2014** Αξιώτη, Κ. 2014. «Πειραιάς.» *ArchDelt* 61(2006, Β'1):186 – 95.

- Γεωργοπούλου 2005** Γεωργοπούλου, Β. 2005. «Κωακοί ελληνιστικοί εμπορικοί αμφορείς: Τυπολογία, χρονολόγηση, διασπορά.» Ph.D. diss., Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Γρηγορόπουλος 2010** Γρηγορόπουλος, Δ. 2010. «Επιτραπέζια κεραμική και αμφορείς στον Πειραιά κατά την ύστερη ρωμαϊκή περίοδο: γενικές τάσεις στην προμήθεια και κατανάλωση από τον 3^ο μέχρι τον 6^ο αι. μ.Χ.» Στο *Κεραμική της Ύστερης Αρχαιότητας από τον Ελλαδικό Χώρο (3^{ος} – 7^{ος} αι. μ.Χ.), Επιστημονική Συνάντηση Θεσσαλονίκη, 12 – 16 Νοεμβρίου 2016*, επιμ. Δ. Παπανικόλα – Μπακιρτζή και Ν. Κουσουλάκου, 671 – 88. Θεσσαλονίκη: Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Μακεδονικών και Θρακικών Σπουδών.
- Δραγάτσης 1888** Δραγάτσης, Ι.Χ. 1888. «Ανασκαφή ἐν Πειραιεῖ.» *Prakt* 41(1886): 82 – 4.
- Δραγάτσης 1911** Δραγάτσης, Ι.Χ. 1911. «Ανασκαφαί ἐν Πειραιεῖ, Β΄.» *Prakt* 65(1910):147 – 48.
- Θεοχάρης 1952** Θεοχάρης, Δ.Ρ. 1952. «Ανασκαφή ἐν Παλαιᾷ Κοκκινιά Πειραιῶς.» *Prakt* 106(1951): 93 – 127.
- Καζά – Παπαγεωργίου 2017** Καζά – Παπαγεωργίου, Κ. 2017. «Το Φάληρο και ο φαληρικός λιμένας: μύθος και ἰχνη ζωῆς στην περιοχή από τη μυκηναϊκή εποχή ως τις αρχές του 21^{ου} αι.» *ArchEph* 156: 223 – 42.
- Καϊάφα 2009** Καϊάφα, Α.Γ. 2009. «Συστήματα ὑδρευσης και αποχέτευσης κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο στη Μακεδονία.» Ph.D. diss., Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Καλλιπολίτης 1966** Καλλιπολίτης, Β. 1966. «Πειραιεύς.» *ArchDelt* 19(1964, Β΄1): 67 – 70.
- Καλτσάς 1998** Καλτσάς, Ν. 1998. *Άκανθος. I, Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979*. Αθήνα: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων.
- Κάντζια 1994** Κάντζια, Χ. 1994. «Ένα κεραμικό εργαστήριο αμφορέων του α΄ μισού του 4^{ου} αι. π.Χ. στην Κω.» Στο *Γ΄ Επιστημονική Συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική : χρονολογημένα σύνολα – εργαστήρια, 24-27 Σεπτεμβρίου 1991, Θεσσαλονίκη*, 323 – 54. Αθήνα: Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας.
- Λυγκούρη – Τόλια 2014** Λυγκούρη – Τόλια, Ε. 2014. «ΚΣΤ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων.» *ArchDelt* 62(2007, Β΄1): 233 – 34.
- Μαυρίδης και Κορμαζοπούλου 2009** Μαυρίδης, Φ. και Λ. Κορμαζοπούλου. 2009. «Ανώνυμο σπήλαιο Σχιστού Κερατσινίου. Η ανασκαφή των ετών 2006 – 2007. Τα πρώτα στοιχεία της έρευνας.» *AAA* 40 – 41: 13 – 23.
- Μελετόπουλος 1882** Μελετόπουλος, Α.Ν. 1882. «Όρος Πειραιῶς.» *Παρνασσός* 6: 970 – 71.

- Μιχαλοπούλου 2013** Μιχαλοπούλου, Σ. 2013. «Πειραιάς.» *ArchDelt* 60(2005, Β'1): 217 – 40.
- Μπακαλάκης 1935** Μπακαλάκης, Γ. 1935. «Πρωτοελλαδικός συνοικισμός Κερατσινίου Πειραιώς.» *ArchEph* 72(1933): 7 – 10.
- Μπαχλάς και Σύρος 2019** Μπαχλάς, Β. και Α. Σύρος. 2019. «Εργαστηριακές εγκαταστάσεις στο Πιερίκον Ηράκλειον.» Στο *Η κεραμική της κλασικής εποχής στο Βόρειο Αιγαίο και την περιφέρειά του (480 – 323/300 π.Χ.)*, επιμ. Ε. Μανακίδου και Α. Αβραμίδου, 271 – 94. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Παλαιοκρασσά 1991** Παλαιοκρασσά, Λ. 1991. «Το ιερό της Αρτέμιδος Μουνιχίας.» *Αρχαιολογία* 39: 91 – 96.
- Πανάγος 1949** Πανάγος, Χ.Θ. 1949. *Ο Πειραιεύς: Οικονομική και ιστορική έρευνα από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του τέλους της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Άλφα Ι.Μ. Σκαζίκη.
- Πανάγου 2010** Πανάγου, Τ.Μ. 2010. «Η σφράγιση των αρχαίων ελληνικών αμφορέων: κέντρα παραγωγής και συνθετική αξιολόγηση.» Ph.D. diss., Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Πανάγου 2019** Πανάγου, Τ. 2019. «Ρητίνες και Οίνος κατά την Αρχαιότητα». Στο *Οἶνον ἱστορῶ ΧΙ: Ρετσίνα, Η Διαχρονική Ιστορία της ρητίνης στην Οινοποιητική Τεχνική*, επιμ. Γ.Α. Πίκουλας, 43 – 66. Αθήνα: Οινοποιείο Κεχρής, Καλοχώρι Θεσσαλονίκης.
- Παπαγιαννόπουλος Παλαιός 1929/33** – Παπαγιαννόπουλος – Παλαιός, Α.Α. 1929 – 1939. «Όροι κατά το τετράκωμον Ηράκλειον» *Πολέμων: αρχαιολογικόν περιοδικόν, σύγγραμμα κατά τριμηνίαν εκδιδόμενον* 1: 109.
- Παπαγιαννόπουλος Παλαιός 1939** – Παπαγιαννόπουλος – Παλαιός, Α.Α. 1939. «Η θέσις του Τετρακώμου Ηρακλείου.» Στο *Επιστημονικόν μνημόσυνον Γεωργίου Κ. Γαρδίκας*, 102 – 4. Αθήνησι: Τυποτεχνεῖον Ελλήνων Επιστημόνων.
- Παπαγιαννόπουλος Παλαιός 1958/59** – Παπαγιαννόπουλος – Παλαιός, Α.Α. 1958/59. «Αναγνώρισις ερειπίων του Τετρακώμου Ηρακλείου.» *Πολέμων: αρχαιολογικόν περιοδικόν, σύγγραμμα κατά τριμηνίαν εκδιδόμενον* 7: 62 – 4.
- Πετριτάκη 2002** Πετριτάκη, Μ. 2002. «Οδός Καραΐσκου 87 και Αλκιβιάδου 94 (οικόπεδο Δρακουλινάκου).» *ArchDelt* 52(1997, Β'1): 78 – 80.
- Πετριτάκη 2003** Πετριτάκη, Μ. 2003. «Προσπάθεια ανασύνθεσης του αρχαιολογικού τοπίου στην ευρύτερη περιοχή του Πειραιά βάσει των νέων ανασκαφικών δεδομένων.» Στο *Από τα Μεσόγεια στον Αργοσαρωνικό: Β' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Το έργο μιας δεκαετίας, 1994-2003: πρακτικά συνεδρίου, Αθήνα, 18-20 Δεκεμβρίου 2003*, επιμ. Β. Βασιλοπούλου και Σ. Κατσαρού-Τζεβελέκη, 451 – 80. Μαρκόπουλο: Δήμος Μαρκοπούλου Μεσογαίας.

- Πετριτάκη 2010** Πετριτάκη, Μ. 2010. «Πειραιάς.» *ArchDelt* 56 - 59(2001 – 2004, Β'1): 441 – 57.
- Πετριτάκη 2014** Πετριτάκη, Μ. 2014. «Συμβολή των οδών Ποσειδώνος και Γούναρη 1 (ιδιοκτησία Τζανείου Νοσοκομείου Πειραιά).» *ArchDelt* 61(2006, Β'1): 199 – 201.
- Πιττάκης 1852/53** Πιττάκης, Κ.Σ. 1852/53. «Ἐπιγραφή ἐκ Πειραιῶς IG I² 887 (αριθμός λήμματος 1.288).» *ArchEph* 8 – 9: 773.
- Σπαθάτου 1988** Σπαθάτου, Α. 1988. «Οδός Φραγκιάδων 50 – Λέκκα (οικόπεδο Αντ. Παράβαλου – Ειρ. Γιαννούλη).» *ArchDelt* 35(1980, Β'1): 63 – 4.
- Σταϊνχάουερ 1988** Σταϊνχάουερ, Γ. 1988. «Οδός Βασιλέως Κωνσταντίνου και Φιλελλήνων (οικόπεδο Δικαστικού Μεγάρου).» *ArchDelt* 36(1981, Β'1): 40 – 44.
- Σταϊνχάουερ 1989α** Σταϊνχάουερ, Γ. 1989α. «Οικόπεδο Ανώτατης Βιομηχανικής Σχολής Πειραιώς.» *ArchDelt* 39(1984, Β'1): 26 – 9.
- Σταϊνχάουερ 1989β** Σταϊνχάουερ, Γ. 1989β. «Γωνία οδών Νεωρίων και Τσαμάδου.» *ArchDelt* 39(1984, Β'1): 29.
- Σταϊνχάουερ 1989γ** Σταϊνχάουερ, Γ. 1989γ. «Ακτή Μιαούλη (αποχετευτικά έργα ΕΥΔΑΠ).» *ArchDelt* 39(1984, Β'1): 29.
- Σταϊνχάουερ 1989δ** Σταϊνχάουερ, Γ. 1989δ. «Οδός Φίλωνος 70 (οικόπεδο Ιωαννίδη).» *ArchDelt* 38 (1983, Β'1): 44 – 5.
- Σταϊνχάουερ 1995** Σταϊνχάουερ, Γ. 1995. «Οδός Πραξιτέλους 168.» *ArchDelt* 44(1989, Β'1): 50 – 2.
- Σταϊνχάουερ 2007** Σταϊνχάουερ, Γ. 2007. «Ο Ιππόδαμος και η διαίρεσις του Πειραιώς.» Στο *Atene e l'Occidente, i grandi temi: le premesse, i protagonisti, le forme della comunicazione e dell'interazione, i modi dell'intervento ateniese in Occidente, Atti del Convegno Internazionale, Atene, 25-27 maggio 2006*, επιμ. Ε. Greco και Μ. Lombardo, 191 – 209. Atene: Scuola Archeologica Italiana di Atene.
- Σταϊνχάουερ 2009** Σταϊνχάουερ, Γ. 2009. «Οδικό δίκτυο του Πειραιώς.» Στο *Αττικής οδοί: αρχαίοι δρόμοι της Αττικής*, επιμ. Μ. Κορρές, 236 – 243. Αθήνα: Μέλισσα.
- Σταϊνχάουερ 2012** Σταϊνχάουερ, Γ. 2012. «Αρχαίος Πειραιάς: Η πόλη του Θεμιστοκλή και του Ιπποδάμου.» Στο *Πειραιάς: Κέντρο ναυτιλίας και πολιτισμού*, επιμ. Γ.Α. Σταϊνχάουερ, Μ. Μαλικούτη, Β. Τσοκόπουλος και Β. Γκανιάτσας, 18 – 125. Αθήνα: Εκδόσεις Αιγής.
- Στεφανίδου – Τιβερίου 1979** Στεφανίδου – Τιβερίου, Θ. 1979. *Νεοαττικά. Οι ανάγλυφοι πίνακες από το λιμάνι του Πειραιά*. Αθήνα: Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.

- Συρόπουλος 2014** Συρόπουλος, Γ. 2014. «Οδοί Πειραιώς 161 – 163 – Φλέμινγκ – Νέου Φαλήρου [Ο.Τ. 24 – 25, οικόπεδο «Ρέντης ΑΕ» (πρώην «House Market ΑΕ»).» *ArchDelt* 63(2008, Β΄1): 167 – 70.
- Τσατσοπούλου 1997** Τσατσοπούλου, Π. 1997. «Μεσημβρία Ζώνη 1987 – 1997.» Στο *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και τη Θράκη 10Α, 1996*, επίμ. Π. Αδάμ – Βελένη, 917 – 26. Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Πολιτισμού, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Φίλης 2012** Φίλης, Κ. 2012. «Εργαστήρια εμπορικών αμφορέων των ύστερων κλασικών και ελληνιστικών χρόνων στη Μακεδονία και τη Θράκη.» Στο *Θέματα της Ελληνιστικής Κεραμικής στην Αρχαία Μακεδονία*, επιμ. Στ. Δρούγου και Ι. Τουράτσογλου, 60 – 85. Αθήνα: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων.
- Φίλης 2020** Φίλης, Κ. 2020. «Η παραγωγή των βορειοαιγαιακών αμφορέων: μορφολογία - ιδιότητες – προορισμός.» Στο *Κεραμεία Τεχνίτες και Εργαστήρια Ι΄ Διεθνής Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική*, επιμ. Σ. Δρούγου, 156 – 96. Αθήνα: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων.
- Φιλήμονος – Τσοπότου 2004** Φιλήμονος – Τσοπότου, Μ. 2004. *Η ελληνιστική οχύρωση της Ρόδου*. Αθήνα: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων.
- Ψαράκη 2017** Ψαράκη, Κ. 2017. «Το TRAM τροchioδρομεί στον Πειραιά. Διανύοντας τους χώρους και τους χρόνους της πόλης.» Επιστημονικό Συνέδριο, Αρχαιολογικές Έρευνες και Μεγάλα Δημόσια Έργα, 8-9 Δεκεμβρίου 2017, Αθήνα.
- Ψαράκη κ.α. 2019** Ψαράκη, Κ., Μ. Γρηγοριάδου και Α. Ανδρέου. 2019. «Ξανά-ανασκάπτοντας τον αγαλματικό θησαυρό του Πειραιά.» *Δημερίδα Αρχαιότητες σε «Τροχιά»*, 11 – 12/4/2019, Μουσείο Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης.
- Abdelhamid 2013** Abdelhamid, S. 2013. «Against the *throw – away – mentality*: The reuse of amphoras in ancient maritime transport». Στο *Mobility, Meaning and Transformation of Things: shifting contexts of material culture through time and space*, επιμ. H. P. Hahn και H. Weiss, 91 – 106. Oxford: Oxbow Books.
- Aslan 2019** Aslan, E. 2019. «An assemblage of Knidian Amphorae from the Lighthouse Breakwater at Knidos.» *Herom* 8: 341 – 56.
- Ault 1999** Ault, B.A. 1999. «Koprones and Oil Presses at Halieis: Interactions of Town and Country and the Integration of Domestic and Regional Economies.» *Hesperia* 68: 549 – 73.
- Badoud 2019** Badoud, N. 2019. «Ce qu'étaient les timbres amphoriques grecs. Genre et statut dans l'industrie céramique rhodienne.» Στο *Analyse et exploitation des timbres amphoriques grecs*, επιμ. N. Badoud και A. Marangou, 195–209. Rennes: Presses universitaires de Rennes.

- Boatwright 2000** Boatwright, M.T. 2000. *Hadrian and the cities of the Roman Empire*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
- Bresson 2000** Bresson, A. 2000. *La cite marchande*. Pessac: Ausonius éditions.
- Bresson 2016** Bresson, A. 2016. *The making of the ancient greek economy: institutions, markets and growth in the city-states*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
- Briese 2005** Briese, M.B. 2005. «Halikarnassian wine-production? The evidence from two households» Στο *Trade Relations in the Eastern Mediterranean from the Late Hellenistic Period to Late Antiquity: The Ceramic Evidence. Acts from a Ph.D.-seminar for young scholars, Sandbjerg Manorhouse, 12–15 February 1998*, επιμ. M.B. Briese και L.E. Vaag, 184 – 201. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Burns 1976** Burns, A. 1976. «Hippodamus and the Planned city». *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 25: 418 – 28.
- Cankardeş – Şenol 2007** Cankardeş – Şenol, G. 2007. «Stamped Amphora Handles from Assos – Turkey.» *Arkeoloji Dergisi* X(2007/2): 109-131.
- Cankardeş – Şenol 2015** Cankardeş – Şenol, G. 2015. «Early Cnidian Amphora Exports to Alexandria, Egypt.» Στο *Recent Studies on the Archaeology of Anatolia*, επιμ. E. Lafli και S. Pataci, 161 – 92. Oxford: Archaeopress.
- Cankardeş-Şenol 2014, February** κα. Cankardeş-Şenol, G., J.Y. Empereur και K. Şenol. 2014, February. «Timbres de Cnide - classement par TD.» *Les timbres amphoriques de Délos mis en ligne*. http://www.amphoralex.org/timbres_delos/affiche_liste_delos_cnide_TD.php.
- Carlson 2014** Carlson, D.N. 2014. «Dating a shipwrecked marble cargo destined for the temple of Apollo at Claros.» *MOM Éditions* 65: 51 – 61.
- Casson 1954** Casson, L. 1954. «The Grain Trade of the Hellenistic World.» *TAPA* 85: 168 – 87.
- Chaniotis 2005** Chaniotis, A. 2005. *War in the Hellenistic World: A Social and Cultural History*. Malden. Oxford: Blackwell Publishing.
- Chrysoulaki κ.α. 2017** Chrysoulaki, S., Th. Evangelou, P. Koutis και G. Peppas. 2017. «Bringing to light ancient water supply structures: the METRO rescue excavations in Piraeus.» Στο *Cura Aquarum in Greece, Proceedings of the 16th International Conference on the History of Water Management and Hydraulic Engineering in the Mediterranean Region Athens, Greece 28 - 30 March 2015*, επιμ. K. Wellbrock, 417 – 42. Siegburg: Deutsche Wasserhistorische Gesellschaft.

- Conwell 2002** Conwell, D. H. 2002. «What Athenian Fortifications Were Destroyed in 404 B.C.?» Στο *Oikistes: studies in constitutions, colonies, and military power in the ancient world, offered in honour of A.J. Graham*, επιμ. V.B. Gorman και E.W. Robinson, 321 – 337, *Mnemosyne* 234. Leiden, Boston, Köln: Brill.
- Conwell 2008** Conwell, D. H. 2008. *Connecting a City to the Sea: the History of the Athenian Long Walls*. *Mnemosyne* 293. Leiden, Boston: Brill.
- Cook και Dupont 2003** Cook, R.M και P. Dupont. 2003. *East Greek Pottery*. London, New York: Routledge.
- Csapo και Wilson 2020** Csapo, E. και P. Wilson. 2020. *A social and economic history of the theatre to 300 BC.: documents with translation and commentary. Volume II. Theatre beyond Athens*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Culley 1975** Culley, G.R. 1975. «The restoration of sanctuaries in Attica. *IG II²*, 1035.» *Hesperia* 44: 207 – 23.
- Culley 1977** Culley, G.R. 1975. «The restoration of sanctuaries in Attica, 2. The structure of *IG II²*, 1035 and the topography of Salamis.» *Hesperia* 46: 282 – 98.
- Damyantov 2011** Damyanov, M. 2011. «Amphorae from a tumulus on Kolokita Promontory near Sozopol (Apollonia Pontica)». Στο *PATABS II, Production and Trade of amphorae in the Black Sea, Acts of the International Round Table held in Kiten, Nessebar and Sredetz, September 26 - 30, 2007*, επιμ. C. Tzochev, T. Stoyanov και A. Bozkova, 87 – 100. Sofia: Bulgarian Academy of Sciences, National Archaeological Institute with Museum, St. Kliment Ohridski University of Sofia.
- Day 1942** Day, J. 1942. *An economic history of Athens under Roman domination*. New York: Arno Press.
- Doksanalti 2019** Doksanalti, E., I. Karaoğlan και C. Zoroğlu. 2019. «The small Knidian amphora types.» *Herom* 8: 283 – 316.
- Dörpfeld 1884** Dörpfeld, W. 1884. «Ein antikes Bauwerk im Piräus.» *AM* 9: 279 – 87.
- Dothan και Freedman 1967** Dothan, M. και D.N. Freedman. 1967. *Ashod II-III. The second and third seasons of excavations 1963, 1965*. Jerusalem: The Department of Antiquities and Museums, The Israel Exploration Society, The Department of Archaeology, Hebrew University.
- Dressel 1899** Dressel, H. 1899. *Corpus Inscriptionum Latinarum/ Vol. 15, Inscriptiones urbis Romae Latinae: instrumentum domesticum*. Berolini: Apud Georgium Reimerum.

- Eiring κ.α. 2002** Eiring, J., M.C. Boileau και I. Whitbread. 2002. «Local and imported transport amphorae from a Hellenistic kiln site at Knossos. The results of petrographic analyses.» Στο *Céramiques hellénistiques et romaines, productions et diffusion en Méditerranée orientale (Chypre, Égypte et côte syro-palestinienne)*, επιμ. F. Blondé, P. Ballet και J.F. Salles, 59 – 65. Lyon: Maison de l'Orient Méditerranéen-Jean Pouilloux.
- Eiseman και Ridgway 1987** Eiseman, C.J. και B.S. Ridgway, 1987. *The Porticello shipwreck: a Mediterranean merchant vessel of 415–385 BC*. College Station (Texas): Published with the cooperation of the Institute of Nautical Archaeology by Texas A & M University Press.
- Empereur 1982** Empereur, J.Y. 1982. «Les anses d' amphores timbrées et les amphores: aspects quantitatifs.» *BCH* 106: 219 – 33.
- Empereur 1989** Empereur, J.Y. 1989. «Producteurs d' amphores dans les ateliers de Reşadiye (Peninsule de Datça.)» *Arastirma Sonuclari Toplantisi* 6: 159 – 63.
- Empereur και Garlan 1997** Empereur, J.Y. και Y. Garlan. 1997. «Bulletin Archéologique.» *RÉG* 110: 161 – 209.
- Empereur και Hesnard 1987** Empereur, J.Y και A. Hesnard. 1987. «Les amphores hellénistiques» *Annales littéraires de l'Université de Besançon* 331: 9 – 72.
- Empereur και Tuna 1988** Empereur, J.Y. και N. Tuna. 1988. «Zénon de Caunos et l' epave de Serçelimanı» *BCH* 112: 341 – 57.
- Finkielsztejn 2004** Finkielsztejn, G. 2004. «Koan amphorae imported in the southern Levant in the Hellenistic period.» Στο *The Hellenistic Polis of Kos: State, Economy and Culture*, επιμ. K. Höghammar, 153 – 164. Uppsala: Coronet Books Inc.
- Garlan 2006** Garlan, Y. 2006. «Η προέλευση της 'ομάδας Παρμενίσκου' από τη Μένδη.» Στο *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη, 18, 2004*, επιμ. Π. Αδάμ – Βελένη και Κ. Τζαναβάρη, 141 – 48. Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Πολιτισμού, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Garland 2001** Garland, R. 2001. *The Piraeus: from the fifth to the first century BC*. 2^η εκδ. Bristol: Bristol Classical Press.
- Garnsey 1985** Garnsey, P. 1985. «Grain for Athens.» *History of Political Thought* 6: 62 – 75.
- Geagan 1967** Geagan, D.J. 1967. *The Athenian Constitution after Sulla*. *Hesperia*: Supplement 12. Princeton, New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens.

- Gill 2006** Gill, D.W.J. 2006. «Hippodamus and the Piraeus.» *Historia* 55: 1 – 15.
- Goiran κ.α. 2011** Goiran, J.P., K.P. Pavlopoulos, E. Fouache, M. Triantaphyllou, και R. Etienne. 2011. «Piraeus, the ancient island of Athens: Evidence from the Holocene sediments and historical archives.» *Geology* 39: 531 – 34.
- Göransson 2007** Göransson, K. 2007. *The transport amphoras from Euesperides. The maritime trade of a Cyrenaican city 400-250 BC. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4°, no. 25. Almqvist & Wiksell International.* Stockholm: Lund Univ Pr.
- Grace 1934** Grace, V.R. 1934. «Stamped Amphora Handles Found in 1931-1932.» *Hesperia* 3: 197-310.
- Grace 1949** Grace, V.R. 1949. «Standard Pottery Containers of the Ancient Greek World.» *Hesperia* 8: 175 – 89, 455 – 56.
- Grace 1952** Grace, V.R. 1952. «Timbres amphoriques trouvés à Délos.» *BCH* 76: 514 – 40.
- Grace 1953** Grace, V.R. 1953. «Wine Jars.», 101 – 10. Στο C. Boulter, «Pottery of the Mid-Fifth Century from a Well in the Athenian Agora», *Hesperia* 22: 59-115.
- Grace 1956** Grace, V.R. 1956. «Stamped Wine Jar Fragments.» *Hesperia* 10: 113 – 270.
- Grace 1962** Grace, V.R. 1962. «Stamped Amphora Handles.» Στο *Excavations at Nessana (Auja Hafir, Palestine) .I., επιμ. H. Dunscombe Colt*, 106 – 30. London: British School of Archaeology in Jerusalem.
- Grace 1985** Grace, V.R. 1985. «The Middle Stoa Dated by Amphora Stamps.» *Hesperia* 54: 1 – 54.
- Grace και Savvatianou – Pétropoulakou 1970** Grace, V.R. και M. Savvatianou – Pétropoulakou. 1970. «Les timbres amphoriques grecs.» Στο *L'ilot de la maison des comédiens*, επιμ. P. Bruneau, 277 – 382. *Délos* 27. Paris: de Boccard.
- Greco 2003** Greco, E. 2003. «Ο Ιππόδαμος και οι Θούριοι.» *Εγνατία* 7: 109 – 28.
- Grigoropoulos 2005** Grigoropoulos, D. 2005. «After Sulla: study in the settlement and material culture of the Piraeus peninsula in the Roman and Late Roman period.» Ph.D. diss., Durham University.
- Grigoropoulos 2016** Grigoropoulos, D. 2016. «The Piraeus from 86 BC to Late Antiquity: Continuity and Change in the Landscape, Function and Economy of the port of Roman Athens.» *BSA* 111: 239 – 68.

- Grigoropoulos και Tsaravopoulos 2012** Grigoropoulos, D. και A. Tsaravopoulos. 2012. «Un quartier commercial au Pirée de l'époque hellénistique à l'Antiquité tardive: le mobilier de la fouille préventive du terrain du "Palais de Justice".» Στο *Tout vendre, tout acheter. Structures et équipements des marchés antiques, Actes du colloque d'Athènes, 16-19 juin 2009*, επιμ. V. Chankowski και P. Karvonis, 277 – 98. Athènes: École française d'Athènes.
- Habicht 1997** Habicht, C. 1997. *Athens from Alexander to Antony*. Μεταφρασμένο από D.L. Schneider. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Hayes 1991** Hayes, J.W. 1991. *Paphos III: The Hellenistic and the Roman Pottery*. Nicosia: Published for the Republic of Cyprus by the Dept. of Antiquities.
- Hellmann 1994** Hellmann, M.C. 1994. «La maison grecque: Les sources épigraphiques.» *Topoi. Orient-Occident* 4: 131 – 46.
- Hill 1932** Hill, D.K. 1932. «Some Boundary Stones from the Piraeus.» *AJA* 36: 254 – 59.
- Hoff 1997** Hoff, M.C. 1997. «“Laceratae Athenae”: Sulla's siege of Athens in 87/6 B.C. and its aftermath.» Στο *The Romanization of Athens : proceedings of an international conference held at Lincoln, Nebraska (April 1996)*, επιμ. M. C. Hoff και S.I. Rotroff, 33 – 51. Oxford: Oxbow Books.
- Höpfner και Schwandner 1994** Höpfner, W. και E.L. Schwandner. 1994. *Haus und Stadt im klassischen Griechenland*. München: Deutscher Kunstverlag.
- Howland 1958** Howland, R. H. 1958. *Greek Lamps and Their Survivals. The Athenian Agora IV*. Princeton: American School of Classical Studies at Athens.
- Iozzo 1987** Iozzo, M. 1987. «Corinthian basins on high stands.» *Hesperia* 56: 355 – 416.
- Jacoby 1954** Jacoby, F. 1954. *Die Fragmente der Griechischen Historiker Part I-III*. Leiden: E.J. Brill.
- Jefremow 1995** Jefremow, N. 1995. *Die Amphorenstempel des hellenistischen Knidos*. München: Tuduv.
- Jeppesen 1958** Jeppesen, K. 1958. *Paradeigmata: three mid – fourth century main works of Hellenic architecture*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Jöhrens 1999** Jöhrens, G. 1999. *Amphorenstempel im Nationalmuseum von Athen: zu den von H. G. Lolling aufgenommenen «unedierten Henkelinschriften»*. Mit einem Anhang: *Die Amphorenstempel in der Sammlung der Abteilung Athen des Deutschen Archäologischen Instituts*. Mainz: von Zabern.
- Judeich 1931** Judeich, W. 1931. *Topographie von Athen*. München: C.H. Beck

- Katzev 2005** Katzev, S.W. 2005. «Resurrecting an Ancient Greek Ship: Kyrenia, Cyprus». Στο *Beneath the Seven Seas: Adventures with the Institute of Nautical Archaeology*, επιμ. G. F. Bass, 72 – 8. London: Thames and Hudson.
- Kleiner 1975** Kleiner, F.S. 1975. «The 1926 Piraeus hoard and Athenian bronze coinage ca. 85 B.C.» *ArchDelt* 28(1973, A'): 169 – 86.
- Kroll και Walker 1993** Kroll, J.H. και A.S. Walker. 1993. *The Greek Coins. Agora 26*. Princeton, New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens.
- Lagos 1998** Lagos, C. 1998. «A study of the coinage of Chios in the Hellenistic and Roman periods.» Ph.D. diss., Durham University.
- Lamont 2015** Lamont, J.L. 2015. «Asklepios in the Piraeus & The Mechanisms of Cult Appropriation.» Στο *Autopsy in Athens: Recent Archaeological Research on Athens and Attica*, επιμ. M. Miles, 37 – 50. Oxford: Oxbow Press.
- Lamont και Boundouraki 2018** Lamont, J.L. και G. Boundouraki. 2018. «Of curses and cults: public and private ritual in Classical Xypete.» Στο *Popular Religion and Ritual in prehistoric and ancient Greece and the eastern Mediterranean*, επιμ. G. Vavouranakis, K. Kopanias και Chr. Kanelopoulos, 125 – 35. Oxford: Archaeopress.
- Lang 1968** Lang, M. 1968. *Waterworks in the Athenian Agora. Excavations of the Athenian Agora. Picture book* 11. Princeton, N.J.: American School of Classical Studies at Athens.
- Lawall 1995** Lawall, M.L. 1995. «Transport Amphoras and Trademarks: imports to Athens and economic diversity in the fifth century B.C.» Ph.D. diss., University of Michigan.
- Lawall 1998** Lawall, M.L. 1998. «Bolsals, Mendean amphoras, and the date of the Porticello shipwreck.» *IJNA* 27.1: 16 – 23.
- Lawall 2000** Lawall, M.L. 2000. «Graffiti, Wine selling, and the Reuse of Amphoras in the Athenian Agora.» *Hesperia* 69: 3 – 90.
- Lawall 2002** Lawall, M.L. 2002. «Early Excavations at Pergamon and the Chronology of Rhodian Amphora Stamps.» *Hesperia* 71: 295 – 324.
- Lawall 2005** Lawall, M.L. 2005. «Amphoras and Hellenistic Economies: Addressing the (over)emphasis on stamped amphora handles.» Στο *Making, Moving and Managing: The New World of Ancient Economies, 323 – 31 BC*, επιμ. Z.H. Archibald, J.K. Davies και V. Gabrielsen, 188 – 232. Oxford: Oxbow Books.

- Lawall 2011α** Lawall, M.L. 2011α. «Socio – Economics Conditions and the Contents of Amphorae». Στο *PATABS II, Production and Trade of Amphorae in the Black Sea, Acts of the International Round Table held in Kiten, Nessebar and Sredetz, September 27 – 30 2007*, επιμ. C. Tzochev, T. Stoyanov και A. Bozkova, 23 – 33. Sofia: Bulgarian Academy of Sciences, National Archaeological Institute with Museum, St. Kliment Ohridski University of Sofia.
- Lawall 2011β** Lawall, M.L. επίμ, 2011β. «Greek amphorae in the archaeological record». Στο *Pottery in the Archaeological Record: Greece and beyond Acts of the International Colloquium held at the Danish and Canadian Institutes in Athens, June 20 – 22, 2008*, επιμ. M.L. Lawall και J. Lund, 38 – 50. Aarhus: Aarhus University Press.
- Lawall 2011γ** Lawall, M.L. 2011γ. «Early Hellenistic Amphoras from Two Closed Contexts: Kerynia Shipwreck and Ephesos Well LB». Στο *Ζ' Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική, Αίγιο 2005, Πρακτικά*, 673 – 82. Αθήνα: Έκδοση του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων.
- Lawall 2011δ** Lawall, M.L. 2011δ. «Imitative Amphoras in the Greek World.» *Marburger Beiträge zur Antiken Handels-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte* 28(2010). Rahden/Westf.: Leidorf.
- Lawall 2019** Lawall, M.L. 2019. «External influence and local agency: deconstructing the history and organization of Knidian amphora production and trade.» *Herom* 8: 383 – 420.
- Lawall και Jawando 2002** Lawall, M.L. και A. Jawando. 2002. «Amphoras as Paint Pots?». *Hesperia* 71: 416 – 19.
- Lawall και Lund 2011** Lawall, M.L. και J. Lund. 2011. Εισαγωγή στο *Pottery in the Archaeological Record: Greece and Beyond, Acts of the International Colloquium held at the Danish and Canadian Institutes in Athens, June 20 – 22, 2008*, επιμ. M. Lawall και J. Lund, 5. Aarhus: Aarhus University Press.
- Lenger 1955** Lenger, M.T. 1995. «Timbres amphoriques trouvés à Argos.» *BCH* 79: 484 – 508.
- Levi και Pugliese Carratelli 1963** Levi, D. και G. Pugliese Carratelli. 1963. «Nuove iscrizioni di Iasos.» *ASAtene* 23 – 24(1961 – 1962): 573 – 632.
- Lewis 1962** Lewis, D.M. 1962. «The chronology of the Athenian New Style coinage.» *NC* 2: 275 – 300.
- Lindhagen 2009** Lindhagen, A. 2009. «The transport amphoras Lamboglia 2 and Dressel 6A: a central Dalmatian origin?». *JRA* 22.1: 83 – 108.

- Lovén 2011** Lovén, B. 2011. *The Ancients Harbours of the Piraeus*. Vol. I.1., *The Zea Shiphsheds and Slipways: Architecture and Topography*. Athens: Danish Institute at Athens.
- Maier 1959** Maier, F.G. 1959. *Griechische Mauerbauinschriften: 1. Text und Kommentare*. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- Mattusch 1997** Mattusch, C.C. 1997. «Bronze and ironworking in the Athenian Agora.» *Hesperia* 46: 340 – 379.
- Meylan Krause 2002** Meylan Krause, M. F. 2002. *Domus Tiberiana: Analyses stratigraphiques et ceramologiques*. BAR – IS 1058. Oxford: Archaeopress.
- Moore 1995** Moore, J. 1995. «A Survey of the Italian Dressel 2-4 Wine Amphora.» Ph.D. diss., McMaster University.
- Nørskov 2004** Nørskov, V. 2004. «Amphorae from Three Wells at the Maussoleion of Halikarnassos: Something to add to the Typology of Mushroom Rims?» Στο *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean: Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens, September 26-29, 2002*, επιμ. J. Lund και J. Eiring, 285 – 91. Aarhus: Aarhus University Press.
- Oeconomides – Caramessini 1976** Oeconomides – Caramessini, M. 1976. «The 1973 Piraeus Hoard of Athenian Bronze Coins.» *AAA* 2: 220 – 23.
- Owens 1983** Owens, E.J. 1983. «The Koprologoi at Athens in the Fifth and Fourth centuries B.C.» *CQ* 33: 44 – 50.
- Palagia 1997** Palagia, O. 1997. «Reflections on the Piraeus bronzes.» Στο *Greek Offerings. Essays on Greek Art in honour of John Boardman*, επιμ. O. Palagia, 177 – 95. Oxford: Oxbow.
- Palagia 2016** Palagia, O. 2016. «Towards a publication of the Piraeus bronzes: the Apollo.» Στο *Proceedings of the XVIIth International Congress on Ancient Bronzes, Izmir*, επιμ. A. Giunlia-Mair και C.C. Mattusch, 237 – 44. Autun: Éditions Mergoil.
- Palamida κ.α. 2016** Palamida, H., F. Seroglou, M.L. Lawall και A. Giannikouri. 2016. «The emergence of “Hellenistic” Transport Amphoras.» Στο *Traditions and Innovations : tracking the Development of Pottery from the late Classical to the Early Imperial Periods : proceedings of the 1st Conference of IARPotHP Berlin, November 2013, 7th–10th: volume 1*, επιμ. S. Japp και P. Kögler, 135 – 50. Wien: Phoibos Verlag.
- Panagou 2016** Panagou, T. 2016. «Transport Amphoras and their contents». Στο *ήγάδιν II*, επιμ. Μ. Γιαννοπούλου και Χ. Καλλίνη, 313 – 34. Αθήνα: Έκδοση του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων.

- Papyci – Wladyka 1997** Papyci – Wladyka, E. 1997. «A research report on Hellenistic pottery: Cos amphoras.» *Prace archeologiczne* 59: 47 – 54.
- Parker 1996** Parker, R. 1996. *Athenian Religion: A history*. Oxford: Clarendon Press.
- Peña 2007α** Peña, J.T. 2007α. *Roman Pottery in the Archaeological Record*. Cambridge και New York: Cambridge University Press.
- Peña 2007β** Peña, J.T. 2007β. «Two groups of tituli picti from Pompeii and environs: Sicilian wine not flour and hand-picked olives». *JRA* 20: 233 – 54.
- Peña (υπό έκδοση)** Peña, J.T. Υπό έκδοση. «The reuse of transport amphoras as packaging containers: an overview». Στο *Roman amphora contents: reflecting on maritime trade of foodstuffs in antiquity*, επιμ. D. Bernal, M. Bonifay και A. Pecci. Roman and late antique Mediterranean pottery 9.
- Pesavento 1998** Pesavento, M., επιμ. 1998. *Bonifiche e drenaggi con anfore in epoca romana: aspetti tecnici e topografici, Atti del seminario di studi Padova, 19 – 20 ottobre 1995*. Materiali d’Archeologia 3. Modena: F. C. Panini.
- Pratt 2015** Pratt, C.E. 2015. «The ‘SOS’ Amphora: An Update.» *BSA* 110: 213 – 45.
- Rahyab 2019** Rahyab, S. 2019. «The Rise and Development of the Office of Agoranomos in Greco-Roman Egypt.» *New England Classical Journal* 46: 37 – 61.
- Reger 2019** Reger, G. 2019. «New work on Knidian amphorae: links to the Hellenistic economy.» *Herom* 8: 257 – 82.
- Regev 2004** Regev, D. 2004. «The Phoenician Transport Amphora.» Στο *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean. Acts of the International Colloquium held at the Danish Institute at Athens, 26-29 September 2002*, επιμ. J. Eiring και J. Lund, 337 – 52. Aarhus: Aarhus University Press.
- Rhodes 1985** Rhodes, P.J. *A commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia*. Oxford: Clarendon Press.
- Riley 1979** Riley, J.A. 1979. «Coarse pottery from Berenice.» Στο *Excavations at Sidi Khrebish, Benghazi (Berenice) 2. Economic life at Berenice - Sculpture and terracottas - Coarse pottery*, επιμ. J. A. Lloyd, 91-467. Tripoli: Department of Antiquities, People's Socialist Libyan Arab Jamahiriya.
- Rotroff 1997** Rotroff, S.I. 1997α. *Hellenistic Pottery: Athenian and imported wheelmade table ware and related material. Agora 29*. Princeton, N.J.: American School of Classical Studies at Athens.

- Rotroff 2006** Rotroff, S. I. 2006. *Hellenistic Pottery: The Plain Wares. The Athenian Agora XXXIII*. Princeton: American School of Classical Studies at Athens.
- Rotroff 2014** Rotroff, S.I. 2014. «Sulla and the Pirates.» Στο *Pottery, People and Places: Study and Interpretation of Late Hellenistic Pottery*, επιμ. P.G. Bilde και M.L. Lawall, 83 – 109. Aarhus: Aarhus University Press
- Sakarya 2016** Sakarya, I. 2016. «Trade relations of ancient Burgaz from archaic to mid of 4th centuries: the amphorae evidence within the domestic contexts.» Ph.D. diss., Middle East Technical University.
- Sakarya κ.α. 2019** Sakarya, I., N. Atici και N. Tuna. 2019. «Knidian amphorae of the Hellenistic and late Roman periods at Burgaz (Palaia Knidos).» *Herom* 8: 317 – 39.
- Schwabacher 1939** Schwabacher, W. 1939. «A Find from the Piraeus.» *NC* 19: 162 – 66.
- Şenol 2003** Şenol, A.K. 2003. *Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları*. Yayınevi: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Gel.
- Smoláriková 2012** Smoláriková, K. 2014. «Greek Imports Unearthed at the Saite – Persian Cemetery at Abusir.» *Journal of Ancient Egyptian Interconnections* 6: 3 – 10.
- Sparkes και Talcott 1970** Sparkes A. και L. Talcott. 1970. *Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C. The Athenian Agora XII*. Princeton: American School of Classical Studies at Athens.
- Steinhauer 1994** Steinhauer, G. 1994. «Inscription agoranomique du Pirée.» *BCH* 118: 51 – 68.
- Steinhauer 1996** Steinhauer, G. 1996. «La découverte de l’arsenal de Philon.» Στο *TROPIS IV. 4th International Symposium on Ship Construction in Antiquity: Center for the Acropolis Studies, Athens, 28, 29, 30, 31 August 1991: proceedings*, επιμ. H.E. Tzalas, 471 – 79. Athens: Hellenic Institute for the Preservation of Nautical Tradition.
- Steinhauer 2007** Steinhauer, G. 2007. «The Piraeus bronze statues.» Στο *Great Moments in Greek Archaeology*, επιμ. P. Valavanis, D. Hardy, A. Delevorias και G.F. Bass, 326 – 33. Athens: Kapon.
- Stevens 2013** Stevens, S. 2013. «Stages of infancy in Roman amphora burial.» Στο *The Oxford Handbook of Childhood and Education in the Classical World*, επιμ. J.E. Grubbs, T. Parkin και R. Bell, 625 – 43. Oxford και New York: Oxford University Press.
- Stroud 1974** Stroud, R.S. 1974. «An Athenian Law on Silver Coinage.» *Hesperia* 43: 157 – 88.

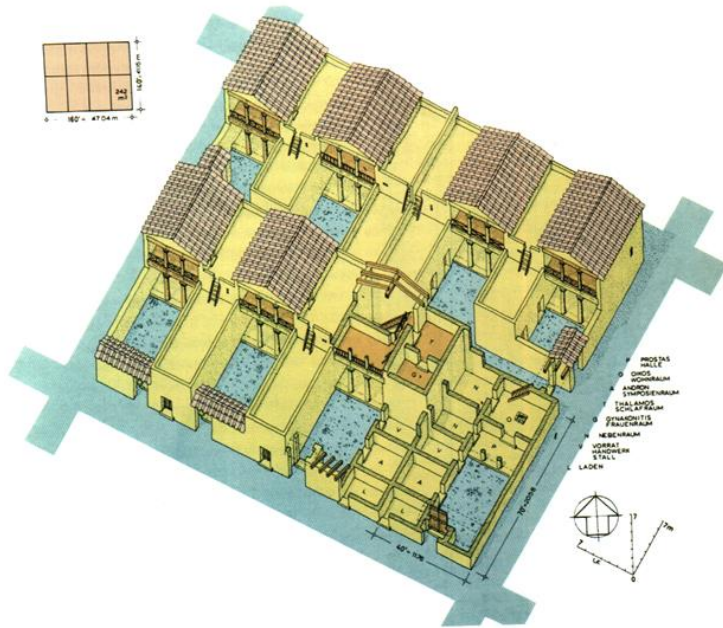
- Swiny και Katzev 1973** Swiny, H.W. και M.L. Katzev. 1973. «The Kyrenia shipwreck: A fourth century B.C. Greek merchant ship». *Marine Archaeology, Colston Papers* 23: 339 – 55.
- Tambakopoulos κ.α. 2019** Tambakopoulos, D., Th. Stefanidou – Tiveriou, E. Papagianni και Y. Maniatis. 2019. «Provenance investigation of Roman marble sarcophagi from Nicopolis, Epirus, Greece: revealing a strong artistic and trade connection with Athens.» *Archaeological and Anthropological Sciences* 11:597–608.
- Thompson 1934** Thompson, H. A. 1934. «Two Centuries of Hellenistic Pottery.» *Hesperia* 3: 311-480.
- Toynbee 1971** Toynbee, J.M.C. 1971. *Death and Burial in the Roman World*. London, Southampton: Thames and Hudson.
- Traill 1975** Traill, J.S. 1975. *The political organization of Attica: A study of the demes, trittyes, and phylai, and their representation in the Athenian council*. *Hesperia: Supplement* 14. Princeton, New Jersey: American School of Classical Studies at Athens.
- Tuna κ.α. 1987** Tuna, N., J.Y. Empereur, M. Picon και E. Döğer. 1987. «Rapport préliminaire de la prospection archéologique turco - française des ateliers d'amphores de Reşadiye-Kiliseyani, sur la péninsule de Datça. (15 juillet – 3 août 1986).» *Anatolia Antiqua* 1: 47 – 52.
- Twede 2002** Twede, D. 2002. «The packaging technology and science of ancient transport amphoras». *Packaging technology and science* 15: 181 – 95.
- Vanderpool 1968** Vanderpool, E. 1968. «Metronomoi.» *Hesperia* 37: 73 – 6.
- Varoucha Christodouloupoulou 1960** – Varoucha – Christodouloupoulou, I. 1960. «Acquisitions du Musée numismatique d'Athènes.» *BCH* 84: 485 – 503.
- Villing και Pemberton 2010** Villing, A. και E.G. Pemberton. 2010. «Mortaria from Ancient Corinth: Form and Function.» *Hesperia* 79: 555 – 638.
- von Eickstedt 1991** von Eickstedt, K.V. 1991. *Beiträge zur Topographie des Antiken Piräus*. Αθήνα: Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία.
- von Eickstedt 2001** von Eickstedt, K.V. 2001. *Das Asklepieion im Piräus*. Athen: Archäologische Gesellschaft zu Athen.
- Walker 1978** Walker, A.S. 1978. «Four AE coin hoards in the collection of the American School of Classical Studies at Athens.» *Hesperia* 47: 40 – 8.

- Whitbread 1995** Whitbread, I.K. 1995. *Greek Transport Amphorae: a petrological and archaeological Study*. Athens: British School.
- Will 1970** Will, E.L. 1970. «Les timbres amphoriques latins.» *Délos XXVII*. Paris: Éditions E. de Boccard.
- Will 1987** Will, E.L. 1987. «The Roman Amphoras.» Στο *The Roman Port and Fishery of Cosa: A Center of Ancient Trade*, επιμ. Α.Μ. McCann, 171 – 222. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Woodhead 1997** Woodhead, A.G. 1997. *Inscriptions: the Decrees. Agora 16*. Princeton, New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens.
- Wycherley 1964** Wycherley, R.E. 1964. «Hippodamus and Rhodes.» *Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte* 13: 135 – 39.
- Zeest 1960** Zeest, I. B. 1960. *Keramičeskaja tara Bospora. MIA 83*. Moskva.
- Амперер και Гарлан 1992** Амперер, Ж.И. και И. Гарлан. 1992. «Греческие амфорные мастерские.» Στο *Греческие амфоры: Проблемы развития ремесла и торговли в античном мире*, επιμ. В.И. Кац και Μοναхов С.Ю., 8 – 31. Саратов: Издательство Саратовского университета.
- Брашинский 1976** Брашинский, И.Б. 1976. «Амфоры Менды.» Στο *Художественная культура античного мира*, επιμ. Н.И. Сокольский и др., 67–74. Москва: Наука.
- Ефремов 1989** Ефремов, Н.В. 1989. «К вопросу о датировке периода *dioviri* в Книде.» Στο *Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья (К 90-летию Б.Н. Гракова)*, 45 – 6. Запорожье.
- Каряка 2001** Каряка, О.В. 2001. «Амфори нижньодніпровських городищ IV ст. до н.е.» Στο *Морська торгівля в північному Причорномор'ї: Збірка наукових статей*, επιμ. О.О. Паршина, 18 – 25. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Μοναхов 1990** Μοναхов, С.Ю. 1990. «Заметки по локализации керамической тары: амфоры и амфорные клейма Колофона.» *Вестник древней истории* 4: 99 – 105.
- Μοναхов 2003** Μοναхов, С.Ю. 2003. *Греческие амфоры в Причерноморье. Типология амфор ведущих центров-экспортеров товаров в керамической таре: Каталог-определитель*. Москва, Саратов: Изд-во Киммерида.
- Μοναхов 2014** Μοναхов, С.Ю. 2014. «Косские и псевдокосские амфоры и клейма.» *Stratum plus. Археология и культурная антропология* 3: 195 – 222.

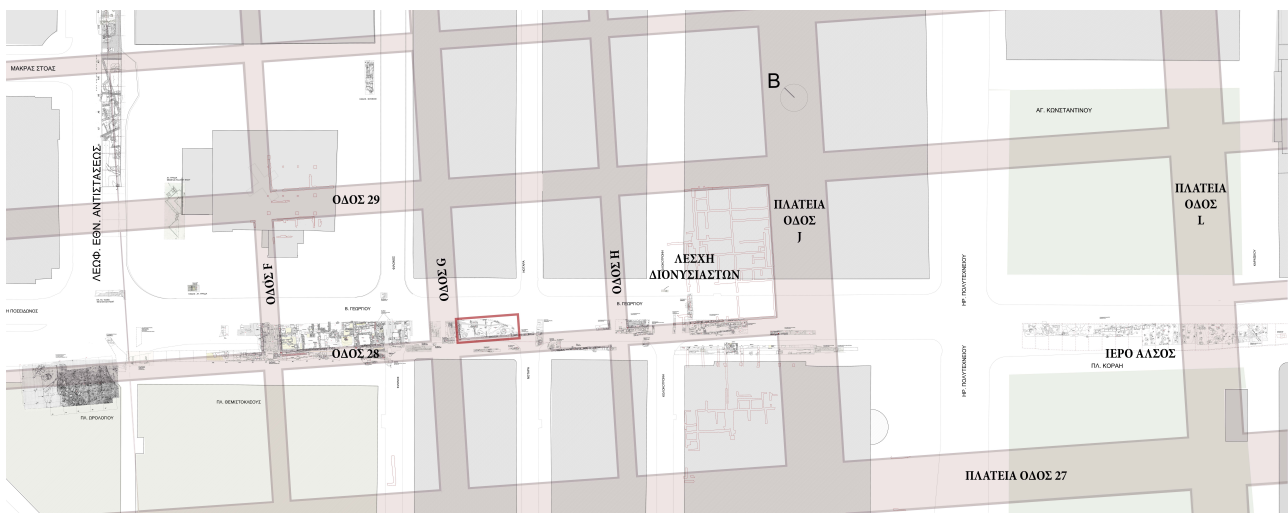
Монахов кат. 2019

Монахов, С.Ю., Е.В. Кузнецова, Д.Е., Чистов кат Н.Б. Чурекова. 2019.
Античная Амфорная Коллекция государственного Эрмитажа VI-II вв до н.э.
Саратов: Амрит.

Εικόνες

Εικόνα 3: Το τυπικό ιπποδάμειο οικοδομικό τετράγωνο σύμφωνα με την αποκατάσταση των Hörfner και Schwander. (Προέλευση εικόνας: Hörfner και Schwander 1994, 41 εικ. 33)

Εικόνα 4: Απόσπασμα ρυμοτομικού σχεδίου σύγχρονης και αρχαίας πόλης βάσει των αρχαιολογικών ευρημάτων των σωστικών ανασκαφών του ΤΡΑΜ, όπου σημειώνεται με κόκκινο πλαίσιο η θέση των αρχαιοτήτων της οδού Βασιλέως Γεωργίου Α΄ 2. (Προέλευση εικόνας Ψαράκη 2017, εικ. 6, εικόνα προσαρμοσμένη από τη γράφουσα)

Εικόνα 5: Σχεδιάγραμμα του Εμπορίου: με μπλε γραμμή σημειώνεται η σύγχρονη ακτογραμμή, με διπλή γαλάζια/κίτρινη η ακτογραμμή πριν την κατασκευή της κρηπίδας του λιμανιού, με κόκκινη γραμμή αποδίδονται τα κλασικά και με πράσινη τα ρωμαϊκά ερείπια. Με τον αριθμό 1 σημειώνεται η θέση της ανασκαφής.
(Προέλευση εικόνας Σταϊνχάουερ 2012, 90, εικόνα προσαρμοσμένη από τη γράφουσα)

Εικόνα 6: «Στρώμα καταστροφής» εντός του Χώρου 1 (λήψη από νοτιοανατολικά).

Εικόνα 7: Αποκάλυψη λάκκου απόρριψης (λήψη από νοτιοδυτικά).

Εικόνα 8: Λάκκος απόρριψης εντός του Χώρου 1 (λήψη από νοτιοδυτικά).

Εικόνα 9: Λάκκος απόρριψης εντός του Χώρου 1 (λήψη από νοτιοανατολικά).

Εικόνα 10: Κεραμίδες κατά μήκος του Τχ7 (λήψη από βορειοδυτικά).

Εικόνα 11: Περιεχόμενο λάκκου απόρριψης σε βάθος -1,21μ. (λήψη από νότια).

Εικόνα 12: Χαλαρή επίχωση στα δυτικά του προστομαίου (λήψη από δυτικά).

Εικόνα 13: Φρέαρ 1 εντός του Χώρου 1 – πριν την ανασκαφή του (λήψη από δυτικά).

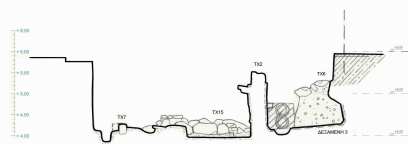
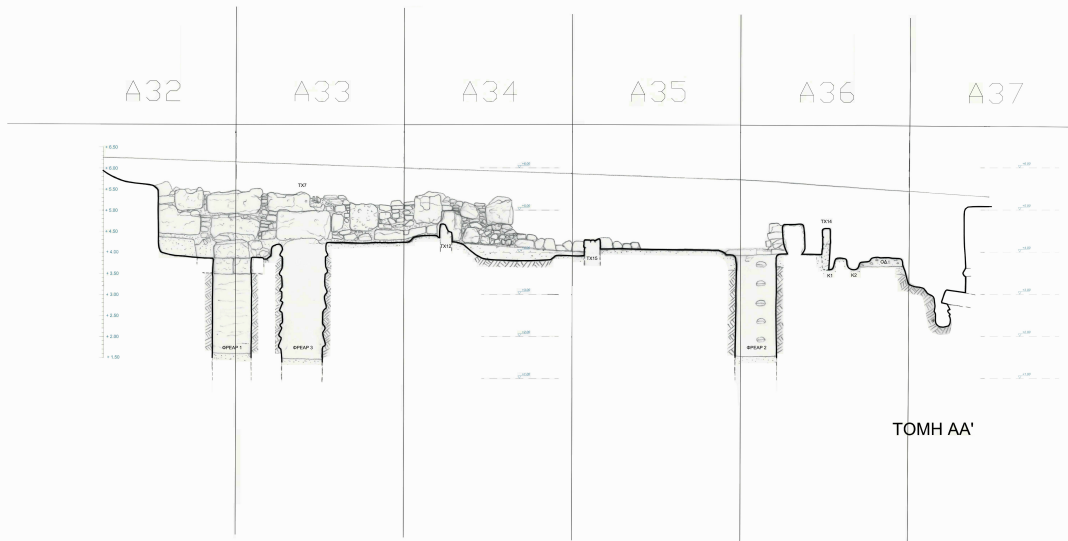
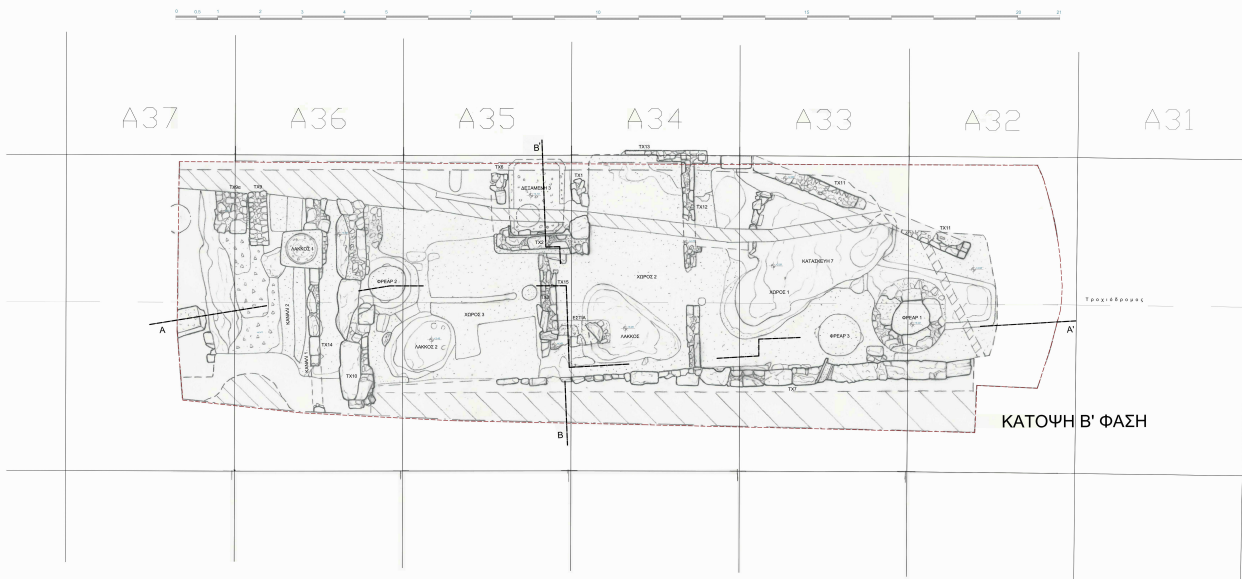
Εικόνα 14: Φρέαρ 1 εντός του Χώρου 1 – πριν την ανασκαφή του (λήψη από βόρεια).

Εικόνα 15: Φρέαρ 1 εντός του Χώρου 1 – μετά την ανασκαφή του (λήψη από βόρεια).

Κατόψεις ανασκαφής

Κάτοψη 1

ΤΟΜΗ ΒΒ'

Σημειώσεις:
Για να είναι δυνατή η κατασκευή του Τραχιόδρομου απαιτούνται αρχαιολογικά ευρήματα και η απομάκρυνση προϋποθέτει αυτού, να μην υπερβαίνουν την απόσταση 0.45μ από την εγκάρσια.

ΤΡΟΧΙΟΔΡΟΜΟΣ
Β. ΓΕΩΡΓΓΙΟΥ 2
ΤΕΤΡ. Α34-Α36

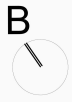
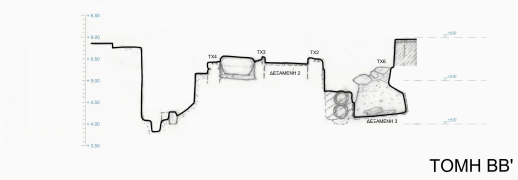
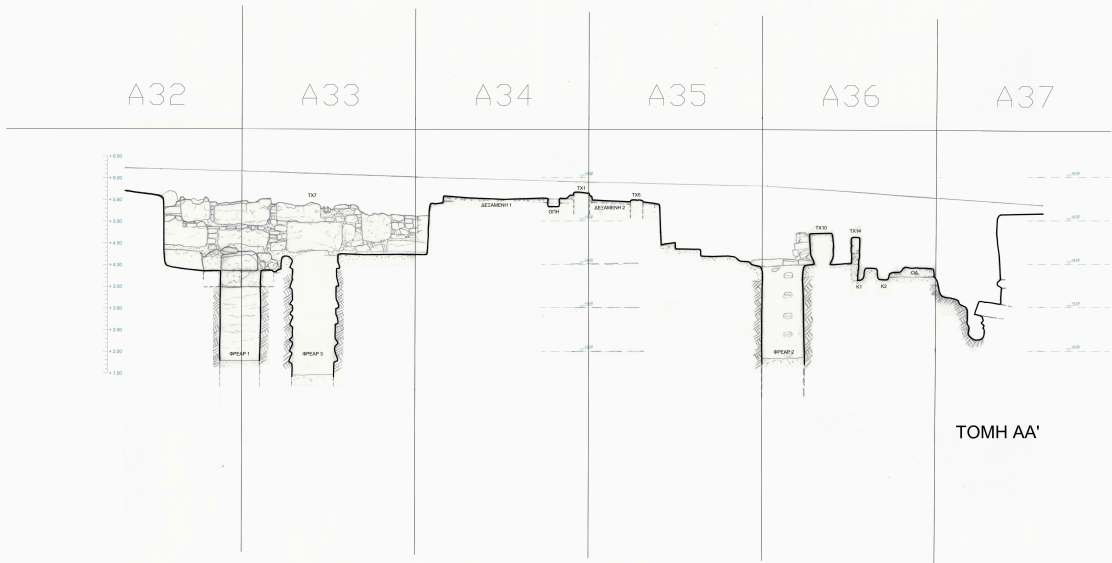
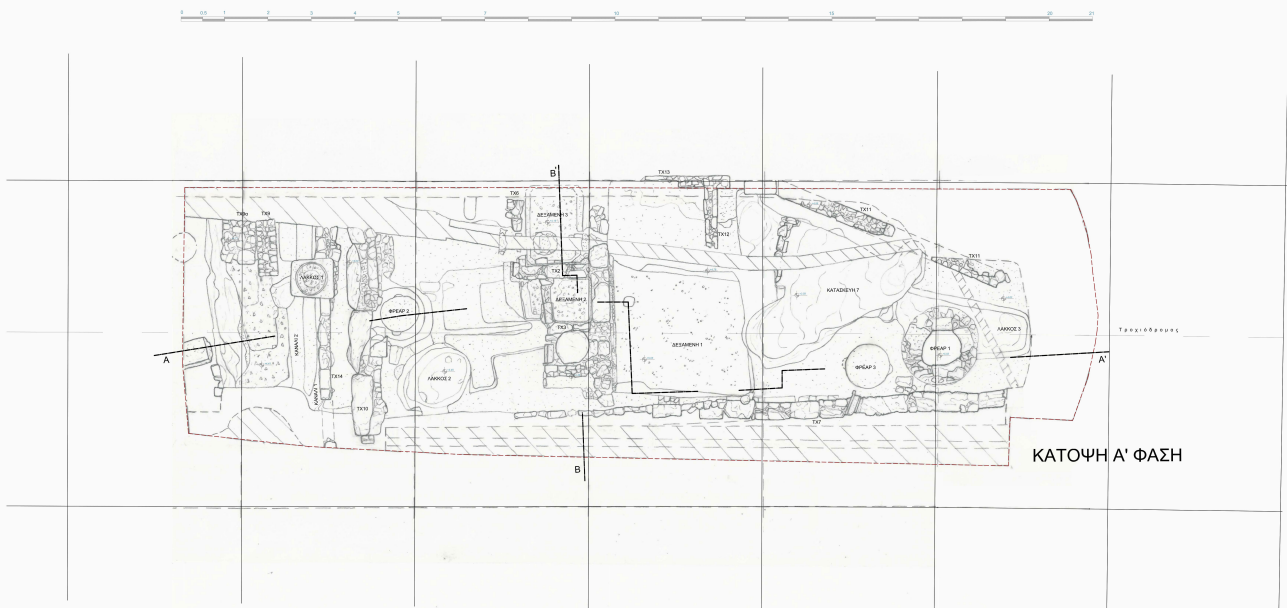
Κάτοψη Ανασκαφής Β' & Όρια Τραχιόδρομου
Τομή ΑΑ' & Τομή ΒΒ' - Στάθμη τραχιόδρομου

ΚΑ. 1/50
06.07.2017

Τοποθέτηση Ορίων Τραχιόδρομου : Χρήστος Γεωργιάδης

Αρχαιολογικό σχέδιο : Νατάσσα Μαυράκη
Τεχνικό σχέδιο : Φαίδρα Αποστολικά

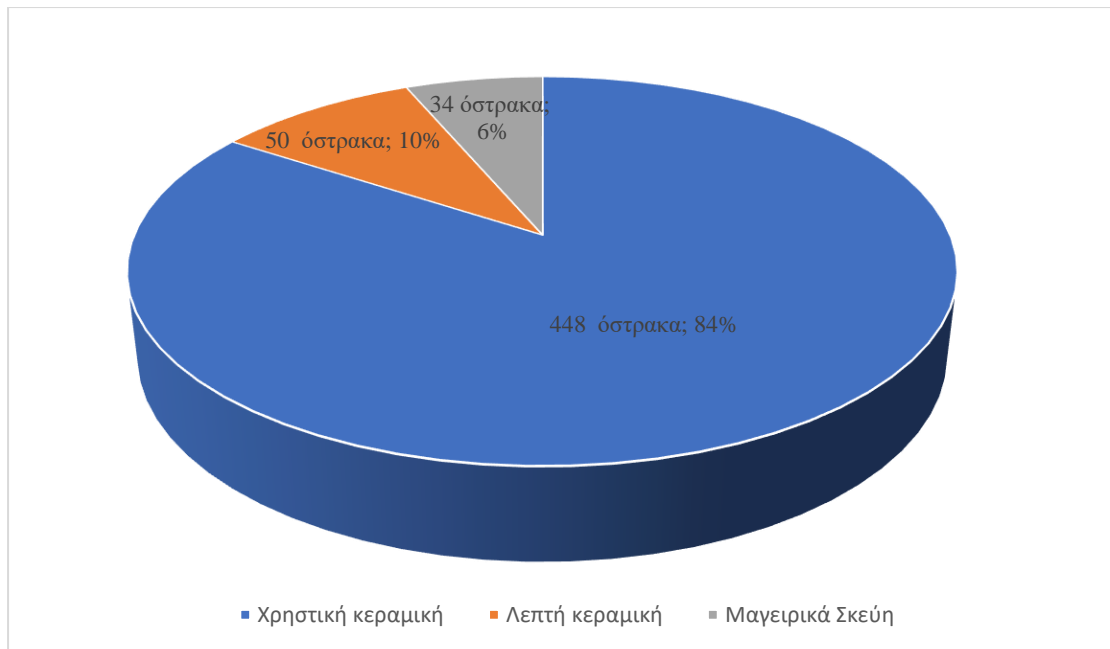
Κάτοψη 2

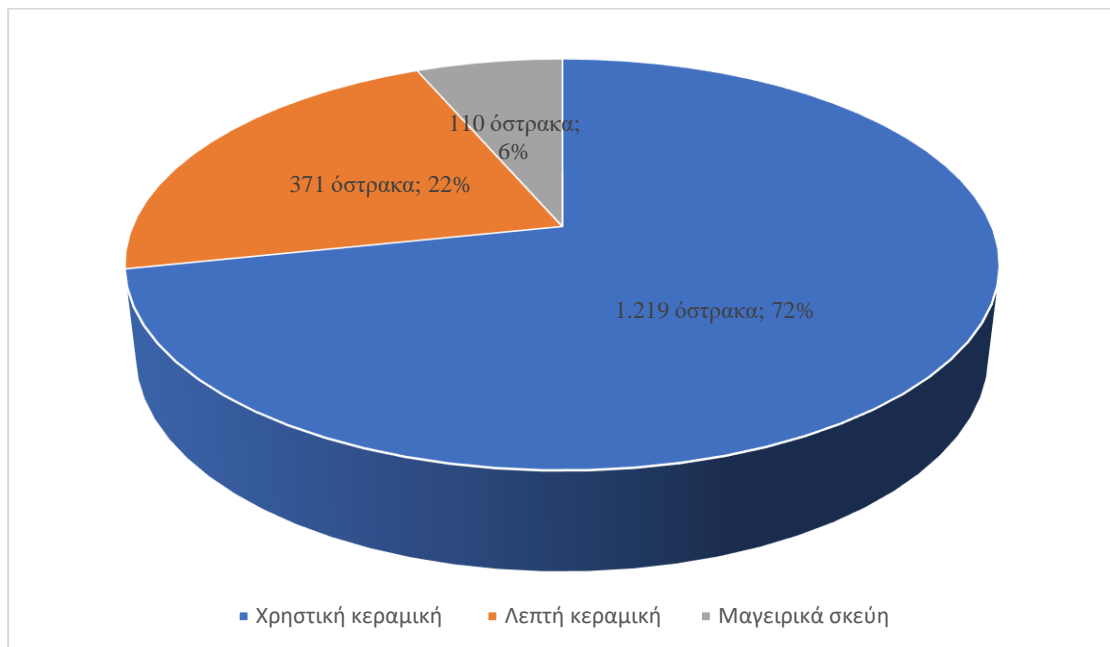
Σημειώσεις:
 Για να είναι δυνατή η κατασκευή του Τροχιόδρομου, απαιτείται
 τα αρχαιολογικά ερείσματα και η αποστέλλεται προστασία αυτών,
 να μην υπερβαίνουν την στάθμη -0.45μ από την κρηίδα.

ΤΡΟΧΙΟΔΡΟΜΟΣ Β. ΓΕΩΡΓΙΟΥ 2 ΤΕΤΡ. Α34-Α36	Κάτοψη Ανασκαφής Α' & Όρια Τροχιόδρομου Τομή ΑΑ' & Τομή ΒΒ' - Στάθμη τροχιόδρομου	Κλ. 1/50 06.07.2017	Τοποθέτηση Ορίων Τροχιόδρομου - Χρήστος Γεωργιάδης	Αρχαιολογικό σχέδιο - Νατάσσα Μιυράκη Τεχνικό σχέδιο - Φαίρα Αποστολικά
--	--	------------------------	--	--

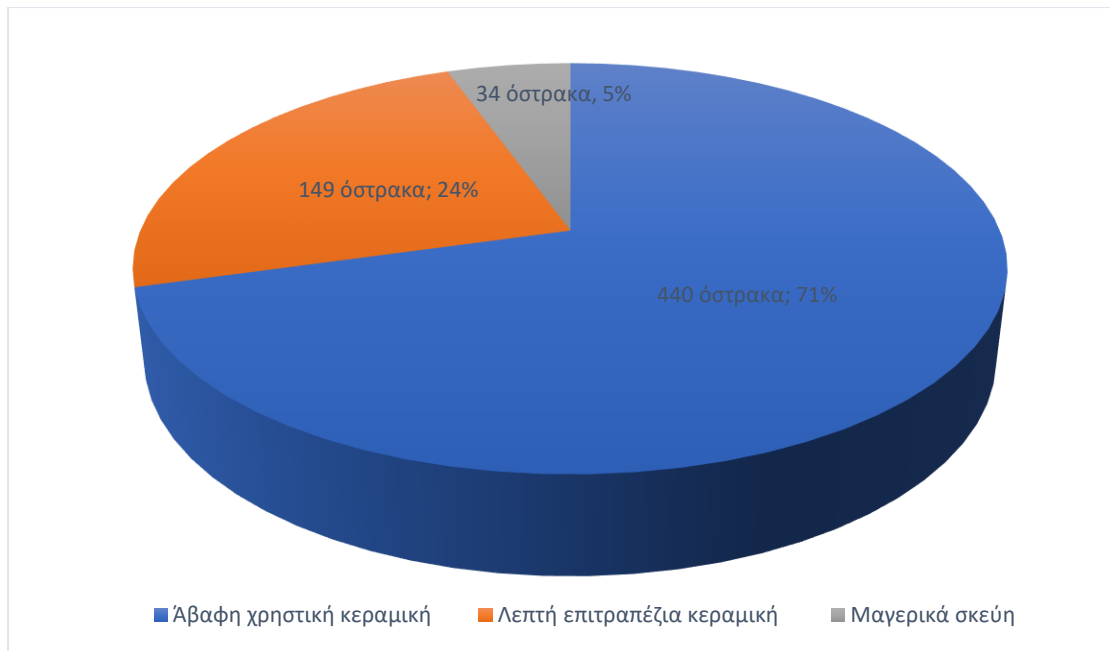
Γραφήματα

Γράφημα 1: Συγκέντρωση κεραμικής εντός «στρώματος καταστροφής».

Γράφημα 2: Συγκέντρωση κεραμικής εντός λάκκου απόρριψης.

Γράφημα 3: Συγκέντρωση κεραμικής εντός Φρέατος 1.

Τύπος	Χείλη	Βάσεις	Λαβές ³⁶⁵	Εκτιμώμενο σύνολο
Βορείου Αιγαίου	-	2	-	2
Χιακός	1	1	-	2
Κωακός	3	-	-	3
Ροδιακός	1	-	1	2
Κνιδιακός	1	4	-	5
Ιταλικός	1	-	-	1
Αδιάγνωστος	6	1	-	7

Γράφημα 4: Τυπολογική κατανομή αμφορέων «στρώματος καταστροφής» (ΟΜ. 5106).

³⁶⁵ Στην κατηγορία των λαβών καταμετρήθηκαν τα θραύσματα εκείνα από το άνω τμήμα αμφορέα, στο οποίο δε διασώζεται τμήμα του χείλους.

Χρονολόγηση	Χείλη	Βάσεις	Λαβές	Εκτιμώμενο σύνολο
5^{ος} – 4^{ος} αι. π.Χ.	-	3	-	3
3^{ος} αι. π.Χ. – αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.	6	4	1	11

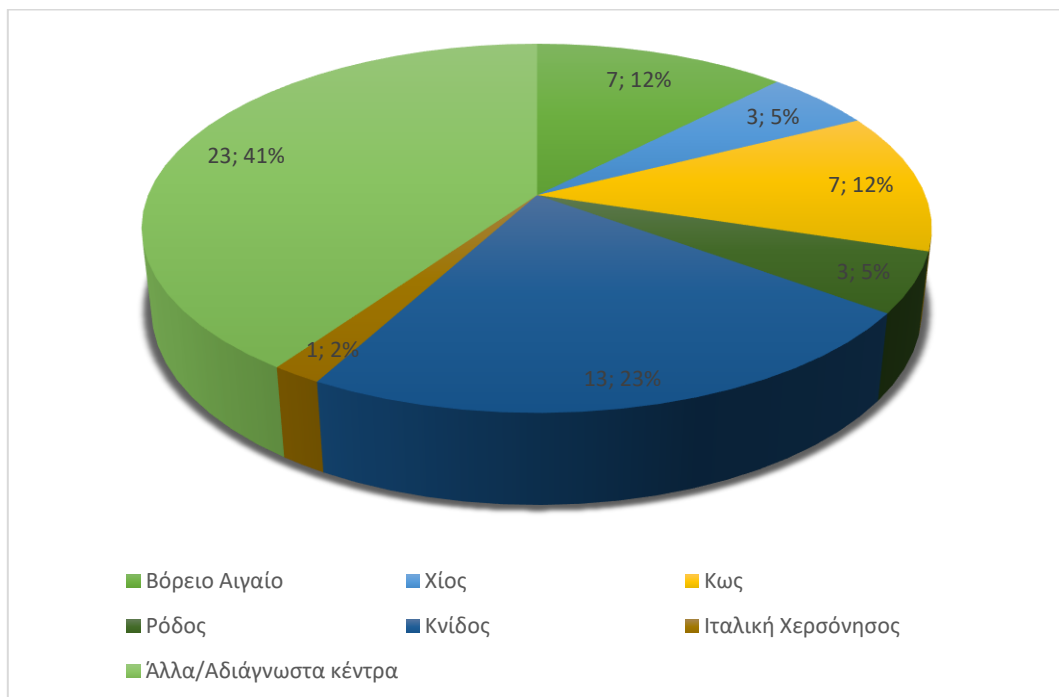
Γράφημα 5: Χρονολόγηση αμφορέων «στρώματος καταστροφής» (ΟΜ. 5106).

Τύπος	Χείλη	Βάσεις	Λαβές	Εκτιμώμενο σύνολο
Βορείου Αιγαίου	2	2	-	4
Χιακός	-	1	-	1
Κωακός	-	4	-	4
Ροδιακός	1	-	-	1
Κνιδιακός	-	7	1	8
Ιταλικός	-	-	-	-
Αδιάγνωστος	2	6	1	9

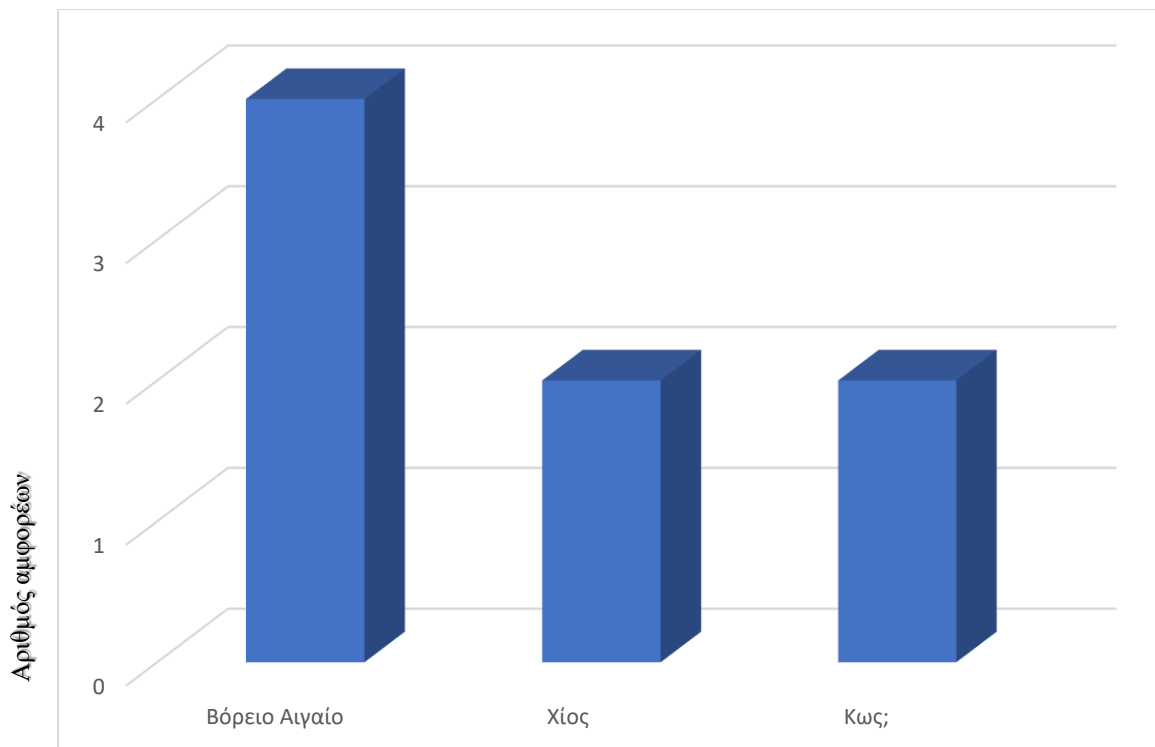
Γράφημα 6: Τυπολογική κατανομή αμφορέων λάκκου απόρριψης (ΟΜ. 5111, ΟΜ. 5137, ΟΜ. 5138, ΟΜ. 5142, ΟΜ. 5144, ΟΜ. 5148, ΟΜ. 5152, ΟΜ. 5156, ΟΜ. 5168).

Χρονολόγηση	Χείλη	Βάσεις	Λαβές	Εκτιμώμενο σύνολο
5 ^{ος} – 4 ^{ος} αι. π.Χ.	1	1	-	2
3 ^{ος} αι. π.Χ. – αρχές 1 ^{ου} αι. π.Χ.	1	13	1	15

Γράφημα 7: Χρονολόγηση αμφορέων λάκκου απόρριψης (ΟΜ. 5111, ΟΜ. 5137, ΟΜ. 5138, ΟΜ. 5142, ΟΜ. 5144, ΟΜ. 5148, ΟΜ. 5152, ΟΜ. 5156, ΟΜ. 5168).

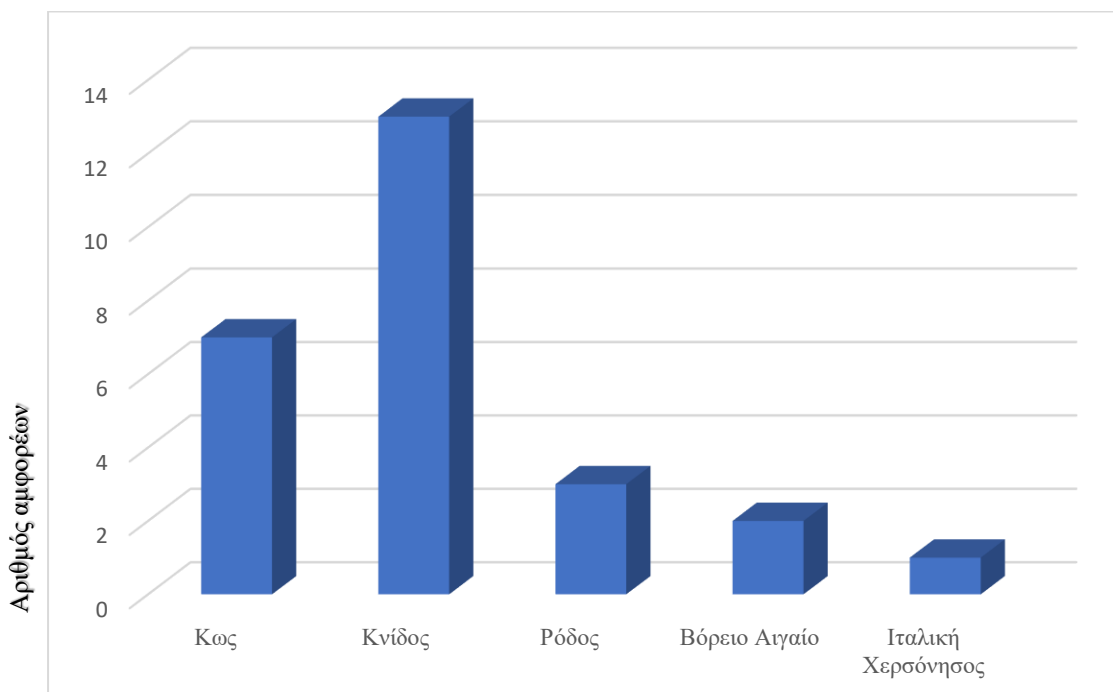

Γράφημα 8: Τυπολογική κατανομή αμφορέων Χώρου 1.

Κέντρα παραγωγής αμφορέων κατά τον 5ο και 4ο αι. π.Χ.

Γράφημα 9: Αριθμός αμφορέων ανά κέντρο παραγωγής κατά τον 5^ο και 4^ο αι. π.Χ.

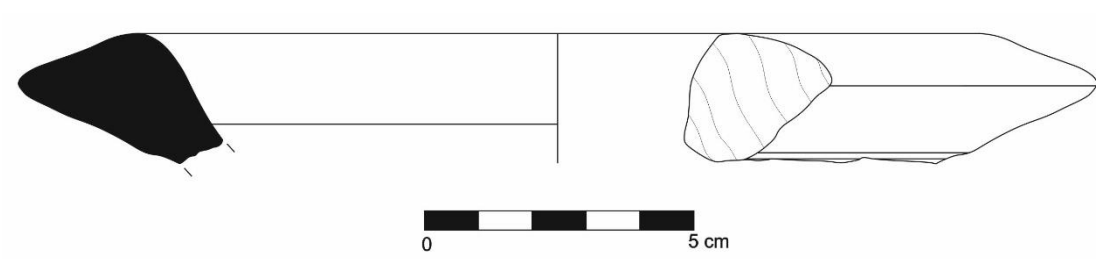

Κέντρα παραγωγής αμφορέων από τον 3ο αι. π.Χ. έως και το α' τέταρτο του 1ου αι. π.Χ.

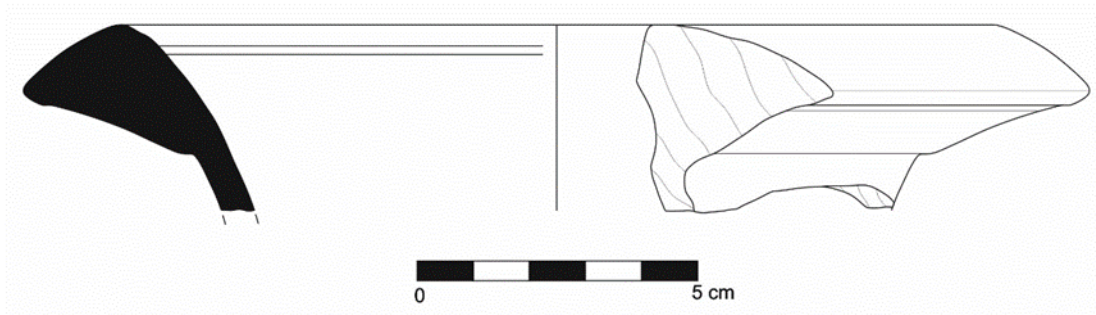
Γράφημα 10: Αριθμός αμφορέων ανά κέντρο παραγωγής από τον 3^ο αι. έως και το α' τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ.

Σχέδια αντικείμενων

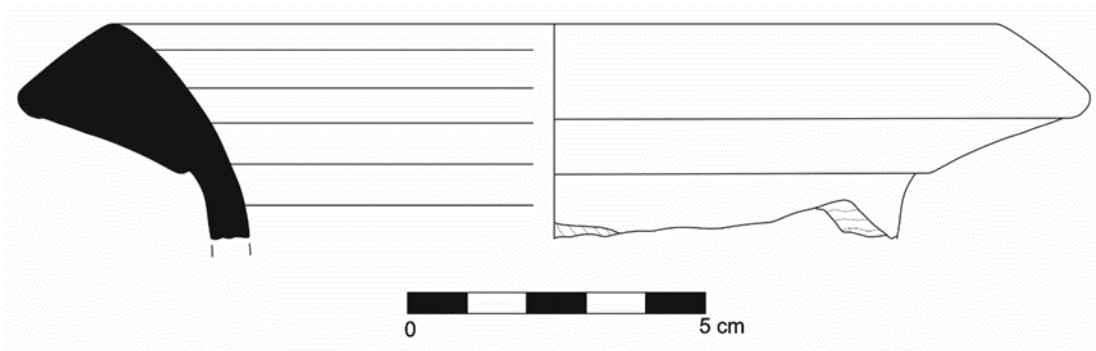
Σχέδιο 1

Αρ. Κατ. 1

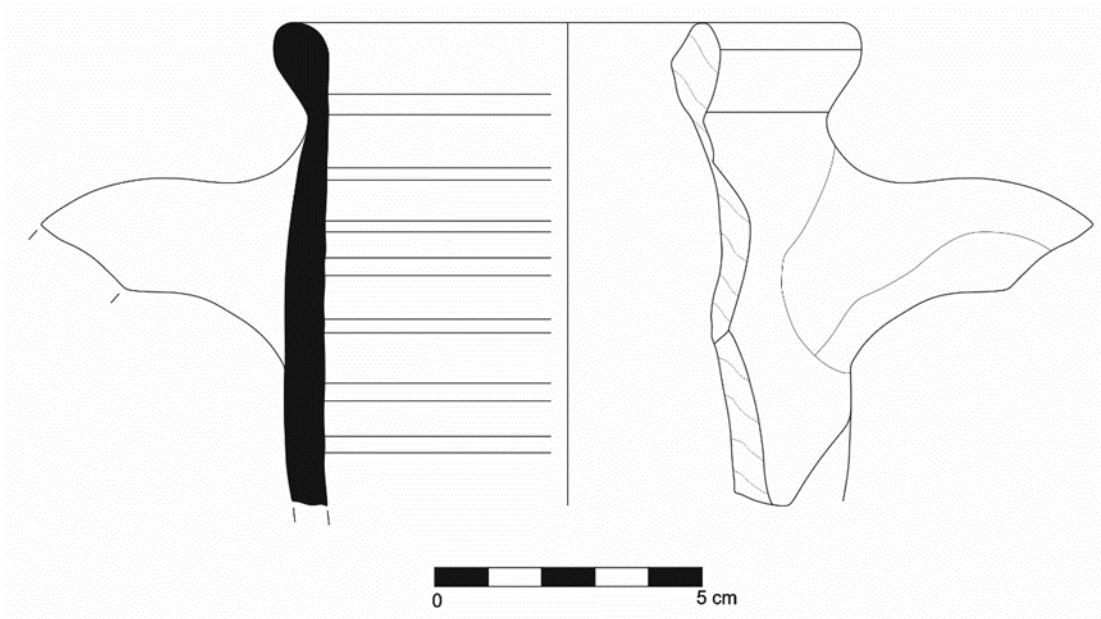

Αρ. Κατ. 2

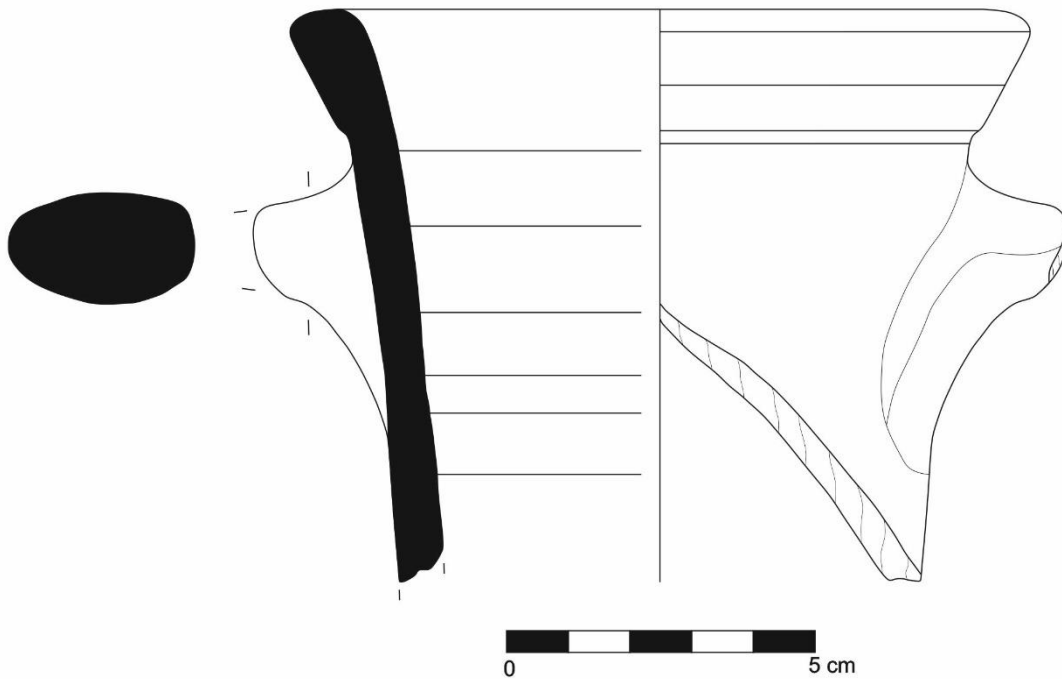

Αρ. Κατ. 3

Σχέδιο 2

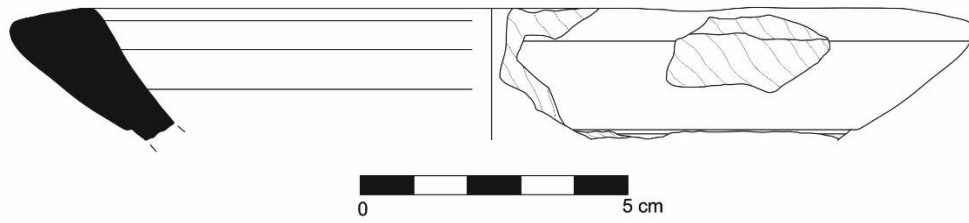

Αρ. Κατ. 4

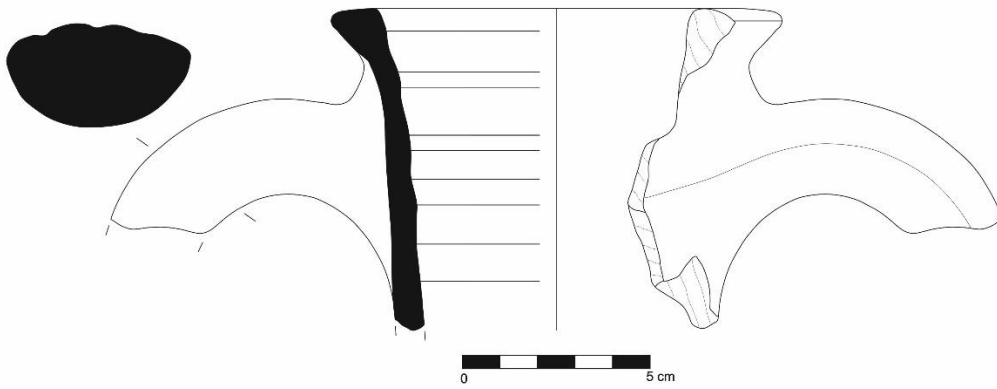

Αρ. Κατ. 5

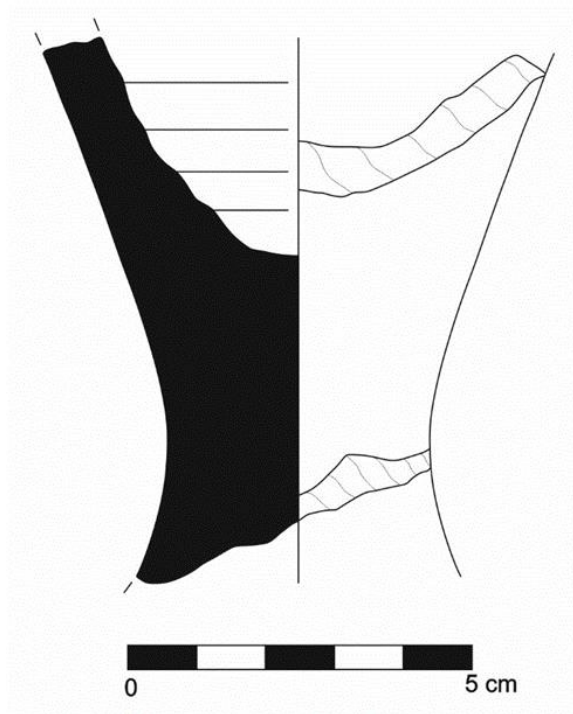
Σχέδιο 3

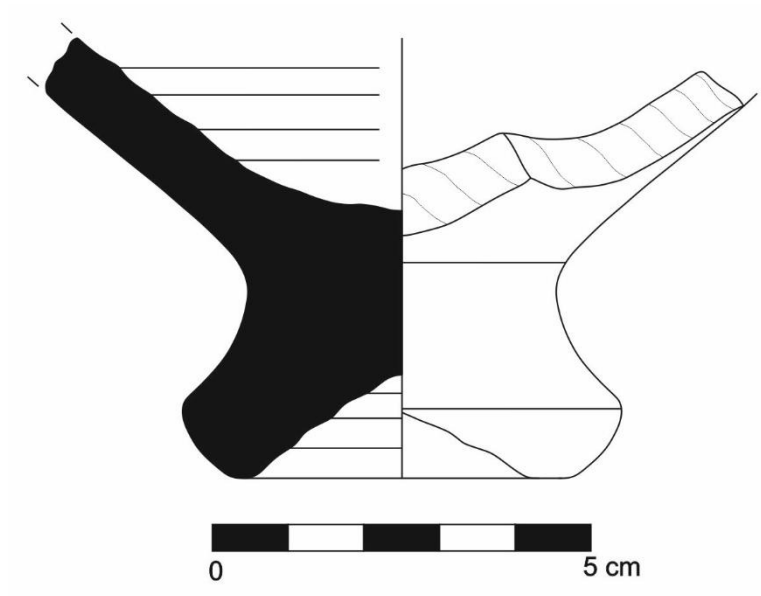
Αρ. Κατ. 6

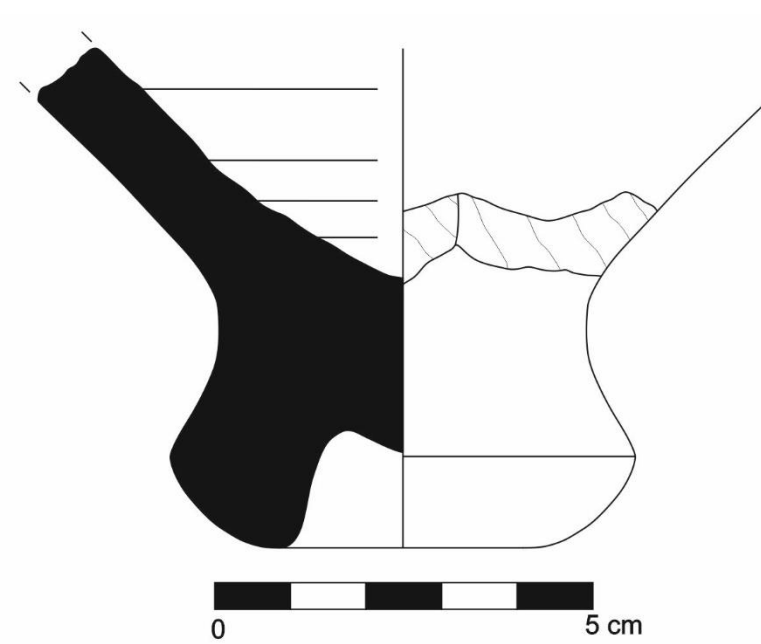
Αρ. Κατ. 7

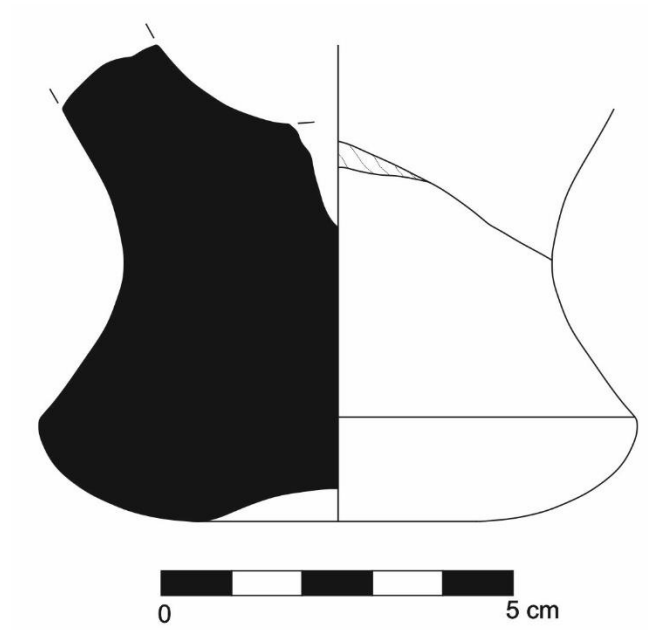
Αρ. Κατ. 9

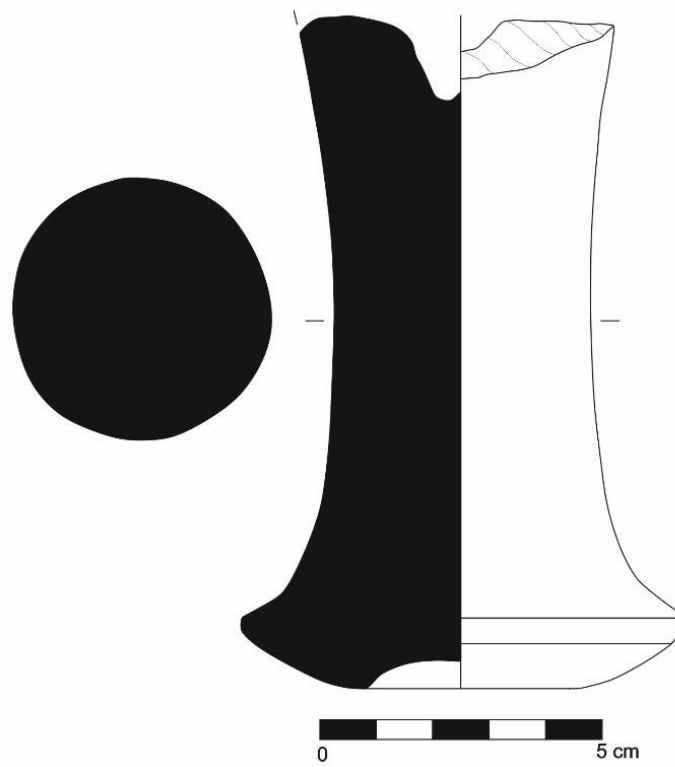
Αρ. Κατ. 10

Αρ. Κατ. 11

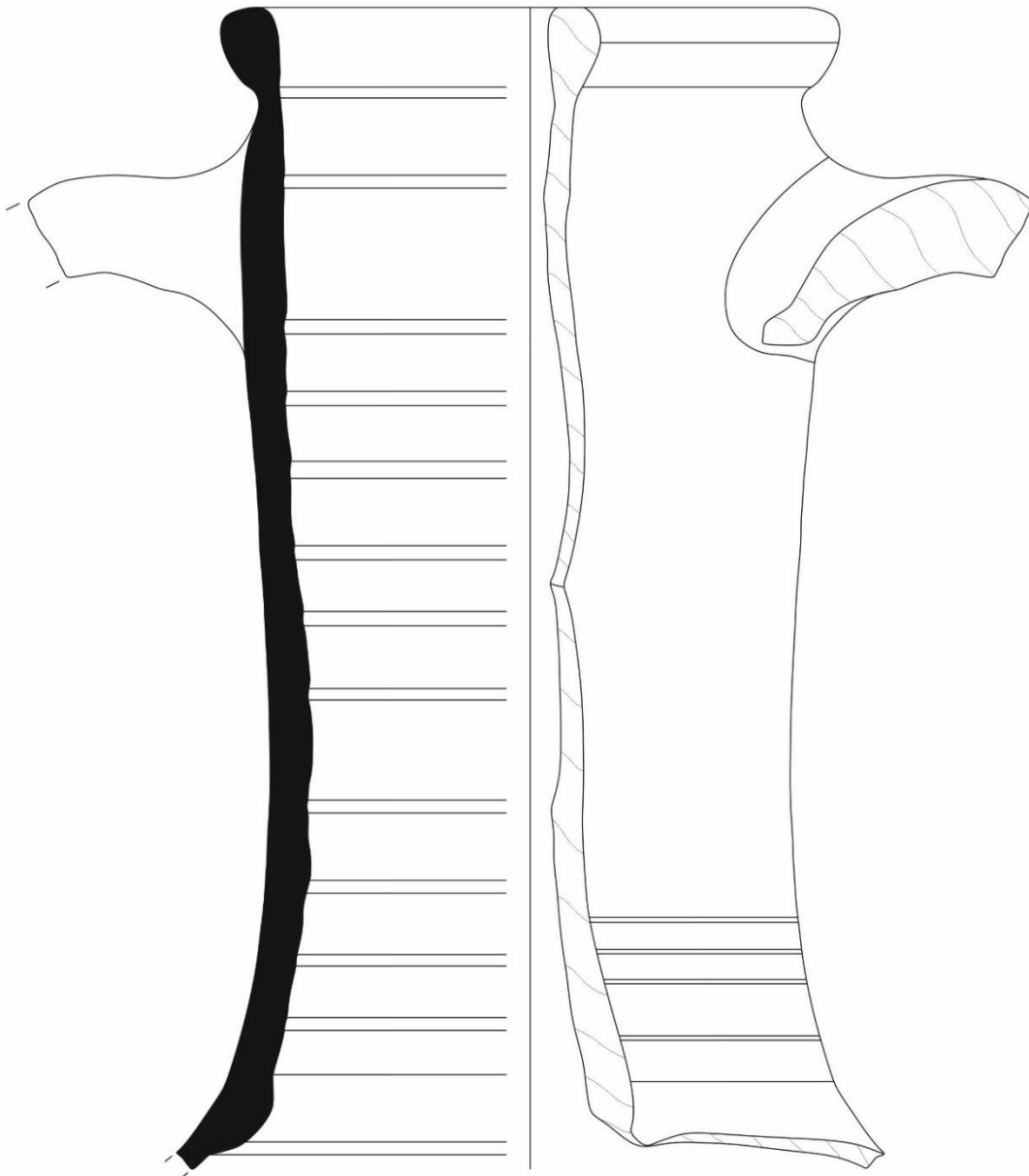

Αρ. Κατ. 12

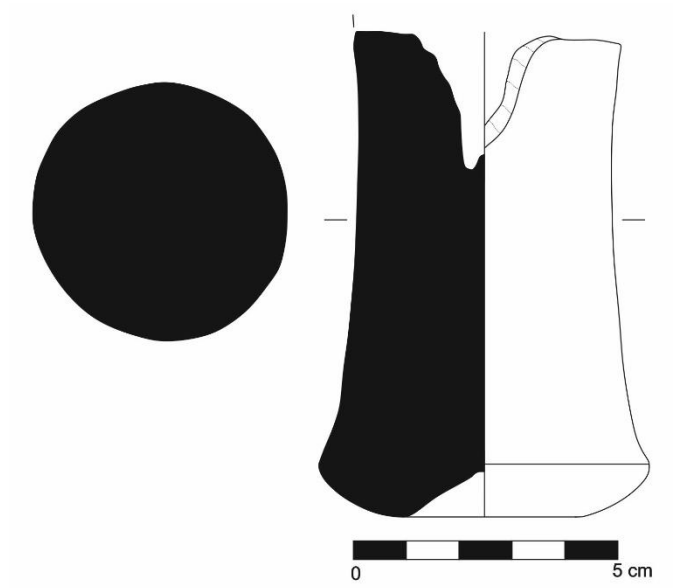

Αρ. Κατ. 13

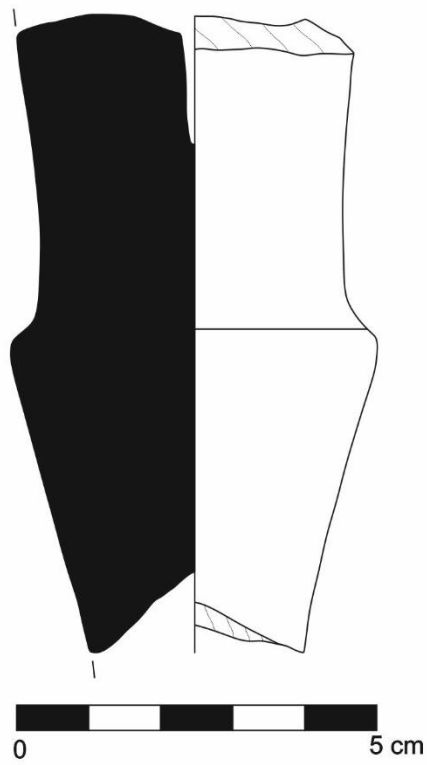
Σχέδιο 6

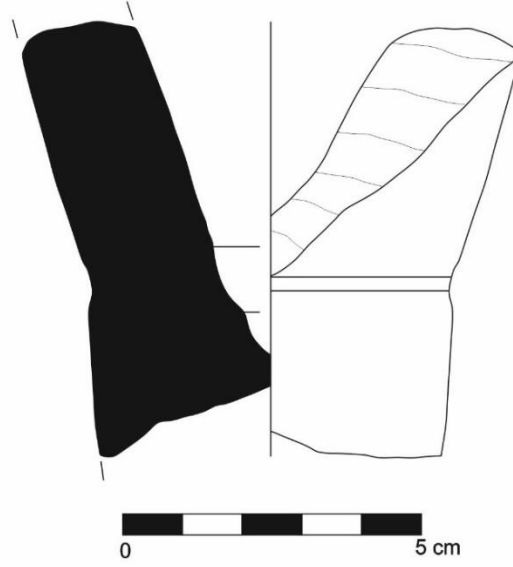
Αρ. Κατ. 14

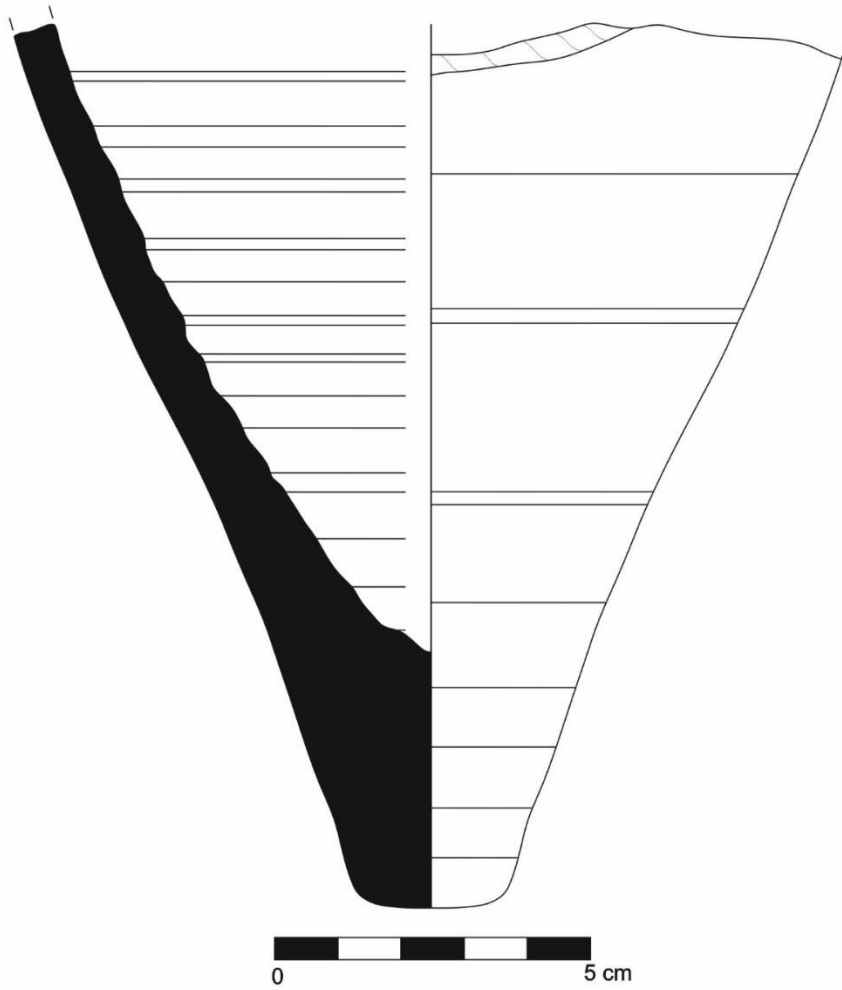
Αρ. Κατ. 15

Αρ. Κατ. 16

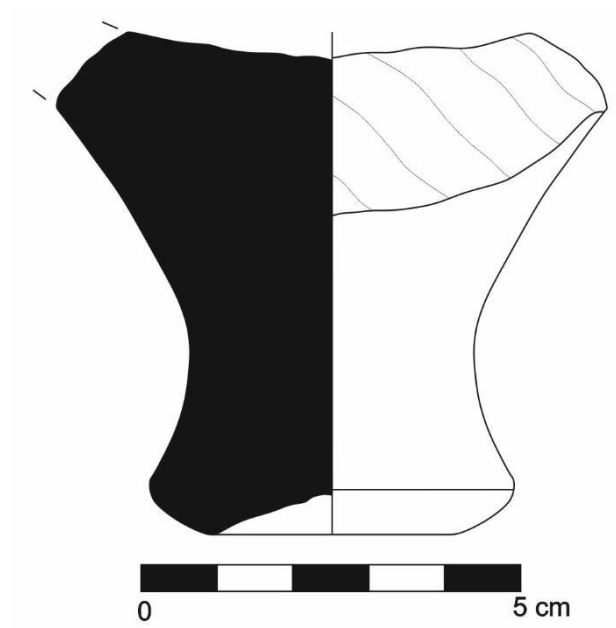

Αρ. Κατ. 17

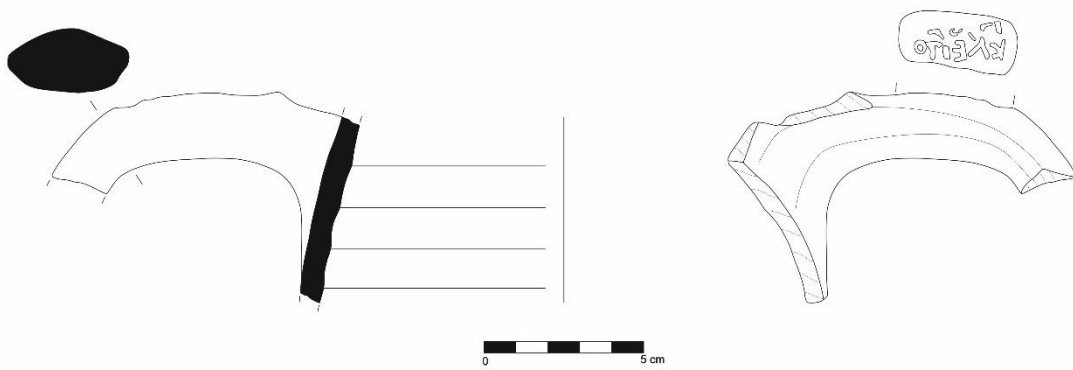

Αρ. Κατ. 18

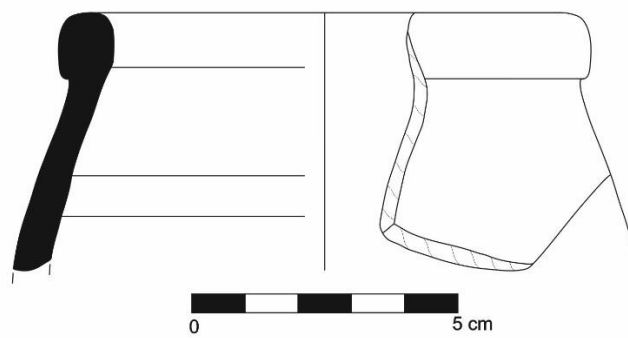
Σχέδιο 9

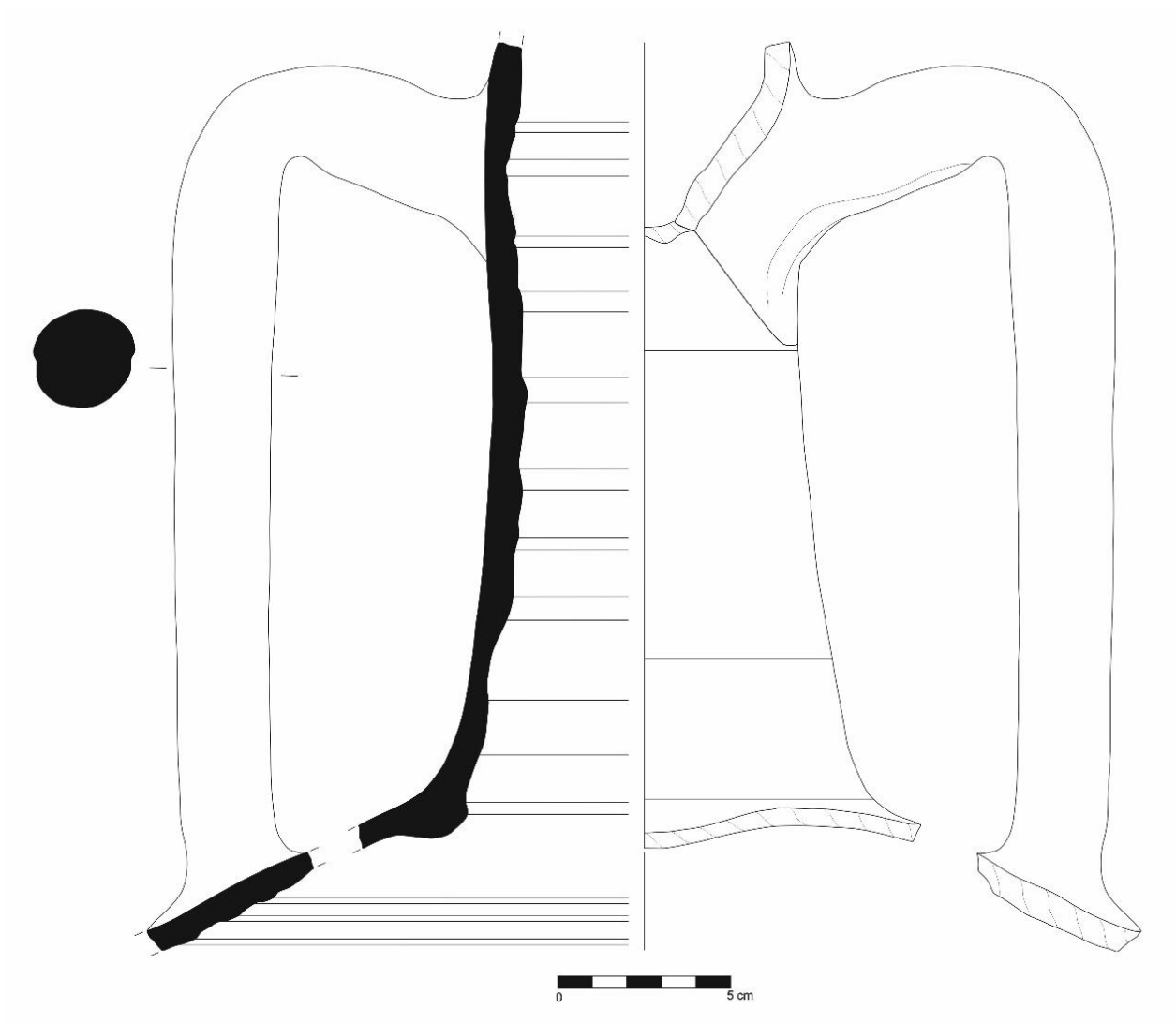
Αρ. Κατ. 19

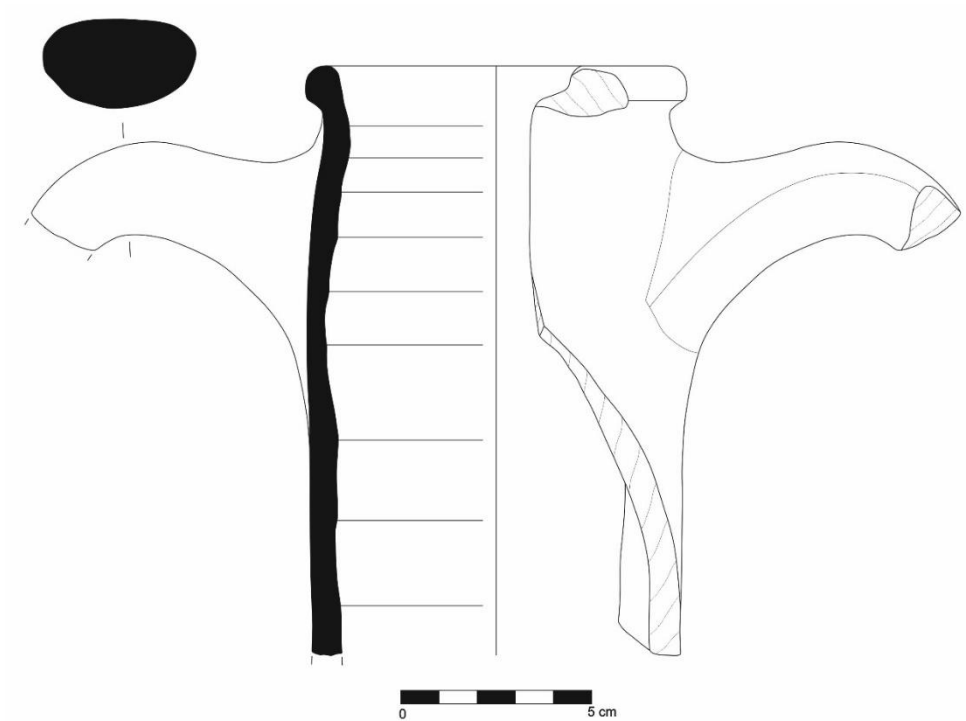
Αρ. Κατ. 20

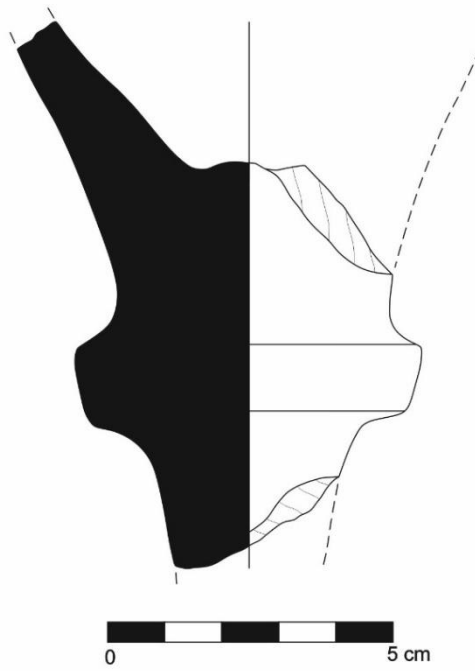
Αρ. Κατ. 21

Αρ. Κατ. 22

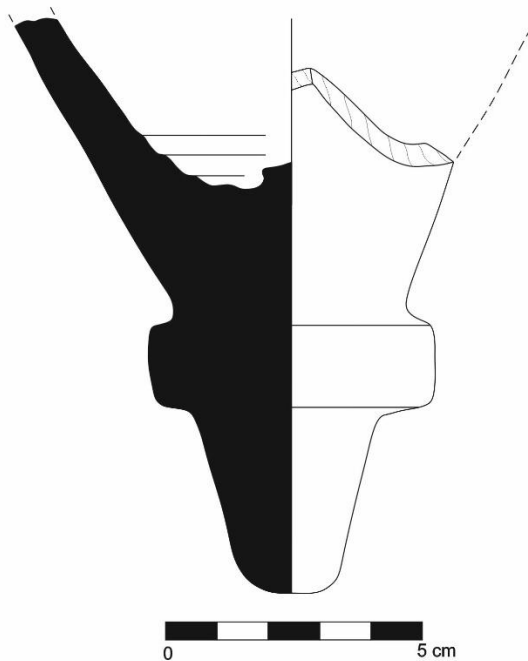

Αρ. Κατ. 24

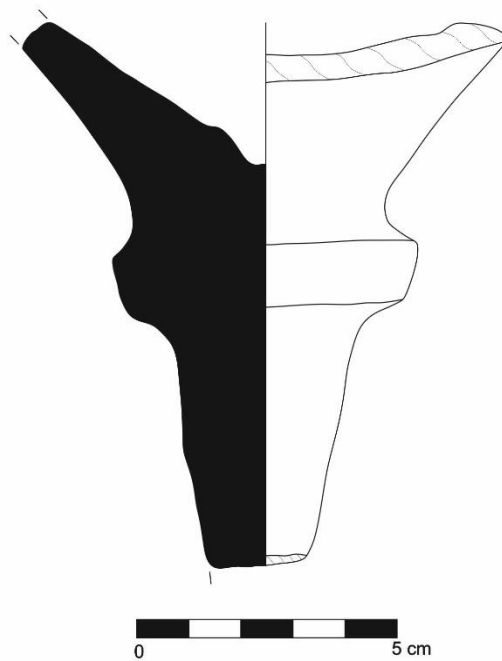

Αρ. Κατ. 25

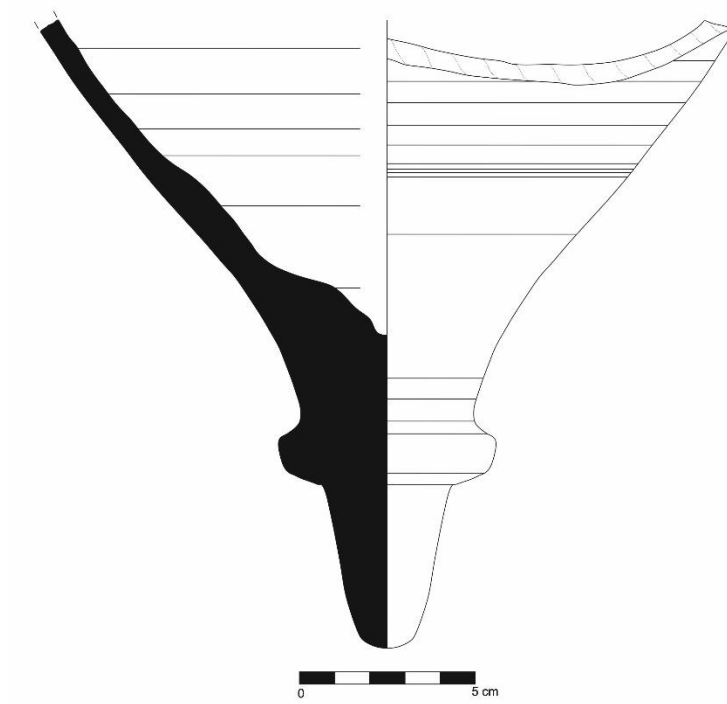
Σχέδιο 12

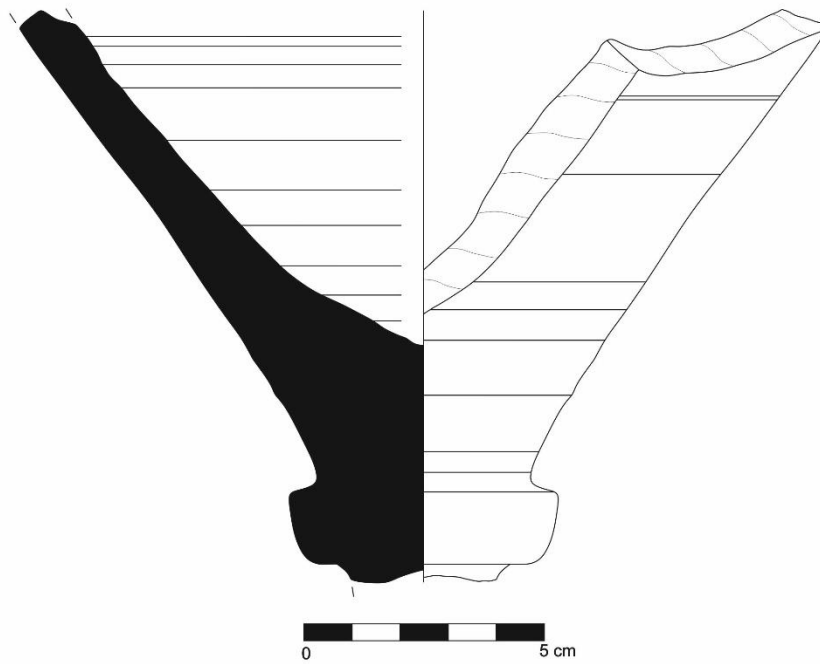
Αρ. Κατ. 26

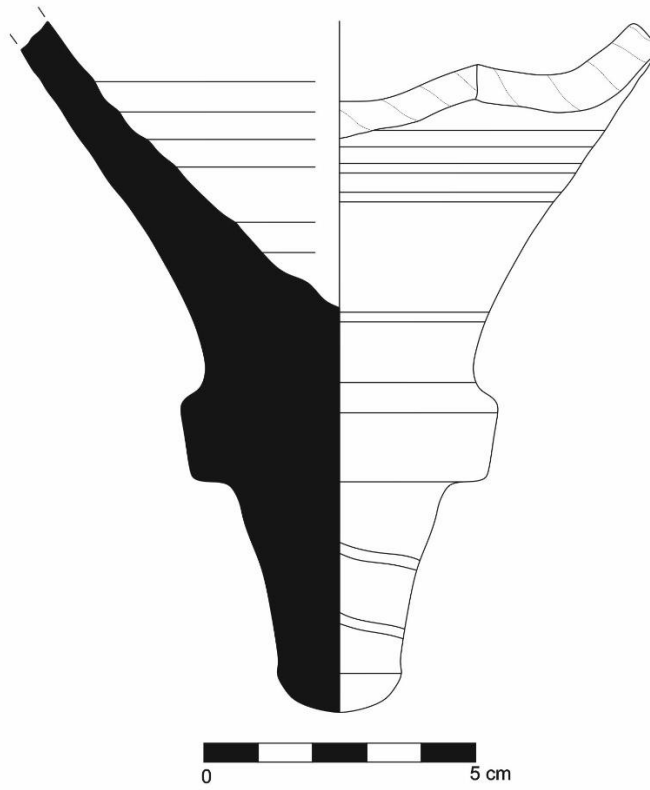
Αρ. Κατ. 27

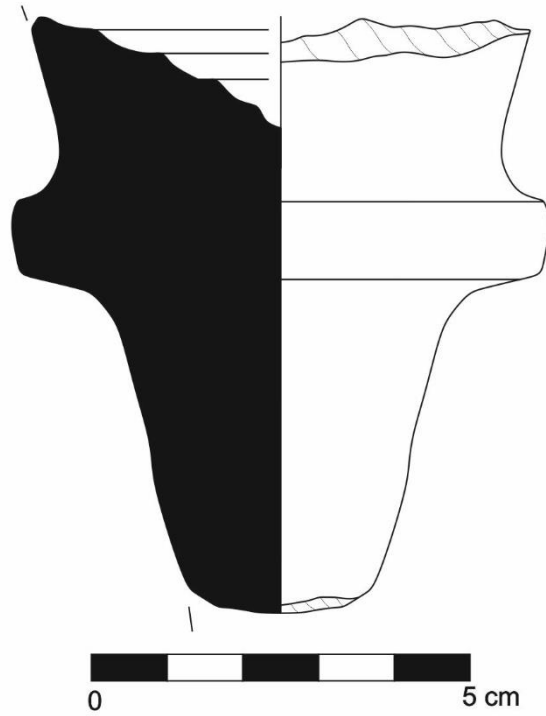
Αρ. Κατ. 28

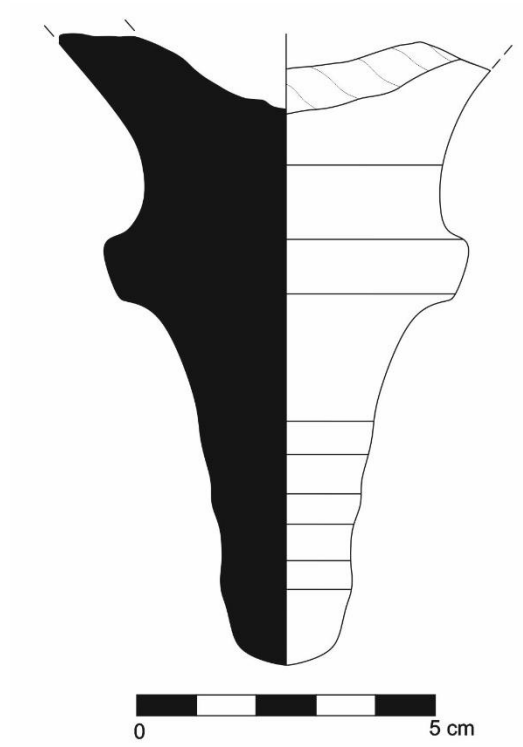
Αρ. Κατ. 29

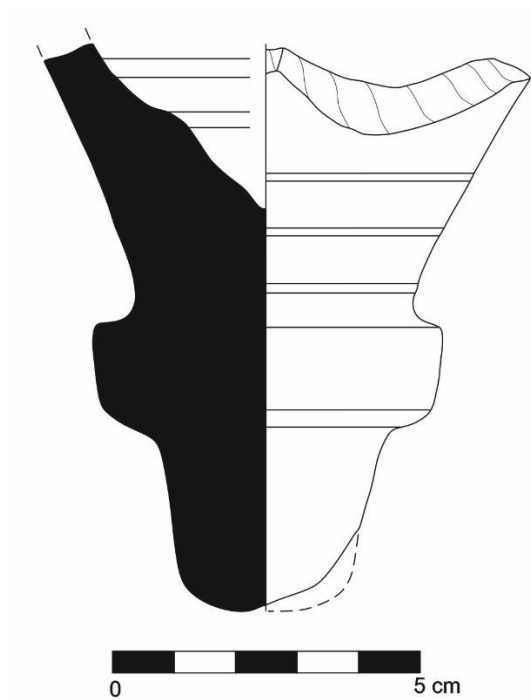
Αρ. Κατ. 30

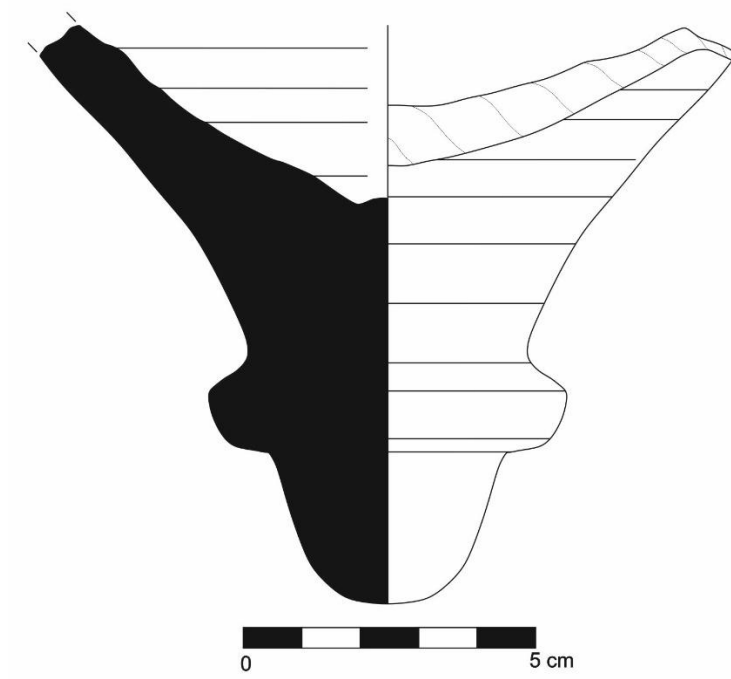
Αρ. Κατ. 31

Αρ. Κατ. 32

Αρ. Κατ. 33

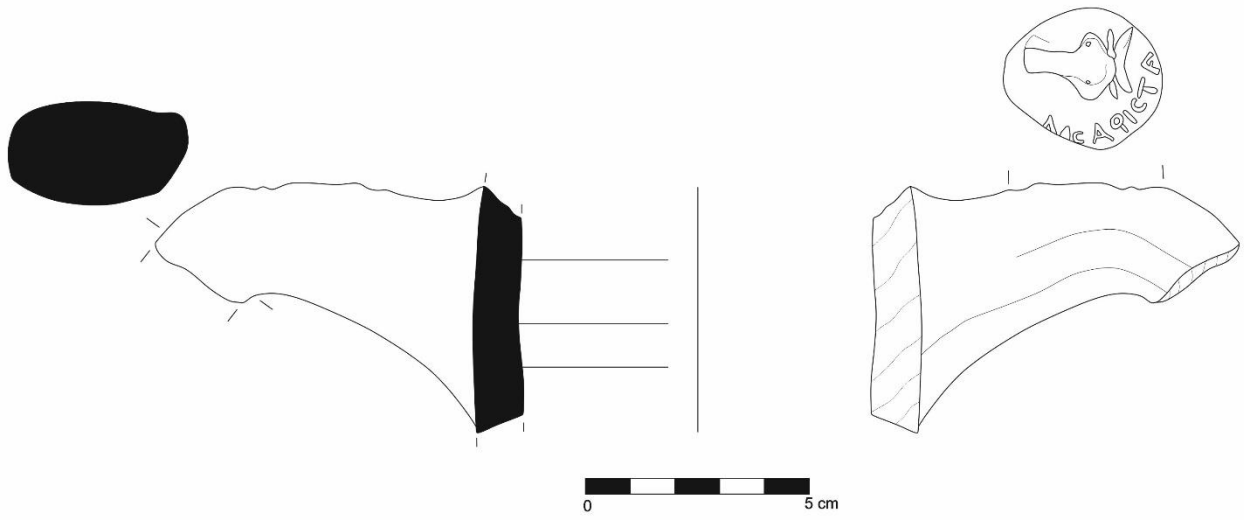

Αρ. Κατ. 34

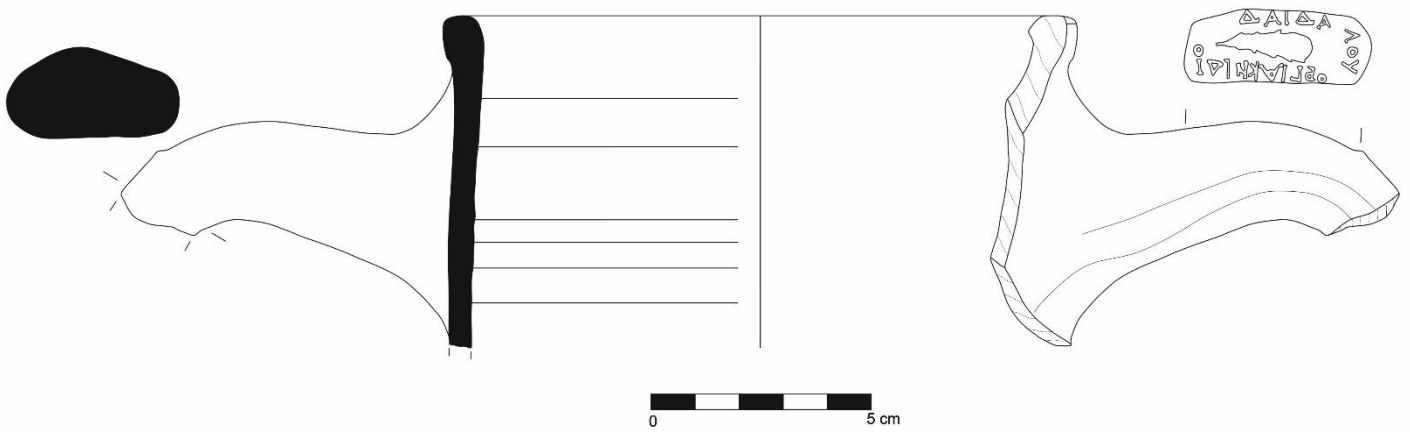

Αρ. Κατ. 35

Σχέδιο 17

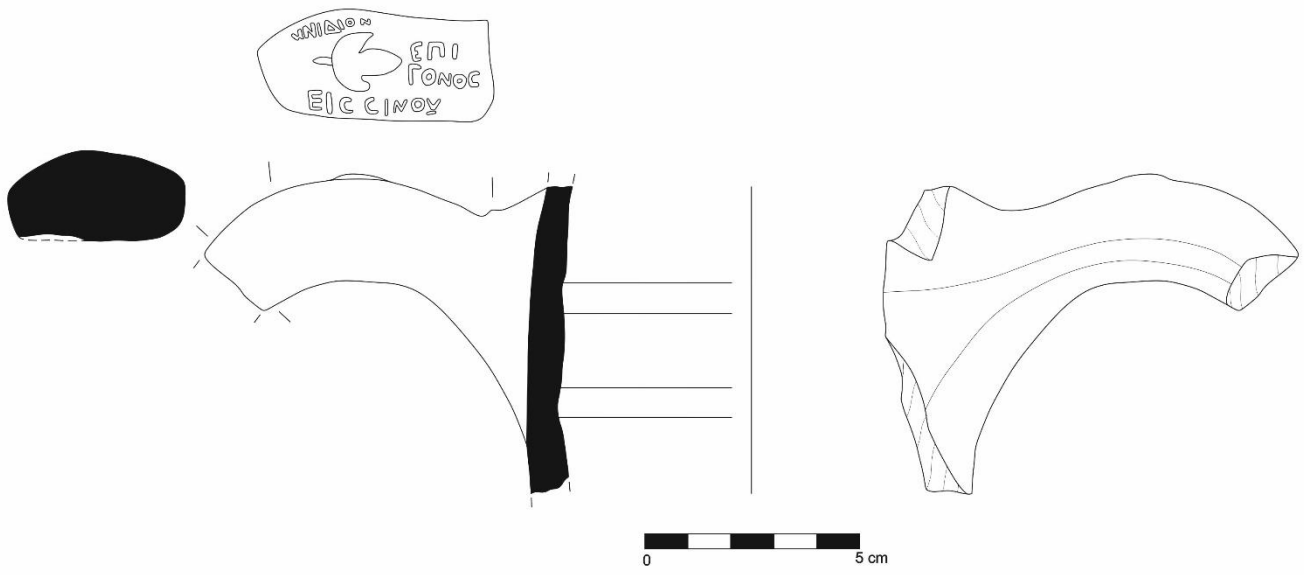

Αρ. Κατ. 36

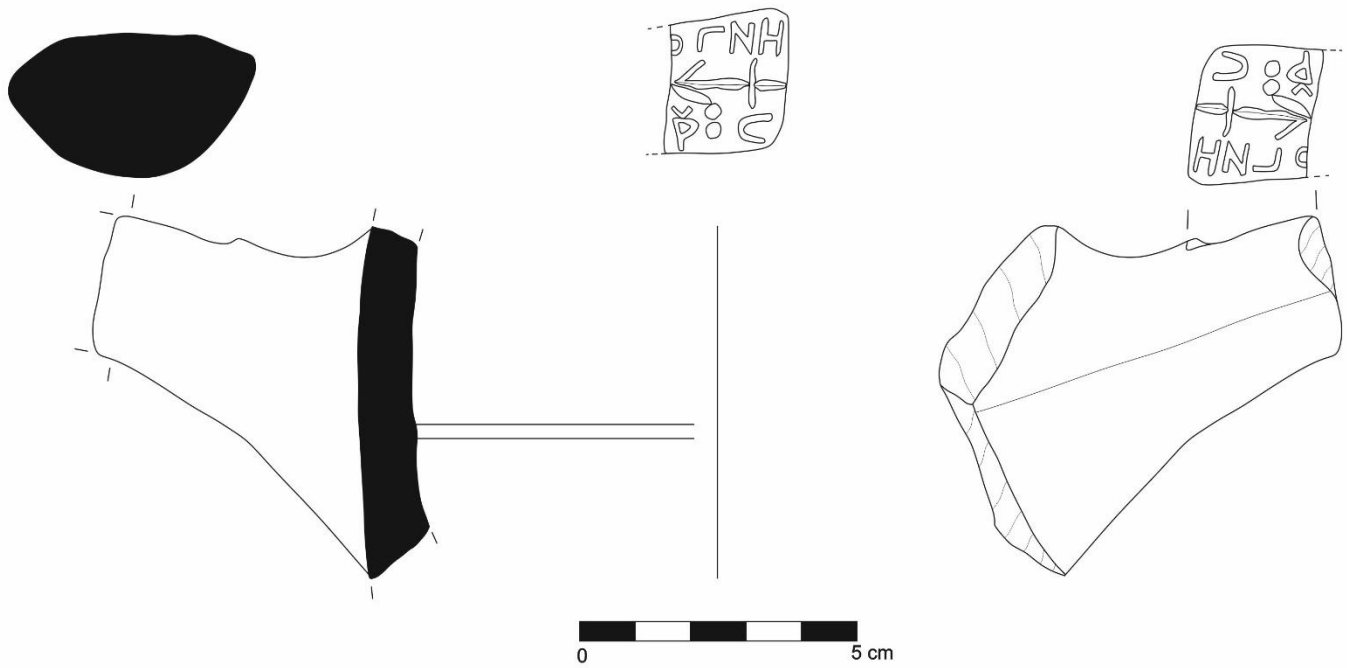

Αρ. Κατ. 37

Σχέδιο 18

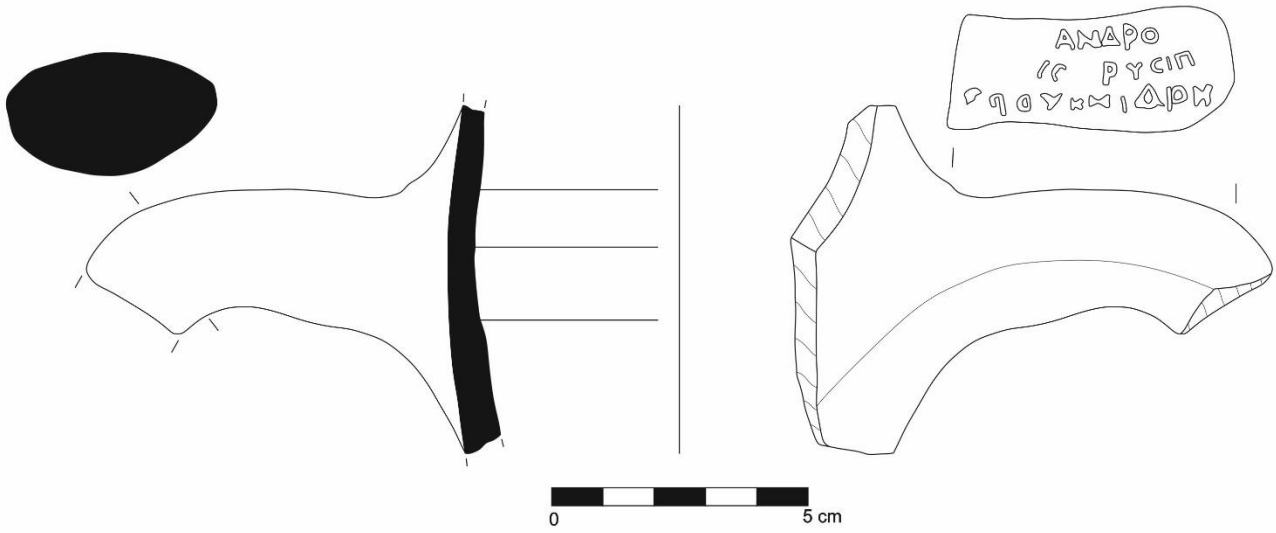

Αρ. Κατ. 38

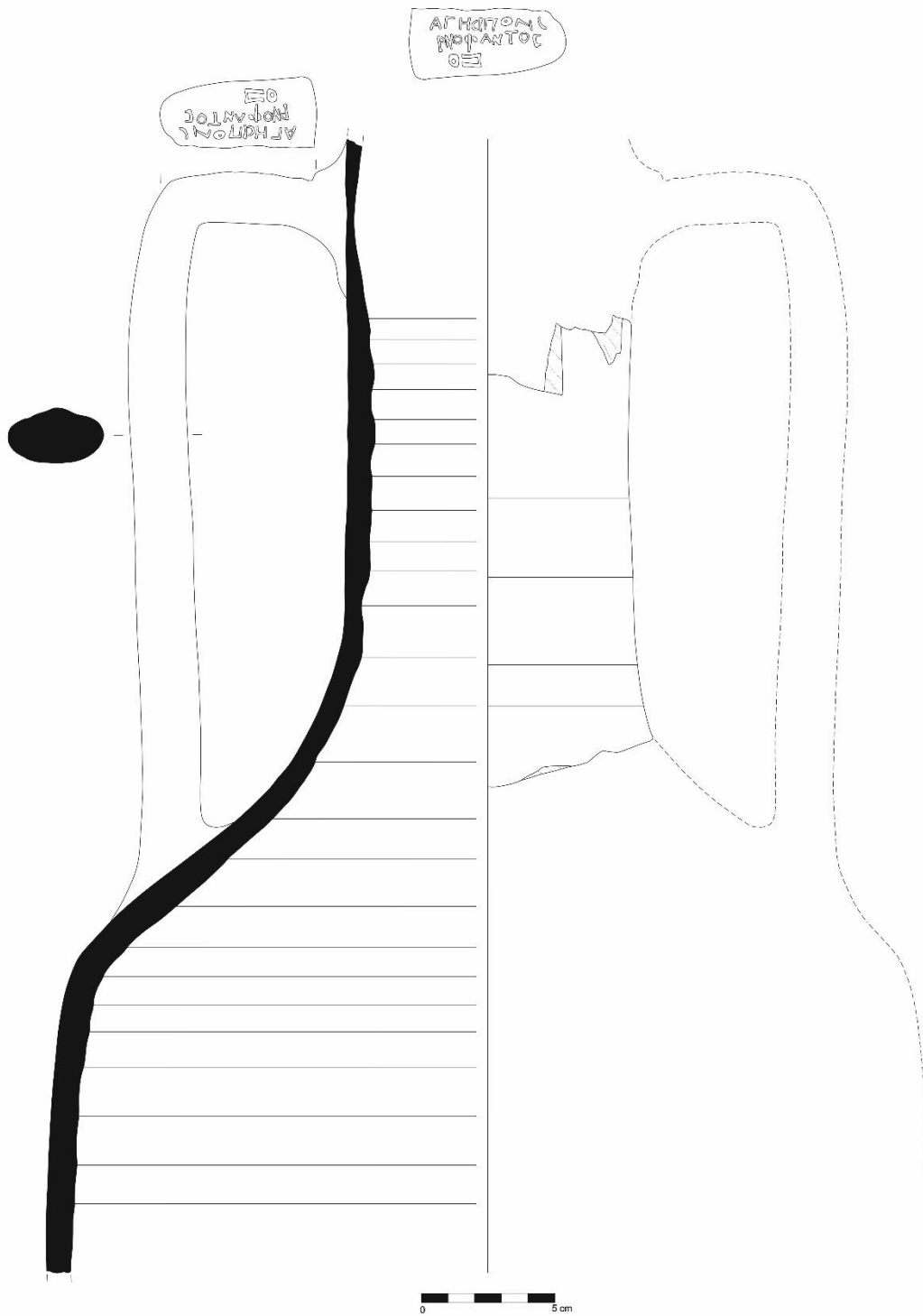

Αρ. Κατ. 39

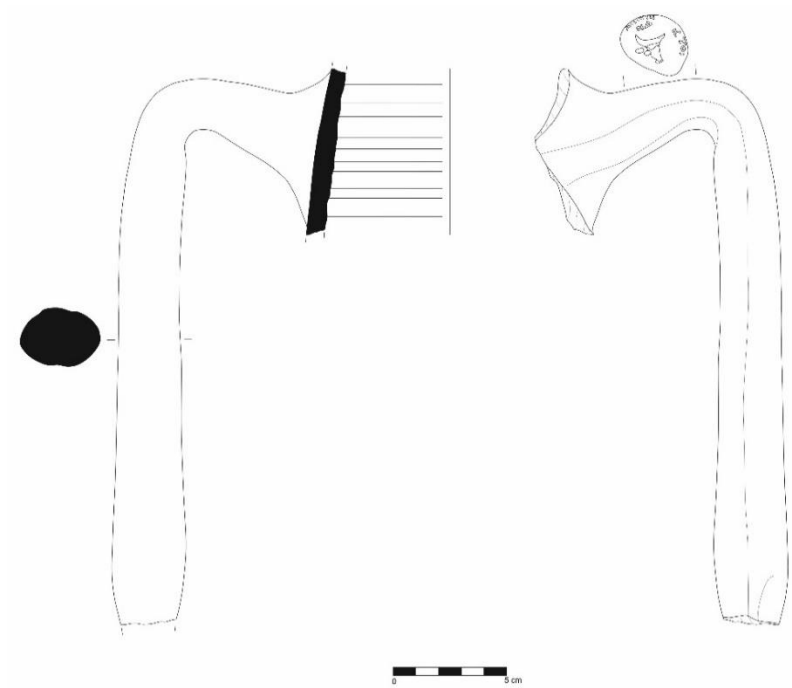
Σχέδιο 19

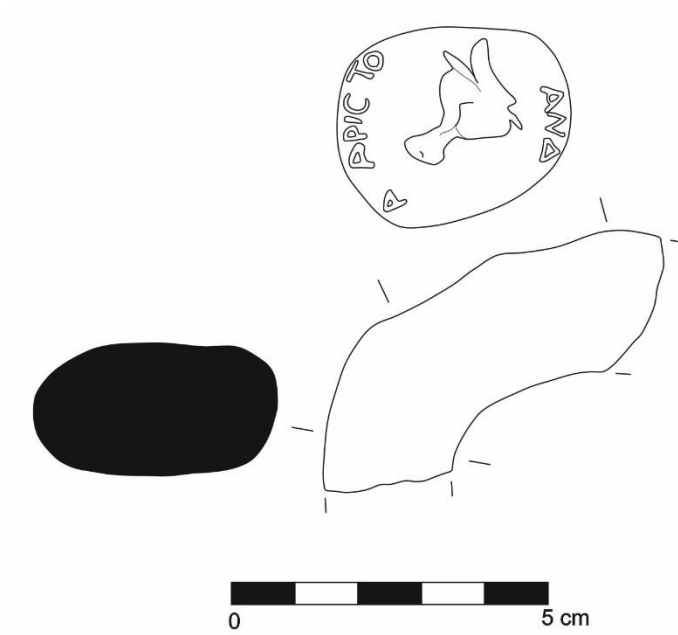
Αρ. Κατ. 40

Αρ. Κατ. 41

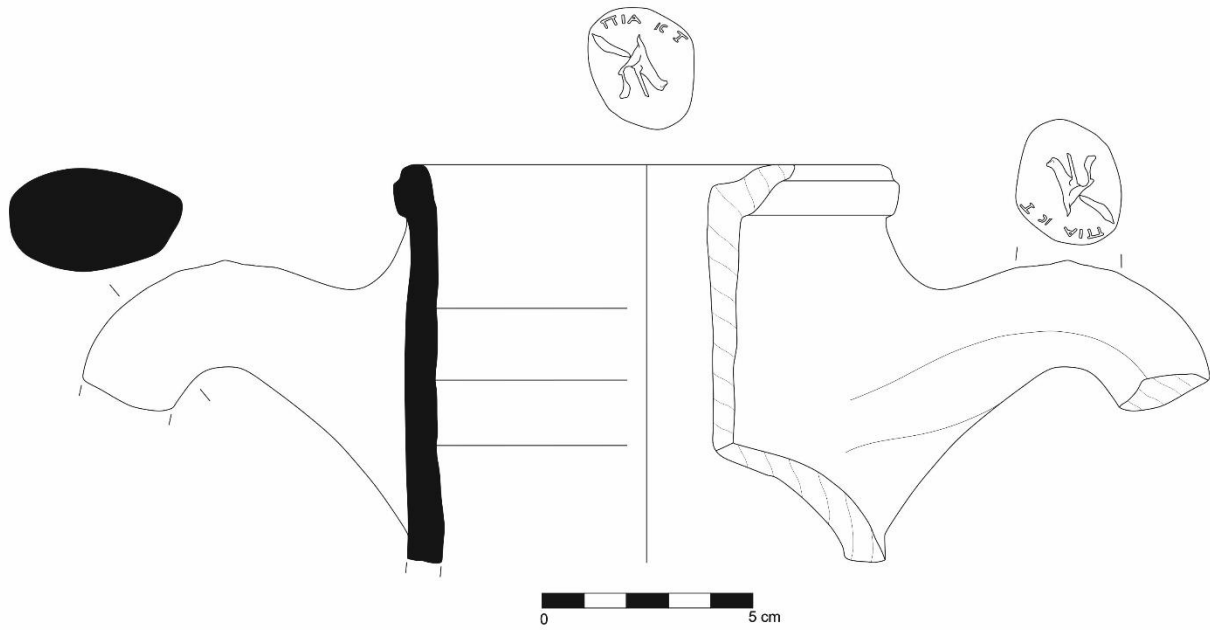

Αρ. Κατ. 42

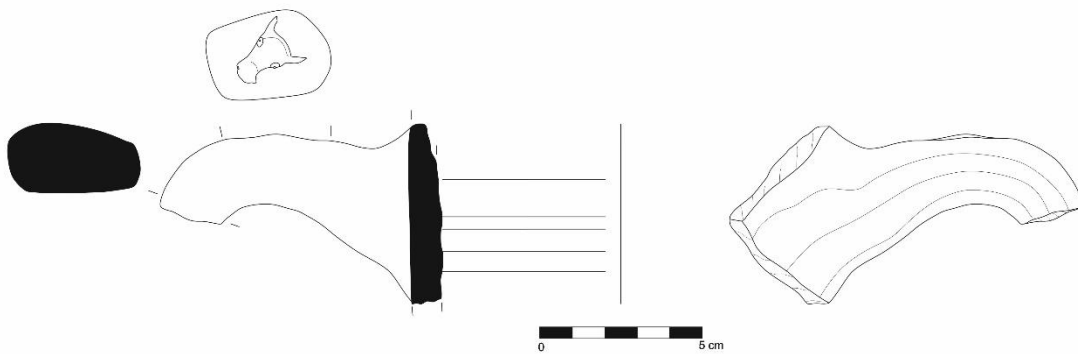

Αρ. Κατ. 43

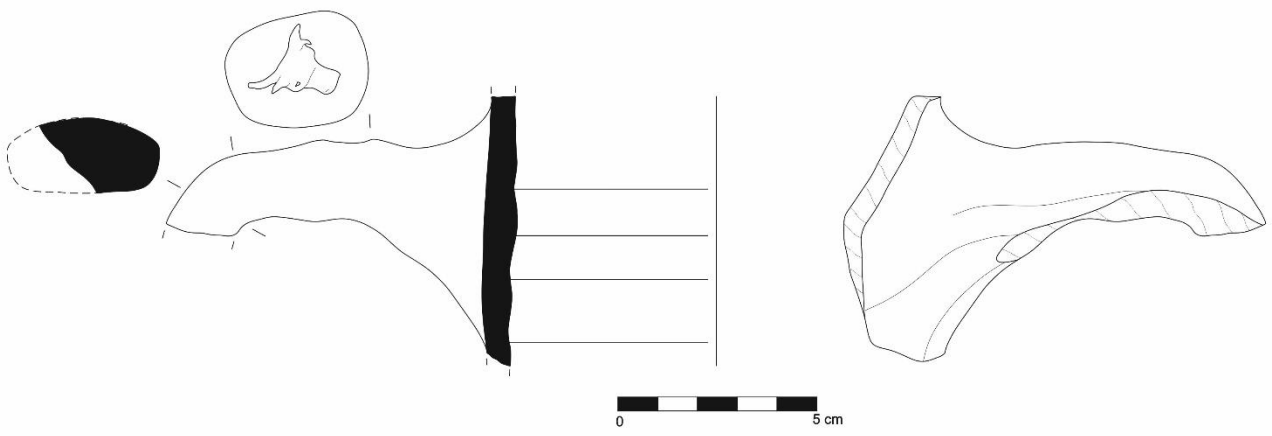
Σχέδιο 22

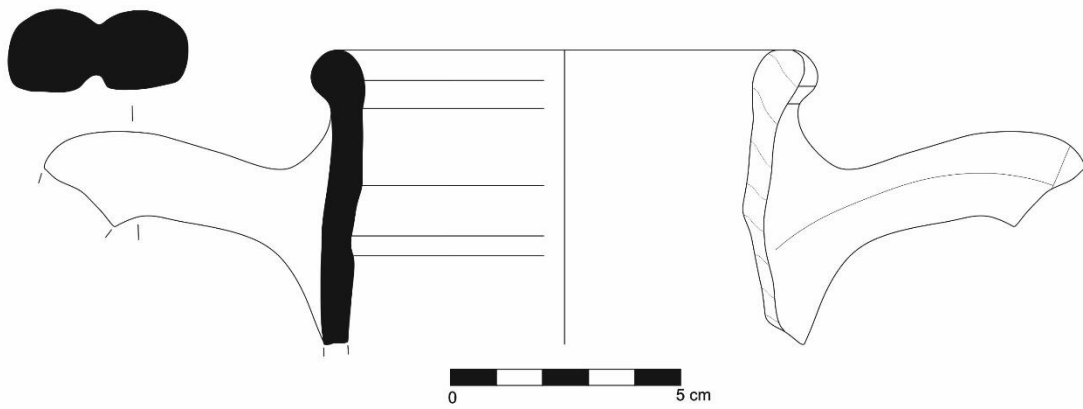
Αρ. Κατ. 44

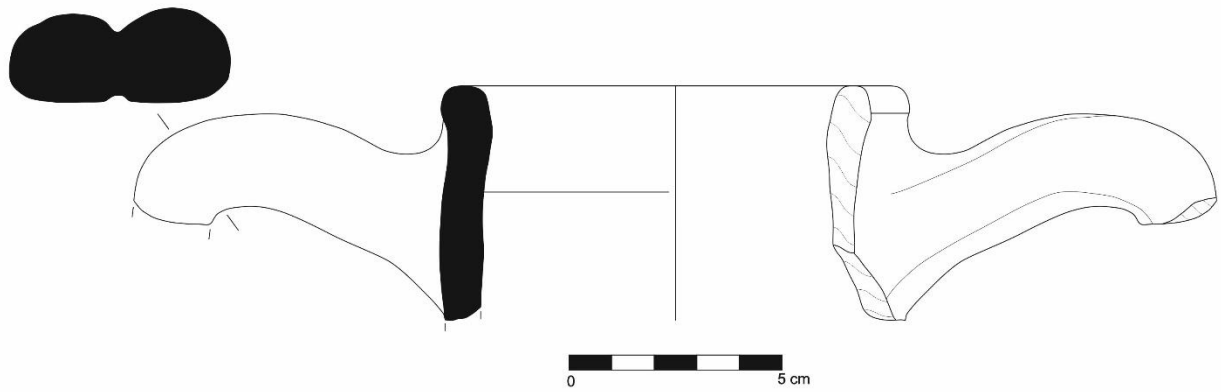
Αρ. Κατ. 45

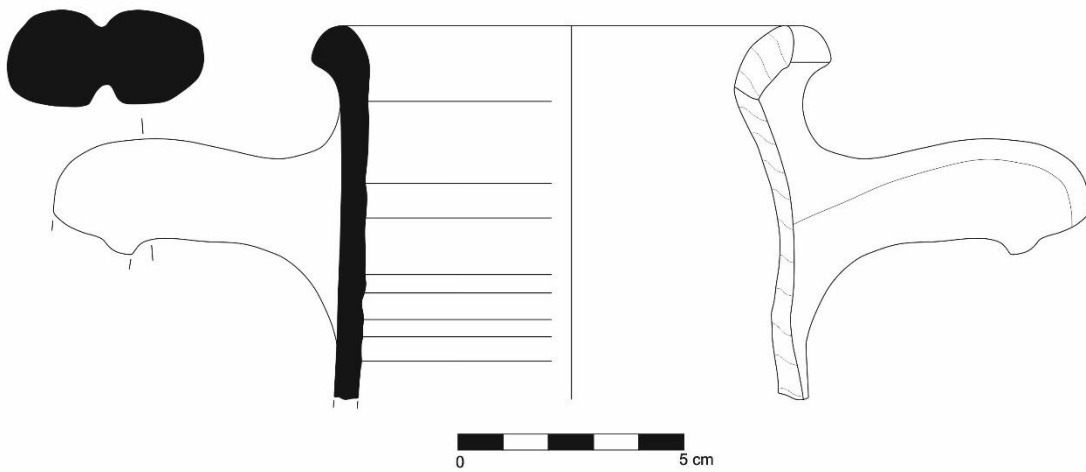
Αρ. Κατ. 46

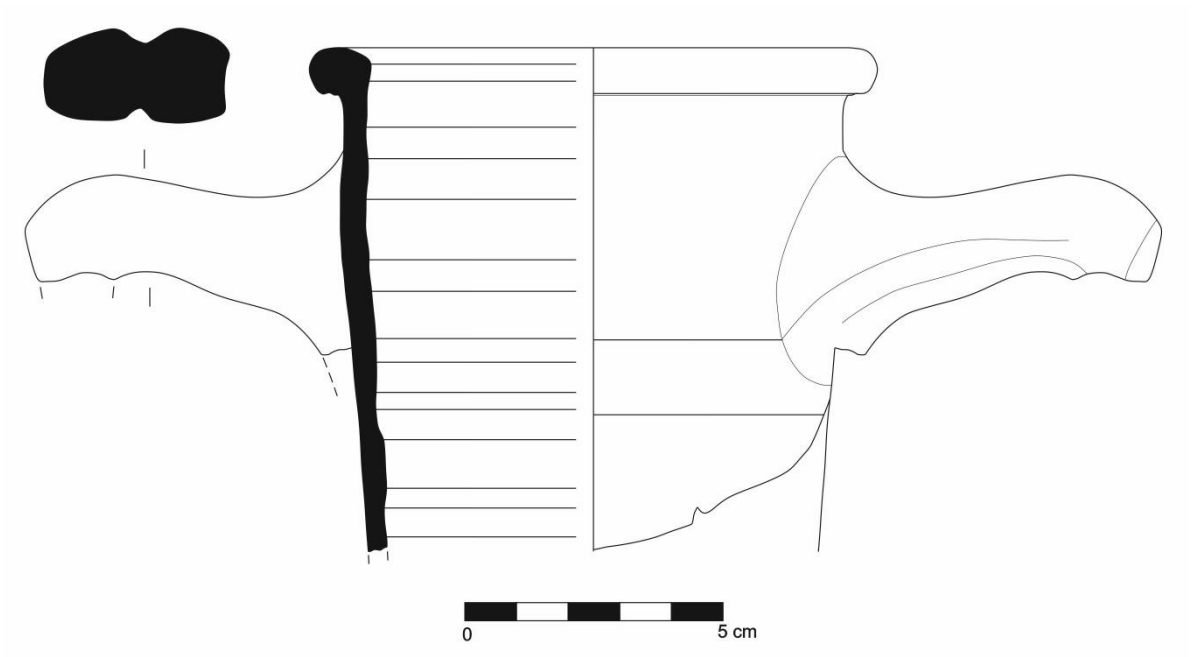
Αρ. Κατ. 47

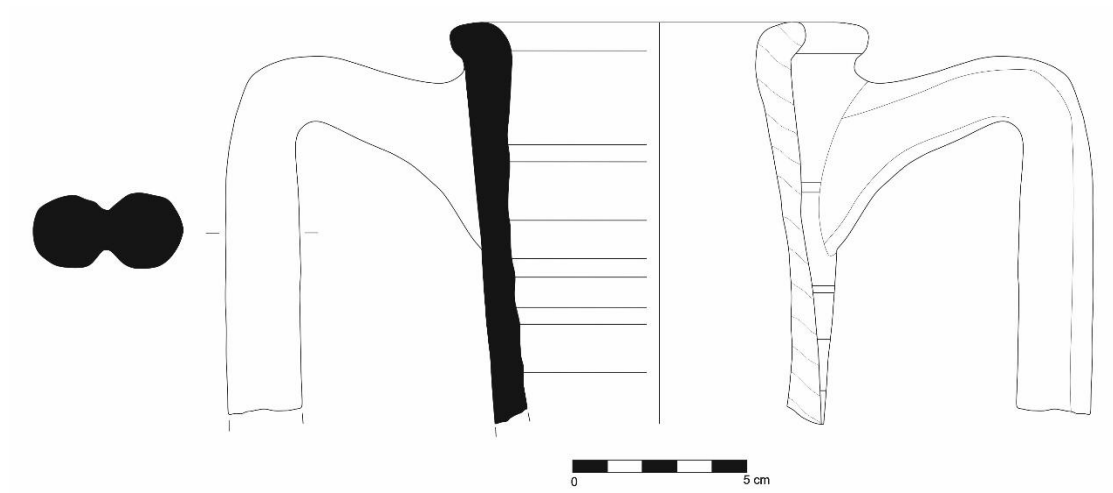
Αρ. Κατ. 48

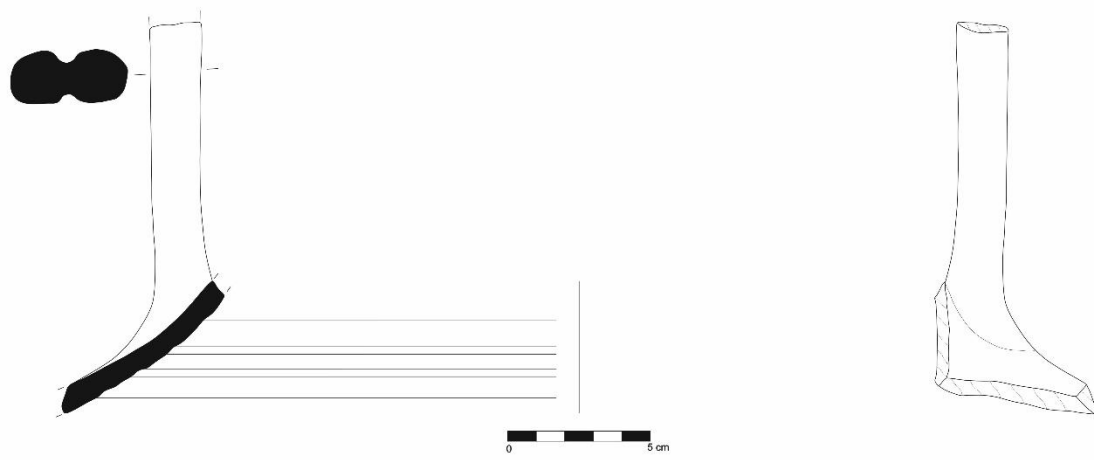
Αρ. Κατ. 49

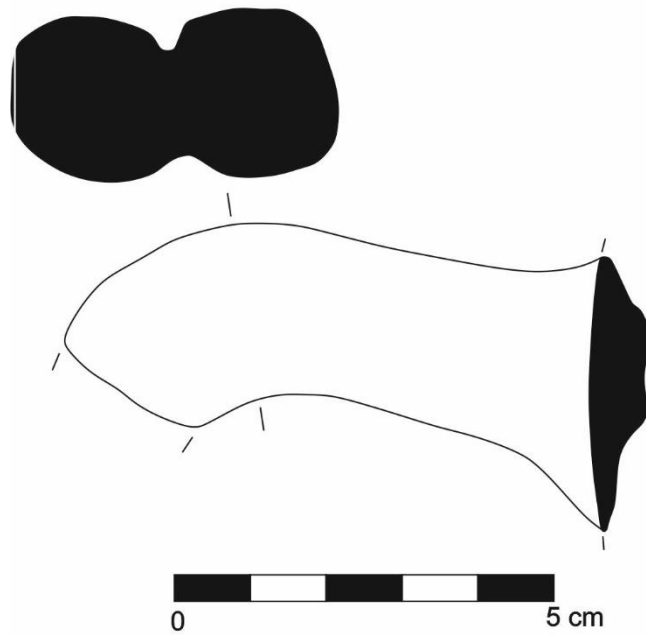
Αρ. Κατ. 50

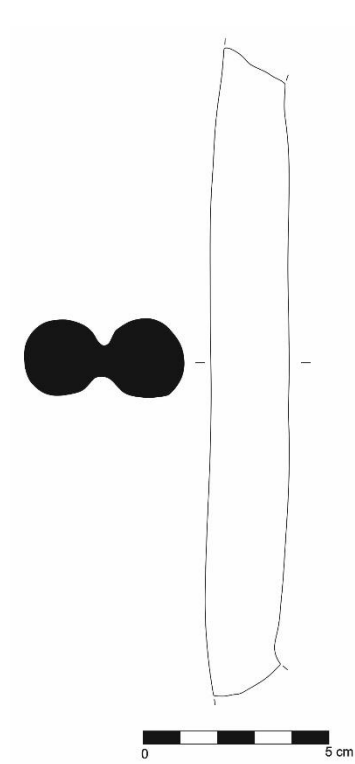
Αρ. Κατ. 51

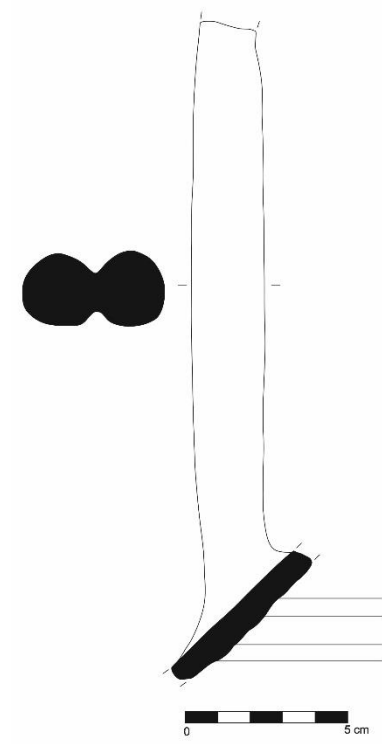
Αρ. Κατ. 52

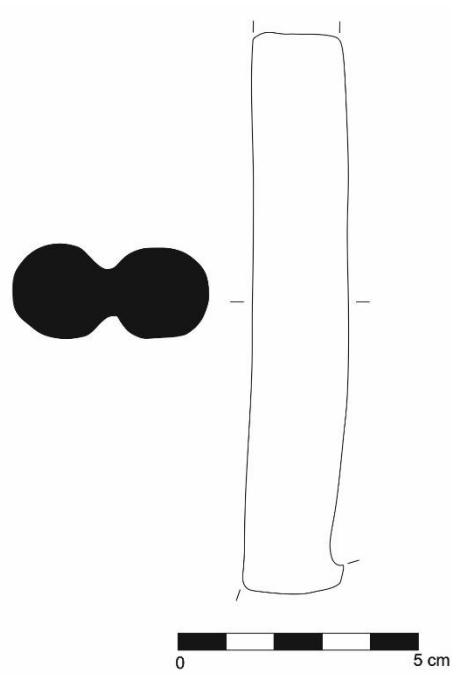
Αρ. Κατ. 53

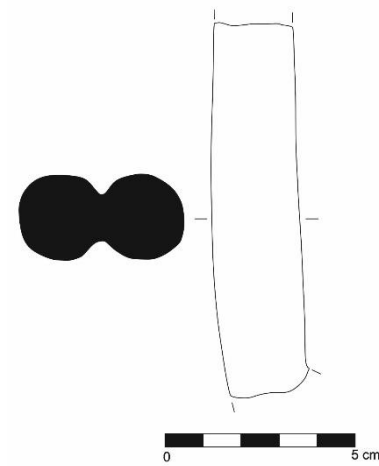
Αρ. Κατ. 54

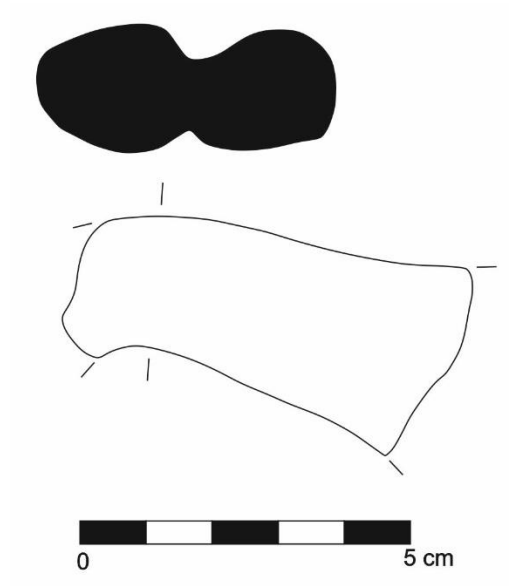
Αρ. Κατ. 55

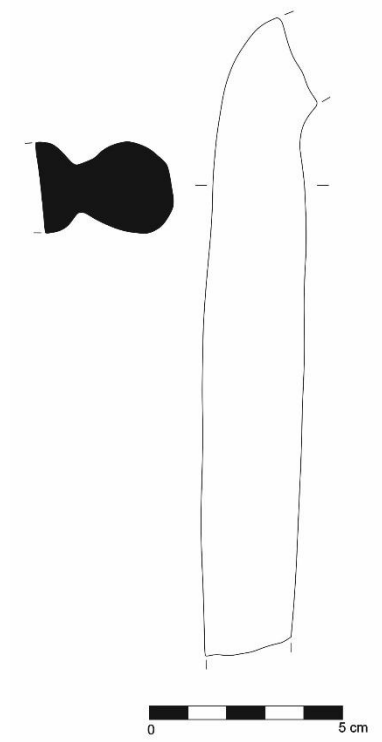
Αρ. Κατ. 56

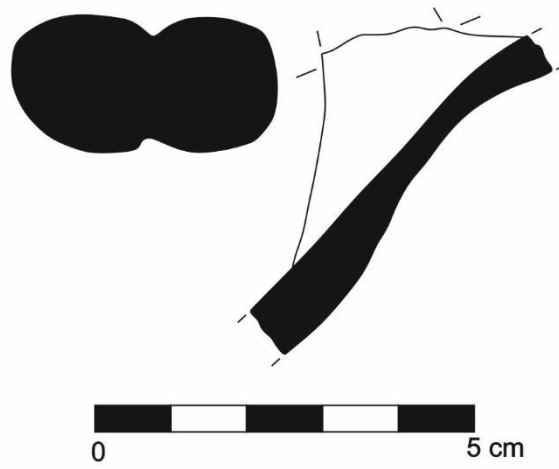
Αρ. Κατ. 57

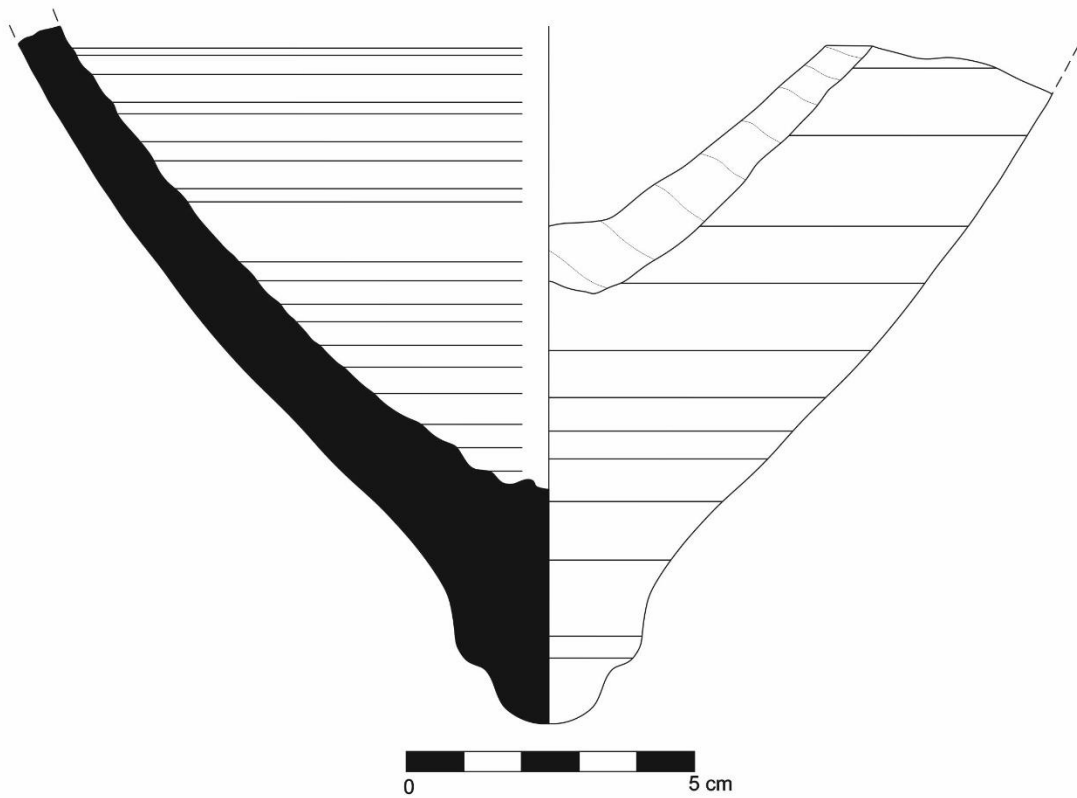
Αρ. Κατ. 58

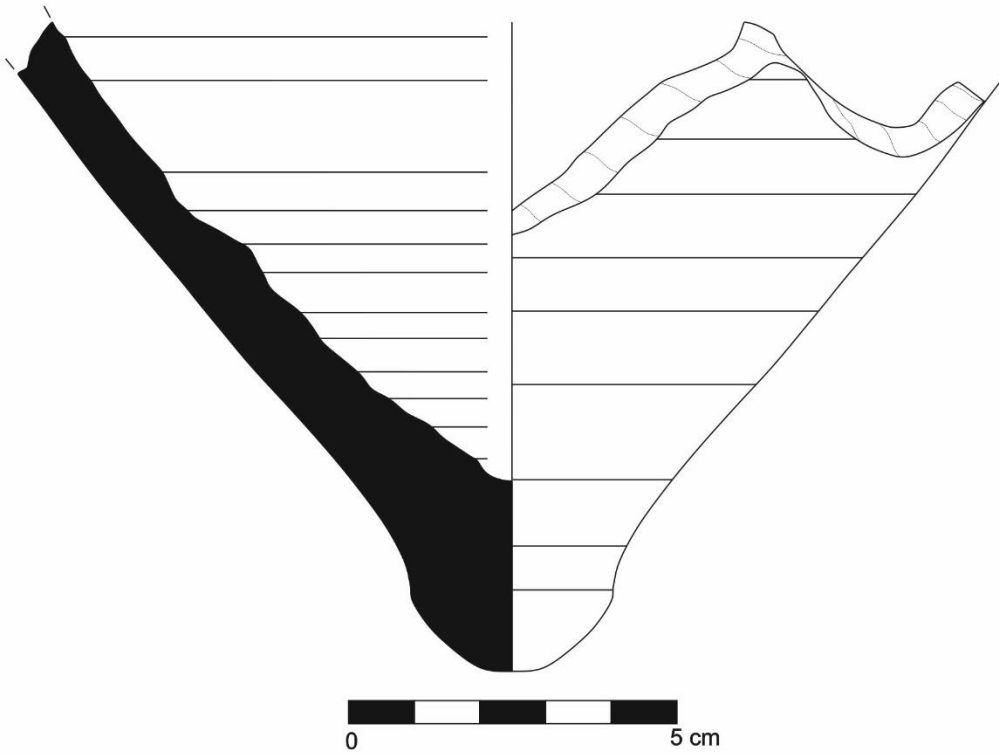
Αρ. Κατ. 59

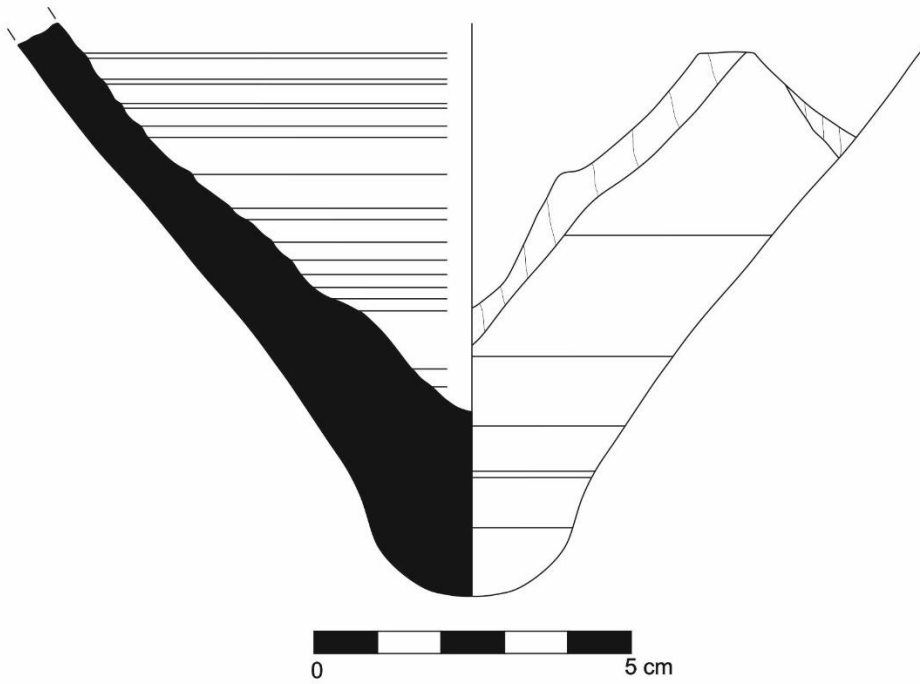
Αρ. Κατ. 60

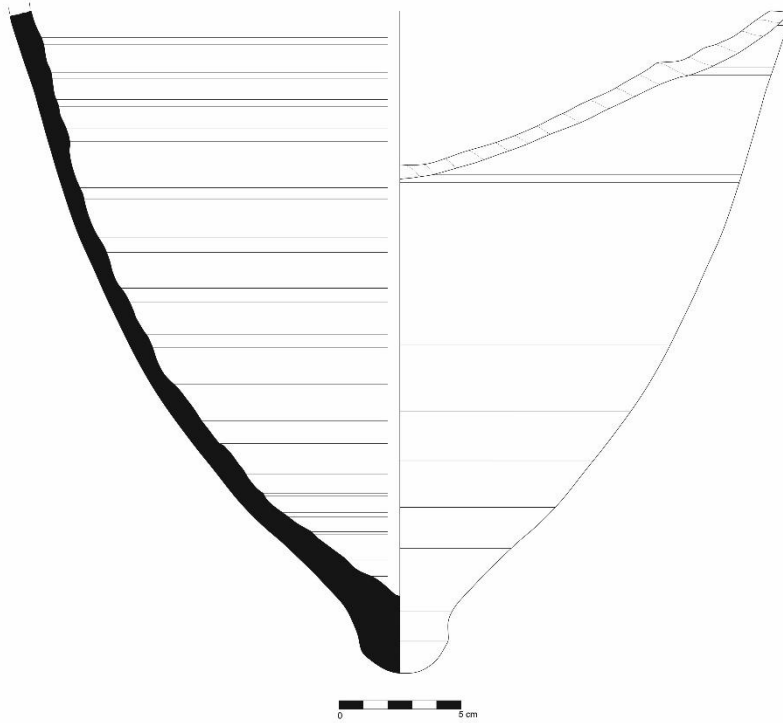
Αρ. Κατ. 61

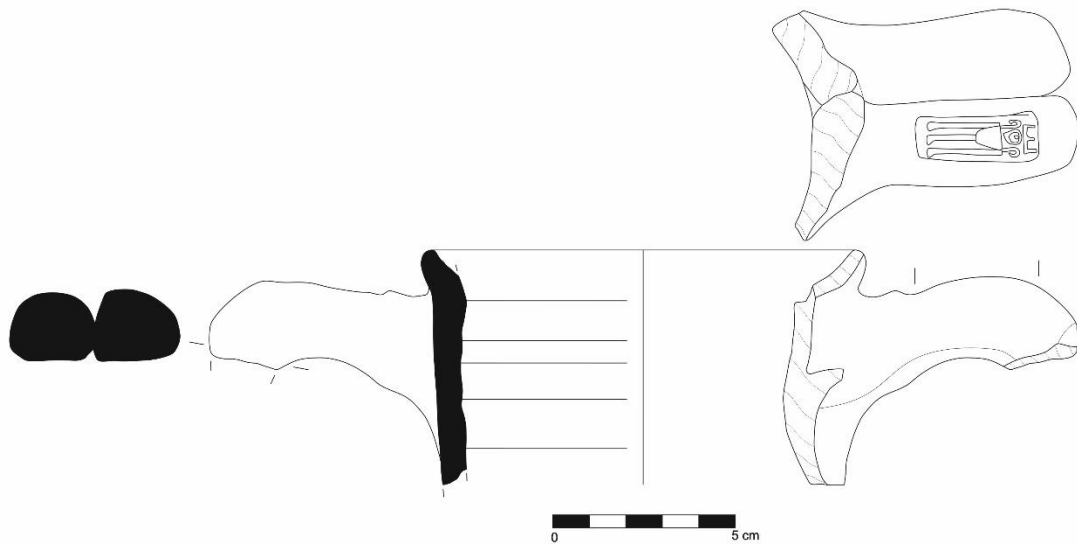
Αρ. Κατ. 62

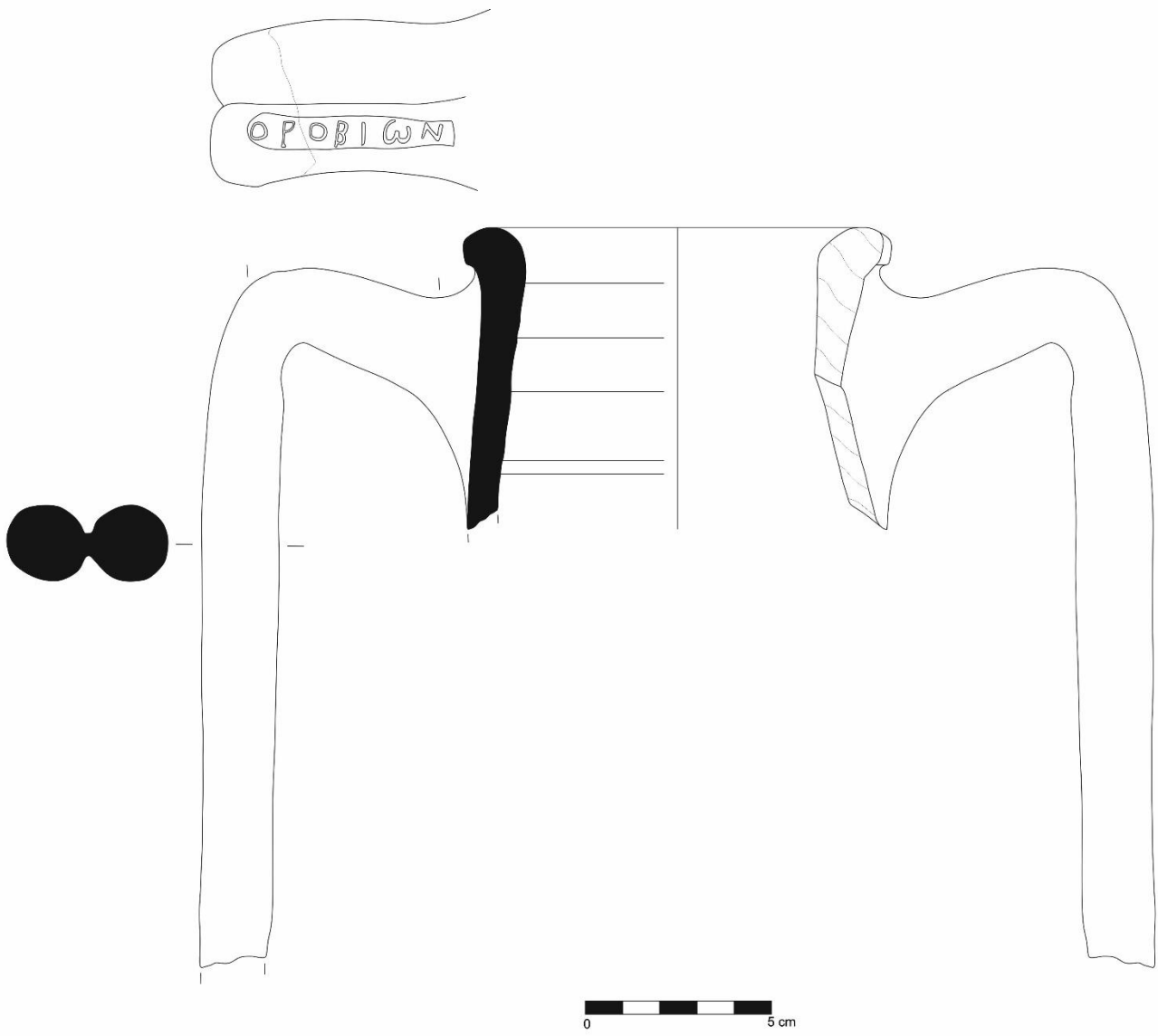
Αρ. Κατ. 63

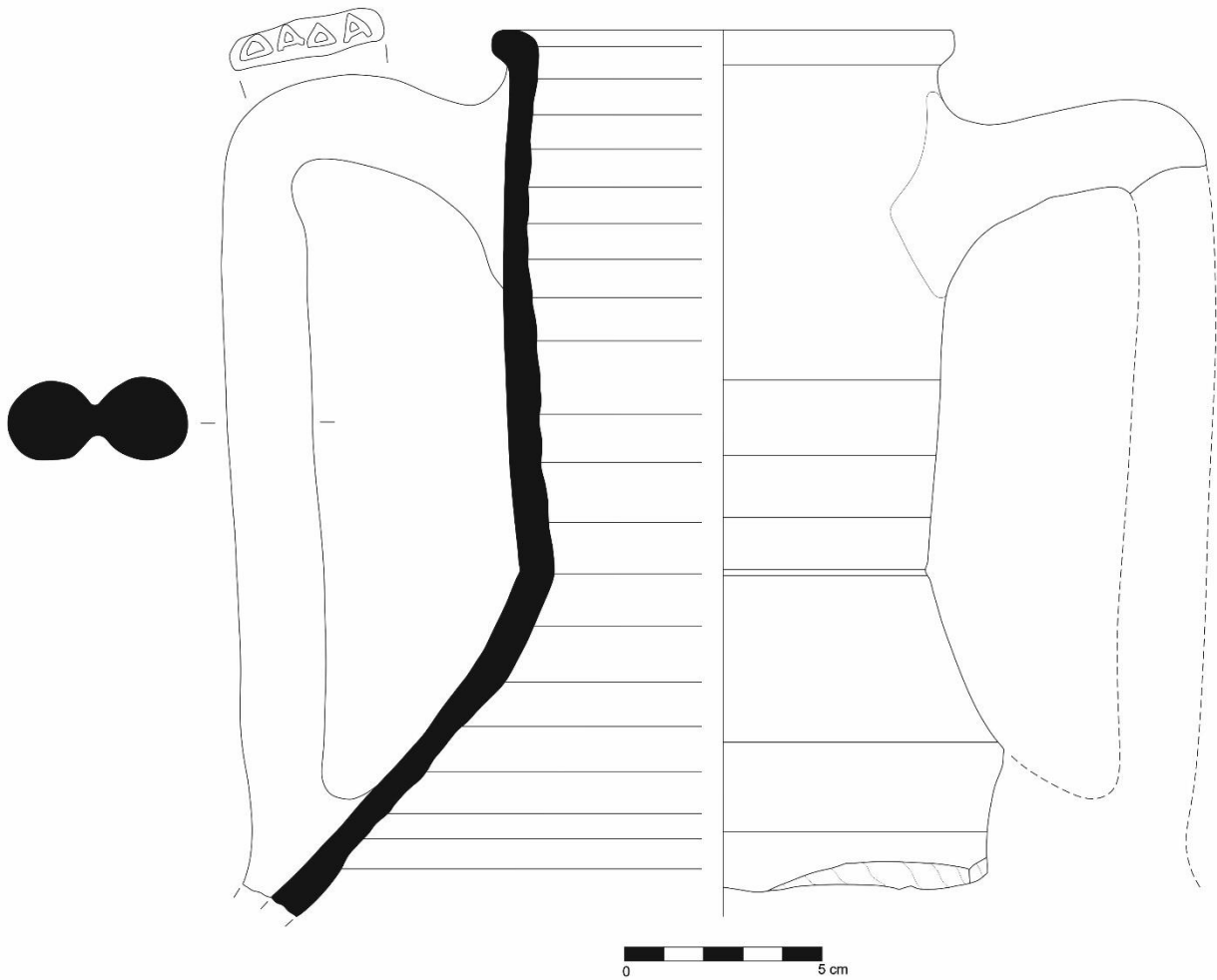
Αρ. Κατ. 64

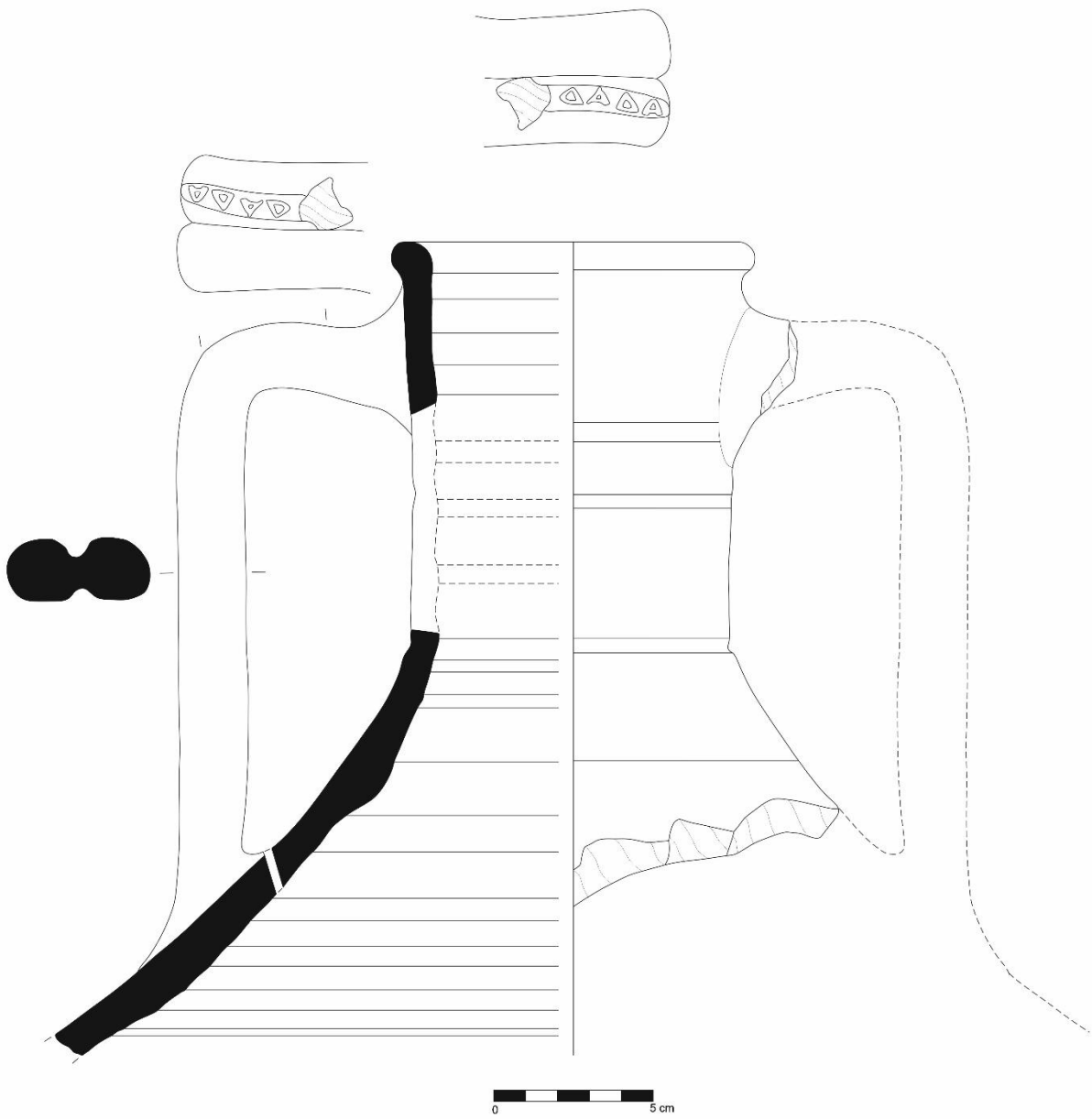
Αρ. Κατ. 65

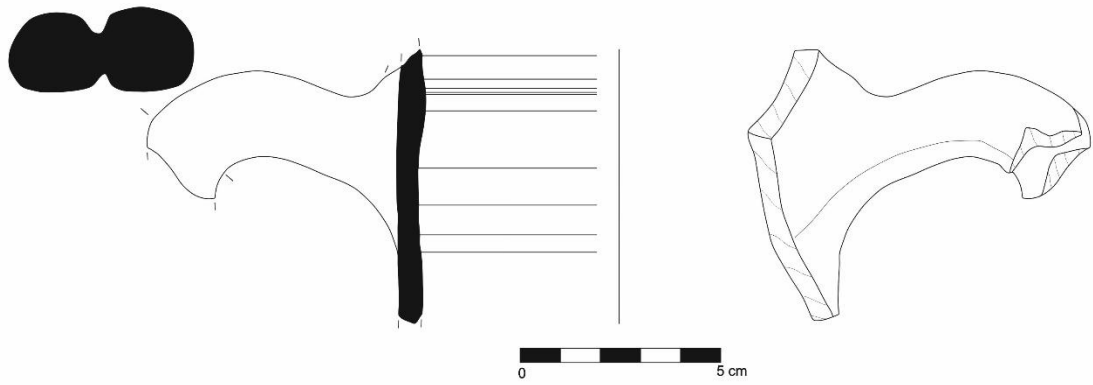
Αρ. Κατ. 66

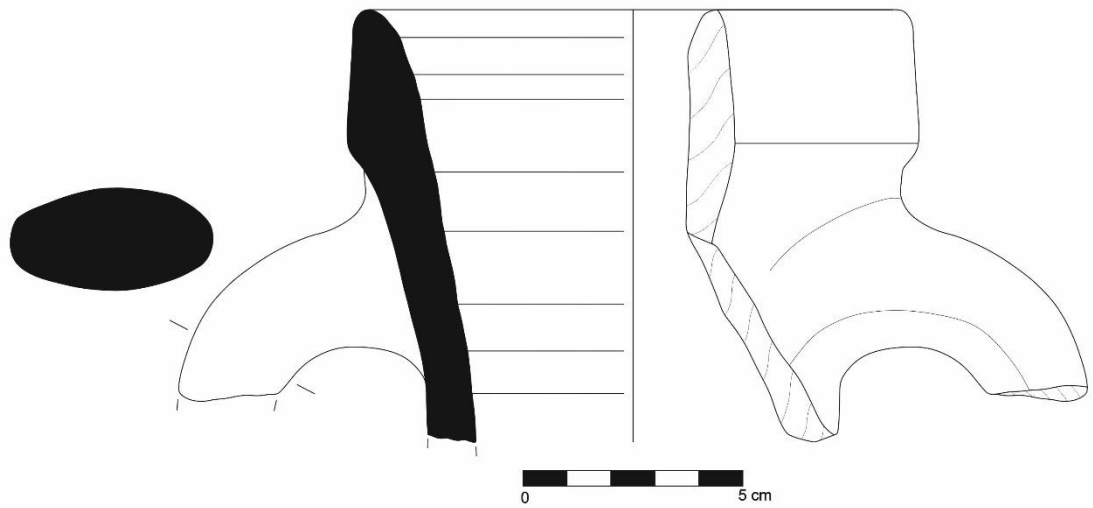
Αρ. Κατ. 67

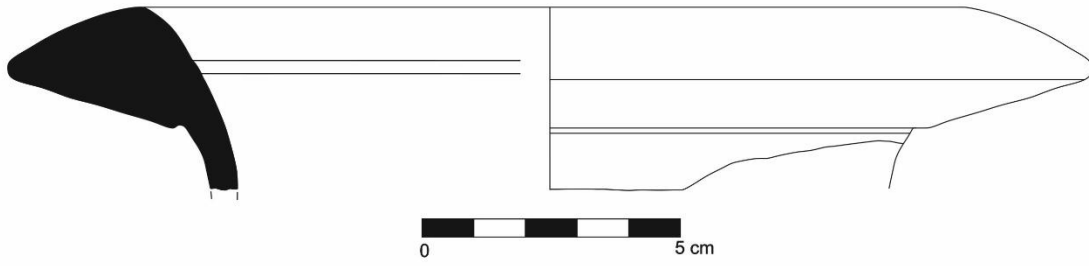
Αρ. Κατ. 68

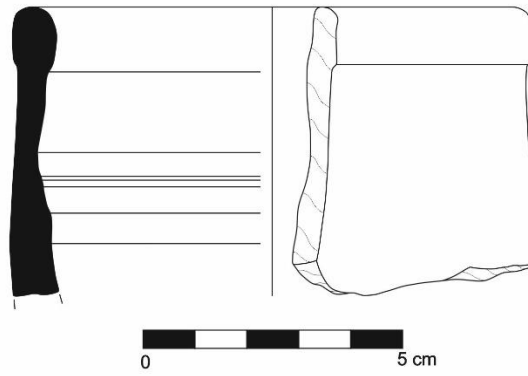
Αρ. Κατ. 69

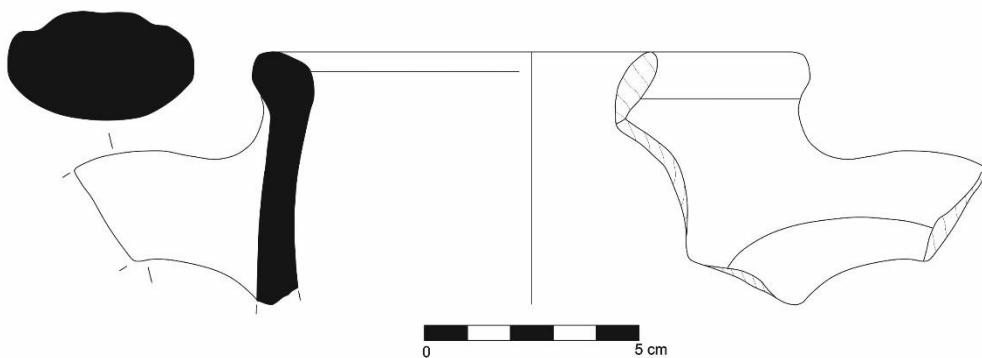
Αρ. Κατ. 71

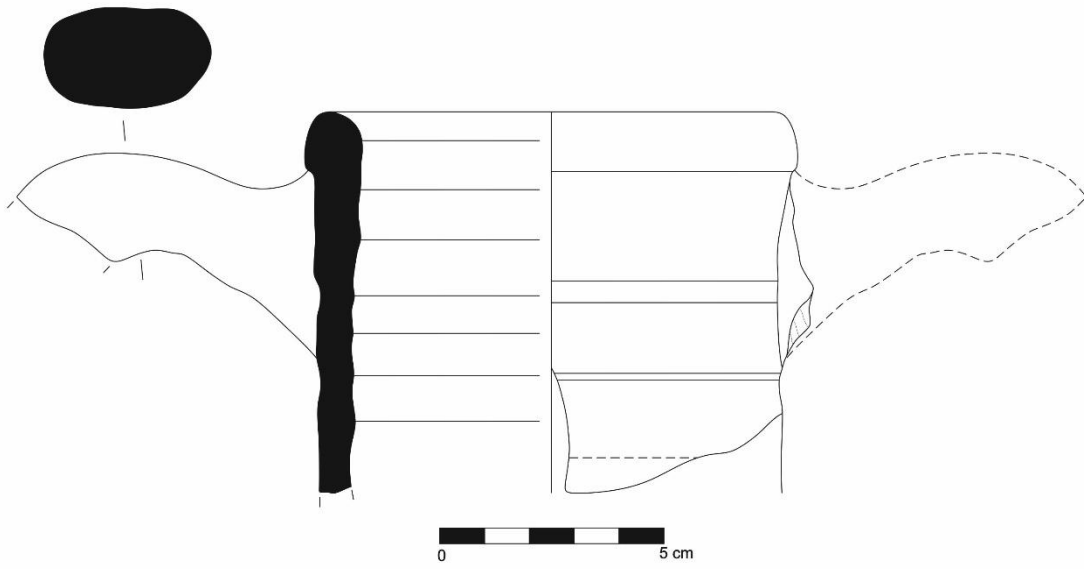
Αρ. Κατ. 72

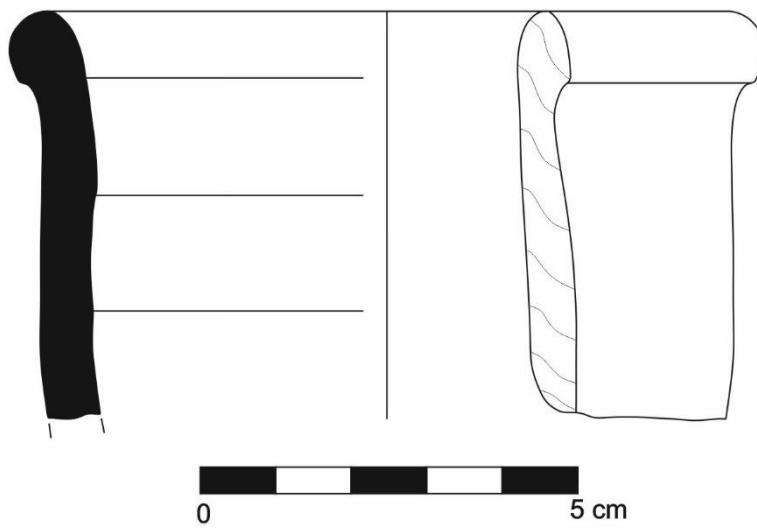
Αρ. Κατ. 73

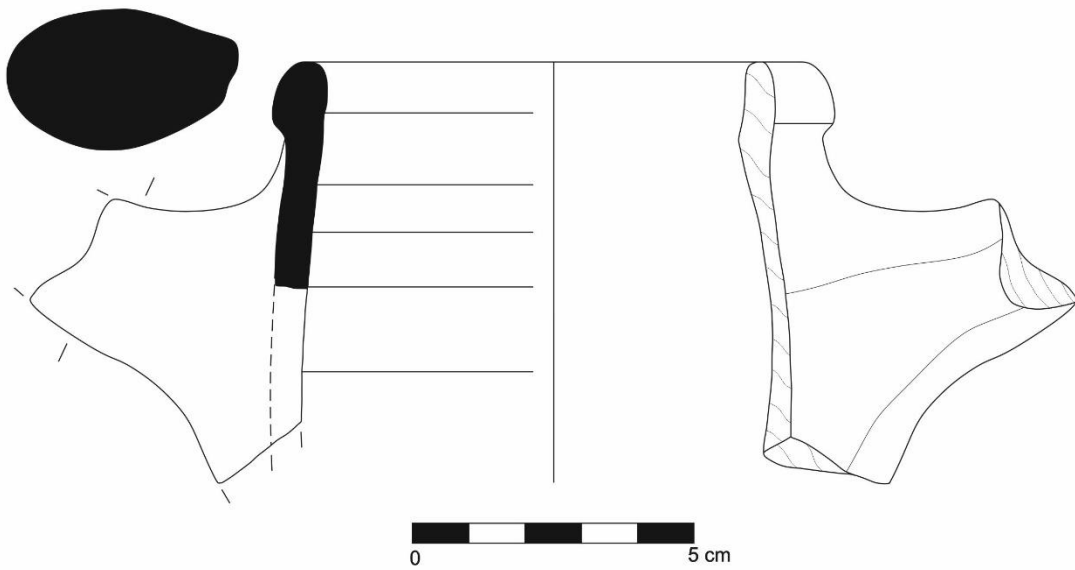
Αρ. Κατ. 74

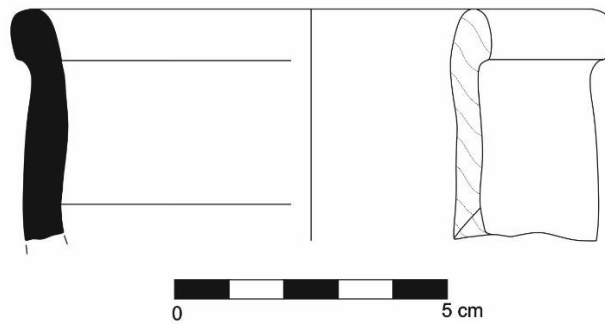
Αρ. Κατ. 75

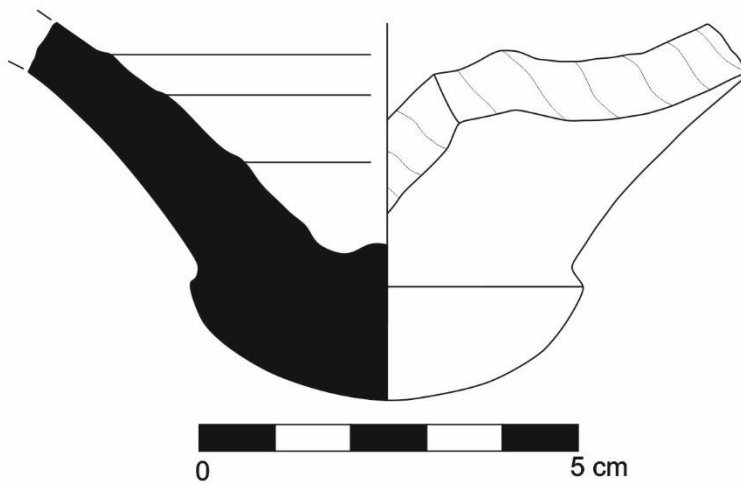
Αρ. Κατ. 76

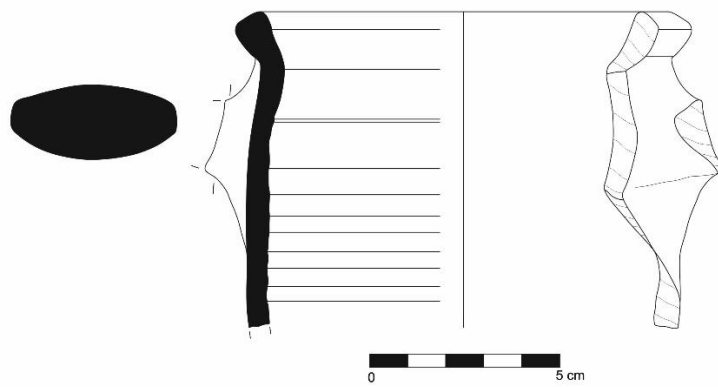
Αρ. Κατ. 77

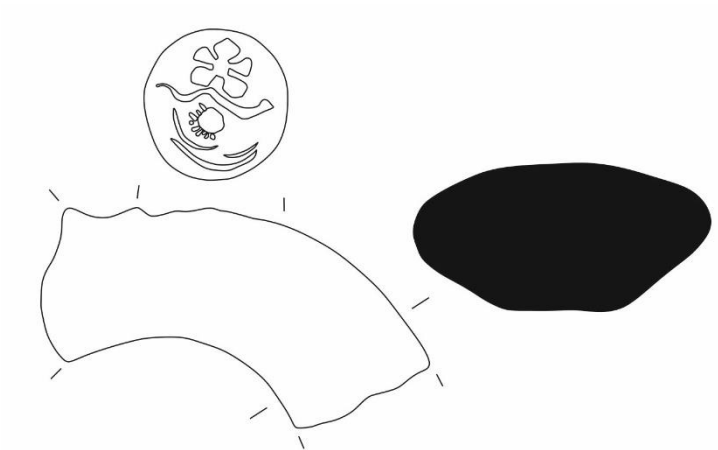
Αρ. Κατ. 78

Αρ. Κατ. 79

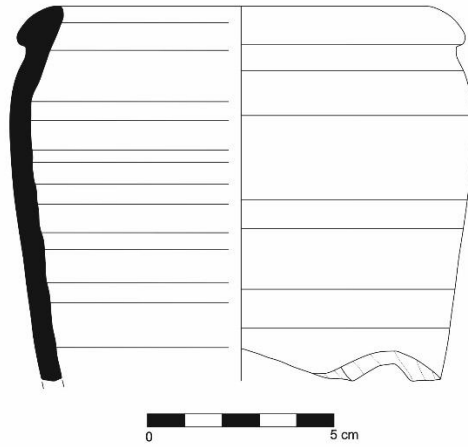

Αρ. Κατ. 80

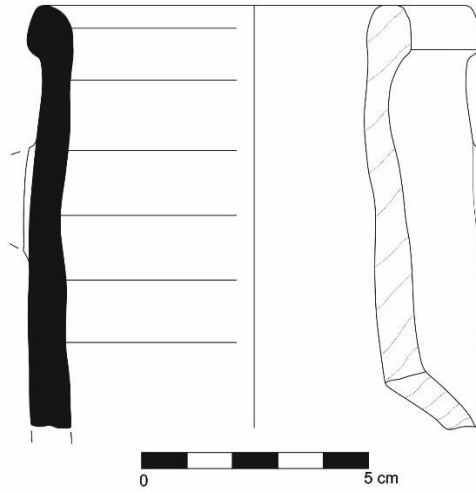

Αρ. Κατ. 81

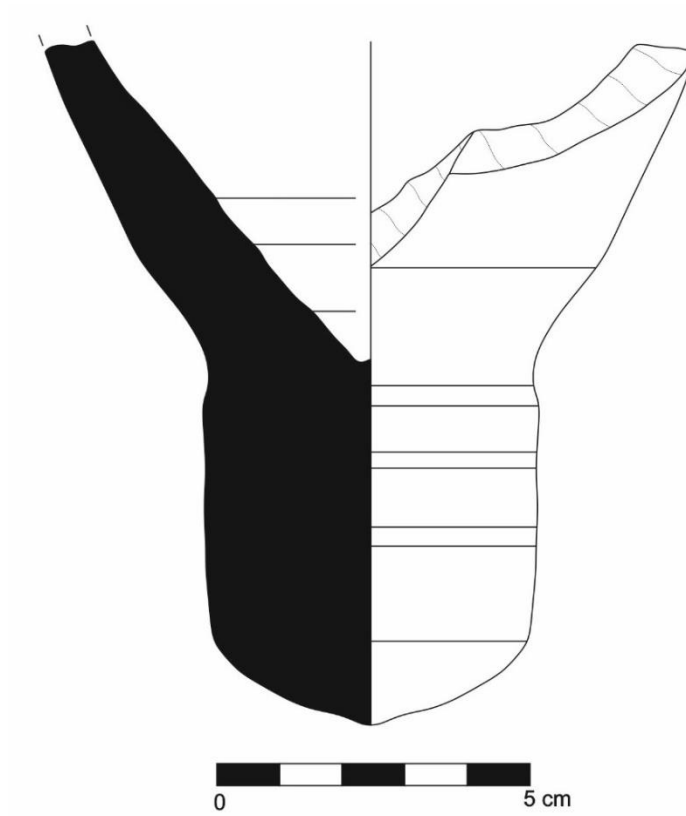
Σχέδιο 40

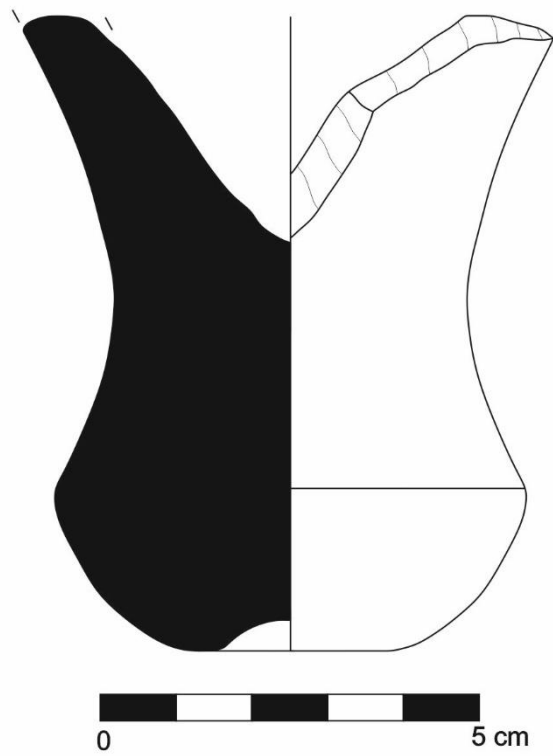
Αρ. Κατ. 82

Αρ. Κατ. 83

Αρ. Κατ. 84

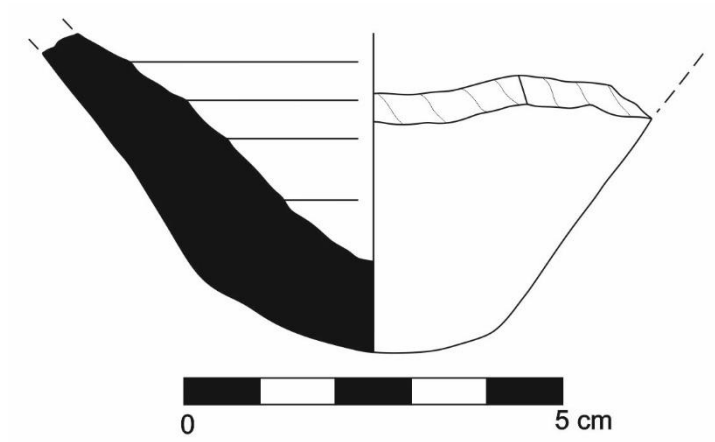

Αρ. Κατ. 85

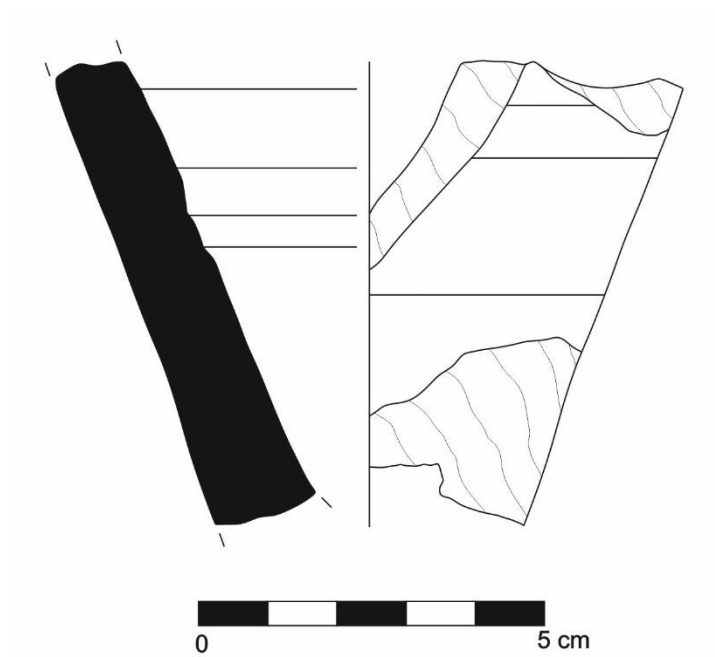
Σχέδιο 42

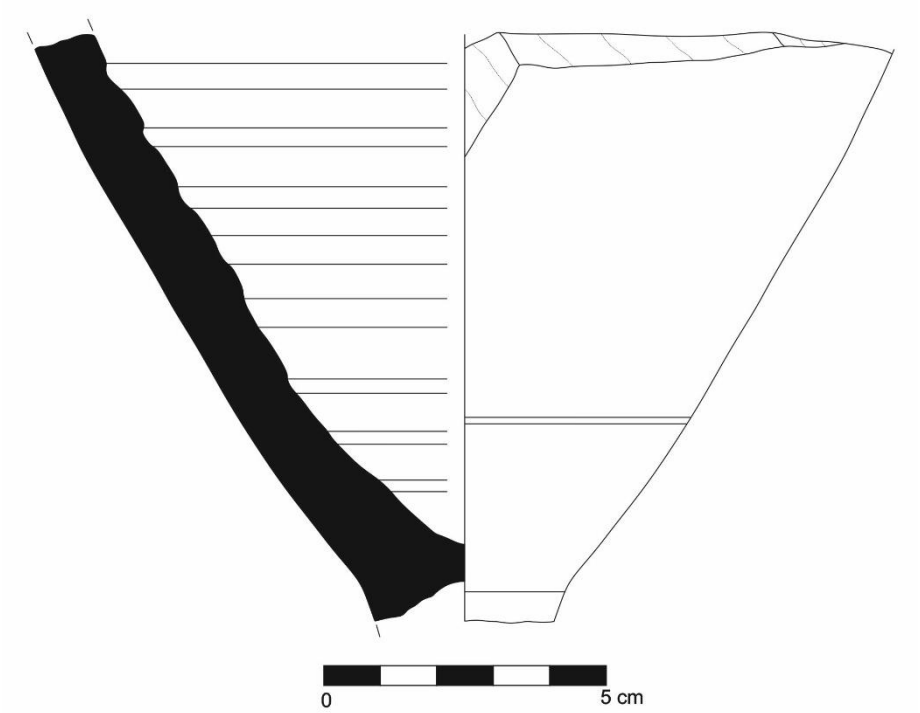
Αρ. Κατ. 86

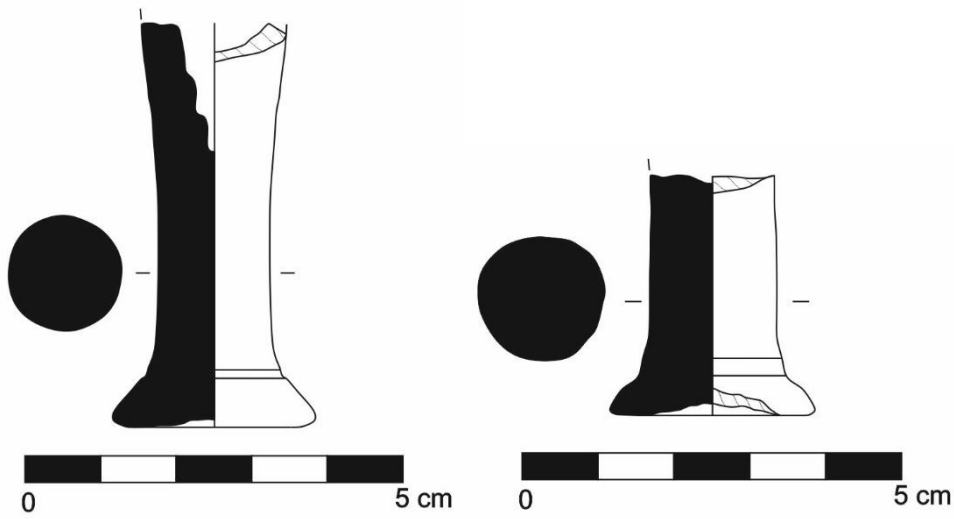
Αρ. Κατ. 87

Αρ. Κατ. 88

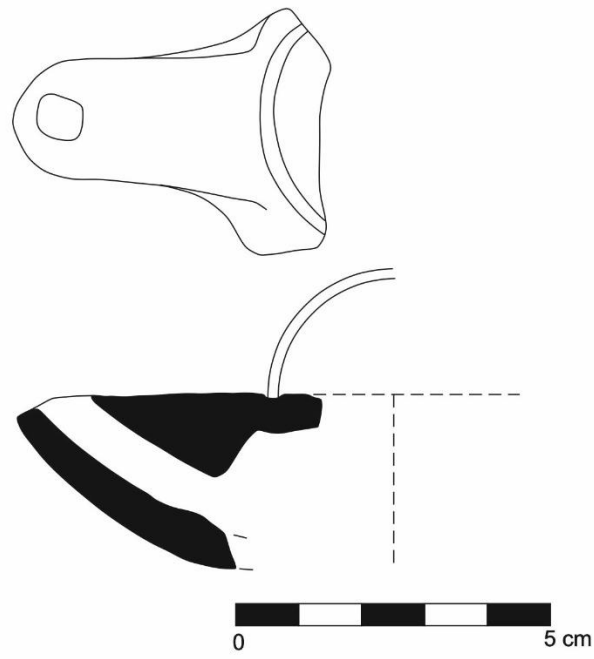

Αρ. Κατ. 89

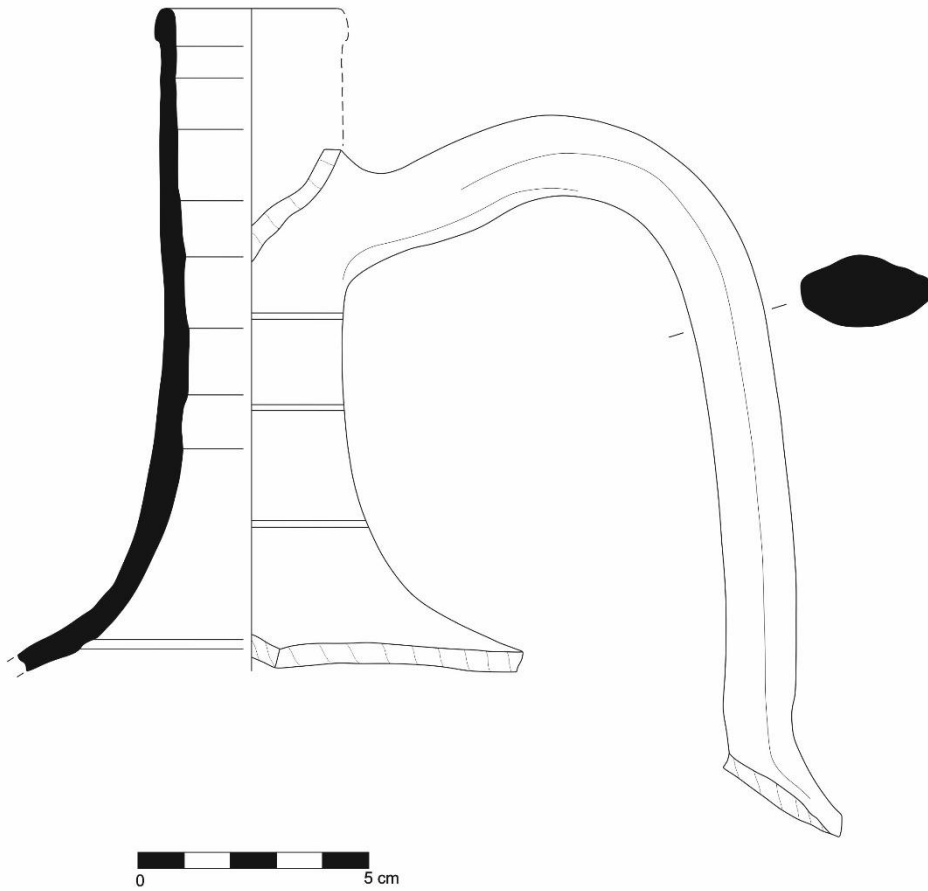

Αρ. Κατ. 91

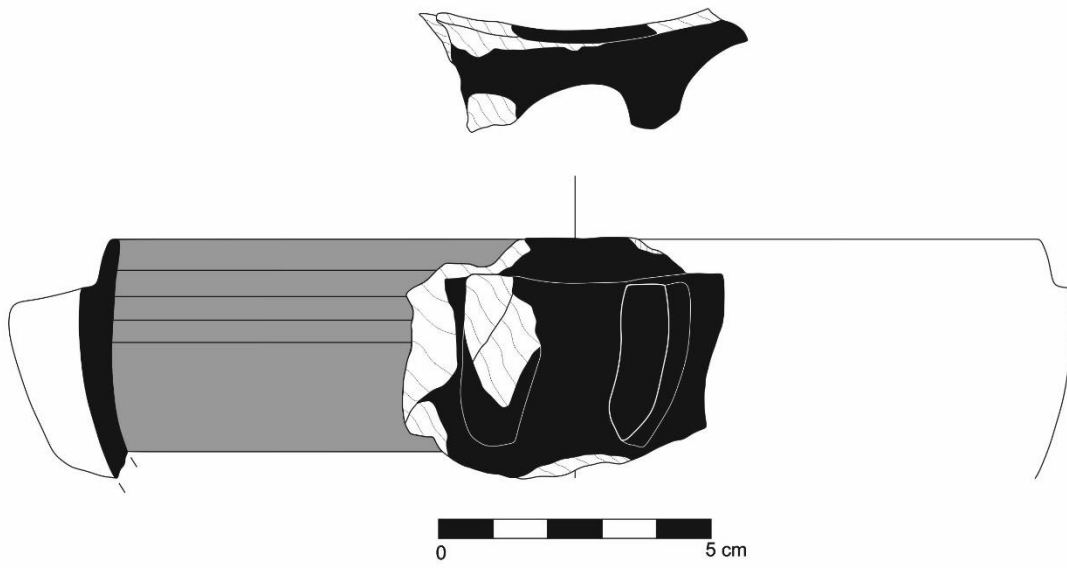
Αρ. Κατ. 92

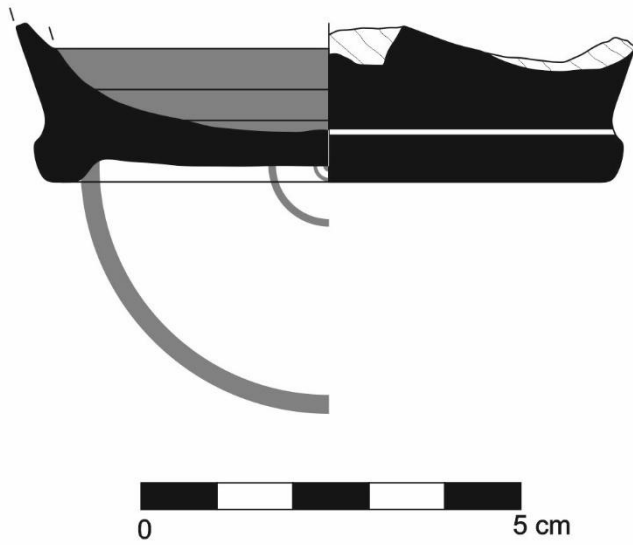
Αρ. Κατ. 93

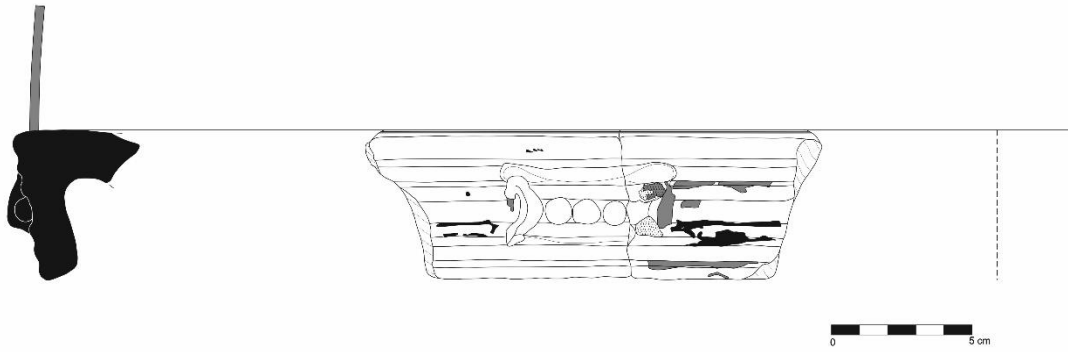
Αρ. Κατ. 95

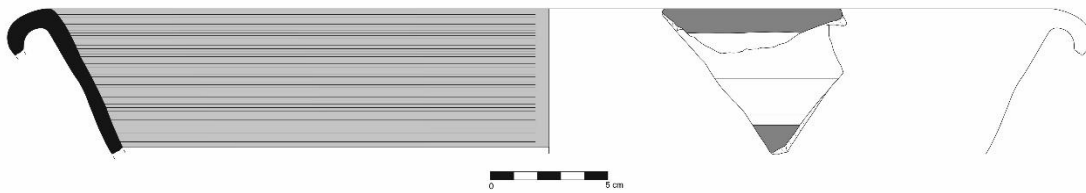
Αρ. Κατ. 96

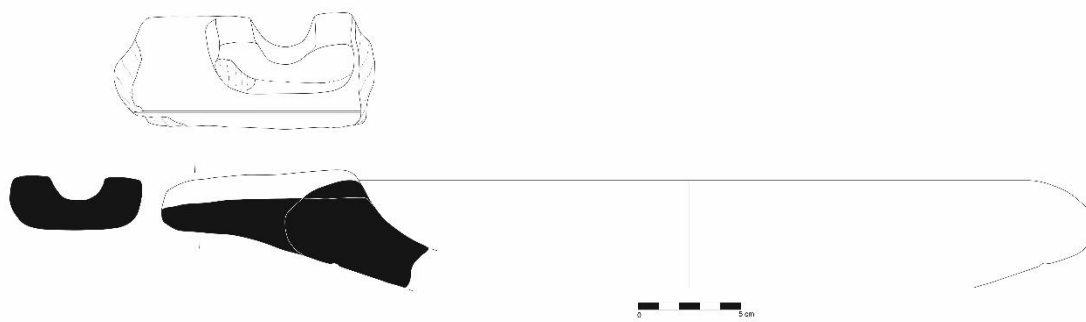
Αρ. Κατ. 98

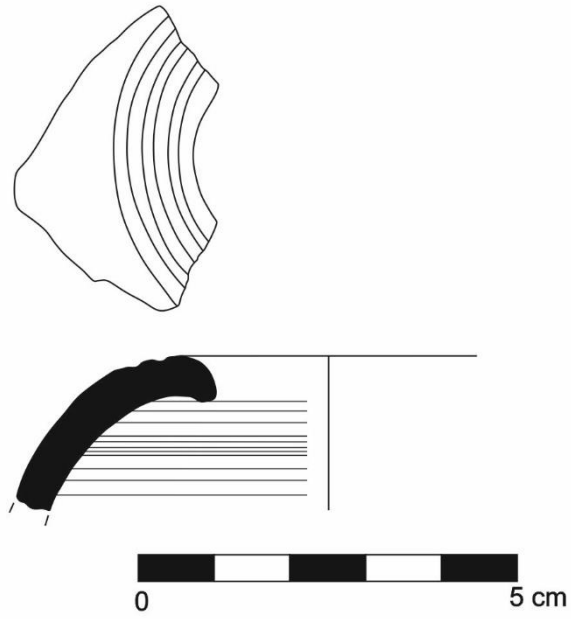
Αρ. Κατ. 99

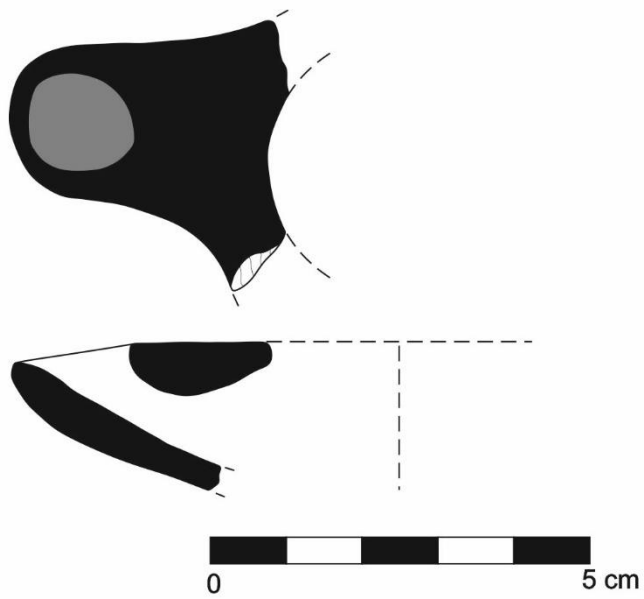
Αρ. Κατ. 100

Αρ. Κατ. 101

Αρ. Κατ. 102

Αρ. Κατ. 103

Πίνακες αντικειμένων

Πίνακας 1

Αρ. Κατ. 1

Αρ. Κατ. 2

Αρ. Κατ. 3

Αρ. Κατ. 4

Αρ. Κατ. 5

Αρ. Κατ. 6

Αρ. Κατ. 7

Πίνακας 4

Αρ. Κατ. 8

Αρ. Κατ. 9

Αρ. Κατ. 10

Αρ. Κατ. 11

Αρ. Κατ. 12

Αρ. Κατ. 13

Αρ. Κατ. 14

Αρ. Κατ. 15

Αρ. Κατ. 16

Αρ. Κατ. 17

Αρ. Κατ. 18

Πίνακας 10

Αρ. Κατ. 19

Αρ. Κατ. 20

Αρ. Κατ. 20

Αρ. Κατ. 21

Πίνακας 12

Αρ. Κατ. 22

Αρ. Κατ. 23

Αρ. Κατ. 24

Αρ. Κατ. 25

Αρ. Κατ. 26

Αρ. Κατ. 27

Αρ. Κατ. 28

Αρ. Κατ. 29

Αρ. Κατ. 30

Αρ. Κατ. 31

Αρ. Κατ. 32

Αρ. Κατ. 33

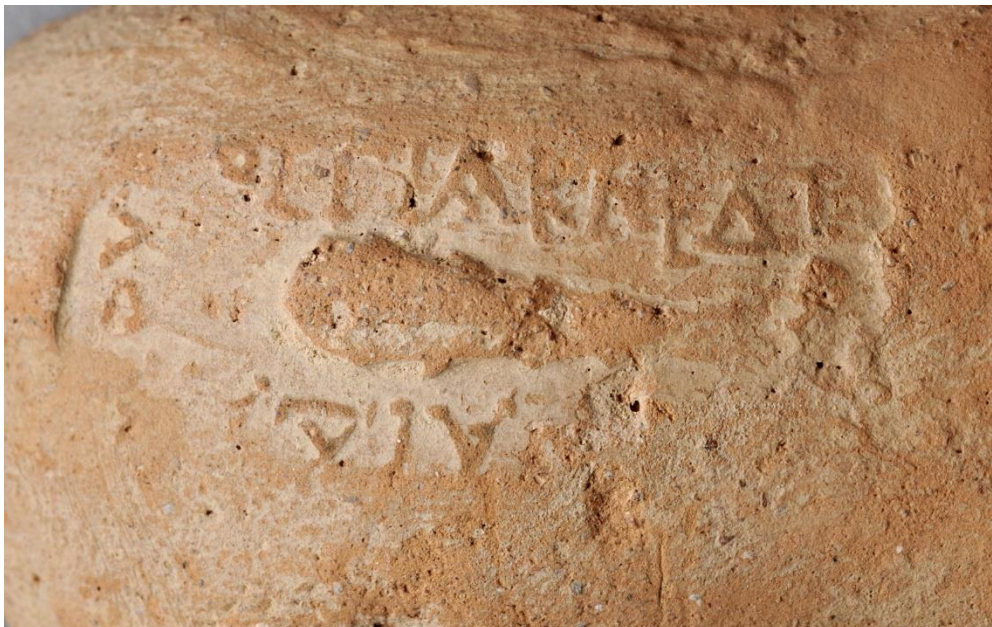
Αρ. Κατ. 34

Αρ. Κατ. 35

Αρ. Κατ. 36

Αρ. Κατ. 37

Αρ. Κατ. 38

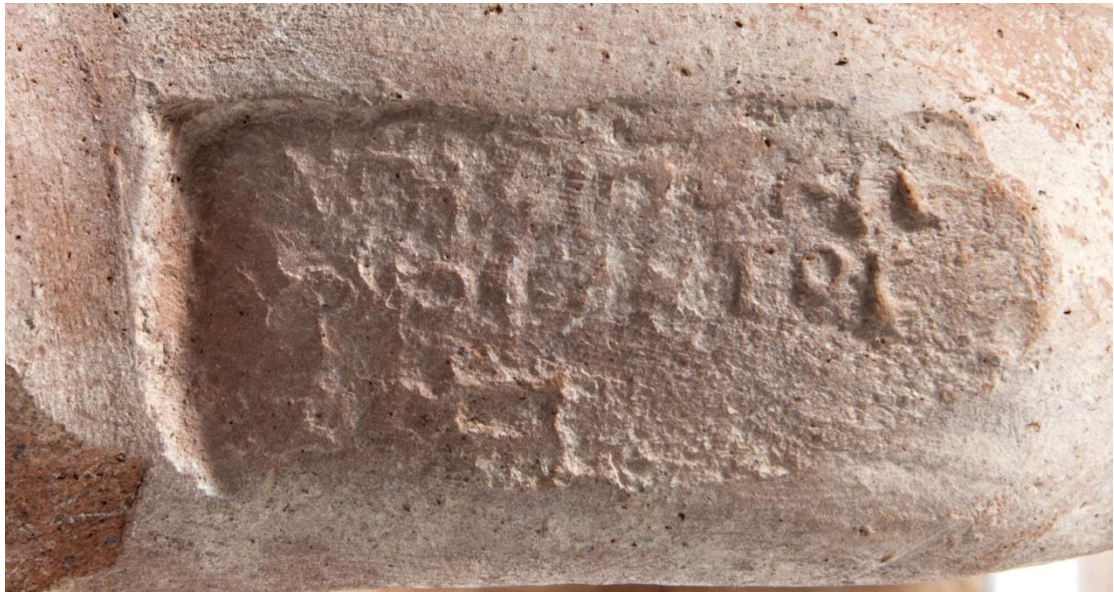
Αρ. Κατ. 39

Αρ. Κατ. 40

Αρ. Κατ. 41

Αρ. Κατ. 41

Αρ. Κατ. 42

Αρ. Κατ. 43

Αρ. Κατ. 44

Αρ. Κατ. 44

Αρ. Κατ. 45

Αρ. Κατ. 46

Αρ. Κατ. 47

Αρ. Κατ. 48

Αρ. Κατ. 49

Αρ. Κατ. 50

Αρ. Κατ. 51

Αρ. Κατ. 52

Αρ. Κατ. 53

Αρ. Κατ. 54

Αρ. Κατ. 55

Αρ. Κατ. 56

Αρ. Κατ. 57

Αρ. Κατ. 58

Αρ. Κατ. 59

Αρ. Κατ. 60

Αρ. Κατ. 61

Αρ. Κατ. 62

Αρ. Κατ. 63

Αρ. Κατ. 64

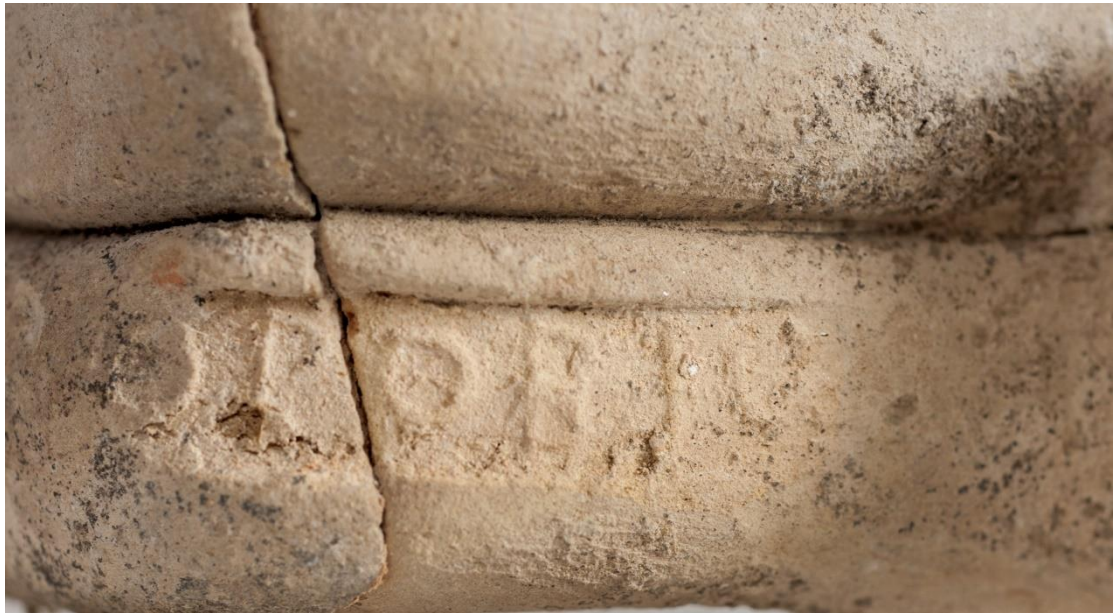
Αρ. Κατ. 65

Αρ. Κατ. 65

Αρ. Κατ. 66

Αρ. Κατ. 66

Αρ. Κατ. 67

Αρ. Κατ. 67

Αρ. Κατ. 68

Αρ. Κατ. 68

Αρ. Κατ. 69

Αρ. Κατ. 70

Αρ. Κατ. 71

Αρ. Κατ. 72

Αρ. Κατ. 73

Αρ. Κατ. 74

Αρ. Κατ. 75

Αρ. Κατ. 76

Αρ. Κατ. 77

Αρ. Κατ. 78

Αρ. Κατ. 79

Αρ. Κατ. 80

Αρ. Κατ. 81

Αρ. Κατ. 82

Αρ. Κατ. 83

Αρ. Κατ. 84

Αρ. Κατ. 85

Αρ. Κατ. 86

Αρ. Κατ. 87

Αρ. Κατ. 88

Αρ. Κατ. 89

Αρ. Κατ. 90

Αρ. Κατ. 91

Αρ. Κατ. 92

Αρ. Κατ. 93

Αρ. Κατ. 94

Αρ. Κατ. 95

Αρ. Κατ. 96

Αρ. Κατ. 97

Αρ. Κατ. 98

Αρ. Κατ. 99

Αρ. Κατ. 100

Αρ. Κατ. 101

Αρ. Κατ. 102

Αρ. Κατ. 103

Αρ. Κατ. 104